

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİJİTAL FOLKLORUN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU İLE
İLGİLİ HALK HEKİMLİĞİ ÖRNEKLEMİNDEN
HAREKETLE BİR DEĞERLENDİRME

Saadet BİRGİLİ KAYA

Danışman
Prof. Dr. Selma GÜLSEVİN

2024

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİJİTAL FOLKLORUN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU İLE
İLGİLİ HALK HEKİMLİĞİ ÖRNEKLEMİNDEN
HAREKETLE BİR DEĞERLENDİRME

Saadet BİRGİLİ KAYA

Danışman
Prof. Dr. Selma GÜLSEVİN

İZMİR-2024

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Dijital Folklorun Türkiye’deki Durumu ile İlgili Halk Hekimliği Örnekleminden Hareketle Bir Değerlendirme” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/11/2024

Saadet BİRGİLİ KAYA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Dijital Folklorun Türkiye’deki Durumu ile İlgili Halk Hekimliği

Örneklemeden Hareketle Bir Değerlendirme

Saadet BİRGİLİ KAYA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı Programı

Dijital folklor, teknolojinin ve internetin gelişmesiyle ortaya çıkan ve toplumsal dinamikleri ve iletişimi etkileyen bir kültürel yapıdır. Dijital araçlar, bireylere yeni ifade alanları sağlamış, geleneksel kültür pratiklerini dijital ortama taşımış ve böylece zamanla dijital kültür üretimini başlatmıştır.

Bu çalışma, dijitalleşmenin toplumsal iletişim, bilgi paylaşımı ve kültürel değişim üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu bağlamda, kültürün sanal ortamda nasıl varlık gösterdiği, halk hekimliği örneği üzerinden incelenmektedir. Halk hekimliği, toplumun geleneksel olarak geliştirdiği, hastalıkların önlenmesi ve tedavisinde kullanılan bilgi ve pratikler bütünüdür. Ritüeller, tabiat kaynaklı ilaçlar gibi yöntemlerle kuşaktan kuşağa aktarılan halk hekimliği, kültürel belleğin önemli bir parçasıdır. Bu çerçevede halk hekimliğinin YouTube’da nasıl yer aldığı, hangi biçimlerde varlık gösterdiği ve bu süreçte dönüşüme mi yoksa bozulmaya mı uğradığı incelenmiştir.

Çalışmada, dijital kültürün yerelleşme ve küreselleşme üzerindeki etkileri, kültürlendirme ve kültürlenme kavramları çerçevesinde ele alınmış, geleneğin dönüşümüne dair sorular tartışılmıştır. Araştırmada temel araştırma yöntemleri tercih edilmiş olup veri toplama, doküman ve içerik analizi gibi yöntemler kullanılmış, dijitalleşmenin toplumsal yapı üzerindeki etkilerine dair önemli bulgular elde edilmiştir. Sonuçlar, dijital teknolojilerin toplumsal etkileşimi artırdığını ve yeni kültürel formların oluşumunu desteklediğini; ancak kültürel hegemonyanın yerel kültürleri tehdit ettiğini göstermektedir. Dijitalleşmenin

bilgi toplumu üzerindeki dönüştürücü etkileri açısından önemli çıkarımlar sunulmuş, gelecekte dijital folklorun farklı toplumsal bağlamlarda incelenmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, dijital kültür, internet, sosyal medya, küreselleşme, halk hekimliği

ABSTRACT

Master's Thesis

An Evaluation of the State of Digital Folklore in Turkey Based on the Example of Folk Medicine

Saadet BİRGİLİ KAYA

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Turkish Language And Literature

Turkish Language And Literature Program

Digital folklore is a cultural structure that emerged with the advancement of technology and the internet, impacting social dynamics and communication. Digital tools have provided individuals with new forms of expression, transferring traditional cultural practices to the digital space, and thus initiating digital cultural production over time.

This study examines the effects of digitalization on social communication, information sharing, and cultural change. Within this context, it explores how culture exists in the virtual space, specifically through the example of folk medicine—traditional knowledge and practices used for the prevention and treatment of illnesses. Folk medicine, transmitted across generations through rituals and natural remedies, represents an essential part of cultural memory. This research investigates how folk medicine appears on YouTube, the forms it takes, and whether it undergoes transformation or degradation.

The study discusses the effects of digital culture on localization and globalization within the frameworks of enculturation and acculturation, raising questions about the transformation of tradition. Employing primary research methods, including document and content analysis, the study reveals key findings on the impact of digitalization on social structures. Results suggest that digital technologies enhance social interaction and support the creation of new cultural forms, though cultural hegemony may threaten local cultures. It proposes further research on digital folklore across various social contexts.

Key words: Digitalization, digital culture, internet, social media, globalization, folk medicine

DİJİTAL FOLKLORUN TÜRKİYE’DEKİ DURUMU İLE İLGİLİ HALK HEKİMLİĞİ ÖRNEKLEMİNDEN HAREKETLE BİR DEĞERLENDİRME

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜRÜ ETKİLEYEN VE DÖNÜŞTÜREN TEMEL SÜREÇLER

1.1. SÖZLÜ KÜLTÜRDEN VE YAZILI KÜLTÜRDEN HAREKETLE DİJİTALLEŞME SÜRECİ	10
1.1.1. Dijitalleşmenin Tarihsel Seyrinde Kültürün Yeniden İnşası: Teknolojik ve Sosyal Dönüşümler	14
1.1.2. Türkiye’de Dijitalleşmenin Serüveni ve Toplumsal Dönüşüm	30
1.2. KÜLTÜREL BİR İFADE FORMU OLARAK DİJİTAL FOLKLOR	39

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL FOLKLORUN KURAMSAL TEMELLERİ: ANALİTİK BİR ÇERÇEVE

2.1. KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR PERSPEKTİFİNDEN DİJİTAL FOLKLOR	49
2.1.1. Dijital Çağda Marksizmin Yeniden Okunması	49
2.1.2. Dijital Çağda İşlevselcilik ve Toplumsal Uyum	52
2.1.3. Weberci Kültür Kuramı: Dijital Çağda Anlam	56

2.1.4. Frankfurt Okulu Perspektifinden İnternet Çağı	58
2.1.5. Britanya Kültürel Çalışmaları: Hegemonya ve Toplumsal Değişim	60
2.1.6. McLuhan'ın Medya ve Kültüre Yaklaşımı Üzerine	64
2.1.7. Chomsky ve Herman Modeli Işığında Sosyal Medya ve Propaganda	68
2.1.8. Foucault ve Gözetim Toplumu: Bireysel Özgürlüğün Sınırları	71
2.1.9. Postman'ın Gözünden Dijital Dünyayı Anlamak	73
2.1.10. Castells ve Ağ Toplumu	76
2.1.11. Dijital Çağda Kimlik, Kültür ve Toplum: Bir Değerlendirme	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMLER

3.1. DİJİTALLEŞME EKSENİNDE KÜLTÜREL SÜREÇLER	85
3.2. DİJİTAL DÖNEMDE KÜRESELLEŞME VE KÜREYERELLEŞME KAVRAMLARI	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA GELENEKSEL ŞİFACILIK YÖNTEMLERİ VE HALK HEKİMLİĞİ

4.1. HALK HEKİMLİĞİ NEDİR?	96
4.2. DİJİTAL ORTAMDA HALK HEKİMLİĞİ BİLGİSİNİN TEMSİLİ	101
4.2.1. Büyülük Nitelikte Sağaltma Yöntemleri	102
4.2.1.1. Şifalı Yatırlar/ Türbeler	102
4.2.1.2. YouTube'da Ocaklık Bilgisi	111
4.2.1.3. Üfürük ve Efsun Gibi İşlemler	118
4.2.1.4. Hızır'ın Kutlu Kişiliğine Bağlanan Sağaltma ve Korunma İşlemleri	126
4.2.2. Gerçekçi/ Akılcı Sağaltma Yöntemleri	132
4.2.2.1. Şifalı Bitkiler	133
4.2.2.2. Şifalı Sular ve Kaplıcalar	142
4.2.2.3. Hacamat ve Sülük Tedavisi	149

4.2.3. Değerlendirme	159
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	169

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CERN	Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire
Çev.	Çeviren
E-ticaret	Elektronik ticaret
FM	Frequency Modulation
IBM	International Business Machines Corporation
IP	Internet Protocol
MA	Massachusetts
NSFNET	National Science Foundation Network
ss.	Sayfadan sayfaya
TCP	Transmission Control Protocol
Usenet	User's Network
vb.	Ve benzeri
Vlog	Video blog

GİRİŞ

Kültür, toplumların varoluşundan bu yana çeşitli süreçler aracılığıyla şekillenmiş ve dönüşüme uğramıştır. Bu süreçler, tarih boyunca birincil sözlü kültür, yazılı kültür ve ikincil sözlü kültür olarak farklı formlarda karşımıza çıkmaktadır. Sözlü kültür ortamında, yazının icadından önceki toplumlarda geleneğin insandan insana, kuşaktan kuşağa aktarımının vasıtası sözken; yazılı kültür ortamında bu aktarım, metinler ve belgeler aracılığıyla sağlanmıştır. 19. ve 20. yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte insanlar yeni bir çağa adım atmışlardır. 20. Yüzyıl sonlarından itibaren, dijital teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte, dijital bir kültür ortamı oluşup gelişmeye ve bilgi/ kültür aktarımında baskın bir form haline gelmeye başlamıştır. Dijital kültür, sadece bilgi paylaşımını değil, aynı zamanda sosyal etkileşim biçimlerini, kimlik inşasını ve kültürel üretim süreçlerini de köklü bir şekilde değişime uğratmıştır. Günümüzde dijital kültür, teknolojinin hızlı gelişimi ile önemli bir etki alanı oluşturmuştur. Bu çalışmada, dijital kültürün tarihçesi ve kuramsal çerçevesi ele alınarak, Türkiye'deki etkileri, Türk halk bilgisinin bir alt disiplini olan halk hekimliğinin YouTube platformundaki temsili üzerinden değerlendirilmektedir. Halk hekimliği kısaca halkın geleneksel bilgi, inanç ve uygulamalarına dayanan sağlık ve tedavi yöntemleridir. Ekseriyetle nesilden nesile sözlü iletişimle aktarılan halk hekimliği bilgisi modern tıbbi yöntemlerin dışında kalan doğal kaynakların (bitkisel veya hayvansal ürünler; mineralli su, termal çamur vb.) kullanıldığı tedaviler, ritüel ve duaları içeren, kişilerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını koruma veya iyileştirmeyi amaçlayan pratiklerini içermektedir. Halk hekimliği bilgisi toplumun kültürel değerleri ve dünya görüşü hakkında önemli ipuçları sunmaktadır ve bu sebeple dijitalleşme sürecindeki dönüşümü, geleneksel sağlık pratiklerinin modern Türk toplumunda nasıl korunduğu, dönüştüğü ve yeniden yorumlandığına dair önemli bir bakış açısı sağlamaktadır.

Dijital kültürün, kültürel aktarım üzerindeki etkileri önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel kültürel aktarım yöntemleri, büyük ölçüde yüz yüze etkileşimlere ve fiziksel şeylere dayanırken, dijitalleşme bunu radikal şekilde değiştirmiştir. Artık bilgi ve kültürel değerler, dijital platformlar aracılığıyla anında ve geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bu durum, kültürel aktarımın hızını ve kapsamını

arttırırken, aynı zamanda içeriklerin doğruluğunu ve derinliğini sorgulatmaktadır. Dijitalleşmenin bir bozulma mı yoksa yeni bir form mu olduğu sorusu, özellikle bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bir yandan dijitalleşmenin geleneksel kültürel normları ve değerleri aşındırdığı savunulurken, diğer yandan yeni kültürel formlar ve etkileşim yolları yarattığı da göz ardı edilemez. Bu bağlamda, dijitalleşme ve dijital folklor, bireylerin benlik algısından toplumların diğer toplumları algılama ve etkileşim biçimlerine kadar geniş bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel kültürel formların dijital ortamlarda nasıl yeniden üretildiği, korunduğu ya da dönüştüğü üzerine yeni araştırma alanlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma da söz konusu dönüşümün halk hekimliği bağlamındaki yansımalarını inceleyerek, ileride yapılacak araştırmalar için katkı sunmayı amaçlamaktadır.

a. Araştırmanın Amacı, Problemi, Kapsamı ve Yöntemi

Türklerin yüzyıllar boyunca deneyim yoluyla oluşturduğu, göçlerle birlikte taşıdığı ve çeşitli halkların ve coğrafyaların etnik, dini ve kültürel zenginliği ile harmanladıkları geleneksel ekolojik bilgiye dayalı halk hekimliği uygulamaları, önemli bir kültürel miras niteliği taşımaktadır. Çalışmanın amacı, bu sözlü kültür öğelerinin dijital folklor perspektifinden değerlendirilmesi ve modern dijital platformlardaki temsili üzerinden bir inceleme yapmaktır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi; halk hekimliği bilgisinin Türkiye’de YouTube gibi dijital platformlarda nasıl temsil edildiği, bu temsilin geleneksel bilgi aktarımı üzerindeki etkileri ve halk hekimliğinin bu süreçte nasıl korunduğu, dönüştüğü ya da yeniden yorumlandığıdır.

Bu kapsamda öncelikle sözlü kültürden yazılı kültüre, ikincil sözlü kültüre ve nihayetinde dijital kültüre uzanan tarihsel bir süreç içerisinde kültür kavramının mahiyetini inceleyen çalışmanın ilk bölümünde, kültürel evrimin temel aşamaları ve bu aşamaların dijital kültürün ortaya çıkışındaki rolü ele alınmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, dijital kültürün disiplinler arası doğası dikkate alınarak, farklı kuramsal çerçeveler ve metodolojik yaklaşımlar bir araya getirilmiştir. Bu sayede, dijital kültürün teorik temellerini ortaya koyarak, araştırmanın bilimsel geçerliliğini güçlendirmek ve mevcut literatürle olan ilişkisini netleştirmek

amaçlamaktadır. Oluşturulan bu teorik çerçeve, araştırma sorunsalının daha iyi anlaşılmasına, veri analizinde kullanılacak kavram ve yöntemlerin belirlenmesine, elde edilen bulguların anlamlı bir şekilde yorumlanmasına katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde dijitalleşmenin kültürel üretim, aktarım ve etkileşim biçimleri üzerindeki etkileri incelenmekte, bu bağlamda kültürlenme, kültürleme ve kültürleşme kavramlarının dijital çağdaki dönüşümü ve dijital kültürün yerelleşme, küreselleşme ve küreyerelleşme üzerindeki etkileri konularına odaklanılmaktadır.

Çalışmamızda tüm bu bağlamsal ve teorik bilgiler ışığında, Türkiye’de dijital kültürün YouTube’daki halk hekimliği örneklemini üzerinden genel bir değerlendirmesi yapılarak, toplumsal dinamikler ve kültürel dönüşümler üzerinden kültürün bozulmaya mı yoksa yeniden yapılanmaya mı gittiği tartışılmaktadır. Araştırmada kullanılan yöntem, detaylı bir literatür taraması olarak belirlenmiştir. Literatür taraması kapsamında, dijital kültür, kültürel aktarım ve dönüşüm konularında ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, kitaplar ve makaleler incelenmiş; ilgili kuram ve kavramlar çalışmanın analiz ve değerlendirme sürecine dahil edilmiştir. Literatür taramasının tercih edilme sebebi, mevcut bilgi birikimini ortaya koyarak araştırmanın temelini güçlendirmek ve dijital kültürün halk hekimliği bağlamındaki yansımalarını derinlemesine değerlendirmektir. YouTube platformundan elde edilen netnografik verilerin incelenmesi için içerik analizi, söylem analizi ve yorum analizi yöntemleri bir arada uygulanmıştır. İçerik analizi, incelenen videolarda öne çıkan temaları ve halk hekimliği pratiklerine dair sıkça tekrar eden konuları belirlemek için kullanılmıştır. Söylem analizi, içerik üreticisinin ve kullanıcıların şifa ve geleneksel halk hekimliği pratiklerine dair kullandığı dil, ifadeler ve inanç yapılarını inceleyerek, halk hekimliğinin dijital ortamda nasıl ifade edildiğini ve anlam kazandığını analiz etmeye yönelik olarak tercih edilmiştir. Bunun yanında, oldukça popüler olan ve yaygın bir kullanıma sahip bir sosyal medya platformu olan YouTube’da halk hekimliği içeriklerini incelemek için netnografik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Kozinets’e göre netnografi, “sosyal bilim yöntemlerini kullanarak, çevrimiçi ve arşivsel iletişim çalışmalarını, katılım ve gözlem süreçlerini yeni dijital ve ağ tabanlı veri toplama, analiz ve araştırma temsil biçimleriyle birleştirerek etik ve kapsamlı bir etnografik araştırma yürütmek için yeni bir yaklaşım sunmaktadır” (Kozinets, 2015: 1). Bu

yöntem, yalnızca gözlem yapmakla kalmayıp, aynı zamanda dijital ortamlarda toplanan verinin izinsiz kullanımı veya etik dışı yorumlanması gibi olasılıkların önüne geçerek katılımcıların çevrimiçi kimliklerini ve mahremiyetini koruma yönünde de hassas bir tavır sergilemektedir. “Netnografi, internette bulunan kültürler ve topluluklar üzerinden tüketici davranışlarını araştırmak için özel olarak tasarlanmış yorumlayıcı bir yöntemdir” (Kozinets’ten aktaran Altunışık, Özkaynar ve Yolcu, 2019: 154). Bu perspektifte, sanal platformlardaki katılımcıların izole kimlikleri incelendiğinde, yüz yüze gözlem ve görüşmelerin aksine suni bir alan oluşmadığından, bireylerin doğal davranışlarını gözlemlemek çok daha kolay hale gelmektedir. Çevrimiçi mecralarda yürütülen Netnografik araştırma metodu, dijital etkileşimler ve paylaşımların gözlenmesi yoluyla data elde etmektedir. Netnografi, yalnızca sanal dünyada var olan faaliyetleri incelemeyi amaçlar ve bu nedenle fiziki ortamda bizzat görüşme veya gözlemler içermemektedir. Netnografik araştırma, kişilerin belirli ilgi alanlarına yönelik çevrimiçi gruplara katılımını analiz ederek satın alma karar süreçlerine dair önemli malumatlar sunmaktadır (Akkaya, 2020: 206).

“Bugün netnografi giriş, veri toplama, veri analizi, etik gibi katmanlı analiz yetenekleriyle kendi kurumsal kimliğini kazanmıştır” (Oğur, 2024: 49). Bu doğrultuda Kozinets’e göre netnografik araştırma metodunda öncelikle araştırmanın gayesi ve Netnografik araştırma metodunda öncelikle araştırmanın gayesi ve problemi belirlenmelidir. Ardından literatür taraması yapılmalı, takiben araştırmanın halihazırdaki bilgi birikimine katkısı ve özgünlüğü değerlendirilmelidir. Araştırmanın yürütüleceği dijital platform titizlikle seçilmelidir. Dijital veri analiz araçlarından destek alma ihtimali değerlendirilmeli, etik değerlere bağlı kalmaya özen gösterilmelidir. Hedef grupla güçlü bir bağ kurmak amacıyla, yakın demografik özelliklere sahip gruplara ulaşılmalıdır. Çalışmada kullanılacak sorular önceden hazırlanarak uygunluk açısından değerlendirilmeli ve nihai hale getirilmelidir. Veri toplama süreci planlı şekilde yürütülmelidir (Akkaya, 2020: 208). Bu doğrultuda çalışmamız, dijital platformlarda halk hekimliği içeriklerinin nasıl temsil edildiğini, yorumlar üzerinden bu içeriklere yönelik algının ne olduğunu ve diğer kullanıcıların bundan nasıl etkilendiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

1-YouTube’da halk hekimliği içerikleri nasıl bir temsile sahiptir?

2-YouTube kullanıcılarının halk hekimliği içeriklerine yönelik algı ve tepkileri nasıldır?

3-Dijital ortamda halk hekimliği içeriklerinin paylaşımı, geleneksel bilgiyi nasıl dönüştürmektedir?

4-Halk hekimliği içerikleri YouTube’da kullanıcılar arasında bir topluluk veya kültürel bir aidiyet duygusu yaratıyor mu?

Araştırmamızdaki hipotezler ise şu şekilde sıralanabilir:

1-YouTube platformundaki halk hekimliği içerikleri, geleneksel şifa yöntemlerini modern terminoloji ve anlatımla harmanlayarak sunmaktadır.

2-YouTube kullanıcıları, halk hekimliği içeriklerini daha çok bilgi edinme veya kendine yardım amacıyla takip etmektedir.

3-Halk hekimliği içeriklerinin YouTube’da paylaşılması, geleneksel bilgiyi dijital ortamda geniş kitlelere ulaştırarak kültürel bilgi aktarımına katkıda bulunmaktadır.

4-YouTube’da halk hekimliği içerikleri etrafında oluşan kullanıcı yorumları, dijital bir topluluk oluşturmakta ve kolektif bir öğrenme ortamı sağlamaktadır.

Bu çalışmada YouTube’da halk hekimliği sağaltma yöntemlerini araştırırken halk hekimliği uygulamalarının tasnifine dair bilgiler Pertev Naili Boratav’dan edinilmiş ve bu bilgilerden hareketle araştırmada kullanılacak anahtar kelimeler belirlenmiştir. Boratav’ın tasnifi (Boratav, 1994: 123-128): 1- büyüklük nitelikte korunma ve sağaltma işlemleri (a- yatırırlar, b- ocaklar, c- üfürük, afsun, urasa vb. işlemler, d- kutlu yerler, e- Hızır’ın kutlu kişiliğine bağlanan birçok sağaltma ve korunma işlemleri), 2- içeriklerinde hem büyüklük öğeler hem de gerçekçi, akılcı yöntemler bulunan sağaltma işlemleri, 3- gerçekçi-akılcı sağaltma yöntemleri şeklindedir. Bu bağlamda çalışmamızda incelenecek içerikler, halk hekimliğiyle ilgili özgün temalar çerçevesinde dikkatle seçilmiştir. Bu doğrultuda analiz edilen videolar “şifalı yatırırlar”, “şifalı ocaklar”, “muska yapımı”, “hacamat”, “sülük tedavisi”, “şifalı sular”, “Hızır şifası” gibi halk hekimliği ile ilişkili anahtar kelimeler kullanılarak seçilmiştir. Bu anahtar kelimeler, halk hekimliği alanında geleneksel şifa yöntemlerini temsil eden kategorilere dayanmaktadır.

Çalışmada YouTube platformu tercih edilmiştir, çünkü bu platform halk hekimliği ve geleneksel şifa yöntemleri gibi konularda geniş bir içerik çeşitliliği sunmakta ve geniş bir kullanıcı kitlesine hitap etmektedir. YouTube’un kullanıcı dostu

yapısı, içeriklerin kolay erişilebilir olması ve etkileşim imkanları, kullanıcıların inançlarını, deneyimlerini ve şifa arayışlarını diğer izleyicilerle paylaşabilmelerini sağlamaktadır.

Bu araştırmada, incelenen videolara yorum yapan kullanıcıların yaş, cinsiyet, sosyoekonomik koşulları, çevre faktörleri ve teknoloji ile ilişkileri gibi demografik özelliklerine dair derinlemesine bilgi edinilememiştir. Diğer taraftan kullanıcıların kimlikleri ve kişisel bilgileri gizlilik prensiplerine uygun olarak korunmuştur. Veriler yalnızca araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde anonimleştirilmiş ve kullanıcıların gerçek isimleri veya tanımlayıcı bilgileri hiçbir şekilde ifşa edilmemiştir. Etik kurallar gereği, çalışmada yer verilen yorumlar, kişisel mahremiyeti ihlal etmeyecek ve kullanıcıların çevrimiçi kimliklerini koruyacak şekilde aktarılmıştır. Ek olarak, yalnızca halka açık olarak paylaşılan içerikler ve yorumlar dikkate alınarak, katılımcı mahremiyetine özen gösterilmiştir. Öte yandan kullanıcıların yorumlarında kullandıkları dil, şifa arayışlarına dair ifadeleri ve halk hekimliğine yönelik inançları analiz sürecinde dikkate alınmıştır. Bunun yanı sıra kullanıcı yorumları incelendiğinde, birçok kullanıcının içerik üretmekten ziyade içerikleri takip etme ve yorum yapma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Seçilen içeriklerin üreticilerinin geleneksel şifa pratikleriyle bağlantılı olup olmadığı, bir şifacı, halk hekimi ya da konu üzerine bilgi sunan kişiler olup olmadıkları dikkate alınmıştır. İçerik üreticisinin kimliği veya unvanı analiz sürecine yön vermek amacıyla kaydedilmiştir.

Araştırmanın kapsamına göre, analiz edilmek üzere 42 video belirlenmiştir. Bu sayıya, halk hekimliği ile ilgili olarak en alakalı, en fazla izlenen ve etkileşim alan videolar dâhil edilmiştir. Bu örneklem sayısı, dijital platformlarda halk hekimliğiyle ilgili içeriklere yönelik kapsamlı bir değerlendirme yapmaya olanak tanıyacak niteliktedir. Bu sınıflandırmaların YouTube içeriklerinde nasıl yankı bulduğunu anlamak amacıyla, içerik analizinde yalnızca video içeriği değil, aynı zamanda izleyici yorumları da bu temalar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜRÜ ETKİLEYEN VE DÖNÜŞTÜREN TEMEL SÜREÇLER

Kültürü etkileyen süreçleri ele almadan önce sosyal bilimler perspektifinden kısaca kültürün ne olduğunu ele almak yerinde olacaktır. Kültür geçmişten günümüze sosyal bilimler başta olmak üzere pek çok bilim dalının çalışma konusu olmuştur. Her bir bilim dalı kültürü kendileriyle alakalı olan taraflarıyla ele almıştır. Dolayısıyla bir filin neye benzediğini anlamaya çalışan altı körün hikâyesinde olduğu gibi bu durum da kavramın tanımlama ve anlam karmaşasını beraberinde getirmiştir. Zira kültür tanımı için müşterek bir yol bulunamamış ve birçok tanım ortaya atılmıştır. Kültür kelimesinin kökenine bakıldığında, Latince cultura kelimesinden türemiştir. Cultura kelimesi ise colere fiilinden türemiştir. Kelimenin zamanla bakım, yetiştirme, hayvancılık, onurlandırma gibi farklı anlamlar kazandığı bilinmektedir. Hristiyan yazarlar cultura kelimesini ibadet anlamında kullanmıştır. İngilizcede ise çiftçilik, hayvancılık; ibadet; zihnin, zevklerin, insan bedeninin eğitimi, geliştirilmesi ve rafine edilmesi; medeniyetin entelektüel yönü gibi çeşitli anlamlar edinerek dile yerleşmiştir (Kroeber ve Kluckhohn, 1952: 33). Kelime kendi içerisinde değişip şekillenmiş, yeni bağlamlarda yeni mânâlarla yaşamaya devam etmiştir. Edward Tylor 1871’de kaleme aldığı eserinde kültürü “Geniş etnografik anlamıyla ele alındığında kültür veya medeniyet, toplumun bir üyesi olan insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer tüm yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (Tylor, 1871:1) şeklinde tanımlamıştır. Günümüzün tanınmış akademisyenlerinden Harari ise insanların Tarım Devriminin ardından toplumsal düzeni sağlamak için çok daha girift mitler ve kurgular oluşturarak bireyleri standardize edilmiş bir düşünce ve davranış kalıbında yetiştirmeye başladığını ve böylece o toplumda yaşayan kişileri bir iş ve fikir birliğine götürecek yapay içgüdüler meydana getirdiğini belirtir ve bu yapay içgüdüler ağının da kültür olduğunu dile getirir (Harari, 2016: 169). Bu iki tanıma halk bilimi perspektifinden baktığımızda 19. yüzyılın artık geleneksel diyebileceğimiz bakış açısıyla kültür kavramı medeniyet kavramıyla eşdeğer görülen bir yapıdadır, daha genel bir perspektife odaklanır. Ayrıca bu dönemde kültüre toplumun bir mensubu olan insanın sahip olduğu özelliklerin bir sonucu olarak yaklaşılmaktadır. Günümüze bakıldığında daha spesifik yaklaşımlar ve derin okumalarla yeni katmanlar

oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Toplumu bir arada tutmaya yarayacak faydacı sistemin bir gereği olarak kültürün dinamik, sürekli halkın ihtiyacına göre şekillenen ve gelişen yapısı vurgulanmaktadır. Böylelikle kültürün değişen yapısı gereği sürekli yeni yollar ve patikalar keşfedildiğinden yeniden tanımlanmayı gerekli kılacaktır.

Türk toplumuna bakıldığında Osmanlılık, Müslümanlık, Batılılaşma, Türkçülük, Turancılık tartışmaları üzerinden ilerleyen muasırlaşma tartışmaları kültürün neliği üzerine fikir yürütmeyi elzem hâle getirmiştir. Bu doğrultuda ilk adım atan kişi Ziya Gökalp olmuştur. Bugün toplumda yaygın olarak kullanılan anlamıyla kültür kelimesinin yerine “hars” kelimesini ortak bir uygarlık içerisindeki milletlerin şahsına münhasır olan ülkülerini ifade etmek için kullanmıştır (Berkes, 2022: 423). Raif Necdet Bey, Celâl Nuri, Süleyman Nazif, Faik Âli gibi isimler ise kültür kelimesini karşılamak üzere “irfân” kelimesini kullanmayı, söyleyişteki estetik ve anlam açısından daha uygun bulmuşlardır. Lakin konunun çok boyutluluğu ve farklı ideolojik yaklaşımların etkisiyle kelime tercihinde çeşitli görüşler öne sürülmüş ve müşterek bir uzlaşa sağlamakta güçlük çekilmiştir. Bu konudaki bir başka görüş ise Cemil Meriç tarafından belirtilmiştir. Meriç, Fransa ve Amerika kaynaklarından aldığımız bu kavramın yerini doldurabilecek olan kelimeyi İslam âleminde araştırmış ve esasen İbn Haldun’un ortaya koyduğu medeniyet ve kültürün bir bütünü/ toplamı olarak ele alınan “umran” kelimesini gündeme getirmiştir. Kelimenin yüksek çağrışım kapasitesi olduğunu ifade ederek yerine göre halk, ahali, kültür, medeniyet gibi anlamlarda da kullanabildiğini söylemiştir (Meriç, 1986: 13-15). Bu çeşitlilik gösteren sözcük seçimleri, kültür kavramının Türk münevverinin tefekküründe kendi kültürel kimliklerini inşa etme sürecinde yaşadığı karmaşıklıkları ve arayışı yansıtan çetrefilli bir konu olduğunu göstermektedir.

Kültürün birleştirici gücünü ve halk olma bilincini ön planda tutan isimlerden olan Ali Yakıcı, toplumları millet haline getiren şeyin kültür olduğunu belirtmektedir. Kültürü, medeniyetin millîleşmesi olarak tanımlamakta ve bir millette manevî varlık, his ve düşün birliği sağlayan yüzyıllarca devam ederek gelenekselleşmiş yaşayış, davranış, fikir ve sanat varlıklarının tümü olarak betimlemektedir (Yakıcı, 1991: 25). Kültürün toplumsal bütünleşme ve kimlik inşasındaki rolüne vurgu yapan bu yaklaşımın yanı sıra, kültürün hem manevi hem de maddi unsurlarıyla bir toplumun yaşam biçimini şekillendiren dinamik bir yapı olduğuna dair farklı tanımlamalar da

mevcuttur. Erol Güngör, kültürü bir cemiyetin kendi problemlerini çözmesinin bir tarzı olarak benimsenmiş her türlü davranış sistemleri ve maddi vasıtaların bir terkibi olarak tanımlamıştır (Güngör, 2019: 20). Bu da kültürün, bir yandan geçmişten gelen değerleri korurken, diğer yandan da değişen koşullara uyum sağlamak için sürekli bir devinim içinde olduğunu vurgulamaktadır.

Bir başka ifadeyle kültür (culture) insanların biyolojik kalıtımlarının ötesindeki ihtiyaçlar, doyumlar ve doyumsuzlukların şekillendirdiği ve insanların öğrenme yoluyla kazandığı, edindiği, inşa ettiği maddi ve manevi birikimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden ve doğaya (nature) eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünüdür (Çobanoğlu, 2016: 18).

Bu tanımlar, kültürün hem durağan hem dinamik olduğunu hem ferdî hem de içtimaî olduğunu göstermektedir. “Günümüzde insanın bütün yapıp etmeleri (yani, her şey), kültür kavramıyla ilişkilendirilmektedir” (Aça, 2016: 17). Kültürün çok katmanlılığına burjuva yapan Güvenç ise, kültürü “kültür, toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir” (Güvenç B., 1979: 103) şeklinde yorumlamaktadır. Kültür, her toplumun özgün bir kimliğe sahip olmasını sağlayan bir faktör olsa da aynı zamanda insanlığın ortak değerleri de içermektedir.

Toparlamak gerekirse kültür en az bir ortak amaca sahip olan halk adı verilen topluluğun dili kullanma biçimi, konuşma ve yazı dili, tarihi, edebiyatı, coğrafyası, mimarisi, ekonomik anlayışı, sanatı, bilimi, dini, ahlaki değerleri, inancı, ritüelleri, törenleri, gelenek ve görenekleri, örf ve âdetleri, usulleri, normları, hukuku, alışkanlıkları, yaşama biçimi, felsefesi, duyuş, düşünüş ve davranış tarzı, dünya görüşü, artistik iletişimsel süreçleri, sembolleri, yeme-içme şekilleri, giyim-kuşam tarzları, eğlenceleri, oyunları, üretim veya yaratmaları, kullandıkları her türlü araç-gereç ve teknik aletleri kısacası somut ya da soyut olarak ürettiği ya da yaptığı her şey olarak tanımlanabilir. Kültür doğası gereği halkın ihtiyaçlarına göre değişebilir. Eğer kültürel unsur artık ihtiyacı karşılamıyorsa zamanla yok olabilir veya yepyeni bir şekle bürünebilir, bir başka deyişle evrimleşebilir. Kültür sayesinde halk kendi arasında yazılı ya da sözlü şekilde ifade edilmeyen ortak bir uzlaşıya sahip olur. Kültürel unsur, çeşitli etkileşim yollarıyla paylaşıp kabul görür, öğrenilip aktarılır ve bu sayede toplumun geneline yayılır. Toplumsal olaylar; doğal afetler; savaşlar; teknolojik gelişmeler; diğer toplumlarda yaşanan çeşitli olaylar; kültürel unsurlardan herhangi birinde yaşanan bir gelişme kültürü şekillendiren olgulardandır. Kültür uzak geçmişin

izlerini taşıyabildiği gibi geleceğe dair umut ve beklentilerden izler de taşır. Çok katmanlı ve kompleks bir yapı olan kültürün tüm dinamizmine karşın geçmişi ve geçmişin kalıntılarını içinde barındırdığı ve geleceğe yön verdiği unutulmamalıdır.

1.1. SÖZLÜ KÜLTÜR VE YAZILI KÜLTÜRDEN HAREKETLE DİJİTALLEŞME SÜRECİ

İnsanlık, tarih boyunca pek çok alanda köklü değişimler yaşamıştır. Tarihin akışı, insanlığın evrimsel gelişimi ve dönüşümünün bir yansımasıdır. İnsanın iki ayak üzerinde durmasıyla başlayan bu süreç, sosyal becerilerinin ve dil becerilerinin gelişimi; hayal gücünün ve kurgulama yeteneğinin artması; nesneleri ve soyut kavramları tanımlama becerisinin iyileşmesi gibi faktörlerle şekillenmiştir. Aynı zamanda, ateşin keşfi, besinlerin pişirilmesinin öğrenilmesi, araç-gereç kullanımının her alanda yaygınlaşması evrimi destekleyen gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar neticesinde yukarıda kısaca değindiğimiz kültür kavramı oluşup şekillenmeye başlamıştır. Henüz yazının icat edilmediği, bilginin sözlü iletişim yoluyla aktarıldığı bu evreyi kültür araştırmacıları sözlü kültür olarak anmaktadır. Özkul Çobanoğlu sözlü kültür ortamını “insanların yazı, matbaa ve elektrik gibi ses ve sözü mekâna bağlayan teknolojiler kullanmaksızın yüz yüze ve sese dayanarak iletişim kurduğu ortama sözlü kültür ortamı diyoruz” (Çobanoğlu, 1996: 182) şeklinde açıklamaktadır.

Goody, okur-yazar olmayan bir toplumda kuşaktan kuşağa sözle aktarılan her şeyin sözlü kültüre dahil olduğunu ifade etmiştir. Sözlü kültürde yüz yüze iletişim gereklilik arz etmektedir. Bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısı insan hafızası olduğundan topluluğun en yaşlısı en önemli bilgi kaynağıdır ve bu nedenle sözlü kültür toplumlarında yaşlılara saygı duymak önem verilen bir kuraldır. Zira geleneğin korunup aktarılmasının tüm yükünü söz taşımaktadır. Dolayısıyla söze ve geleneğe en hakim ve en tecrübeli kişiler olan yaşlılar bu üstünlükleri sayesinde topluluğun en bilgisi sayılmaktadır. Söz konusu insan hafızası olduğundan bilgilerin unutulma ihtimali hep vardır. Yenilikler ise toplumun ihtiyaç ve isteklerine göre sınılandıktan sonra kalıcı ya da geçici hale gelirler (Goody, 2009: 128-130). Geleneğin taşıyıcısı olan sözün unutulmaması için halkın arasında kalıplaşmış olan ifadeler

kullanılmaktadır. Aynı zamanda anlatılar toplum hafızasında yer etmiş, iz bırakan olaylarla bağlantılıdır.

Sözlü kültür topluluk üyeleri arasındaki bağı kuvvetlendirmede, kimlik ve aidiyet hissini aşılama ve geçmişle gelecek arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmede önemli bir araç olarak görülmüştür. Kültürün sürekliliğini sağlamak amacıyla çeşitli ritüellerden ve tekrarlama biçimlerinden yararlanılmaktadır. Sözün ön planda tutulduğu bu dönemde yalnızca ağızdan ağıza değil nesilden nesile aktarım da büyük önem teşkil etmektedir. Ayrıca sözlü kültür, zamanla değişebilmekte ve farklı topluluklarda varyantlaşabilmektedir (Assmann, 2018: 23). Lakin bu değişim oldukça yavaştır. Nitekim devrin şartları gereği iletişim ve ulaşım kısıtlı, maliyetli ya da bir hayli yavaştır. Bu da sözlü kültürün hitap ettiği kitleyi ve yayılma alanını daraltmaktadır.

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin başlaması elbette öncelikle yazının icadıyla mümkün olmuştur. Yazı basit bir ifadeyle sözün semboller yoluyla aktarılmasıdır. Yazının tarihinin, piktogram adı verilen ve olayların sistematik şekilde resmedilmesine dayanan anlatım biçimiyle başladığı kabul edilmektedir. Fakat piktogramlar savaş gibi bir olayı tasvir edebilirken henüz bir fikri ifade etmek için yeterli değildir. İlerleyen süreçte ideogram adı verilen eşyanın krokilerinden oluşan stil geliştirilmiştir. Bu stil nesnelerin betimlenmesiyle oluşmuştur. Ardından fonogram adı verilen sembollerin doğrudan bir nesneyi değil, dilin barındırdığı sesleri ifade ettiği günümüz yazı biçiminin ilk versiyonu kullanılmaya başlanmıştır (Wells, 1972: 142-144). Böylece yazı sözü mekana bağlayarak söze yeni bir ifade alanı açmıştır. Ayrıca bir bellek işlevi görerek kültürün koruyucusu ve aktarıcısı olma görevini insan hafızasıyla birlikte yürütür hale gelmiştir. Elbette zaman içerisinde ticaretle, dinle ya da devletle ilgili zümrelerden başlayarak okur-yazarlık oranı artmıştır. Bu hem yazılı kültürün gelişmesine hem de beslenmesine olanak tanımıştır. Yazılı anlatımla birlikte hitap edilen kitle genişlemiş, zaman ve mekanın sınırlılığını nispeten aşabilmiştir. Lakin yazı ve söz birbirlerinin yerini tam anlamıyla dolduramazlar. Birbirlerinden oldukça farklı dinamiklere sahiptirler. Örneğin yazı sözlü anlatımın kalıplarından kurtulmuş, istenildiği takdirde öznel ifadelere başvurulabilmektedir. Ki bu durum “yüzyıllar boyunca, sözelleştirme işleminin sözlü gelenekten çıkıp yazı, matbaa ve bilgisayar teknolojisine kayması sözel sanat biçimlerinin evrimini ve elbette aynı

zamanda karakter çizimi ve net olay örgüsünü şekillendirme yöntemlerini derinden etkilemiş, hatta belirlemiştir” (Ong, 2020: 186). Ayrıca yazılı kültürde her anlatma yeni bir yaratımın ürünü değildir. Yazıldığı şekliyle halka ulaşabilmektedir. Fakat halk sözlü kültürde olduğu gibi karşısında doğrudan bir muhatap bulamaz ve dolayısıyla hemen dönüt veremez. Yazı sözün hitabet gücünden, duygusundan, fonetik etkisinden, bağlamından kopmuş olmasına karşın Ong’a göre modern insanın geliştirdiği anlam arayışı, değer yargıları, çok katmanlı ve derin hali yazının sağladığı içe dönüşle mümkün olmuştur (Ong, 2020: 178-182). Sözlü gelenek, canlı ve interaktif bir bağlama dayanırken, yazılı kültür zamanın akışına dirençli, durağan ve ferdî bir tecrübe sunarak fikrî derinliği artırmıştır. Bu durum, insan bilincinin içsel boyutlarını genişletmiş, bireyin anlam arayışını ve soyut düşünce kapasitesini geliştirmiş, kolektif hafızadan ferdî sorgulamaya geçişin temelini hazırlamıştır. Dolayısıyla, yazılı kültürün dönüşümü yalnızca anlatı biçimlerini değil, aynı zamanda insanın öz farkındalığını ve çevresini algılama biçimlerini de köklü bir şekilde değiştirmiştir.

Yaziya geçişle birlikte tekrarlanan üstünlüğünden canlandırmanın üstünlüğüne geçilir, bir başka ifadeyle “ritüel bağdaşıklık” yerini “metinsel bağdaşıklık” alır. Böylece yeni bir bağlayıcı yapı ortaya çıkar. Bu yeni yapının gücü taklit etme ve saklama eyleminde değil, yorumlama ve hatırlama eylemindedir.” (Assmann, 2018: 24).

Yazı başlarda sadece hatırlamayı kolaylaştırmak amacıyla hesap tutmak için ya da devlet ve dinle alakalı konularda kullanılmıştır. Fakat zamanla yazım gereçlerinin ve tekniklerinin gelişmesiyle yeni yazı türleri ve bu türlerin kendilerine has biçimleri oluşmuştur. Olay örgüsü, anlatıdaki karakterler, çatışmalar, dönemin getirdiği düşünsel yapı, kurgu ince ince işlenmiş ve gerçek anlamda bir yazılı kültür oluşmaya başlamıştır. “Düşünceleri kaleme almak, yazıyla birleştirmek, özellikle kısa yazılar yazmak, elbette antik çağdan beri süregelse de edebi ve başka uzun yazılar, değişik kültürlerde değişik zamanlarda yaygınlaşmıştır” (Ong, 2020: 115-116). Özellikle matbaanın icadı ve yayılmasıyla birlikte yazının etkisi pekiştirilmiştir. Yazı kitlesel bir araca dönüşmüş ve etki alanını iyice genişletmiştir. Yazılı kültürün evrimi ileride ayrıntılarıyla bahsedeceğimiz dijitalleşmeyle birlikte apayrı bir boyut kazanmıştır. Okur yazarlığın ve dijitalleşmenin genele ulaşmasının da etkisiyle oldukça geniş kitleleri daha hızlı ve başarılı bir şekilde etkilemiştir. Örneğin Durmaz’ın Işık Önder’den aktardığına göre 1945’te mikrofilm tabanlı sanal bir aygıt olan “Bush’s Memex” kitap, fotoğraf ya da kayıtları depolamakta kullanılmıştır.

1968'e gelindiğinde öğrencilerin kitaba erişimlerinin kolaylaşması amacıyla ilk kişisel dizüstü bilgisayarlardan biri olan "DynaBook" piyasaya sürülmüştür (Durmaz, 2019: 55). Basılı yayınların baskı, kağıt, ulaştırma gibi giderlerine karşın yazının dijital yayınların maliyetsiz oluşu, onun yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Obradovic'e göre bu alandaki ilk önemli çalışma 1971'de "Project Gutenberg" adıyla Michael S. Hart tarafından yapılmıştır. Proje telif hakkı olmayan farklı dillerdeki kitapların sanal ortama aktarılması şeklindedir (Kıpçak, 2019: 64). Böylece yazılı kültür, yeni, sanal bir mekana sahip olarak farklı kültürden halkları da içine alan geniş bir etki alanı oluşturmuştur. İnternetin kullanıma açılmasıyla birlikte yazılı kaynakların dijital alana aktarım işleminin yanında doğrudan dijital kaynak üretilmeye başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde dünya çapında elektronik dergi, kitap veya gazeteler okura sunulur hale gelmiştir. Özellikle gazeteler doğası gereği anlık olarak haber paylaşamadıkları ve kendilerini güncelleyemedikleri için okuma oranları azalırken dijital ortama geçtiklerinde okur kitlesini ciddi anlamda geri kazanmıştır. Fakat elbette bu durum neticesinde basılı gazete okuma oranı da düşmüştür. Günümüze gelindiğinde Facebook ve özellikle Twitter (güncel adıyla X), medya kanalları ve kurumsal ya da bireysel kullanıcılar tarafından anlık bilgi ve haber paylaşım aracı olarak rağbet görmüştür. Kısacası "Sözel anlatımın elektronik dönüşümü, hem kelimenin yazıyla başlayıp matbaayla pekiştirilen mekân bağlarını güçlendirmiş, hem de bilincimizi ikincil sözlü kültür çağına sokmuştur" (Ong, 2020: 160). Elbette yazılı kültürün gelişimi sözlü kültürü bitirmemiştir. Birbirlerini değiştirip dönüştürseler de iletişim ve kültür için elverişli yeni kanallar oluşturmuşlardır ve böylece Walter Ong'un üzerinde durduğu ikincil sözlü kültür ortamı oluşmuştur:

...yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri, "birincil sözlü kültür" olarak nitelendirdim. Buna karşılık günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların "sözlü" nitelikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için "ikincil sözlü kültür"ü oluşturur (Ong, 2020: 23-24).

İkincil sözlü kültür ortamı bazı açılarından ilkiyle benzerlik gösterir. Zira tıpkı folklorda olduğu gibi dijital yapıda da bir dinamizm mevcuttur ve bu da anlatıyı değiştirip geliştirebilme imkanı sağlamaktadır. Gerektiğinde dijital kültüre aktarılmış içerik de değiştirilip geliştirilebilir ya da tamamen kaldırılabilir. Ayrıca tıpkı birincil sözlü kültürde olduğu gibi burada da icracı dönütlerini hemen alabilmektedir (Özdemir M., 2019: 24). Buna karşın "yeni sözlü kültür; daha amaçlı ve bilinçlidir; temelini,

araçların üretimi, işleyişi ve kullanımı için gerekli olan yazı ve matbaa oluşturur” (Ong, 2020: 161). Ayrıca dijital kültür zaman ve mekan bağlamlarının ötesine geçerek her kültürden insanı içine alabilen, zamanın sınırlılıklarını aşabilen bir yapıya bürünmüştür. Ayrıca iletişimi hiç olmadığı kadar hızlandırmış ve iletişimsel süreçleri köklü biçimde dönüştürmüştür. Bununla birlikte sınırsız bir bilgi depolama haznesine sahip olan dijital ortam, bilgiye ulaşımı büyük oranda kolaylaştırmıştır. Bu da bir bilginin büyük bir hızla ve kolaylıkla yayılabilmesi anlamına gelmektedir ki böyle bir durumun avantajları olduğu gibi çokça dezavantajı da bulunmaktadır.

İkincil Sözlü kültür kavramı pek çok soru ve sorunu beraberinde getirmiştir. Dijital ortam bir gelenek oluşturur mu yoksa geleneği yok eden bir dinamiğe mi sahiptir? Küreselleşmeyi ve kültür emperyalizmini beraberinde getiren dijitalleşme süreci yerel kültürleri yol olma tehlikesine sokmaz mı? Otoriteler dijital medyayı silahlaştırabilir mi? Dijital ortamda yayılan her bilgi doğru mudur ve bilginin doğruluğu nasıl teyit edilebilir? Kişisel veri güvenliği nasıl sağlanabilir? Dijital kültür bir yanılsamadan mı ibaret? Geleneğin oluşması için uzun bir zamana ihtiyaç varken dijital ortamdaki tüm bu verilere gelenek demek doğru mu? Dijital ortam kimlik sorunlarını beraberinde getirir mi? Tüm bu ve bunun gibi sorular öncelikle bir değişim olduğu ön kabulüyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu değişimi anlayabilmek için ilk olarak dijitalleşme sürecine bakmak yerinde bir tutum olacaktır.

1.1.1. Dijitalleşmenin Tarihsel Seyrinde Kültürün Yeniden İnşası: Teknolojik ve Sosyal Dönüşümler

Tarihimizin önemli dönüm noktaları olmuştur. Tarım Devrimi ve Sanayi Devrimi bunlardan bazılarıdır. Göbeklitepe buluntularından hareketle inanç sistemlerinin oluşmasıyla ilintili olduğu anlaşılan bitkiyi ekip biçme eyleminin başlaması ve yaygınlaşması Tarım Devrimi olarak adlandırılır. Buna bağlı olarak insanlık zamanla yerleşik hayata geçmeye başlamış ve ardından zamanla şehirler kurulmuştur. Bu dönemde bilginin kalıcı, tutarlı ve geniş çapta yayılabilmesini; nesilden nesile, kültürden kültüre aktarılıp korunabilmesini sağlayan, kuşkusuz yazının icadı olmuştur. Yazıyla birlikte şekillenen kültürel süreç matbaayla daha ileriye taşınmıştır. Kâğıt üzerine baskının ilk örnekleri Çin’de ortaya çıkmış olsa da

müteharrik basımın ilk olarak 1440'da Johann Gutenberg tarafından gerçekleştirildiği kabul edilmiştir (Beydilli, 2003: 1). Matbaanın yaygınlaşmasıyla beraber kitaplar daha hızlı ve ekonomik şekilde basılmıştır. Bu da kitapların daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Böylece matbaa toplumların tarihini, kültürel mirasını ve bilgisini korumak ve iletmek için önemli bir araç olmuştur. Bilginin erişilebilir hale gelmesi, okuryazarlık oranlarını arttırarak Rönesans ve Reform gibi önemli dönemlerde bilimin, sanatın, felsefenin gelişmesini ve yayılmasını hızlandırmıştır. Bu da Sanayi Devriminin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi Devrimi aile ve toplum mekaniklerini yeniden şekillendirmekle beraber yalnızca makineleşmeyle birlikte insan gücünün sınırlarının ötesine geçmemizi sağlamamış, aynı zamanda telgraf ve telefon gibi toplumsal iletişimi kökten değiştirecek icatları beraberinde getirmiştir. Nitekim doğrudan bir etkisi bulunmasa da yapılan her bir buluş ve icat, bir sonrakine temel oluşturarak günümüz kültürünü az ya da çok etkilemiştir.

İnsanlık pusulanın icadı ve buna bağlı olarak manyetizmanın keşfinden¹ başlayan oldukça kapsamlı bilimsel araştırmalar neticesinde, elektriği üretebilir², depolayabilir³ ve bunu mekanik enerjiye dönüştürebilir hale gelmiştir. Elektriğin bilim dünyasına kazandırılmasıyla pek çok icat yapılmış ya da var olan icatlar elektrikle çalışabilecek şekilde geliştirilmiştir. Örneğin 1838 yılında Samuel Morse telgrafi geliştirerek elektrikli telgrafi icat etmiştir. Havai telgraf olarak da anılan telgraf makinesinin ilk versiyonunda, makine belirli uzaklıklardaki ve aynı hizadaki kulelerde bulunmaktadır. Her bir kulede telgrafın yanındaki memur, onu belirli durumlara getirerek mesajı diğer kuleye iletmektedir. Verilen işaretlerin hangi kelimeyi ifade ettiğini gösteren bir de katalog hazırlanmıştır (Kaçar, 1986: 2-4). Morse ise kablolarla oluşturulmuş telgraf hatları arasında elektrik sinyalleri göndererek mesaj iletimini sağlayan bir sistem kurmuştur. Mesajlar günümüzde Mors alfabesi olarak anılan bir kodlama sistemiyle oluşturulmaktadır. Bu kodlar harf ve sayıları temsil eden nokta ve

¹ Tameroglu'na göre manyetizma ile ilgili ilk önemli yapıt William Gilbert tarafından kaleme alınan "De Magnete" isimli eserdir (aktaran Küçük, 2022: 40). Bu eser, manyetizmanın ve elektriğin prensiplerinin anlaşılmasına katkı sağlayarak sonraki araştırmalar için temel oluşturmuştur.

² Otto von Guericke ilk kez 1660 yılında durağan elektrik üretebilen bir makine icat etmiştir (İnan, 1978: 247). Sonrasında elektriğe dair bilgi birikimi sağlayacak pek çok deney yapılmıştır.

³ Alessandro Volta 1800 yılında Royal Society'ye iki metal plaka arasına nemli bez ya da tuzlu bir sıvı koyarak elektrik elde ettiğini yazmıştır. Ardından bu icadını geliştirerek günümüzde volta pili adı verilen pili yapmıştır (İnan, 1978: 247). Bu, elektriğin ilk kez depolanarak sürekli bir kaynak olarak kullanılabilmesi anlamına gelmektedir ve bu durum zamanla gündelik hayattan, sanayi ve teknolojiye kadar birçok alanda yaşanacak dönüşümü de tetikleyen önemli bir gelişmedir.

izgilerden oluşmaktadış (İnan, 1978: 257). Telgrafla birlikte insanlar farkına varmadan yeni bir kültüre elektrik ve elektronik medya kültürüne geçmiştir (Baldini, 2000: 88). Böylece iletişim hiç olmadığı kadar hızlanmıştır. Elbette bu durum haberciliği de etkilemiştir. “Telgraf, kısa sürede basının önemli bir aracı haline gelmiş, denizaltı kablolarla kurulan bağlantılar denizaşırı haberlerin kısa sürede ülkede duyulmasına yardımcı olmuştur” (Karabulut, 2008: 11). Bu durum haber endüstrisinin gelişimine katkı sağlayarak ilk haber ajanslarının⁴ kurulmasına vesile olmuştur. Elbette bu döneme dek tarihini Gutenberg’in matbaayı bulduğu yüzyıla kadar gtrebildiğimiz gazetecilik sektörü halihazırda var olsa da telgrafın bulunmasıyla beraber 1820’lerde ilk kitle gazeteleri ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2018: 8). Habercilik sektörünün gelişmesi zamanla uluslararası ilişkilerin güçlenmesine ve küreselleşmeye katkı sağlamıştır.

Bu dönemdeki icatların kuşkusuz en ilgi çekeni telefondur. Telefonun erken tasarımlarına bakıldığında Charles Bourseul’n 1854 yılında, l’Illustration dergisinde yayımlanan, insan konuşmasının elektrikle iletilebilmesi için tasarladığı bir aygıttan bahsettiği yazısı dikkati çekmektedir. Diğer bir tasarım ise 1861’de Johann Philip Reiss tarafından Frankfurt Fizikçiler Derneği’nde tanıtılmıştır. “Telefon” adının verildiği bu aygıt, Bourseul’n tasarımına benzemesine karşın teknik nedenlerden dolayı sesi karşıya yeterince anlaşılabilir şekilde iletmemektedir. Bu dönemde Graham Bell ve yardımcısı Watson’ın yaptığı deneyler sonuç vermiştir. Bell, 1876 yılında telefon alıcı-verici aygıtının patentini almıştır (İnan, 1978: 259). Sosyal hayatta, haberleşme ve iletişim alanlarını etkisi altına alan telefon dünya çapında büyük ilgi grmştir. Bu sebeple pek çok telefon şirketi kurulmuş ve bu da telefonun yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Anlık olarak uzak mesafedeki biriyle kablolar aracılığıyla iletişim kurabilmeyi sağlayan telefon, çığır açıcı bir araç olarak görülmüş ve geliştirilmeye devam ederek günümüzün vazgeçilmez teknolojisi haline gelmiştir.

Teknoloji yarışının büyük bir hızla devam ettiği 1877-1878 yıllarında Edison ilk ses kayıt cihazı olan fonografi icat etmiştir (İnan, 1978: 256). Bu da canlı performans zorunluluğunu ortadan kaldırarak başta müzik sektörü olmak üzere pek

⁴ İlk haber ajansı Fransa’da 1840 yılında kurulan Havas adlı ajanstır (Karabulut, 2008: 12). Bu ajans emsallerine örnek teşkil ederek zamanla dünya genelinde basının kurumsallaşmasına, etkinliğini artırmasına önayak olmuştur. Bu sayede, farklı yer ve kültürler arasındaki bilgi akışı hızlanmış ve küresel bir bilgi ağı oluşturulmuştur.

çok alanda büyük kolaylık sağlamıştır. Özellikle kültürel ve tarihi kayıtların korunup saklanması, arşiv çalışmalarında ve tüm bunların geleceğe aktarılmasında oldukça nitelikli bir başlangıçtır.

Kablolu iletişimin sınırlılığının ortadan nasıl kaldırılabilceği düşüncesi ve “elektromagnetik dalgaların haberleşmede kullanılabileceği ilkesi” (İnan, 1978: 258) sayesinde çalışmalara başlayan Marconi, bir vericinin ses dalgalarını elektrik sinyallerine dönüştürüp bunu elektromanyetik dalgalar şeklinde yaymasını ve ardından bir alıcının bu dalgaları yakalayıp yeniden sese dönüştürmesini sağlamıştır. Radyotelgraf adını verdiği bu cihazın ilk tanıtımını 1896 yılında yapmıştır. Telsizin atası sayılabilecek bu buluş sayesinde kablo bağlantısı sağlanamayacak mesafelerle de kolaylıkla iletişim sağlanabilmiştir. Hatta yapılan denemelerde Atlantik Okyanusunu aşan kablosuz sinyaller başarıyla gönderilerek bu durum kanıtlanmıştır (Süsskind, 1978: 290-292). İcatlar yarışının sürdüğü bu dönemde söz konusu yenilikler, iletişim teknolojilerinde esaslı bir devrimin başlangıcını oluşturarak, bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşimin ölçeğini genişletmiştir. Fonograf ve radyotelgraf gibi icatlar, sadece bilgi aktarımını hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda bu aktarımın bütünselliğini ve sürekliliğini artırarak modern iletişimin temellerini atmıştır.

Radyonun icadı ve gelişimi de tıpkı diğer icatlarda olduğu gibi birçok bilim insanı ve mühendisin katkılarıyla olmuştur. Lee De Forest “audion” tüpünü geliştirmiştir. Ardından üç Avusturyalı bu tüpün yükselteç olarak kullanılmasını içeren bir patent almıştır. E. H. Armstrong bu buluşlar üzerine çalışmalar yürütmüştür. İlk telsiz telefon veya radyo vericisi ABD’de 1906’da yapılan bir yayında kullanılmıştır. Ardından Lee De Forest 1907’de New York’ta, 1908’de Paris’te Eyfel Kulesinde, 1909’da yine New York’ta Metropolitan Operasında deneysel verici yayınları yapmıştır. Savaş zamanında hızlı iletişim sağlamak amacıyla kullanılırken bireysel radyoculuk da gelişim göstermiştir. 1919’da Armstrong, radyo alıcı sinyalinin hassasiyetini, seçiciliğini ve doğruluğunu artıran süperheterodin devrenin patentini almıştır. 1939’a gelindiğindeyse alıcılarda im/ gürültü oranının büyük ölçülerde yükselmesini sağlayan sıklık bildirimi (FM) yöntemini geliştirmiştir (İnan, 1978: 261-262). Radyonun icadı ve geliştirilmesiyle beraber kısa süre içerisinde haberlerin, müziğin ve eğlencenin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, bilgiye erişimi kolaylaştırmıştır. Bu da toplum üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken televizyonun icadına ilişkin öncül adımlar atılmıştır. “Telectroscopy” adında telgrafla orijinal metni kopya edip ileten bir çeşit faks yöntemi geliştirilmiştir. Bu yöntemden ve telefonun icadından esinlenerek elektrik aracılığıyla bir görüntünün iletilebilmesi fikri doğmuştur. Selenyumun ışık hassasiyetini kullanarak çeşitli çalışmalar yürütülse de verimli bir sonuç elde edilememiştir. 1884 yılına gelindiğinde Paul Nipkow, görüntülerin delikli bir disk yardımıyla taranarak elektrik sinyallerine dönüştürülmesini sağlayan, “elektrikli teleskop” adını verdiği cihazın patentini almıştır. Nipkow cihazdan yararlanmayı düşünmemiş olsa da 1926’ya gelindiğinde John Logie Baird, Nipkow’un tasarladığı döner diski kullanılarak görüntü iletiminin mümkün olduğunu uygulamalı olarak kanıtlamıştır (Shiers, 1978: 298-303). Televizyonun icadı, elektrik aracılığıyla görsel içeriğin kitlelere ulaşımında yeni bir dönem başlatarak, günümüzün görsellik odaklı yaşam biçiminin temellerini atmıştır. Modern anlamda televizyon sisteminin temeli 1938 yılında Rus-Amerikan mühendis Vladimir Zworykin’in, televizyon kamerasının en önemli parçası olan “ikonoskop”u buluşuna dayanır. 1950’lere gelindiğindeyse televizyon ticari uygulama aşamasına ulaşmıştır (İnan, 1978: 262). Televizyonun yaygınlaşması ile bilgi ve kültür aktarımının hızı ve etkisi giderek artmıştır. Bu durum bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, kültürel değerlerini ve toplumsal dinamiklerini şekillendirerek medyanın toplum üzerindeki dönüştürücü etkisini daha görünür kılmıştır.

Sanayi Devriminin halihazırdaki etkilerinin yanında elektriğin endüstriyel alanda kullanılması sonucu köyden kente göçler iyice artmış ve nüfus artışıyla birlikte daha küçük evlerde çekirdek ailelerle yaşam sürülmeye başlanmıştır. Kentlerde yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir neticesi olarak aktif ve ev merkezli bir yaşam tarzı oluşmaya başlamıştır. Modern endüstriyel kent hayatında ciddi bir büyüme kaydeden dayanaklı tüketim malları (motosiklet, otomobil, elektrikli ev aletleri, radyo, fotoğraf makinesi gibi yeni makine türleri) evlerde giderek daha çok kullanılır hale gelmiştir (Williams, 2003: 22). Günümüzde geleneksel medya araçları olarak anılan gazete, telgraf, radyo, televizyon gibi araçlar, tartışılması gereken olumlu ve olumsuz pek çok etkinin yanında kitle iletişimi sağlayarak, toplumsal bir bilinç ve tüketim alışkanlığı yaratmıştır. Bu da toplumsal ve kültürel değişimlerin hem yansması hem de hızlandırıcısı olmuştur.

Teknolojik ilerlemelerin ve toplumsal dönüşümlerin ivme kazandığı bu dönemde Sanayi Devrimi, mekanik üretim süreçlerini ve endüstriyel üretimi kökten değiştirirken, takip eden aşamada bilgi teknolojileri devrimi, yani dijitalleşme süreci başlamıştır. Gere, dijital ifadesinin “teknik olarak ayırık elemanlar halinde bulunan veriye atfen” (Gere, 2018: 17) kullanıldığını belirtmektedir. Ancak zamanla, özellikle elektronik dijital bilgisayarlar ile ilişkilendirilmiştir. Bilgisayarlar veriyi⁵ dijital formatta, yani birler ve sıfırlar olarak saklar ve kullanır. Ancak dijital terimi, artık yalnızca veriyi ayırtıran makineleri değil, aynı zamanda sanal dünyayı, anlık iletişimi, medyanın yaygın kullanımını ve küresel bağlantıyı da kapsamaktadır (Gere, 2018: 17). Bu bağlamda dijitalleşme, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal, iktisadi ve kültürel yapıları yeniden şekillendiren katmanlı bir safha olarak değerlendirilmektedir. Dijital teknolojilerin iletişimde sınırları ortadan kaldırması, küresel bir dijital ekosistemin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Dijitalleşmenin gelişimi, İkinci Dünya Savaşıyla birlikte hız kazanmıştır. Zira iktidar kurumları ve devletin çeşitli kolları bilimsel çalışmalar için gerekli sponsorluğu sağlamışlardır. 1946’da ilk genel amaçlı elektronik bilgisayar ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Calculator) ortaya çıkmıştır (Castells, 2008: 54). Devasa bir kütleye sahip olan bu bilgisayar, modern bilgisayar çağının başlangıcını oluşturarak karmaşık hesaplamaların hızla ve doğrulukla yapılmasını mümkün kılmıştır. Bunu takiben epey başarılı girişimler devam etmiştir. Örneğin bugünkü çiplerin atası sayılabilecek transistörün icadı (1947) sayesinde, makineler arasında ve makinelerle iletişimin şifresinin ve mantığının kodlanmasını sağlanmıştır. Bilgisayarlar arası etkileşimin kurulmasındaki ilk adımın başarıyla atılmasından sonra 1950’lere geldiğinde icat geliştirilmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Böylece mikro-elektronik ürünlerin üretimiyle ilgili çalışmalar bilgisayar teknolojisinin hızla ilerlemesini sağlamıştır (Castells, 2008: 51). Bilgisayarların küçülmesi ve yaygınlaşmasıyla küresel bilgi ağının inşası hızlanmış ve zamanla günlük yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

⁵ Veri, farklı türdeki sembol, imge, görsel, video, ses, sayı veya metinler gibi belirli formatlarda temsil edilen bilgilerin temel yapı taşlarıdır. Veriler, bilgiyi analiz etme, anlamlandırma, depolama gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Veri, günümüzde bilgisayar sistemleri ve iletişim teknolojileri sayesinde daha etkili bir şekilde işlenebilir, depolanabilir ve paylaşılabılır hale gelmiştir. Bu da veriyi elinde tutan ve bu veriyi enformasyona dönüştürebilen kişiye ya da kuruma büyük bir güç sunmaktadır.

Soğuk Savaşın teknoloji yarışı tüm hızıyla devam ederken dünyada ilk kez Sovyetler Birliği'nin uzaya uydu (Sputnik) fırlatmasının ardından 1960'larda ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri Ajansı (DARPA: US Defence Department Advanced Research Projects Agency) tarafından İleri Araştırma Projeleri Ajansı Ağı (ARPANET) oluşturulmuştur. Olası Sovyet saldırılarının önüne geçmek ve çeşitli savunma ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanarak bir merkezden kontrol edilemeyen, mesajı hedefe iletebilen birden fazla alternatif bağlantı seçeneği oluşturabilen bilgisayarlar arası bir ağ sistemi tasarlanmıştır. 1968'de IMP (Interface Message Processor-Mesaj İşlemci Arayüzü) ismini taşıyan ilk cihazın yapımı için imzaların atılmasının ardından ilk kez bilgisayarlar arası veri iletişimi gerçekleşmiştir (Başaran, 2006: 13-15). Kurulan bu sistem üniversitelerin araştırma projeleri ve askeri alandaki geliştirmelerle birlikte giderek büyümüştür. Elbette bu büyümede toplumda giderek artan bireysel girişimcilikler ve imalat teknolojisinin gelişmesinin rolü büyüktür. James Slevin'e göre 1972'ye gelindiğinde farklı bilgisayardaki dağınık kaynaklarından tam anlamıyla yararlanmak için ilk kez bilgisayarlar arasında yazılı iletişimi sağlamak üzere oldukça önemli uygulamalardan biri olan e-posta (elektronik posta) teknolojisini kullanılmaya başlanmıştır (aktaran Karabulut, 2008: 119). E-posta teknolojisi günümüzde hala oldukça rağbet gören iletişim araçlarından biridir. "Cerf ile Kahn'ın 1973'te farklı tipte ağların birbirine bağlanmasını sağlayan "geçit" teknolojisinin temellerini atan ağlar arası bağlantı protokolü TCP/IP'yi icat etmeleri, İnternet'in bugünkü halini kazanmasına büyük katkıda bulundu" (Castells, 2008: 69). "Kişisel bilgisayarların ilk örneklerinin 1970'li yıllarda ortaya çıkışı ve mikroişlemcilerin kullanılması, hem iletişim araçlarının boyutlarının küçülmesine neden olmuş hem de dijital enformasyonun depolanması ve aktarılmasını kolaylaştırmıştır" (Değirmencioğlu, 2016: 592). Mikroelektronik teknolojisi sayesinde cihazlara küçülme imkanı sağlanmanın yanında, cihazların bilgi işlem kapasiteleri de artırılmıştır. Bu sayede daha küçük, daha hızlı ve daha verimli cihazlar üretilebilmiştir.

1975'in başlarında mikroişlemci etrafında tasarlanmış kasası olan gerçek bir bilgisayar olan Altair 8800 üretilmiştir. Bunun üzerine aynı zamanda Altair için program geliştiren Bill Gates ve Paul Allen, aynı yıl bilgisayar yazılımları konusunda kendisini kanıtlamış olan MicroSoft'u kurarak bu alandaki gelişmelere öncülük eden pek çok yeniliğe imza atmışlardır. Ardından Steve Jobs ve Steve Wozniak Apple-I'i

geliştirmiştir. Bu başarılı girişim neticesinde 1977'ye gelindiğinde Apple Computer firması kurulmuş ve Apple II, ilk kişisel bilgisayar olarak satışa çıkarılmıştır (Ekiz ve diğerleri, 2000: 78). Bill Gates, Steve Jobs gibi isimler, yalnızca teknoloji şirketleri kurmakla kalmamış, aynı zamanda açık kaynak yazılım hareketinin öncülüğünü yaparak yazılım geliştirme sürecinin demokratikleşmesine ve internetin büyümesine önemli bir katkı sağlamışlardır.

Bu süreçte 1978'de Chicago'da yalnızca bilim yapmak için kullanılan ağın bir benzeri telefon ağları aracılığıyla oluşturulmuş ve böylece ilk modem icat edilmiştir. Modemin mucidi olan Ward Christensen ve Randy Suess adındaki iki öğrenci, iletişim imkanlarını artırmak için bu teknolojiyi ücretsiz biçimde halka sunmuşlardır. Ardından icat geliştirilerek yaygın hale getirilmiştir (Castells, 2008: 63). 1970'lerde geliştirilen bir başka teknoloji ise MUD'lardır. Richard Bartle ve Roy Trubshaw tarafından geliştirilen Multi Users Dungeons (Çok Kullanıcı Zindanlar) metin aracılığıyla rol yapmaya dayalı oyunları ifade etmektedir (Gere, 2018: 157; Turkle, 2020: 159). Tüm bu gelişmeler bilgisayar ağlarının nihayet kamusal erişime açılmasını, iletişimi ve bilgi paylaşımını çok daha hızlı hale getirmeye başlamıştır.

Taşınabilir bilgisayarların yaygınlaşması 1981 yılında IBM tarafından Kişisel Bilgisayar (Personal Computer/PC) ismiyle çıkardıkları bilgisayarlarını piyasaya sürmesiyle gerçekleşmeye başlamıştır. Bu sayede birçok firma kendi bilgisayarını piyasaya sürmüştür. Böylece kişisel bilgisayarlar endüstri standardı durumuna gelmeye başlamıştır (Ekiz ve diğerleri, 2000: 79). Bu dönemde ARPANET'e alınmayan üç üniversite öğrencisi, bilgisayarlar arası on-line bir tartışma forumu olan Usenet'i oluşturmuşlardır. Usenet ilk geniş çaplı elektronik tartışma platformu haline gelmiştir. 1983'te Tom Jennings tarafından haber bültenleri için özel bir yazılım geliştirilerek bir modem aracılığıyla bilgisayarlar arası mesaj ve dosya ağı oluşturacak bir sistem kurulmuştur (Castells, 2008: 63). Böylece geleneksel habercilik anlayışı da değişmeye başlamış, farklı formatlardaki verilerin iletişim araçlarında dolaşımı ve dönüşümü mümkün hâle gelmiştir (Değirmencioğlu, 2016: 3). Yine bu dönemde kullanıcıların çevrimiçi etkileşimde bulunabildiği bir sosyal ağ olan WELL (Whole Earth 'Lectronic Link) gibi konferans sistemleri kullanılmaya başlamıştır. Forum sitelerinin temelini oluşturan bülten tahtası sistemleri (BBS/bulletin board systems) giderek yaygınlaşmıştır. BBS bir bilgisayar sisteminde çevrimiçi olarak kullanıcıların

mesajları okuyabildiği, kendi mesajlarını ekleyebildiği tartışma gruplarının bulunduğu bir sistemdir. Böylelikle farklı sosyal gruplardan insanlar birbirleriyle sanal ortamda interaktif iletişim kurabilmiştir.

Bilişim teknolojisinin hızla ilerlemesi, ağların iletişim becerilerinin gelişmesi, bilgisayarların ve bilgisayar donanımlarının güçlerinin artması, fiyatların düşmesi gibi sebepler bilgisayarların ve bilgisayar ağlarının dünya çapında hızla yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Ne var ki tüm ağların kendilerine özgü farklı protokollerinin olması ortak bir internet protokolü tasarlamayı gerekli kılmıştır. Ayrıca bu dönemde hala bilgiyi bulmak ve indirmek oldukça güçtür (Castells, 2008: 63-64). Bu bağlamda, kullanıcı deneyiminin sınırlı kalması ve artan beklentiler standartlaştırılmış bir protokol sistemine geçişin kaçınılmazlığını ortaya koymuştur ve yeni çözüm arayışlarını tetiklemiştir.

Modern İnternet, 1989 yılında Timothy Berners-Lee öncülüğündeki bir grup araştırmacı tarafından Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (CERN)'de World Wide Web (www)'in kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Timothy Berners-Lee'nin amacı dünyanın her yerindeki bilim insanlarının bilgiye daha kolay şekilde ulaşip bunu geliştirmesini sağlamak olmuştur. Bunun üzerine Berners-Lee 1990 yılında CERN ağı üzerinden birçok farklı türde bilgisayarda çalışacak HyperText Markup Language (HTML) adında bir hipermetin sistemi kurmuştur. Bu sistemi oldukça basit şekilde dizayn ederek herkesin bilgisayar işleyişi hakkında derin bilgi sahibi olmadan bilgisayar kullanmayı rahatça öğrenmesini sağlayan karmaşık ama kolay sistemler kurmayı hedeflemiştir. Kullanıcılar bu basit bilgisayar dili sayesinde biçimlendirilmiş metinleri, grafikleri ve diğer ortamları bağlantılı bir bilgi ağında paylaşabilir hale gelmişlerdir. Sonraki süreçte internet kamusal alana açılmıştır. Bu aşamada bireysel ağ kullanıcıları kendi istekleriyle, kendi yerel amaçları için HTML tabanlı siteler oluşturmaya başlamıştır (Howard, 2012: 40-43; Çobanoğlu, 2019: 123).

Aynı zamanda web tarayıcıları ile web 'server'ları arasında iletişimi yönlendirecek bir "hipertext" aktarım protokolü (HTTP) oluşturup, uygulama protokolündeki bilgiyle, istenen bilgiyi bulunduran bilgisayar adresindeki bilgiyi birleştiren standart bir adres formatı, 'uniform resource locator'ı (URL) yarattılar. Bu noktada da, URL, yalnızca HTTP ile değil, çok çeşitli aktarım protolleriyle ilgili olabilecek; böylece genel arayüzü kolaylaştıracaktı (Castells, 2008: 65).

İnternet 1990'lardan 2000'lerin başına kadar oldukça hızlı bir ilerleme kaydetmekle kalmamış aynı zamanda kendisine önemli ölçüde çok kullanıcı kitlesi

oluşturmayı başarmıştır. İnsanlar kendi içeriklerini üretip, kendi belirledikleri gruplarla paylaşabilmekte, aynı şekilde kendi ilgi alanlarına uygun içerikleri takip edip ortak ilgi alanlarına sahip kişilerle ya da gruplarla bağlantı kurabilmektedir. Bu noktada sınırların ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Zira insanlar maruz kalacakları bilgiyi ya da içeriği seçme hakkına sahip olmuşlardır. Bu durum duygu, düşünce ve deneyimlerin özgürce ifade edilebilmesine olanak tanımakla birlikte bireyin ait olduğu toplumun kurallarına uymaması halinde toplumun uyguladığı dışlama, yok sayma gibi yaptırımların etkisini yitirmesine ve geleneğin getirdiği kültürel dinamiklerin değişmesine neden olabilmektedir. Ayrıca zamanla algı yönetimi, propaganda, kutuplaşma, sosyal izolasyon, dijital manipülasyon, davranış değiştirme, dijital bağımlılık, yankı odası gibi tartışılması gereken oldukça mühim kavramları gündeme taşımıştır. Tüm bunların yanında yalnızca üretici veya yalnızca tüketici olma özelliği yerini daha geçişken bir kullanıcı kitlesine bırakmıştır. Kullanıcılar aynı anda üretici, tüketici katılımcı veya deneyimleyici olabilmektedir.

“İlk yıllarında tek yönlü, analog bir enformasyon iletiminin hâkim olduğu İnternet altyapısı, Web 2.0 teknolojilerinin kullanılmasıyla etkileşimli, canlı bir organizma hâline dönüşmüştür.” (Değirmencioğlu, 2016: 592). Web 2.0, kullanıcıların etkileşimde bulunduğu ve iş birliği yaptığı çevrimiçi topluluğu, sosyal ağ siteleri, forumlar, tartışma panelleri ve çevrimiçi iş birliği araçları vasıtasıyla teşvik etmektedir. Ayrıca kullanıcılar fikir paylaşımı yapabilmekte, tartışabilmekte ve birlikte projeler üretebilmektedir. Kısacası Web 2.0, internetin sadece bilgi alışverişi aracı olmaktan çıkıp, topluluk oluşturan, katılımcı bir platform haline gelmesini simgelemektedir. Bu dönem, çevrimiçi etkileşimin, iş birliğinin ve içerik üretiminin öne çıktığı bir çağı temsil etmiş ve modern internetin temelini atmıştır. Bu da internetin evriminde önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Kullanıcılar için yapılan kolaylaştırmalar ve yenilikler sayesinde kişiler çevrimiçi platformlarda kolayca içerik oluşturabilir, düzenleyebilir ve paylaşabilir hale gelmiştir. Wiki sayfaları bunun güzel bir örneğidir.

Wiki, web tabanlı bir yazılım aracıdır. Kullanıcılarına içerik oluşturma, düzenleme ve iş birliği yapma fırsatı sunmaktadır. Wiki sayfaları, kullanıcıların kolayca düzenleyebildiği, teknik bilgi gerektirmeyen web siteleridir. Kullanıcı dostu arayüzü sayesinde platforma girilen bilginin gelişimini izlemek ve düzenlemeler

yapmak oldukça kolaydır. Her kullanıcı, sayfada bulunan “Düzenle” seçeneğine tıklayarak içeriği düzenleyip, yeni bilgiler ekleyebilmekte ve değişiklikleri kaydedebilmektedir. 1995 yılında, Ward Cunningham tarafından oluşturulan ilk wiki sitesi, yazılım modelleri hakkında aynı düşüncelere sahip programcılar arasında iş birliğini teşvik etmek amacıyla bir çözüm arayışının bir ürünüdür. Bu, kullanıcıların içeriklere katkıda bulunarak kolektif bir bilgi kaynağı oluşturmaya olanak tanımıştır. En bilindik Wiki sayfası ise 2001 yılında kurulmuş olan Wikipedia’dır. Ayrıca Wikitravel, Wiktionary, Wikibooks, Wikisource, Wikiversity de dikkat çeken diğer Wiki sayfalarıdır (Karabulut, 2008: 188-191). Bu tür Wiki sayfaları zaman zaman doğruluk ve güvenilirlik konularında eleştiriye maruz kalmıştır.

Web 2.0’ın ve sosyal ağların gelişmesiyle insanlar birbirleriyle iletişim kurma, bilgiye anında erişim sağlama ve dijital hizmetlerden yararlanma imkanı elde etmiştir. Ayrıca sosyal medya platformları, wiki sayfaları, bloglar gibi araçlar, bireylerin metin, fotoğraf, video ve diğer medya türlerini paylaşmasını sağlamıştır. Bugün anladığımız şekliyle Sosyal Medya, “Open Diary”nin kurulmasıyla başlamıştır. Bruce ve Susan Abelson burada çevrimiçi günlük yazılarını bir toplulukta bir araya getirerek ilk sosyal ağ sitesini kurmuşlardır. "Weblog" terimi de ilk kez bu dönemde kullanılmıştır. Bir blog yazarının "weblog" yerine şaka yollu “blog yazıyoruz” demesiyle birlikte kelime bugünkü şekline dönüşmüştür. İnternetin hızının artması ve yaygınlaşması kavramın popülerliğini artırarak 2003 yılında MySpace ve 2004 yılında Facebook gibi sosyal ağ sitelerinin kurulmasına yol açmıştır. Ayrıca World Wide Web’in kullanım alanı giderek genişlemiştir. Bu genişlemeyi tanımlamak üzere Web 2.0 terimi ilk kez 2004 yılında kullanılmaya başlamıştır. Sürekli bir dönüşüm halinde olan platformların içerik üretimi tüm kullanıcılar tarafından katılımcı ve işbirlikçi şekilde yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca web deneyimini daha etkileşimli, dinamik ve kullanıcı odaklı hale getirmek için Adobe Flash, Really Simple Syndication (RSS), Asynchronous JavaScript and XML (AJAX) gibi yeni web programlama teknikleri kullanılmaya başlamıştır (Kaplan A. ve Haenlein, 2010: 60-61). Web 2.0’ın kullanıcı odaklı yapısı, bireylerin medyayla olan ilişkisinin ve geleneksel medyanın tüketim biçimlerinin dönüşmesine neden olmuştur.

1969 yılında 3 bileşik ağdan meydana gelen internet servisi, internetin özelleştirilmesinin ardından günümüzde milyonlarca kullanıcıyı içeren oldukça geniş

ve karmaşık bir ağ yapısına sahiptir. Önceleri zamanı verimli kullanmak için kullanılan internet “uzaktan erişim”, “dosya paylaşımı gibi işlevlerle donatılarak amacının çok ötesine geçmiştir (Ekiz ve diğerleri, 2000: 80). Bireysel kullanıcıların yanında kurumsal şirketler halkın kolayca kullanabileceği yazılımlar üreterek bilgi ve veri paylaşımını hızlandırmış; web tarayıcıları, internet portalları, web siteleri ve arama motorları gibi temel araçlar geliştirilmiş; elektronik oyun, e-ticaret, sosyal medya gibi pek çok alan oluşturularak büyük bir devrim yapılmıştır. 1990’ların sonlarından başlayarak internet ve teknoloji alanındaki gelişmelerin, ayırık mikrobilgisayarlar ve çok çeşitli formatlarda bağlantılı bilgi işlem aygıtlarıyla bilgisayarlaşmanın yaygınlaşması sağlanmıştır. Bilgisayar gücü ve veriler, web server’ları etrafında örgütlenmiş iletişim içindeki ağlara dağılmıştır. Mobil telefonların yükselişi, internete seyyar aygıtlardan bağlanabilme imkanı sunmuştur. Veri iletiminin çoğunluğunu oluşturmasıyla birlikte iletişim ağı “paket anahtarlı” hale gelmiştir. Fiber optik kablolarla iletişim kapasitesi büyük ölçüde artmıştır. Ayrıca, nanoteknoloji yaklaşımının çip yapımında kullanımı da gündeme gelmiştir. Küçük elektronik parçaların moleküler boyutlara indirilmesi, daha hızlı ve yoğun bilgisayarlar ve bilgi işlem aygıtları olasılığını açığa çıkarmıştır (Castells, 2008: 66-68).

Bilgisayar teknolojileri gelişim gösterirken aynı zamanda bir diğer iletişim aracı olan telefon da kendi evrimi içerisinde büyük değişimler yaşamıştır. 1876’da Graham Bell tarafından icat edildiğinden bu yana öncelikle kısıtlı bir alandan başlayarak kablo ağları yardımıyla çok daha uzak mesafelerde iletişimi sağlamıştır. Kablolulu iletişim imkanının kısıtlı olması sebebiyle 1988-1989 yıllarında yürütülen çalışmalar sonucunda ilk kez Nokia tarafından kablosuz mobil telefon olan 1011 piyasaya sürülmüştür. Ardından zamanla şehirler, ülkeler ve operatörler arası iletişim mümkün kılınmıştır (Durmuş, 2018: 10). Elbette bu gelişmede pay sahiplerinden biri gelişen uydu teknolojileridir. Zira ses ve görüntünün geniş mesafelere kolayca ulaşılabilmesini sağlamıştır (Durmuş, 2018: 14). Bu da aslında farklı alanlardaki gelişmelerin birbirini tetiklediğinin, birbirinden ilham alabildiğinin, birbirini etkilediğinin ya da dönüştürdüğüne bir göstergesidir. Zamanla, analog telefonların yerini internete bağlanabilen mobil telefonlar almıştır. Sonraları akıllı telefon teknolojileri piyasaya sürülmüş ve böylece geleneksel kitle iletişim araçları için büyük bir devrim yaşanmıştır. Telefonun işlevi yalnızca ses sinyallerini iletmekten öteye

geçerek dijital veriyi paket halinde karşı cihaza aktarma yeteneği kazanmıştır. Bu veri fotoğraf, video, ses ya da metin ve diğer multimedya içerikleri gibi çok boyutlu bir içeriğe sahip olabilmektedir. Ayrıca anlık olarak iki veya daha fazla kişi Face Time, Twitch, Google Duo, Zoom, Teams gibi uygulamalar sayesinde görüntülü konuşma yapabilmektedir. Bunun yanında e-posta erişimi ve telefon için geliştirilmiş farklı alanlardaki çok yönlü uygulamalar kullanıcı hizmetine sunulmuştur. Bunlar arasında yabancı dildeki metin ses ya da görüntüyü tercüme etmeye yarayan çeviri uygulamaları; e-ticaret ve alışveriş uygulamaları; konum bulmaya, rota veya alternatif güzergah belirlemeye, trafik ve yol durum bilgisi alma amaçlı navigasyon uygulamaları; depolama ve dosya paylaşım hizmeti veren uygulamalar; doküman, tablo ve sunum oluşturma hizmeti veren uygulamalar; konferans, web semineri (webinar) veya toplantı uygulamaları; bankacılık, yatırım ve finans uygulamaları; eğitim uygulamaları; sağlık uygulamaları; egzersiz ve beslenme uygulamaları; mesajlaşma uygulamaları; medya ve eğlenceye dair uygulamalar ve daha birçokları bulunmaktadır. WhatsApp, Telegram, Facebook, Instagram, TikTok, X (Twitter), YouTube, Snapchat, LinkedIn, Pinterest, Spotify, Netflix gibi çevrimiçi uygulamaların yükselişi, Open Diary ve benzeri platformlarla başlayan sosyal medya olgusunu, sosyal medyanın doğasını ve etki alanını tartışmaların merkezine yerleştirmiştir.

Özellikle 2000’li yılların başından sonra sosyal ağlar, anlık mesajlaşma gibi Web 2.0 araçları kullanılarak yapılan ve sosyal medyadan güç alan devrimler, ayaklanmalar ve diğer örgütlü eylemler bilginin hızlı yayılmasının, bilgiyi filtreleyebilme özelliğinin ve bilgiyi kontrol edebilme gücünün önemini tüm dünyaya göstermiştir. Ağ toplumunda yeni dünya düzeni sadece bilgiye erişilip, saklanması ve yayılımı konusunda değil; ayrıca toplumun ve küreselleşen dünyanın şekillenmesinde de önemli rol oynamaktadır (Bozkurt, 2014: 515).

Bu sebeple ciddi bir gücü de bünyesinde barındıran “sosyal medya zaman ve mekân sınırlaması olmadan (mobil tabanlı), paylaşımın, tartışmanın esas olduğu bir insanî iletişim şeklidir” (Vural ve Bat, 2010: 3351). McLuhan’ın global bir köy olarak tanımladığı yeni dünya, esasen yepyeni bir bağlamın kurgulanmakta olduğu internet ve sosyal medya sayesinde, bireylerin ve toplulukların fiziksel sınırların ötesinde anında ve sürekli olarak etkileşim kurabildiği, bir ortamı ifade etmektedir. Sosyal medya yalnızca zaman ve mekânın değil aynı zamanda kimliğin sınırlılığını da ortadan kaldırabilmektedir.

Özellikle Facebook gibi sosyal paylaşım ağları, kişisel fotoğrafların yüklenebilmesi, eğitim-iş, politik görüş ve dini inanca ilişkin bilgilerin verilebilmesi ve bireyin kültürel tercihlerini içeren kimlik göstergelerinin

sunulabilmesiyle, özel ve kamusal alana ait sınırları muğlaklaştırmakla kalmamış, anonimlikten bilinirliğe evrilmesi noktasında sanal gerçeklikteki kimlik inşasına yeni bir biçim kazandırmıştır (Sütüoğlu, 2015: 125).

Kullanıcılar kendi kimlikleriyle veya anonim olarak sanal ortamda var olabildikleri gibi bambaşka bir kimliğe de bürünebilmektedirler. Bu durum güvenilirlik ve etik sorunlarının tartışılmasına neden olmaktadır. Tüm bunların yanında gazete ve dergilere verilen tanıtım ilanlarının öncülük ettiği reklamcılık faaliyetleri, sosyal medyanın etkisiyle radyo ve televizyonun başlattığı tüketim odaklı stratejileri bambaşka bir boyuta taşımıştır. İşletmeler, sosyal medya platformlarını ürün ve hizmetlerini tanıtmak, müşteri ilişkilerini yönetmek ve marka bilinirliğini artırmak için kullanmışlardır. Reklam kampanyaları ve sponsorluklarla influencer adı verilen sosyal medya ünlüleri aracılığıyla hedef kitlelere etkin bir biçimde ulaşmayı ve tüketici davranışlarını yönlendirmeyi başarmışlardır.

Sosyal medya ve internet teknolojilerinin ilerlemesiyle birlikte Semantik Web, Anlamsal Web ya da Web 3.0 olarak anılan sistem geliştirilmiştir. “Web 3.0 içerik kontrolünün yazılımların eline geçtiği bir dünya olarak adlandırılabilir. Birbiriyle iletişim halinde olan veri tabanı sistemleri sayesinde nelerden hoşlandığınızı anlayabilen ve buna göre bizlere çözüm sunan bir Web sistemidir” (Altun, 2019: 11). Böylece kullanıcı davranışlarını analiz ederek onlara kişiselleştirilmiş bir internet deneyimi sunulmaktadır. “Orijinal olarak, gün geçtikçe sayıları artan web kaynaklarının daha iyi sınıflandırılıp daha ulaşılabilir olmaları ve bu kaynakların anlamlarının bilgisayarlar tarafından yakalanıp işlenebilmesi için düşünülmüş olan bu teknolojinin, kullanım alanlarının çok daha geniş olduğu artık anlaşılmış durumdadır” (Ateş, 2008: 11). “Bu yeni sistemde internetin kontrolü kullanıcıda değil yapay zekâdadır. Yapay zekâ bir insan gibi interneti yönetir, bilgileri çözümleyerek anlayabilir, yorumda bulunabilir, içerik üretebilir” (Altun, 2019: 17). Yapay zekâ algoritmaları sayesinde veriler kolayca analiz edilebilir ve sonuca göre tahminler, öneriler, stratejiler kullanıcıya sunulabilir. Örneğin dijital pazarlama alanında kullanılan algoritmalarla -gizlilik ve güvenliğe dair tartışmalar yaratmakla beraber- tüketici verileri analiz edilerek, ilgi alanlarına göre kişiselleştirilmiş reklamlar sunulmaktadır.

Günümüzde en çok konuşulan teknolojiler arasında akıllı cihazlar yer almaktadır. Bunlar arasında giyilebilir teknolojiler olarak da bilinen akıllı bileklik veya

saatler, artırılmış gerçeklik gözlükleri; akıllı ev sistemleri; akıllı otomobiller; dijital asistanlar ve dahası yer almaktadır. Bu sistemlerin temelinde nesnelerle insanlar arasında bir bilgi akışının olmasıdır. Bu nedenle nesnelerin interneti ya da web 4.0 olarak anılmaktadır.

Web 4.0 teknolojisinin ardındaki düşünce, insanlar ve makineler arasındaki karşılıklı etkileşimin hâkim olduğu bir sistemdir. Web 4.0 teknolojisi sayesinde çok daha güçlü ara yüzler oluşturulabilecek. Yani makineler web içeriğini okuyup zekice yorumlama kabiliyetine sahip olacak. Web 4.0 teknolojisi insan beynine paralel olacak şekilde son derece akıllı etkileşimlerden oluşan geniş bir ağ ortaya koymaktadır (Altun, 2019: 47).

Ayrıca NFT'ler⁶, insan benzeri hareket ve davranışlar sergileyen insansı robotlar⁷ ve derin öğrenme teknikleriyle çalışan yapay zeka modelleri yine Web 4.0'ın birer ürünüdür.

Toparlamak gerekirse Dünya tarihinde matbaanın icadından itibaren düşünsel ve teknolojik ilerlemenin bir çıktısı olarak meydana gelen dijitalleşme süreci, evrimini iletişim ve teknolojiadaki gelişmelerle beraber büyük bir hızla gerçekleştirmektedir. Bu durum, yalnızca dili, iş yapma biçimlerini ve bilgi işleme yöntemlerini kayda değer biçimde değiştirmekle kalmamış; bireyler arasındaki etkileşimi, sosyal hayatı, bakış açılarını, kavrayış biçimlerini, gerçeklik algısını, bilgiyi üretme ve tüketme biçimini de ciddi şekilde dönüştürmüştür. Geleneksel medyanın on yıllardır süregelen etkilerine henüz yeni adapte olurken, yaşamımıza günbegün dahil olan yeni teknolojilere toplum olarak ayak uydurma çabamız, oldukça ilginç neticelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Dijitalleşme, sosyolojik olarak önemli dönüşümlere yol açan sosyal medya kavramını ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya, her kültürden insanın sosyal bağlarını güçlendirmesine, fikir paylaşımına ve çevrimiçi topluluklara katılmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, kültürel değerleri ve toplumun yapısını etkileyerek dijital bir sosyal dönüşüm yaratmıştır. Toplamların teknolojiyi kabul edip benimsemesi, dijitalleşmenin yayılmasını sağlamıştır. Dijital aletlerin gelişimi, bireysel ya da kurumsal girişimlerin artması, bilgisayarların ucuzlaması ve internetin daha ulaşılabilir hale gelmesi gibi faktörler, dijitalleşmenin hızla yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Tüm bunlar, kültürel ve sosyal bir dönüşümü beraberinde

⁶ Non Fungible Tokens

⁷ Robot Sophia, en bilinen insansı robotlardan biridir. Ayrıca vatandaşlık alan ilk robot olarak tarihe geçmiştir.

getirerek çalışmamızda ifade etmeye çalıştığımız pek çok unsuru gün yüzüne çıkarmıştır.

Günümüzde dijital teknolojiler, insanların gündelik hayatlarını çok yönlü şekilde etkileyen ve hızla gelişen bir olgu olarak kabul görmüştür.

Akıllı telefonların ya da saatlerin alarmlarıyla güne başlamaktan tutun da mobil cihazlardaki uygulamaları kullanarak hava durumunu, en kısa yol güzergâhını, en yakın bankamatikinin nerede olduğunu ya da trafik durumunu öğrenmeye, kredi kartıyla alışverişten mobil uygulamalardan taksi çağırmaya, çevrimiçi platformlarda eğitim almaktan çeşitli anlarını sosyal medya üzerinden dünyanın dört bir yanındaki bireylerle paylaşmaya, boş zamanı podcast dinleyerek ya da dijital oyunlar oynayarak geçirmekten tek tıkla eve yemek siparişi vermeye kadar birçok farklı eylemi dijital teknolojiler sayesinde gerçekleştirmekteyiz (Koç, 2022: 501).

İnternet tabanlı dijital teknolojiler, yaşamın her anında iletişim, flört/evlilik, ev/aile yaşamı, iş dünyası, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, eğitim, sağlık, ekonomi, ticaret, sanat, spor, eğlence, oyun ve alışveriş gibi akla gelebilecek her alanda çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır.

Dijital teknolojiler, sağladığı imkanlardan ötürü yaşamın merkezine yerleşmiş; geniş kitleler kolayca kültürel ve sosyal etkileşim sağlayabilir hale gelmiştir. Böylece küresel bir bilgi ağı kurulmuş, bu da küreselleşme sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur. İnternete her yerden erişilebilmesi, internet üzerindeki milyonlarca web sitesi ve dijital veri tabanları sayesinde araştırma ve öğrenmenin kolaylaşması, sosyal medyadaki etkileşimlerin artması gibi sebepler bilgi ve kültür paylaşımının kolaylaştırmıştır. Bu da bilgiye erişim fırsatlarının artmasına ve bilgiye dayalı toplumların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bunun yanında e-ticaretle birlikte ihtiyaç duyulan her şeye kolaylıkla erişim sağlanabilir hale gelmiştir. Bu durum sanayileşmenin getirdiği köylü-kentli ayrımını geride bırakmamıza sebep olmuştur. Hatta serbest çalışma ve uzaktan çalışma gibi yeni iş modellerinin ortaya çıkmasıyla birlikte şehrin kalabalığından bunalan ve doğal yaşamı özleyen insanların tersine göçler yaptığı görülmektedir.

Sonuç olarak, dijitalleşme süreci, bireylerin ve toplumların iletişim biçimlerinden iş yapma yöntemlerine kadar pek çok alanda köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler, dijitalleşmenin sunduğu olanaklar ve teknolojik yeniliklerle birlikte, gelecekte de devam edecek ve toplumsal yapının evriminde belirleyici bir rol oynamaya devam edecektir.

1.1.2. Türkiye'de Dijitalleşmenin Serüveni ve Toplumsal Dönüşüm

Dijitalleşme sürecinin ülkemizdeki yansımalarını anlamak için öncelikle Osmanlı döneminde matbaa sonrası yazılı kültürün gelişimine bakmak gerekmektedir. Gutenberg'in matbaayı icat edişinden yaklaşık 300 yıl sonra matbaa, İbrahim Müteferrika tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na getirilmiştir. Fakat bundan önce 15. yüzyılın sonlarında Osmanlı'ya ilk basımevi yabancılar tarafından kurulmuştur. Müteferrika'nın kurduğı matbaada 1820'li yıllara kadar kağıt üretiminin az olması, teknik yetersizlikler ve okur kitlesinin oldukça dar oluşu gibi sebeplerle (Berkes, 2022: 61) kitap basımı üzerinde çok durulamamıştır.

1819/ 1820'ye gelindiğinde Mısır'da Vali Mehmet Ali Paşa'nın girişimiyle kurulan Bulak Matbaasında basılan Türkçe ve Arapça yayınlar İstanbul'da ilgi uyandırmıştır. Bu durum İstanbul'daki basımevinin de canlanmasına vesile olmuştur. Kitap basımıyla ilgili çalışmalar hayli yavaş gelişirken bu dönemde öncül gazetecilik faaliyetleri kendini göstermeye başlamıştır. Fakat bu faaliyetler yine ilk olarak yabancılar tarafından yürütülmüştür. 1795'te Fransız Elçiliğı tarafından İstanbul'da Bulletin Des Nouvelles (Haber Bülteni) çıkarılmıştır. Ardından yine Fransızca olarak 1796'da Gazette Française de Constantinople (İstanbul Fransız Gazetesi) ve 1797'de Mercure Oriental (Doğu Merkür'ü) gazeteleri yayınlanmıştır. 24 Mart 1821'de İzmir'de ticari irtibat ihtiyacı sebebiyle Charles Tricon, Fransızca Le Spectateur Oriental (Doğulu Seyirci) adlı gazeteyi piyasaya sürmüştür. Gazete siyasi sebeplerle Alexandre Blacque'e devredilmiştir. Blacque, daha sonra Le Courier de Smyrne (İzmir Habercisi) adlı gazeteyi çıkarmıştır. Ayrıca bu dönemde Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, yabancı gazeteleri tercüme ettirmiş, idari birimden gelen haber ve raporları içeren ve hizmete özel kapalı bir yayın olan Curnal al Hidivi'yi yayınlattmıştır. Nihayetinde yarı Türkçe yarı Arapça ilk yerli gazete olan Vakâyi-i Mısıriyye 20 Kasım 1828'de Kahire'de yayın hayatına başlamıştır. Ardından II. Mahmud, 1831'de İstanbul'da ilk resmi gazete olan Takvim-i Vakâyi'yi yayınlattmıştır. 1840'a gelindiğindeyse ilk Türkçe yarı resmi gazete olan Ceride-i Havadis çıkartılmıştır. 1860'a gelindiğindeyse ilk kez özel sermaye ile çıkartılan Tercümân-ı Ahvâl yayın hayatına başlamıştır. Osmanlı döneminde bir kitap

basılmadan önce konusunun gazetede tefrika edilmesi adet olduğundan gazetecilik faaliyetleri kitabın önüne geçmiştir. (Alan, 2019: 46; Koloğlu, 1992: 7-14).

Yazılı kültürün gelişimi Osmanlı'da oldukça yavaştır. Zira “bütün iktidarlarda olduğu gibi Osmanlı da, basını öncelikle bir tehdit aracı olarak görmüş, sonrasında değişime karşı koyamadığında, basını iktidarını perçinlemek için bir araç olarak kullanma yoluna gitmiştir” (Çil, 2023: 929). Bu sebeple ilk resmi gazete haber kaynağı olmaktan çok II. Mahmud'un getirdiği yeniliklerin tanıtımını içermektedir. Aynı zamanda diğer gazetecilik faaliyetleri denetimlere⁸ tabi tutulmuş, gerektiği taktirde çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Gazeteler zamanla bir özerklik kazanmış ve bir basın dili oluşmaya başlamıştır. Böylece bir yandan Avrupa'daki gelişmelerin takip edildiği, bir yandan içtimai havadislerin duyurulduğu gazeteler, zamanla halkı eğitime amacı güden, çağdaşlaşma ve kendi sesini bulma savaşının verildiği yerlere dönüşmüştür. Öte yandan özellikle Tanzimatla birlikte modernleşme çabası içerisine giren Osmanlı, Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda eğitim sisteminde çeşitli düzenlemelere gidilmiş ve böylece okur-yazar bir kitlenin oluşmasının önü açılmıştır. Ayrıca bu dönemde Avrupa dillerinden pek çok bilim, edebiyat ve düşün kitabı Türkçeye tercüme edilmiştir⁹.

“Osmanlı'nın gazeteyle tanışmasından sonra ilk dergi örneklerinin çıkması zaman almış, 1849'da tıp alanında yayım yapan Vaka-yı Tıbbiye Osmanlı'da yayımlanan ilk dergi olmuştur” (Demir K., 2016: 71). 1860'lar dergiciliğin aktif şekilde yapıldığı dönem olarak kaşımıza çıkmaktadır. “...Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, 1862'de Münif Efendi'nin yönetimi altında ilk bilim dergisi olan Mecmua-ı Fünûn'u çıkarmaya başladı” (Berkes, 2022: 236). “Mecmua-ı Fünun'dan sonra ardı ardına birçok dergi yayımlanmıştır. Aynı yıllarda çıkan Mir'at, Mecmua-ı İber-i İntibah, Mecmua-ı İbretnüma diğer önemli dergilerdir” (Demir K., 2016: 99). Dergicilik ve basın faaliyetlerinin gelişmesi, dil ve kültür gibi halk biliminin çalışma

⁸ Bu denetimlere birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. 1857'de matbaalara düzen getirmek amacıyla matbaa kurmanın ve eser basmanın izne tabi tutulmasını sağlayan Matbuat Nizamnamesi hazırlanmıştır (Alan, 2019: 51). Eğitim sistemini eleştiren bir yazı yayımladığı için Tercüman-ı Ahval 1861'de 2 hafta süre ile kapatılmıştır. 1867 yılında ise devletin yönetim sistemini eleştirmesi sonucu tamamen kapanmıştır (Çil, 2023:932). Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'daki eleştirileri gazetenin 106. Sayısından sonra görevine son verilmesiyle sonuçlanmıştır (Koloğlu, 1992: 34). İstibdat dönemi olarak da anılan 1876- 1908 yılları arasındaki süreçte siyasi sebeplerle baskı, sansür ve sürgün cezaları uygulanmıştır (Güz, 2000: 51). Elbette bu durum teknolojik gelişmelerin ve yenileşmenin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir.

⁹ Daha ayrıntılı bilgi için Niyazi Berkes'in “Türkiye'de Çağdaşlaşma” adlı kitabına göz atabilirsiniz.

sahasına da giren konuların tartışılmaya başlanmasına ve bir kamuoyu oluşturulmasına vesile olmuştur. Zamanla Anadolu'ya da açılan bilim, sanat, edebiyat, ekonomi, felsefe, kadın, çocuk, ziraat, siyaset, sosyoloji gibi birçok alanda sektörleşen dergicilik ve gazetecilik faaliyetleri yürütülmüştür. Bu durum halkın eğitilmesine, okur-yazarlığın artmasına, bilgiye erişimin kolaylaşmasına, halkın ülkedeki ve dünyadaki olayları takip edebilir hale gelmesine ve bu sayede bilinçlenmesine, kitle kültürünün oluşmasına ve modernleşme sürecinin hızlanmasına katkı sağlamıştır.

Osmanlı'da matbaayla birlikte giderek daha geniş kitleleri etkisi altına akan yazılı kültürün gelişimi oldukça sancılı bir döneme rastladığından yer yer sansüre, yer yer hükümet güdümüne, yer yer denetime maruz kalmıştır. Fakat birçok gelişmenin önünü de açmıştır. Dünyadaki yeniliklerin, fikir akımlarının, icatların tanıtımları yapılarak bu konularda yapılacak çalışmalara zemin hazırlamış, halkı da yeniliğe hazır hale getirmiştir. Ayrıca basılan dergi, gazete ya da kitaplarda devrin koşulları ve Osmanlı'nın bulunduğu şartları halka göstererek siyasi konularda halkı bilinçlendirmiştir. Diğer taraftan dil ve kültür üzerine yapılan tartışmalar sayesinde kavram karmaşaları yaşamakla birlikte halk olma bilinci ve bir kültür bilinci oluşturulmuştur. Fakat yine bu dönemde Batı'ya duyulan hayranlık, kendi kimliğini aşağı gören, Batı özentisi, belli konularda yeterli bilgiye sahip olmayan bir neslin oluşmasına sebep olmuştur.

Osmanlı'da dijitalleşme sürecinin izlerini takip ettiğimizde, modern anlamda bir dijitalleşmeden söz etmek mümkün olmasa da teknolojik yeniliklerin benimsendiği ve takip edildiği bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 19. yüzyılda Batı'ya olan ilginin artması ve modernleşme çabaları, haberleşme ve bilgi akışında oldukça mühim gelişmelere neden olmuştur. Bu bağlamda atılan ilk adımlardan biri telgrafın Osmanlı'ya getirilmesi olmuştur. Zira geniş topraklara sahip olan Osmanlı'da merkezi yönetimin taşra ile en hızlı şekilde irtibat kurması, olası tehditler için anında tedbir alması ve düzenin korunması için oldukça önemlidir. Osmanlı'da ilk elektrikli telgraf denemesi, 9 Ağustos 1847'de Sultan Abdülmecit'in huzurunda gerçekleşmiştir. Amerikalı profesör J. Lawrence, sarayın farklı odalarına Padişah'ın söylediği mesajları telgraf aracılığıyla iletmiştir. Telgrafın iletişimdeki önemini kavrayan ve haberleşmeyi hızlandırarak merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlayan Sultan Abdülmecit, bir telgraf hattı kurulmasını istemiştir. Fakat bu hemen gerçekleşmez. 1853'te Osmanlı-

Rus Savaşı olarak başlayan Kırım Savaşı'na Fransız ve İngilizlerin katılmasıyla, haberleşme ihtiyacını karşılamak için 10 Nisan 1854'te İngiliz ve Fransızlar dönemin en uzun hattı olan ve İstanbul'u da içine alan bir telgraf hattı çekmişlerdir (Karabulut, 2008: 14). Telgraf ilk kez 1854'te William Churchill'in muhabir olarak Kırım Savaşı'ndan aktardığı havadisleri önce İstanbul'a, oradan da İngiltere'ye iletmesiyle kullanılmıştır (Güz, 2000: 45). 1840'ta kurulan Posta Nezareti ve 1855'te kurulan Telgraf Nezareti 1871'de Posta ve Telgraf Nezareti adıyla birleştirilmiştir. Ardından 1909'da Genel Müdürlük ve 1911'de PTT Bakanlığı olarak çalışmalarını yürütmüş ve sonunda 1913'te "Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi Umum Müdürlüğü" adıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece dış ülkelerin denetimi ve çalışanların görevini kötüye kullanması sorunları büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır (Yücetürk, 2000-2001: 291-292).

Osmanlı'da 1860'lı yıllarda ses iletimiyle ilgili süreç ilerlerken bir yandan da fonograf ve gramofon gibi ses kayıt cihazları keşfedilmeye başlanmıştır. Fonograf pek rağbet görmese de gramofon talep edilen bir cihaz olmuştur fakat bu teknolojinin de benimsenmesi zaman almıştır. Tıpkı matbaada olduğu gibi gramofonda da ilk ses kayıtları plak şirketlerinin Avrupalı temsilcilerince yapılmıştır. Gramofon ilk kez 1895'te Sigmund Weinberg tarafından İstanbul'da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında gramofon ve gramofon dinleme kültürü tüm ülkeye yayılmıştır (Altuğ, 2015: 34-35). O dönemde hoşça vakit geçirmek amacıyla kullanılan gramofon, geniş kitlelere farklı müzik türlerini ve kültürel unsurları sunmakla kalmamış, aynı zamanda dönemin müzik eserlerinin, sanatçılarının ve önemli konuşmaların kaydedilip gelecek nesillere aktarılmasına imkan tanımıştır.

Osmanlı'da ses teknolojilerinin kabul görmeye başladığı dönemde telefonla ilgili gelişmelerin özellikle telgrafçılar tarafından yakından takip edildiği fakat II. Abdülhamit'in konuya bir hayli temkinli yaklaştığı görülmüştür. Örneğin telgraf fabrikasında 1877'de Fen Müşaviri Emil Efendi'nin bir telefon makinesi imal ederek nezaretler arası hat çekilmesine yönelik talebi reddedilmiştir. Bu ve benzeri telefon hattı çekme talepleri reddedilmekle kalmamış, çekilen hatlar da kaldırılmıştır. II. Meşrutiyetin ilanına kadar yasaklı olan telefon hattı kurulma izni, bu tarihten sonra da halktan kimseye imtiyaz veya ruhsat yoluyla verilmemiştir. Bunun üzerine telefonun tekelinin Posta ve Telgraf Nezaretine verilmesi fikri ortaya atılmış fakat maliyetlerinin

karşılanamayacağı gerekçesiyle telefon hattı kurma işi ihaleye açılmıştır. İhaleyi İngiliz, Amerikan, Fransız şirketlerinden oluşan Western Electric Company almıştır. Fakat hükümet şirketin telefon hatlarını çekmesini beklemeden hummalı bir çalışmaya girişerek ilk telefon santralini Sirkeci'deki büyük postaneye kurmuş, hattı önemli devlet dairelerine bağlayarak 1909'da görüşmeye açmıştır. Western Electric Company ise 30 yıllık imtiyaz olarak 28 Şubat 1913 tarihinde "Dersaadet Telefon Anonim Şirketi" adıyla telefon hattını kullanıma açmıştır. 1915-1919 yılları arasında devletin savaş sebebiyle el koyduğu şirket, 1935'te hükümet tarafından tüm tesisatı ve mal varlığıyla birlikte satın alınana kadar faaliyet göstermiştir (Demir T., 2005: 155-159). Başta yalnızca devlet işleri için kullanılan telefon, zamanla basın, ticaret gibi iş dünyasının çeşitli alanlarında ve günlük yaşamda oldukça talep görmüştür.

Avrupa'da pek çok teknolojinin önünü açan elektriğin Osmanlı'ya gelişi, modernleşme sürecindeki önemli bir diğer dönüm noktası olmuştur. Elektrik, Osmanlı'ya II. Abdülhamit döneminde 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında yabancı sermayeli şirketlere imtiyaz verilmesi yoluyla getirilmiştir. Elektrik ilk defa 1902'de Tarsus'ta kısıtlı miktarda üretilmiştir. Daha önce 1898'de birkaç girişimde bulunulmuş lakin başarılı olunamamıştır. Bundan sonra devletin imtiyazlı şirketlerin tesislerini satın alarak çalışmalar yürütmeye başladığı 1930'lara kadar dikkate değer bir gelişme olmamıştır (Erol, 2007: 3). Elektrik ilk olarak aydınlatma amaçlı kullanılmıştır. Başta yalnızca saray çevresinin aydınlatılmasına izin verilmiştir. Ardından yavaş yavaş belli başlı kentlerin aydınlatılması için çalışmalar yürütülmüştür (Yurtoğlu, 2018: 229). "Elektrik şirketlerinin devlet tarafından satın alınması sonrasında belediyelere kendi sınırları içinde tesis kurma ve işletme hakkı verilmiştir" (Erol, 2007: 77). 1930'ların ikinci yarısından sonra kömür ve linyit gibi maden ocaklarında kullanılmaya başlanan elektriğin, ucuz maliyetle üretilmesi için çalışmalar yürütülmüş ve sanayi sektöründe de kullanılmaya başlanmasının önü açılmıştır (Yurtoğlu, 2018: 234-236).

Kitlesel iletişim açısından büyük bir gelişme olarak görülen radyonun ülkemize gelişi, icadından 7 sene sonra olmuştur. Bunda, radyonun bilgiyi hızlı bir şekilde geniş kitlelere iletebilmesi; toplumun farklı kesimlerini bir araya getiren ortak bir iletişim aracı olması; eğitim, kültür ve eğlence aracı olarak işlevsellik göstermesi; devletin halka doğrudan ulaşabilmesi gibi nedenlerle dünya çapında ilgi gören bir icat olmasının payı büyüktür. Deneme yayınları tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi önce

amatör şekilde başlamıştır. İlk deneme 19 Mart 1923'te Rüştü Uzel rehberliğinde birkaç öğrenci tarafından gerçekleştirilmiştir. 1925'te çıkarılan "Telsiz Tesisi Hakkında Kanun" yasasıyla birlikte, Fransız TSF şirketi büyük bir telsiz istasyonu kurmak için gerekli çalışmaları başlatmıştır. Telsiz telgraf, Ankara ve İstanbul'da 1927 senesinde hizmete başlamış, çeşitli ülkelerle bağlantı kurulmuştur. Ayrıca telsiz telgraf vericilerinden bazılarını radyo yayını yapabilecek düzenek eklenmiştir. Telsiz telgraf istasyonunun 10 yıllığına işletmesi, 6 Ocak 1926'da Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'ne (TTTAŞ) verilmiştir. Türkiye'deki ilk düzenli radyo yayınları 6 Mayıs 1927'de İstanbul'da, ardından Ekim 1927'de Ankara'da başlamıştır. Bu dönemde teknik yetersizlikler ve daha çok müzik içerikli yayınlar yapılması gibi nedenler, radyonun siyasi ve eğitici niteliklerinin geri planda kalmasına neden olmuştur. 1927-1936 yılları arasında hükümet denetiminde özel teşebbüsün elinde olan radyo yayıncılığı daha sonra devlet tekeline geçmiştir (Akagündüz, 2014: 361-363; Altunbaş, 2003: 29-32). Radyo, özellikle 1937-1964 yılları arasında savaşın da etkisiyle dünya gündemini takip etmenin en önemli aracı olarak görülmüştür. Ayrıca bu dönemde radyo yalnızca eğlence için değil aynı zamanda eğitim ve propaganda aracı olarak da kullanılmıştır (Yaylalı, 2018: 43-44). 1 Mayıs 1965'ten itibaren radyo yayınları TRT'nin tekelinde sürdürülmüştür. İlk özel radyo Kent FM adıyla 1992'de kurulmuştur. Ardından yasa gereği devlet kontrolü olmadan özel radyoların yayın yapması yasak olmasına rağmen kurulan Süper FM, Metro FM, İstanbul FM ve Best FM gibi özel radyolar kapatılmıştır (Karabulut, 2008: 45). Halkın gösterdiği tepki neticesinde özel radyo ve televizyon kuruluşları için yasal bir zemin hazırlanmıştır (Altunbaş, 2003: 37-38). Bu düzenlemeler neticesinde medya sektöründeki çeşitlilik artmış ve özel radyoların gelişmesini sağlanmıştır.

Geleneksel medyanın kuşkusuz en etkili araçlarından biri olan televizyonun hem görsel hem işitsel unsurları birleştirmesi, bilgiyi geniş kitlelere hızlı ve etkili biçimde yayması, güçlü bir eğlence aracı olması onu uzun bir süre ikincil kültür ortamının merkezine konumlanmasına neden olmuştur. Televizyonun Türkiye'ye gelmesi için ilk çalışmalar Demokrat Parti döneminde başlatılmıştır. Atabek'e göre Türkiye'de televizyon yayını ilk defa 9 Temmuz 1952'de İstanbul Teknik Üniversitesinde yapılmıştır (aktaran Çil, 2023: 939). Fakat Demokrat Parti iktidarının sona ermesiyle birlikte çalışmalar durdurulmuştur. Ardından Federal Almanya'yla

yapılan bir anlaşma sonucu teknik hazırlıklar tamamlanmış, devletin yayın kolu olan TRT, 1 Mayıs 1964'te ilk televizyon yayını yapmıştır. Önceleri siyah beyaz olan yayınların ardından birkaç deneme yapılmış ve 1984 yılında tam anlamıyla renkli televizyona geçilmiştir. 1986 ve 1989 yıllarında ise TRT çok kanallı yayın sistemine girmiştir. İlk özel televizyon kanalı ise 1990 yılında kurulan Star 1 kanalıdır. Uydu yayınlarının Türkiye'de çanak antenlerle birlikte izlenebilir hale gelmesiyle özel kanalların yaygınlaşmasının önünü açmıştır (Ünlüer, 2000: 47-50).

Türksat Uydu internet sitesinden edindiğimiz bilgiye göre Türkiye'de uydu sistemlerine dair yapılan ilk çalışma 1968'de PTT Genel Müdürlüğü bünyesinde Peyk Telekomünikasyon Grup Başmühendisliğinin kurulması olmuştur. Aynı yıl INTELSAT'a üye olduktan sonra 1979'da ilk uydu yer istasyonu AKA-1 işletilmeye başlanmıştır. 1985'te EUTELSAT'a üye olunduktan sonra aynı yıl ikinci yer istasyonu AKA-2 hizmete sokulmuştur. 1990 yılında Fransız Aerospatiale firmasıyla "Türksat Milli Haberleşme Uyduları" sözleşmesi imzalanmış, 1994 yılında ise haberleşme uydusu olan Türksat 1B uzaya fırlatılmıştır. Daha sonra 1996'da Türksat 1C, 2001'de Türksat 2A, 2008'de Türksat 3A, 2013'te Türksat-3USAT (Türkiye'nin ilk yerli tasarım ve üretim alçak yörünge haberleşme uydusudur), 2014'te Türksat 4A, 2015'te Türksat 4B uzaya gönderilmiştir.¹⁰ Tüm bu gelişmeler haberleşme ve medya alanlarında oldukça önemlidir.

"Sanal kültür", "internet kültürü", "netlore", "e-folklor", "siber kültür" gibi adlandırmalarla da karşımıza çıkan dijital kültür, Türkiye'de biraz geç tartışılmaya başlanan bir kavramdır. Dijital kültürün gelişiminde en büyük pay sahibi şüphesiz internettir. Yukarıda da değindiğimiz gibi "İnternet sanal bir dünyaya verilen kısa bir addır. İnter ve net sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. "İnter" sözcüğü "arasında" olarak Türkçe'ye çevrilebilir. "Net" İngilizce'de "ağ" demektir. İnternet ağlar arası ağ ya da bilgisayar ağlarının ağı olarak Türkçe'ye çevrilebilir." (Gönenç, 2012: 89). İnternete dair olan Türkiye'deki çalışmalara bakıldığında ilk olarak 1986'da Ege Üniversitesi öncülüğünde kurulan ve akademik tabanlı bir paylaşım ağı olan Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumları Ağı (TÜVAKA) ile başlamıştır. Türkiye'nin önemli üniversiteleri bu ağ sayesinde elektronik ortamda iletişim

¹⁰ Bu bilgiler erişim adresinin kaynakça kısmında belirtildiği Türksat Uydu internet sitesinin "Uydu Tarihçesi" bölümünden hareketle yazıya geçirilmiştir.

kurmuştur. Fakat elbette bu yalnızca akademik tabanlı bir ağıdır. 1987’de ODTÜ üzerinden ilk wide-area network (WAN) yani geniş alan ağı bağlantısıyla Avrupa ve ABD’deki üniversitelerin bilgisayar ağları olan BITNET-EARN’e erişilmiştir. Ardından 1991’de ODTÜ-TÜBİTAK iş birliğiyle TR-NET projesi ortaya çıkmıştır. Bu proje internetin akademik amacın dışında da kullanılabilmesi için ilk adımdır. Projenin amacı ülkemizde gecikmeli olarak kurulan interneti bir an önce ülke geneline yaymaktır. Bu bağlamda ilk uluslararası test bağlantısı 1992’nin eylül ayında Hollanda’yla olmuştur. 12 Nisan 1993’te ise proje kapsamında, ilk kez ODTÜ-NSFNET 64 Kbps internet bağlantısı kurulmuştur. Ankara-Washington arasında kurulan bu bağlantıyla birlikte Türkiye’nin gerçek anlamda ilk kez internetle tanıştığı söylenebilmektedir. Bu tarihten itibaren büyük üniversiteler ve istekli tüm kuruluşlar internet bağlantısı edinmiştir. Ardından yine aynı sene ODTÜ ve Bilkent Üniversiteleri Türkiye’nin ilk web sayfalarını kurmuştur. 1994 yılına gelindiğinde kurum ve firmalar internet hesaplarını almaya başlamışlardır. 1996’da “üniversitelerin ulusal ve uluslararası bilgisayar bağlantıları ile ilgili hizmetlerin sağlanması” görevini üstlenen TÜBİTAK, aynı yılın haziran ayında Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezini (ULAKBİM) kurmuştur. Akademideki gelişmelerin yanında bireysel ve kurumsal kullanıcıların internete erişebilmesi için 1996’nın ağustos ayında TURNET projesi uygulamaya konmuştur. Aynı yıl Türkiye’nin ilk sanal mitingi olan “İnterneti Öldürmeyin” mitingi düzenlenmiştir (Baykal, 2018; Gönenç, 2012: 95-96). “1999 yılında TURNET altyapısı sonlandırılarak TTNET devreye alınmıştı. TTNET ve ULAKNET altyapılarının her ikisi de birer kamusal işletme olarak örgütlenmişti” (Atabek, 2017). 1997 ve 2000 yılları arasında internete erişim hizmetini çevirmeli hat üzerinden Türk Telekom (TTNET) vermiştir. Ardından zamanla özel internet servis sağlayıcıları da piyasaya dahil olmuştur. Bunlardan en bilinenleri E-kolay, İxir, Superonline, Turk.net, Koçnet, Doruknet ve Turkport ‘tur. Ayrıca çok bilinmese de bu dönemde bnet, adanet, marketweb, anet (önceki adıyla aidata), gediknet (raksnet), antnet ve yimpasnet gibi internet servis sağlayıcıları da faaliyet göstermiştir. (Denizer, 2019: 419).

Özetle matbaanın Osmanlı’ya gelmesiyle başlayan “kültür devriminin ilk önemli adımı Arap harflerinin yerine Türk harflerinin getirilmesi olmuştur” (Akşin, 2016: 201). Milli bir yazı dili bulunması konusu çok tartışılmalı ve mors alfabesini

Türkçeleştirmek gibi kısa vadeli çözümler bulunsa da yazılı kültürün ülkemizdeki gelişiminde en önemli adımlardan biri bu olmuştur. Ayrıca eğitimin yaygınlaştırılması konusunda yürütülen çalışmalar sonuç vermiş ve okur-yazarlık oranı toplumda giderek artmıştır. Elbette yabancı kaynakların dilimize çevrilmesi ve gazete ve dergilerin yaygınlık kazanması da önemli bir adımdır. Hatta cumhuriyet tarihinin başlarında dergiler vasıtasıyla “çok-partililikle sağlanamayan çok-sesliliği yayın hayatında sağlamak için girişimler görüyoruz” (Akşin, 2016: 213). Bu da yenileşme hareketinin önemli adımlarından biri olarak görülmektedir. Öte yandan Avrupa’da Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimiyle birlikte şekillenen yenileşme hareketleri, düşüncenin özgürleşmesiyle ortaya çıkan fikir akımları, yeni keşifler peşindeki kararlılık, bilimin öneminin fark edilmesiyle birlikte icatlar üretme ve patent alma çılgınlığı yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmeleri takip etmek şöyle dursun; kendi içtimai sorunları, iç ve dış politikadaki hataları, ayaklanmaları ve sorunları baskı yöntemiyle çözmeye çalışması, yıkılma döneminin durdurulamaması gibi meselelerle baş edememekle birlikte, tüm icatlara temkinli yaklaşarak ülkenin potansiyel üretimini durdurmuştur. Geç kalınmışlığın telafisini ise imtiyazlarla ödemiştir. Telgraf, telsiz, telefon, radyo, televizyon gibi geleneksel medya araçları önce yabancı girişimciler tarafından ülkeye getirilmiştir. Zamanla her biri devlet eliyle satın alınmış olsa da bir süre devlet tekelinde kalmış oldukları için bu sektörler kendi amacını ve dilini daha geç bulmuşlardır. Bu noktada özelleştirmelerin devreye girmesi sürecin bir nebze hızlanmasına katkı sağlamıştır. Lakin sanayileşme ve dijitalleşme doğrudan yerel üretim aracılığıyla sağlanamamış olduğundan üretim süreçlerinde dış kaynaklara olan bağımlılık artmış ve yerli içeriklerin sınırlı kalması, yabancı eserlerin daha fazla tercih edilmesine yol açmıştır. Elbette bu durumun etkileri yalnızca ekonomik düzeyde kalmamıştır. Bilim ve teknoloji dili başta Fransızca ardından İngilizce olmuştur. Günümüzde “plaza dili” olarak anılan yabancıların tesirinde melez bir dil ortaya çıkmıştır. Ayrıca oldukça yozlaşmış bir Türkçenin kullanıldığı sosyal medya dili de genç nesil arasında yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bunun dışında üretmeyi denemek yerine, Batılı kaynaklardan doğrudan aldığımız yazılı ürünlerin; dizi, film ve video oyunların; içerik üreticilerinin Instagram, YouTube, Twitch gibi sosyal medya

platformlarında açtığı canlı yayınların ya da paylaştıkları blog, vlog, podcast¹¹, video ya da fotoğraf gibi multimedya içeriklerin her biri, yabancıların fikir ve kültür sistemlerinin Türk toplumuna etkisini giderek belirginleştirmektedir. Bu etkileşim yerel kültürel normlar üzerinde önemli değişimlere neden olmaktadır. Kültürel etkileşimin olması gayet doğal olmakla birlikte ülkelerin veya büyük şirketlerin bunu stratejik bir şekilde uygulamaya koyduğu gerçeğinin görülmesi ve küreselleşmeyle birlikte şekillenen kültürel emperyalizmin dikkate alınarak gerekli tedbirlerin alınması oldukça önem arz etmektedir.

1.2. KÜLTÜREL BİR İFADE FORMU OLARAK DİJİTAL FOLKLOR

Toplumların ihtiyaçlarına göre şekillenen kültür, özellikle iletişim teknolojilerinin gelişimiyle paralel olarak derin bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Sözlü kültür döneminde bilgi, bireyler arasında yüz yüze iletişim yoluyla aktarılırken, yazılı kültüre geçişle birlikte bilgi depolanabilir, çoğaltılabilir ve gelecek nesillere olduğu şekliyle aktarılabilir hale gelmiştir. Bu süreç, toplumsal yapıları, düşünce biçimlerini ve kültürel normları derinden etkilemiştir. Ancak, başlangıcını elektrikli telgrafın icadına kadar götürebileceğimiz dijitalleşme süreci, bu kültürel dönüşümü daha önce görülmemiş bir hız ve kapsamda yeniden şekillendirmiştir. Önceki sayfalarda dijitalleşmeyi tarihsel bir düzlemde incelememizin asıl nedeni de budur. Dijitalleşmenin tarihsel bağlamına kısaca değinmek, kültürel değişimin ne zaman ve nasıl başladığını, bu sürecin hangi toplumsal, ekonomik veya politik olaylarla paralel ilerlediğini, toplumun adaptasyon sürecinin nasıl olduğunu anlamamıza imkan tanımaktadır.

Dijitalleşme, küresel ölçekte bilgiye erişim imkânını artırırken, kültürel üretim ve tüketim biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. İnternetin etkileşime elverişli doğası, kültürel ürünlerin oluşup yaygınlaşmasına olanak tanıyan güçlü bir araç niteliği taşımaktadır (Bronner, 2009: 25). Günümüzde kültürel öge ses, görüntü, metin ve etkileşimli unsurları bir araya getiren çoklu ortam teknolojileri sayesinde daha

¹¹ Podcast: Kapsül yayın olarak tercüme edebileceğimiz podcast, taşınabilir cihazlardan ya da internet üzerinden sesli ya da görsel işitsel olarak yayımlanan içerikleri ifade etmektedir. Akla gelen her tür konuda podcast yayınları yapılabilmektedir. Podcastler günümüzde oldukça popüler bir medya unsurudur.

zengin ve çeşitli bir hal alarak nesillere, toplumlara ve başka kültürlerle kolayca aktarılabilir. “Bu bağlamda, internet folklorunun ön plana çıkmasıyla birlikte, yaratıcılık ve estetik gibi folklorun geleneksel ölçütleri yerlerini iletişim ve yayılıma bırakmaya yöneldiği söylenebilir” (Çobanoğlu, 2019: 123).

Geleneğin getirdiği bir unsur, zaman ve mekanın kısıtlarından büyük ölçüde kurtulmuş olan internet ortamına taşınabilmekte ve yeni bağlamında yeniden ele alınabilmektedir. Neticede, dijital kültür, geleneksel kültürel yapıları yeniden yorumlayan ve sürekli olarak güncellenen dinamik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yazılı ve sözlü kültürde olduğu gibi, dijital kültürde de dinleyici, izleyici veya okur olarak tanımlanan halk, pasif bir tüketici rolünden çok daha öte bir konumda yer almakta, aktif bir üretici ve dönüştürücü¹² olarak bu kültüre şekil vermektedir. Sosyal medya platformları, bloglar ve diğer dijital araçlar sayesinde bireyler, kendi deneyimlerini, düşüncelerini ve yorumlarını paylaşarak kolektif bir hafızayı oluşturmakta ve kültürel üretime doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bu durum, aynı zamanda sözlü ve yazılı kültürde genellikle belirli bir zümrenin elinde olan kültürel üretim sürecinin demokratikleşmesi anlamına gelmektedir. Halk, folklor unsurlarıyla sadece edilgen bir bağlantı kurmakla kalmayıp, kültürel üretim, dönüşüm, deneyimleme ve paylaşım süreçlerine aktif olarak katılan bir aktör haline gelmiştir. Bu da üretici-tüketici, okur-yazar, icracı-seyirci vb. kavramlardaki keskin sınırları incelterek gri bir alan oluşturmuş ve geçişkenliği artırmıştır. Marc Prensky, teknolojiye ve internete doğmuş, sosyal medya dilini anadili gibi konuşan ve bu geçişkenliğe sahip olan yeni jenerasyona “dijital yerli” adını vermiştir. Öte yandan interneti sonradan öğrenen ve bu ortama ayak uydurmaya çalışan kuşağa ise “dijital göçmen” adını uygun görmüştür (Prensky, 2001: 1-2). Dijital yerliler teknolojiyi gündelik yaşamın bir parçası olarak görmekte (Lei, 2009: 92) ve teknolojiyle adeta simbiyotik bir ilişki içerisinde yaşamaktadır. İletişim, sosyal etkileşim, eğitim, bilgiye erişim, kimlik oluşturma, eğlence, alışveriş gibi hayatlarının hemen her alanında teknolojiyi kullanmaktadırlar. Bunun yanında aynı anda birden fazla dijital cihazı kullanabilir ve farklı işleri yapabilir durumda olmalarına (Prensky, 2001: 2) karşın,

¹²Dönüştürücü ifadesi, bireylerin kültür ürünlerini kendi deneyimleri, bakış açıları ve ihtiyaçları doğrultusunda yorumlayarak, yeniden şekillendirerek ve/veya internet ortamına adapte ederek yeni anlamlar ve içerikler üretmeleri anlamında kullanılmıştır.

kısa ve hızlı tüketime ilişkin içeriklere¹³ yönelik yoğun maruziyetleri dikkat sürelerini önemli ölçüde kısaltmıştır. Öte yandan dijital göçmenler, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasından önce yetiştikleri için dijital dünyayı daha sonra keşfetmiş ve öğrenerek kendi hayatlarına dahil etmiştir. Bu noktada dijital çağda doğmanın, dijital okuryazarlığın garantisi olmadığını söylemek gerekir. Zira hala teknolojiyle geç tanışan ve öğrenme süreci devam eden birçok kişi bulunmaktadır (Lei, 2009: 93). Bu durum, bireylerin teknolojiye erişimi ve dijital okuryazarlık düzeylerinin, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan temel ihtiyaçlardan başlayarak daha yüksek düzeydeki ihtiyaçlara ulaşmadaki rollerini ve ekonomi, sosyal yaşantı, eğitim gibi unsurların kültür yapısıyla olan bütünlüğünü de ortaya koymaktadır. Dijital dünyayla iç içe büyümek veya sonradan öğrenmek, teknolojiyi kullanma biçimi, adaptasyon süreci ve teknolojiye karşı tutum farklılıkları yaratmakla beraber nesiller arası iletişim ve iş birliği açısından önemli farklılıklara yol açmaktadır. Ancak her iki grup da dijitalleşmenin kültürel hayat üzerindeki etkilerini derinden hissetmiştir. Dijitalleşme, sadece bireylerin yaşam tarzlarını değil, aynı zamanda yediden yetmişe toplumun tüm fertlerini, kimlik yapılarını, yaşamı kavrayış biçimlerini, estetik algılarını, sanattan siyasete pek çok alandaki düşünce kalıplarını, kültürel üretim ve tüketim biçimlerini, söylemsel ifade biçimlerini dönüştürmüştür.

Dijitalleşme, geçmişteki kültürel dönüşümlerin hızını ve etkisini belirgin şekilde artırarak, folklorik unsurların üretimi, dağılımı ve tüketimi üzerinde çarpıcı değişimlere yol açmıştır. Başlangıçta sadece yüz yüze iletişim yoluyla sözlü bir üretim gerçekleşmektedir. Belirli kalıplar ve ritüellerden faydalanarak usta çırak ilişkisiyle yetişip niteliklerini kanıtlamış olan anlatıcı, oldukça dar bir kitleyle etkileşime girerek kültürel devamlılığı sağlamaktadır. Sonraları yeteneğini ispatlamış icracının ürettiği yazılı metinler ve görsel sanatlar gibi sınırlı bir araçla ifade edilen folklorik ürünler, zaman ve mekan bağlamından bir nebze koparak daha geniş bir kitleye hitap edebilmiştir. Dijital kültür, var olan artistik ve iletişimsel süreçlerin dijital ortama aktarılmasıyla başlamış, zamanla edebiyat, müzik, film vb. sanatsal ifade biçimlerinde gazetecilik gibi medya türlerinde devrim niteliğinde değişimlere yol açmıştır. Nitekim

¹³Sosyal medya gönderileri, TikTok videoları, Instagram Reels, Facebook Stories, YouTube Shorts, Snapchat videoları, kısa podcast bölümleri, mini oyunlar ve anlık Twitter gönderileri gibi içerikler, dijital dünyada hızlı tüketime uygun kısa içeriklere örnek olarak gösterilebilir. Bu tür içeriklerin yaygınlaşmasıyla birlikte, dijital mecraların üslubu da özetleyici, kısa ve vurucu bir hal almıştır.

“her yeni iletişim aracı folklorun iletilmesi için yeni bir yol olur” (Vos, 2013: 248). Bu sebeple atılan ilk adımlar yazılı kültür ürünlerinden biri olan edebiyat eserlerinin dijital ortama aktarılmasıyla olmuştur.

...şeklen klasik kitap yapısına benzer özellikleri içerebildiği gibi, tamamen bu şekillerden bağımsız da olabilen, gerektiğinde indirilebilen veya belli sitelerden okunabilen, yazılı kitapların taranmış veya elektronik hale aktarılmış sayfalar haline dönüşmüş olan; içerik olarak ise geleneksel bilgi verme anlayışıyla beraber teknolojinin ve elektronik yapının getirilerinden faydalanan görsel-işitsel etkilerle zenginleştirilebilen, istenildiğinde klasik kitaplarda yapılabilecek olan altını çizme, not alma vb. özellikleri kullanabilen her türlü dijital yayına E-kitap adı verilmektedir (Durmaz, 2019: 55).

Dijital ortama aktarılan yazılı kültür ürünleri geniş kitlelere daha maliyetsiz, hızlı ve kolayca ulaşabilmiştir. Fakat elbette var olan ürünü sanal ortama aktarmak da nispeten zor olmuştur. Bu sebeple “internetin kullanılmaya başlanması ile yayıncılar zahmetli olan dijitalleştirme işleminden vazgeçerek kitapları elektronik ortamda oluşturmaya başlamıştır” (Kıpçak, 2019. 64). Dijital platformlar, yazılı ürünlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi süreçlerinde devrim yaratarak, geleneksel matbaacılığın karşılaştığı birçok engeli ortadan kaldırmıştır. “Amazon’un kindle’ı ile dünyada başlayan devrim, Türkiye’de İdefix’in yirmi Türk yayıncıyla anlaşmasıyla birlikte 15 Nisan 2010 tarihinde başladı” (Soydan, 2012: 393). Kitapların yanında dijital gazetecilik ve dergicilik de başlamıştır. Başta haber yayma, toplumu eğitme gibi amaçlara sahip olan gazete ve dergiler internetle birlikte zaman ve mekan mefhumlarının sınırlarından kurtularak imkanlarını oldukça genişletmiştir. Böylece dijital ortamda, içeriklerin kolayca oluşturulması, değiştirilmesi ve güncellenmesi mümkün hale gelmiştir. Bu durum, hem haberlerin daha hızlı yayılmasını sağlamış hem de okuyucuların daha dinamik ve interaktif bir deneyim yaşamasına olanak tanımıştır. Ayrıca, dijital arşivleme sayesinde bir bilgiye uzun yıllar boyunca erişilebilmekte, veri güvenliği sağlanmakta, bilgiye farklı cihazlardan ve konumlardan ulaşım kolaylaşmaktadır. Bunun yanında ürünle ilgili hızlı ve kolay şekilde geri dönüşler alınabilmekte, sosyal medyada paylaşılarak farklı bağlamlarda yeniden kurulabilmektedir. “İletişim ve teknoloji internet ve ağ teknolojisinin getirisi online gazeteler dairesel iletişimi sağlayarak elektronik anlamda küresel köye dönüşü gerçekleştirmiştir” (Aydoğan, 2013: 39). Bu durum dijital medyanın toplumsal hareketlerin yükselişinde oynadığı kritik role işaret etmektedir.

Haberlerin ya da bilginin paylaşıldığı, çeşitli soruların sorulduğu sanal forumlarla birlikte iletişim çok boyutlu bir hal alarak Tönnies'in dile getirdiği modern dünyanın oluşturduğu toplumun (Gesellschaft), çevrimiçi topluluk (Gemeinschaft)¹⁴ yapısına dönüşmeye başladığı görülmüştür (Sepetçi, 2021: 40). Böylece öncelikli olarak farklı yapılarıdaki altkültürler arasında bilgi akışı sağlanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak insanlar kendi kültürel değerlerini bu akışa aktarmıştır. Böylelikle, sanal ortam, kültürel ifadenin aynası niteliği taşımakla birlikte, zamanla bağlama uygun yeniden yaratımların gerçekleştiği bir mekân haline gelmiştir. Elbette bu noktada dijitalleşmenin iletişim, bilgiye erişim, çalışma hayatı, eğitim, sağlık, tüketim alışkanlıkları, boş zaman aktiviteleri, sosyal ilişkiler gibi yaşamın her alanına sirayet etmesinin ve her alanda vazgeçilmez bir parça haline gelmesinin de payı oldukça büyüktür. Fiziksel mekânın sınırlarını aşan, uzak veya yakın mesafelerdeki sayısız insanla etkileşim kurma ihtimali mümkün hale gelmiştir. Dijital yerlilerin sosyal medya aracılığıyla kurdukları geniş sosyal ağlar, iletişim biçimlerini ve insan ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu bağlamda “diydik/ ikili gelenekler”, toplumun en temel sosyal birimleri olan bireyler arasındaki etkileşimlerin (arkadaşlık, flört, ebeveyn- çocuk ilişkisi vb.) bir ürünü olarak ortaya çıkmakta (Oring'ten aktaran Aça, 2021: 377-378) ve toplumdaki dijital dönüşümlerin en çarpıcı yansımalarını sunmaktadır. Dijitalleşme, aile içi iletişimsel süreçleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Geleneksel yüz yüze iletişimin yanı sıra, sosyal medya platformları ve dijital araçlar vasıtasıyla bireyler arasındaki iletişim artık daha kişisel ve doğrudan bir şekilde bilhassa görüntülü görüşme veya sesli aramalar yoluyla sürdürülmektedir. Özellikle pandemi süreciyle beraber bu durum daha da yaygın hale gelmiş ve kalıcı bir iletişim biçimi haline dönüşmüştür. 2024 TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri de bu eğilimi doğrular niteliktedir; Türkiye’de internet kullanım oranı %88,8’e yükselirken, en çok kullanılan platformlar arasında WhatsApp (%86,2), YouTube (%71,3) ve Instagram (%65,4) gibi araçlar öne çıkmaktadır.¹⁵ Dijital platformlar, bireyler arasındaki iletişimi anlık ve sürekli hale getirerek etkileşimi kolaylaştırmakla birlikte,

¹⁴ Gemeinschaft: Bu ifade insanların oluşturduğu küçük grupları ifade etmek için kullanılmıştır. Topluluk veya cemaat şeklinde tercüme edilmiştir. Howard Rheingold, bu mefhumu geliştirerek “sanal cemaat” terimini ortaya koymuş, konu üzerine çalışmalar yürütmüştür (Yıldız, 2019: 165).

¹⁵ Bu bilgiler erişim adresinin kaynakça kısmında belirtildiği TUIK internet sitesinin “TUIK Veri Portalı: Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması” bölümünden hareketle yazıya geçirilmiştir.

yüz yüze iletişim oranlarını azaltarak insanların fiziksel bir yalnızlığa sürüklenmesine de neden olabilmektedir.

Diyadik geleneklerin en belirgin örneklerinden biri olan mektuplar, haberleşme, duygu ve düşünce paylaşımı, soru sorma veya bir şeyler isteme gibi amaçlarla yazılan ve bu süreçte karşılıklı etkileşimin izlerini taşıyan belgelerdir. Her mektup, yazar ve alan kişi arasında yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda ortak bir tarihin, geleneklerin ve hatıraların taşıyıcısıdır. Ancak günümüzde mektupların yerini mesajlaşma uygulamaları almıştır. Böylece ifadeyi daha zengin ve dinamik bir hale getiren dil, sembol, simge ve gösterge gibi ifade formlarında büyük değişimler yaşanmıştır. Bu modern anlık mesajlaşma uygulamaları, yalnızca yazılı metinleri değil, aynı zamanda multimedya içeriklerini de barındırarak, etkileşimlerin daha kişisel ve samimi bir hale gelmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda karşıdaki kişinin duygusal ve kültürel bağlamı hızlı ve etkili şekilde anlamasına yardımcı olmaktadır. Gifler¹⁶, çıkartmalar, hareketli görüntüler, videolar, ses kayıtları, fotoğraflar, caps¹⁷, memler ve emojiler gibi görsel ve işitsel unsurlar, yazılı metnin kısıtlamalarını aşarak duyguları daha etkili bir şekilde ifade etmeye olanak tanımaktadır. Ayrıca mesajlaşma uygulamaları sayesinde iletişimin hızı artmış, zaman ve mekan kavramlarının önemini azalmış, bireylerin dünya genelinde gerçek zamanlı etkileşimde bulunmasına olanak sağlanmıştır. Bu durum dünyanın öbür ucundaki biriyle bile bağların kopmaması veya yeni bağlantıların kolayca kurulabileceği anlamına gelmektedir. Öte yandan, WhatsApp, Telegram, Signal, LINE, BİP, WeChat, Skype, Facebook Messenger, MSN Messenger, Twitter DM¹⁸, Google Talk gibi iletişim platformlarında mesajlaşmanın popülerleşmesiyle birlikte kısa mesajların yaygınlaşması, dil yapılarında ve ifade biçimlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Kısa, veciz ifadeler (hatta yer yer kelimenin kısaltılması ya da sesli harflerin çıkarılmasıyla oluşturulan “slm, bro, mük, inş, erko, sa, as”¹⁹ gibi yeni söyleyiş şekilleri) ve kelimelerin yerini emojilerin alması gibi eğilimler, iletişimde yeni bir dilin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kendi içerisinde bir jargon oluşmasına ve karşılıklı

¹⁶ Graphics Interchange Format/ Grafik Değişim Formatı

¹⁷ Capture yani yakalamak fiilinden türeyen capsler, bir görsel üzerinde oynanarak ya da üzerine yazı eklenerek ve çoğunlukla mizahi gayeyle oluşturulan dijital öğelerdir (Güvenç A., 2019: 109).

¹⁸ Direct Message/ Doğrudan Mesaj

¹⁹ selam, birader, mükemmel, inşallah, erkek, Selâmün-aleyküm, Aleyküm selâm

etkileşimde olan kişilerin bu dili anlamasına karşın, uzun vadede dilin yozlaşması konusunda ciddi endişelere neden olmaktadır.

Her sosyal medya platformunun kendine özgü bir dili, yapısı ve kahramanı bulunmaktadır. Bu kahramanlar, birincil sözlü kültüre ve yazılı kültüre göre oldukça halk geniş kitlelerine hitap edebilen; eğlence, eğitim, müzik ve yaşam tarzı gibi farklı alanlarda popüler içerikler üreterek halkın tutum ve davranışlarını, trendleri ve dijital ritüelleri şekillendirebilen “modern anlatıcılar” olarak değerlendirilebilecek sosyal medya fenomenleridir²⁰. Fenomenler, hitap ettikleri kitle üzerinde oldukça etkilidir. Türkiye’de yapılan bazı araştırmalar, sosyal medya fenomenlerinin halk tarafından kanaat önderleri olarak değerlendirilebildiğini ortaya koymaktadır (Gülay ve Sabuncuoğlu, 2014: 21; Tam, 2020: 496). Bu durum, fenomenlerin bakış açıları, yaşam görüşleri, siyasi tutumları, giyim-kuşam tercihleri ve tüketim alışkanlıkları gibi konularda kitleler üzerinde önemli bir etki yaratmasına olanak tanımaktadır. Fenomenlerin kitleler üzerindeki etkisi, geleneksel kanaat önderlerinden çok daha hızlı ve geniş kapsamlı bir etki yaratmaktadır. Özellikle gençler arasında fenomenler, kimi değerlerin yeniden üretilmesinde ve sosyal kimliklerin şekillenmesinde rol oynayan güçlü figürler haline gelmiştir. Fenomenlerin sunduğu içerikler, tüketim tercihlerinden gündelik davranış kalıplarına kadar geniş bir yelpazede kitlelerin tutum ve davranışlarını şekillendirebilmekte, hatta kimi zaman bu içerikler toplumsal tartışmaları tetikleyen unsurlar haline gelmektedir.

Dijitalleşmenin sunduğu olanaklar sayesinde, fenomenlerin ürettiği içerikler hızla yayılırken, bu içerikler çeşitli katmanlardan oluşarak bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilebilmekte ve bu da dijital dünyanın karmaşık ve çok boyutlu yapısını gözler önüne sermektedir. Manovich’e göre (aktaran Yaşar, 2020: 188-189), dijital dünyadaki muhteşimlik, sayısal temsillerin²¹ oluşturduğu dijital kodlardan meydana gelmektedir. Bunun yanında dijital içerikler, Lego parçaları gibi modüler, küçük kısımlardan oluşmaktadır. Bu kısımlar birleşerek dev bir yapı ortaya koyarken, her bir kısım kendi özelliğini korumaya devam etmektedir. Bu durum,

²⁰ “Yurtdışındaki çalışmalarda ‘mikro ünlüler ve etkileyiciler (micro-celebrity/influencer)’, yurt içinde ise daha çok fenomen tabiri öne çıkmaktadır” (Tam, 2020: 483).

²¹ Sayısal temsiller, bilgisayarların anlayabileceği bir dil olan ikili kod (0 ve 1) kullanılarak oluşturulmaktadır. Bu durum, dijital dünyanın evrensel bir dil üzerinde inşa edildiği anlamına gelmektedir. Bu sayede, farklı türde veriler (metin, görüntü, ses vb.) bilgisayarlar tarafından işlenebilir ve depolanabilir hale gelmektedir.

parçaların farklı kombinasyonlarla yeni içerikler oluşturmak için bir araya getirilebileceği ve dijital içeriklerin esnek ve özelleştirilebilir oldukları anlamına gelmektedir. Bu yapı otomasyonu, yani süreçte insanın yerini makineye bırakabilme potansiyelini ortaya koymaktadır. Sayısal temsillerle ifade edilen içeriğin modülleri, otomasyon sayesinde, algoritmalar aracılığıyla bir araya getirilerek, bireylerin ilgi alanlarına ve davranışlarına göre kişiselleştirilmiş içerikler üretebilmektedir. Dijital ortamın sunduğu bu gibi imkanlar sayesinde yeni türler ortaya çıkmakta, sanatsal ifade biçimleri çeşitlenmekte ve kullanıcılara geniş bir yelpazede içerik sunulmaktadır. Podcast'ler, müzik uygulamaları, dijital film/dizi platformları, elektronik spor ve dijital oyunlar, nesnelerin interneti/akıllı sistemler, büyük veri, dijital sanat, bulut tabanlı bilgi işlem sistemleri, sanal gerçeklik ya da artırılmış gerçeklik teknolojileri ve benzeri yenilikler, dijital ortamda yalnızca yazılı alanda değil, diğer alanlarda da üretim yapılmaya başladığının göstergesi niteliğindedir. Örneğin müzik uygulamalarının yaygınlaşması, erişimin ve kullanımın kolaylığı sayesinde türküler halk arasındaki yerini korumakta, yeni nesle aktarılmaktadır. Aynı zamanda yeni yorumcu veya ozanların tanınırlığını ve görünürlüğünü artırabilmektedir. Benzer şekilde online film ve dizi uygulamalarının yükselişiyle birlikte, küresel eğilimlerin gölgesinde kalan yerel kültürel unsurlar, daha geniş kitlelere ulaşma imkanı bulmaktadır. Bu platformlar sayesinde, coğrafi sınırlamalardan bağımsız olarak, farklı toplulukların kendine özgü gelenek, inanç ve yaşam biçimleri görsel-işitsel eserlerle belgelenmekte ve tüm dünyayla paylaşılmaktadır. Böylelikle, kültürel çeşitlilik korunurken, aynı zamanda küresel bir kültürel diyalog zemini de oluşturulmaktadır. Yine dijital oyunlar da hikâye anlatımı ve karakter oluşturma açısından halk masalları, mitler, destanlar ve efsaneler gibi sözlü anlatılardan beslenmekte; e-spor turnuvaları ve dijital oyunlar etrafında bir araya gelen topluluklar toplumsal aidiyet, rekabet ve grup dinamiklerini içermektedir. Benzer şekilde yerel zanaatlar, internet ortamında gösterilerek geniş bir arşiv oluşturulmakta, burada tanıtılan zanaat ürünü online pazara sunularak, zanaatın devamlılığına katkı sağlanmaktadır. Bunun yanında dijital sanat ve 3D baskı²² ile yeni nesil zanaat veya el sanatları olarak görülebilecek nesneler üretilmektedir. Bu süreç, kültürel üretim ve iletişimin sürekli evrilmesinin canlı bir

²² Üç boyutlu baskı, dijital ortamda hazırlanan bir tasarımın, bir cihaz vasıtasıyla, çeşitli malzemelere ısı ya da kimyasal işlem uygulayarak, üç boyutlu, fiziksel bir objeye dönüştürülmesini sağlamaktadır (Kökhan ve Özcan, 2018: 82).

örneği olarak görülmektedir. Bir diğer örnek olan podcast içeriklerinde de geleneksel halk anlatıları, mitler, halk tiyatrosu, halk müziği, halk edebiyatı, arşivcilik çalışmaları vb. konular ele alınmaktadır. Yine halk tıbbı ve geleneksel şifacılık uygulamaları da dijital dünyaya taşınarak halkın ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmektedir. Bunun yanında “Non Fungible Tokens, yani kısa adıyla ve bilinen şekliyle NFT’ler, sanal ortamda üretilen eşsiz/biricik sanat eserlerinin dijital bir tescil şekli ya da başka bir deyişle sanal sanat eserlerini fiziksel ürünmüş gibi satılabilir varlıklar haline getiren dijital sertifika olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Koç, 2022: 509). NFT’ler dijital ortamdaki ürünlerin biricik oluşunu kanıtlayarak kültürel bir değer olarak görülebilmek olanağını artırmıştır.

Dijitalleşmenin en önemli ürünlerinden biri olan yapay zekanın kültür üzerinde ne tür etkileri olabileceği merak edilen bir konudur. Zira yapay zekanın gün geçtikçe daha da gelişiyor olması ve çeşitli meslek gruplarında yetkinlik kazanmaya başlaması insanları biraz tedirgin etmektedir. Bununla birlikte yapay zeka kültür üretiminde yeni bir dönemin kapılarını aralamış durumdadır. Yapay zeka, sanatsal üretimden dil öğrenimine kadar birçok alanda yenilikçi çözümler sunmakta ve yardımcı bir rol üstlenmektedir. Örneğin, yapay zeka destekli sanat eserleri, dijital sanat ve müzik kompozisyonları, yaratıcı süreçlere yeni bir boyut katmaktadır. Fakat yapay zeka henüz tek başına bir eser üretebilecek yetkinlikte değildir ve ayrıca var olan kaynaklardan esinlenebilmektedir. Bu da etik ve intihal sorunlarını beraberinde getirebilmektedir.

Sonuç olarak, dijitalleşme bireyleri, bireyler arasındaki iletişimsel süreçleri, toplumları, toplumlar arasındaki etkileşimleri, halk kültürünün üretimi, dağıtım ve tüketimi etkileyerek küresel çapta bir değişim yaratmıştır. Bu değişim, kültür ve geleneklerin yeniden şekillenmesine ve yeni formlar kazanmasına yol açmaktadır. Dijitalleşme, geleneksel anlatıların, zanaatların ve bilginin yeni nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlenirken, aynı zamanda küresel bir kültürel diyalog ortamı oluşturmaktadır. Bu sayede, kültürel çeşitlilik korunurken, yeni ifade biçimleri ve sanatsal üretimler de ortaya çıkmaktadır. Ancak, dijitalleşmenin getirdiği bu dönüşüm, kültürel mirasın korunması, gelecek nesillere aktarılması ve etik konusunda yeni sorgulamalar ve tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Dijital platformlardaki içeriklerin standardizasyonu, yerel kültürel özelliklerin kaybolmasına ve kültürel

homojenleşmeye yol açabileceği gibi, algoritmaların kişiselleştirdiği içeriklerin bireylerin kültürel çeşitliliğe erişimini sınırlandırması da olası bir senaryodur. Ayrıca kültürel üretimin ticarileşmesi ve kültürün yüzeyselleştirilmesi de dikkate şayan konular arasında bulunmaktadır. Bu nedenle, dijital kültürün halkbilimi perspektifinden çok yönlü şekilde incelenmesi, kültürel mirasın dijital ortamda korunup yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması için yapılması gereken çalışmalara ışık tutacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL FOLKLORUN KURAMSAL TEMELLERİ: ANALİTİK BİR ÇERÇEVE

2.1. KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR PERSPEKTİFİNDEN DİJİTAL FOLKLOR

Dijital teknolojilerin hayatımıza hızla entegre olmasıyla birlikte, gündelik yaşam, kültürel kodlar, sosyal yapılar ve küresel sistemler derin bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşümün en çarpıcı örneklerinden biri, dijital folklorun ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıdır. Bu çerçevede, dijital folklorun karmaşık yapısını kavrayabilmek için çeşitli kuramsal perspektifler bir araya getirilecektir. Dijital folklorun üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerindeki güç ilişkileri, ideolojik boyutlar, kültürel kimlikler ve toplumsal etkiler analiz edilerek, sınıf farklılıkları, kültürel hegemonya, gözetim mekanizmaları ve bireylerin dijital folklorla etkileşimindeki öznellik gibi konulara odaklanılacaktır. Böylelikle, dijitalleşmenin çok boyutlu yapısını hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele alarak, dijital folklorun toplumsal ve kültürel dinamikler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak amaçlanmaktadır.

2.1.1. Dijital Çağda Marksizmin Yeniden Okunması

Marksist kuram toplumların gelişimini bilimsel yolla açıklayan bir dünya görüşüdür. Karl Marx ve Friedrich Engels'in geliştirdiği bu görüşe göre toplumlardaki değişimlerin hiçbiri rastgele olmamıştır. Tıpkı doğadaki gibi, bu değişimler belirli yasalarla düzenlenmiştir. Bu durum, toplumları da bilimsel olarak izah etme fırsatı sunmuştur. Marx bu yöntemle genel olarak ekonomiyi açıklarken bütüncül bir yaklaşım içerisinde, ekonominin bağlamından ayrı tutularak açıklanamayacağını savunmuştur. Marksizm edinilen bilgiler ışığında toplum dinamiklerinin -tıpkı doğada bir düzen olması gibi- sosyal ve ekonomik yasalarla düzenlenebileceği kanaatindedir (Burns, 2015: 9-11). Toplum birey, topluluk ve sınıflardan oluşmaktadır. "Marksizm, genellikle insan ve özellikle İşçi Sınıfının toplum içindeki mücadelesinin özüdür" (Kıvılcımlı, 2012:14). Zira toplum, muhtelif üretim ilişkileri kapsamında oluşmuş sınıflar arasında süregelen çatışmalarla gelişmiştir. Kapitalist toplumda bu çatışma,

burjuvazi²³ ile proletarya²⁴ arasında belirginleşmektedir. Ayrıca Marksizm tarihsel materyalizm, artı-değer teorisi, emek-değer teorisi, yabancılaşma, alt yapı- üst yapı, kültür/ din/ hukuk/ politika ve benzeri alanlarda oluşan düşünce sistemlerinin üst yapı ile ilişkisi, kapitalizm, komünizm gibi konulara da değinen oldukça geniş bir alanı kapsayan yaklaşımlar geliştirmiştir.

Marksizm'den etkilenen Georg Lukacs, Ernst Bloch, Antonio Gramsci, Louis Althusser, Walter Benjamin, Theodor W. Adorno ve daha sonra Fredric Jameson, Terry Eagleton gibi 20. yüzyıl teorisyenleri kültürel çalışmalarını Marksist yönetime dayandırmışlardır. Neo-Marksist dönem olarak da adlandırılan bu aşamada, üst yapının ideolojileri kullanması yönündeki görüş bu kez medyanın ideolojik mesajlar taşımasına odaklanmaktadır (Kılınç, 2017: 19-20). Bu bağlamda modern kapitalist düzenin, tüketim kültürü²⁵ yoluyla kişilerin davranışlarını düşüncelerini biçimlendirerek kontrol etmesi eleştirilmiştir. Nitekim tüketim kültürü medya, reklam, pazarlama stratejileri gibi çeşitli araçlarla sürekli teşvik edilmektedir. Böylece bireyler, sistematik olarak manipüle edilmekte²⁶ ve daha fazla tüketmeye teşvik ederek sistemin devamlılığı sağlanmaktadır. Erzurum'da yapılan bir çalışmada bireylerin, tüketimi, sosyal konumun yükseldiği bir saygınlık göstergesi olarak gördüğü; tüketimi teşvik eden faktörlerin (renk, şekil, doku, ambalaj gibi tasarım öğeleri, kitle iletişim araçlarının etkileri, reklam, hızlı moda anlayışı vb.) bireylerin davranışlarını etkilediği ortaya konmuştur (Çınar ve Çubuklu, 2009: 296-298). Tüketim kültürü, gereklilik ve fonksiyonellikten öte, benlik, aidiyet ve sosyal konum gibi sembolik anlamlar yüklenerek, bireylerin özgür iradesini sınırlayabilecek bir araç haline gelmektedir.

Marksist kuramın ele aldığı bir başka kavram ise metadır. Meta, kapitalistler ya da işçiler tarafından kullanılmak için değil başkaları için üretilen, piyasada alınıp satılabilen, ekonomik değeri olan her tür ürünü ifade etmektedir (Burns, 2015: 30).

²³ Burjuvazi: Kentli, zengin, üretim araçlarını elinde bulunduran, sermaye sahibi kişilerin ya da iş verenlerin oluşturduğu sınıf olarak nitelendirilmektedir.

²⁴ Proletarya: Emek gücünü satarak geçimini sağlayan, gelir düzeyi düşük, toplumun alt tabakasını oluşturan işçi sınıfı olarak nitelendirilebilir.

²⁵ Tüketimin, birey ve toplumların ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin merkezinde konumlandığı yaşam tarzıdır. Bu noktada tüketim, ihtiyaç ve işlevsel sebeplerden öte, kimlik, aidiyet, sosyal statü, yaşam tarzı, değerler ve prestijin ifadesi olarak anlam kazanmaktadır. Bireyler, tükettikleri ürünler aracılığıyla kendilerini ifade etmekte, hatta toplumsal gruplara aidiyetlerini bu şekilde gösterebilmektedirler.

²⁶ Bu durum özgür iradenin varlığı, seçimlerin özgürce yapıp yapılmadığı gibi tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Marksizm’de metayı anlayıp değerlendirmek modern toplumu kavramak için oldukça önemlidir. Bir eşyanın ya da malın meta olarak adlandırılması için o ürünün fayda değerinin yanında mübadele değerinin de olması gerekmektedir. Bu bağlamda en önemli kriter paradır. Mübadele değerini artıran şey ise üretimdeki insan emeği ve çalışma süresidir (Burns, 2015: 32; Uluç, 2020: 30). Modern kapitalist sistem her şeyi (insanı, kişisel verileri, doğayı, sanatı, iletişimi, sosyal ilişkileri, kültürü, yaşam tarzını, eğitimi, estetik kavramını, teknolojiyi, zamanı, dijital içerik ve hizmetleri, dikkati, deneyime dayalı her tür aktiviteyi) metalaştırmaktadır. Artık her şey ürün olabilmektedir. Bir başka deyişle her şey nesneleşmektedir. Bu noktada sosyal medya kullanıcısı olan bireyin algısında bozulmalar meydana gelerek kendi kişiliğini, vasıflarını nesneleşmiş olarak görmeye başlamaktadır. Bu durum Marksist kültür araştırmacıları tarafından eleştirilere sebep olmuştur (Patterson, 1979: 66). Bireylerin nesneleşmesi, kendisine, yaratıcı doğasına, gerçekleştirdiği işe, üretim sürecine, yaşadığı topluma ve dış dünyaya karşı hissettiği kopukluk ve değer kaybı, yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Öte yandan bireylerin kendilerini ve yaşamlarını metalaştırmaları, içerik üreticisini takip eden sosyal medya kullanıcılarının da o kişiyi bir ürün olarak görmesine ve yabancılaşmaya yol açmaktadır. Tıpkı bir bilgisayarın ya da bir kulaklığın sevilmeyen bir özelliğinin firmaya bildirilerek düzeltilmesinin talep edilmesi gibi, takip edilen içerik üreticisinde görülen bir kusur doğrudan kişiye söylenerek o kusuru düzeltmesi talep edilmektedir. Bu talepler, linç kültürü olarak anılan sert eleştirilere, aşağılamalara ve dışlanmaya varan, adil olmayan aşırı tepkilere dönüşmeye oldukça yatkındır. Sonuç olarak kişiler anksiyete, depresyon, özsaygı ve özdeğer problemi, sosyal izolasyon ve yalnızlık, beden dismorfi bozukluğu gibi pek çok psikolojik problemle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin Türkiye’de 209 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada sosyal medya bağımlılığının dismorfofobiye yani beden algısı bozukluğunu artırdığı saptanmıştır (Tayhan, 2023: 144). Türkiye’de 573 kız üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir başka çalışmada sosyal medya bağımlılığının vücut memnuniyetine negatif yansımalarının bulunduğu gözlenmiştir (Özgür ve Uçar, 2020: 51). Bu bulgular dijitalleşmenin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini somut şekilde gözler önüne sermekte ve Marksist yabancılaşma eleştirilerini desteklemektedir.

Dijital iletişim Marksizm bağlamında ele alındığında ifade özgürlüğü, bilgiye erişimin ve iletişimin sınırsız olması, sosyal medya platformlarının bedava olması gibi pek çok ifade, hizmet bedelinin kullanıcılara yıkıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Hatta şirket sahipleri/ modern kapitalistler, kârlarını artırmak için kullanıcı verilerini algoritmalar aracılığıyla yönlendirmekte ya da başka şirketlere satmaktadır. Bunun yanında kullanıcılar gelir elde etmek amacıyla, yaşamlarından ve kişiliklerinden taviz vererek kendilerini bir emtiaya dönüştürmekte ve dijital platformlarda içerik üretmektedirler. Bu durum sömürülmenin boyutlarını ortaya koymaktadır. Diğer yandan sanal dünyada kurulan yeni düzen ve fiziksel dünyadaki kimliklerden arınma/yabancılaşma neticesinde sınıfsız yeni bir toplumun oluşmaya başlamaktadır (Yetkin, 2021: 22-24).

Kısacası Marksist kuram, modern kapitalist sistemin toplumsal dinamiklerini anlamak ve eleştirmek için güçlü, analitik bir araç sunmaktadır. Toplamların gelişimini ve değişimini bilimsel yasalarla açıklayan bu yaklaşım, özellikle Neo-Marksist süreçte kapitalizmi eleştirmektedir. Ayrıca kapitalizmin dijital medya araçları vasıtasıyla insani olma halini bireylerin elinden alması; tüketim kültürünün, bireylerin düşünce ve davranışlarını biçimlendirmesi gibi noktalara dikkat çekmektedir. Günümüzde dijital iletişimin ve sosyal medya platformlarının, kullanıcı verilerini metalaştırması dikkate şayan bir husus olup, bireyler ve kurumlarca gerekli önlemler alınması elzemdir. Dijitalleşme sürecinde yeni dinamiklere ayak uydurmaya çalışırken bireylerin yaşadıkları kimlik kaybı, modern kapitalizmin sınıfsal çelişkilerini ve sosyal adaletsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Marksist analiz, bu dinamiklerin anlaşılması ve eleştirilmesi için kritik bir perspektif sunmaktadır.

2.1.2. Dijital Çağda İşlevselcilik ve Toplumsal Uyum

İşlevselci kültür kuramı, kültürün ve toplumsal olguların, toplum düzeninin sürdürülmesinde nasıl bir görev üstlendiğini anlamaya çalışan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu kuram, toplumun birbiriyle bağlı ve hatta bağımlı parçalardan oluşan bir sistem olarak çalıştığını belirtmektedir. Bu parçalar, aile, eğitim, din, ekonomi gibi toplumsal kurumları içermektedir. Her bir parça, toplumun bütünü için işlemesi için belirli fonksiyonları yerine getirmektedir. Kültürel unsurlar sayesinde

bireyler dayanışma ve aidiyet duygusu, kimlik oluşturma ve onaylanma ihtiyacı gibi gereksinimlerini karşılamaktadır. Ayrıca bu unsurlar, bireysel iradenin üzerinde, kolektif bir bilinç oluşturmaktadır ve bu toplumsal düzenin korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. İşlevselci kültür kuramının öncülerinden olan Émile Durkheim, din, inanç, ritüeller, ahlaki normlar, kültürel değerler gibi kültürel unsurların, kişilerin tutumlarını etkileyerek sosyal bir uyumun yakalandığını ve böylece toplumsal bağların güçlendiğini ifade etmektedir (Smith, 2007: 23-26). İşlevselci kültür kuramını benimseyen bir diğer teorisyen Talcott Parsons, toplumsal sistemin devamlılığının sağlanması için dört temel ihtiyaç bulunduğunu ileri sürmektedir. Bunlar: uyum, hedefe ulaşma, bütünleşme ve gizilgüç (sonraları dördüncü madde modelin korunması olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik, kalıpların sürdürülmesinin önemini göstermektedir.) şeklinde adlandırılmıştır. Toplum çoğunlukla denge içerisinde olsa da değişimler yaşanabilmektedir. Uyum, kültürel değişimin, toplumun ihtiyaçlarına yanıt vererek sistemi yeniden senkronize etme amacı taşıdığı gerekliliği ifade etmektedir. Toplumun belirli hedeflere erişmek için kaynaklarını devreye sokması ve bunların peşinde sistematik bir şekilde çalışması, hedefe ulaşma ihtiyacını tanımlamaktadır. Bütünleşme ihtiyacı ise, toplumun bir düzen ve uyum içinde çalışması, iş birliğinin sağlanması ve toplumsal birliğin korunması şeklinde ifade edilmektedir. Gizilgüç, toplumun temel değerlerinin sürdürülmesini ve bireylerin sosyalleşme yoluyla bu değerleri içselleştirmesini sağlamaktadır. Eğitim sistemi, aile ve din gibi kurumlar, bu işlevi yerine getirmektedir. Parsons, tüm bu gerekliliklerin, kişilerin çevresiyle az da olsa iletişim kurduğu şartlarda geçerli olduğunu, zira iletişim hiç olmadığında toplumdan söz edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Swingewood, 1998: 273-274).

Değişen ve gelişen ekonomik, teknolojik ve sosyal çevreler, bireyleri ve kurumları bu yeni dijital ortama adapte olmak zorunda bırakmıştır. Parsons'ın işlevselci yaklaşımıyla dijitalleşme çağına baktığımızda, bu durum, geleneksel iş yapma biçimlerinden eğitim sistemlerine kadar pek çok alanı dönüştürerek toplumsal uyumu sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin vatandaşların devletle olan ilişkilerini daha hızlı, kolay ve etkili bir şekilde sürdürmesini sağlamak; halkın ihtiyaçlarına hızla cevap verebilmek ve toplumsal sistemin işlevselliğini artırmak

amacıyla e-devlet ve CİMER²⁷ gibi dijital uygulamalar kullanıma sunulmuştur. TUIK verilerine göre, son bir yılda, resmi kurumların web tabanlı hizmetlerine erişen kişilerin oranı %73,7'ye yükselmiştir (TUIK, 2024). Bu durum, dijital platformlar sayesinde vatandaşların kamu hizmetlerine daha kolay eriştiğini ve dijitalleşmenin toplumsal sistemin sürdürülebilirliği ile ve verimliliğini artırmada bir araç haline geldiğini göstermektedir.

Bu süreçte hedef, bilgiye erişim, ekonomik büyüme ve teknolojik yenilikçilik olarak ele alınırsa dijitalleşme, bilgiye hızlı erişimi mümkün kılarak bireylerin ve toplulukların hedeflerine daha etkin bir şekilde ulaşmalarını sağlamaktadır. Bu bağlamda önem arz eden nokta dijital okur-yazarlıktır. Zira dezenformasyon hiç olmadığı kadar yaygın görülmektedir. Örneğin pandemi döneminde Türkiye’de hizmet veren üç doğrulama platformunun 617 incelemesinin ele alındığı bir çalışma yapılmıştır. Platformlarda incelenen haberler içeriklerinin %51’ini koronavirüs oluşturmaktadır. Koronavirüse dair haberlerin %94’ü yanlış, %3’ü hatalı ve yalnızca %2’si doğru bilgiye sahiptir (Akyüz, 2020: 432-433). Bu örnekte de açıkça görüldüğü gibi salgın, savaş, doğal afet gibi halkı derinden etkileyen endişe verici süreçler kamuoyunu yanıltmak, kargaşa yaratmak, reklam ya da propaganda malzemesi oluşturmak için kullanılabilir. Bu sebeple bilginin kaynağı teyit edilmeli, bilgiye birden fazla kaynaktan erişilerek doğruluğundan emin olunmadan paylaşılmamalıdır. Zira sosyal medya platformları, paylaşılan ve etkileşim alan içerikleri ön plana çıkararak geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Bu durum dijital platformların, toplumsal hareketler ve politik kampanyalar gibi çeşitli kolektif hedeflere ulaşmada da kritik bir araç haline gelmesini sağlamıştır. Örneğin “Gezi Parkı Olayları” olarak anılan protesto hareketi İstanbul Taksim’de yer alan Gezi Parkı’nın bulunduğu alana, Topçu Kışlası yapılmasına mani olmak amacıyla başlamış, sosyal medya vasıtasıyla oldukça geniş bir yayılım göstermiştir. Hatta diğer şehirlerden de hareketi destekleyen kitle giderek çoğalmıştır. Gezi Parkı Olayları, sadece bir parkın korunması mücadelesi olmaktan çıkarak, Türkiye'nin modern tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen siyasi iktidara karşı geniş kapsamlı bir tepki haline dönüşmüştür (Çöteli, 2015: 92-93).

²⁷ Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi

Dijital çağ, farklı kültürlerden, sosyal sınıflardan ve coğrafyalardan gelen insanları bir araya getirerek bireyler ve gruplar arasındaki etkileşimleri güçlendirerek Parsons'ın ifade ettiği toplumsal bütünleşmeyi destekleyebilmektedir. Bu bağlamda sosyal medya platformları üzerinde kurulan yardımlaşma grupları, özellikle deprem ya da diğer doğal afetler sırasında halkın birbirine destek olduğu, yardımlaşma ve dayanışma kültürünü yaygınlaştırmayı amaçlayan Afet Haritası ve İhtiyaç Haritası gibi dijital dayanışma ağları, insanların bir araya gelip yardımlaşmasını sağlamıştır. Bu platformlar farklı sosyo-ekonomik ve kültürel grupların dijital platformlar aracılığıyla bir araya gelerek toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmasına olanak tanımaktadır. Bu tür girişimler, dijital çağda bireylerin ve toplulukların birbirleriyle daha güçlü bağlar kurmasını ve ortak bir toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda uzaktan çalışma, e-ticaret ve çevrimiçi öğrenme gibi dijital çözümler, bireylerin ve kurumların yeni dijital koşullara adapte olmasını kolaylaştırarak toplumsal iş birliği ve dayanışmanın yeni biçimlerini de ortaya çıkarmaktadır.

Dijitalleşme süreci, geleneksel kültürel değerlerin dijital ortamda yeniden şekillenmesine ve aynı zamanda yeni değerlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Parsons'ın modelin korunması ihtiyacı, dijital çağa uyarlandığında, dijital medyanın hem kültürel normların devamlılığını sağladığı hem de bu normları yeniden yorumladığı görülmektedir. Dijital platformlar aracılığıyla halk kültürüne ait değer, gelenek ve ritüeller geniş kitlelere ulaşırken, bu unsurların dijital ortamlarda yeniden üretilmesi sırasında çeşitli dönüşümler yaşanmakta; bu değerler, kimi zaman bağlamından koparak yüzeyselleşebilmekte, içi boşalabilmekte ya da aşınmaya uğrayabilmektedir. Örneğin Ramazan ayında dijital platformlarda yapılan iftar buluşmaları, dini ve kültürel değerlerin korunmasına ve toplumsal birlikteliğin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya platformlarında geleneksel olarak ailenin bir araya gelip maneviyat ve paylaşım duygusu etrafında toplanması gereken iftar sofralarının fotoğraflarının "şık sofralar" ve "lüks menüler" etrafında daha çok dikkat çekmeye yönelik olarak paylaşılması, zamanla bir sosyal prestij veya görsellik yarışı haline dönüşebilmektedir.

Dijital çağda geleneksel değerlerin nasıl sunulduğu, dönüştürüldüğü ya da yeniden tanımlandığı, bireylerin bu değerleri nasıl içselleştireceklerini ve bu değerlere

nasıl bir anlam atfedeceği konusunda da belirleyici rol oynamaktadır. Halk inanışları ve pratikleri dijital mecralarda farklı formlarda temsil edilmekte; bu, geleneklerin korunmasını sağlarken aynı zamanda kültürel sürekliliğin önünde yeni engeller de yaratmaktadır. Dijitalleşmenin getirdiği hızlı değişim ve küresel etkileşimler, kültürel süreklilik üzerinde baskı oluşturabilmektedir.

İşlevselcilik yaklaşımı, toplumsal değişim ve çatışmaları yeterince dikkate almaması ve mevcut toplumsal eşitsizlikler, güç ve iktidar ilişkilerine yeterince eğilmemesi nedeniyle eleştirilmektedir. Kültürel yapılar ve dinamikler her toplumda farklılık gösterdiği için işlevselci analizin her durumda geçerliliği tartışmalıdır. Ayrıca, işlevselcilik bireyin özgür iradesi ile bireysel eylemlerin toplumsal değişim üzerindeki etkisini yeterince göz önünde bulundurmamakla eleştirilmektedir (Smith, 2007: 26-27).

Sonuç olarak, dijitalleşme, toplumsal yapılar ve kültürel normlar üzerinde derin etkiler bırakmakta, geleneklerin korunması ve yeniden yorumlanması sürecinde yeni fırsatlar sunarken, aynı zamanda bu normların aşınmasına neden olabilmektedir. Parsons'ın işlevselci yaklaşımı, dijitalleşme sürecindeki toplumsal uyumun sağlanmasına dair önemli bir bakış açısı sunsa da dijital çağın hızlı dönüşüm dinamiklerini ve bu süreçte ortaya çıkan toplumsal çatışmaları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Dijital platformlarda halk kültürüne ait unsurların nasıl korunduğu ve dönüştüğü hem bireyler hem de toplumsal bütünlük açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

2.1.3. Weberci Kültür Kuramı: Dijital Çağda Anlam

Weber, kültürün toplumun işleyişi için oldukça önemli olduğunu savunmuştur. “Weber’e göre, kültür kavramı, aslında, bir değer kavramıdır” (Akalın, 2009: 165). Kültür, bir değerler alanı olarak, onu inceleyip değerlendirdiğimizde var olmaktadır. Üretim yöntemi ve gelişim kurallarının hakimiyetindeki bir sistem olan toplumu ortaya çıkaran unsurların yalnızca incelenmesi yerine bu unsurların sosyologlar tarafından nedensel analiz yöntemiyle değerlendirilmesi ve yorumlanması ona bir anlam kazandırmaktadır. Anlam, toplumsal eylemle sağlanmaktadır ve buna şekil veren sosyal normlardır. Kişiler bu bağlamda ele alındıklarında, pasif birer nesne

olarak konumlandırılmaktadır (Swingewood, 1998: 174-176). Weber, kültürün kolektif hareketi anlamlandırmada ve yönlendirmede kritik bir rol oynadığını savunmaktadır. Ona göre, kültürel değerler ve inançlar, bireylerin davranışlarını ve toplumsal yapıları belirleyen temel unsurlardır.

Bu bağlamda dijital ortamda kurulan kolektiviteye, sanal cemaatler olarak anılan yapılar örnek teşkil etmektedir. Sanal cemaatler, bireylere farklı sosyo-kültürel bağlamlar kurarak, bireylerin birbirlerine destek olmalarını, yardımlaşmalarını ve birbirleriyle bilgi alışverişi yapmalarını sağlamaktadır (Özdemir İ., 2012: 18). Örneğin, sosyal medya platformları üzerindeki dayanışma grupları ya da çevrimiçi forumlar, bireylerin ortak ilgi ve değerler etrafında bir araya gelmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede kişiler yeni toplumsal kimlikler kazanabilmekte, tek başınalık ve kopukluk hissinden bir nebze sıyrılabilir. Ancak bu kolektif yapılar, pek kalıcı olmayışları ve ananeleri ile dilsel belleklerinin sürekli dönüşmesi sebebiyle ritüellerle tam anlamıyla bütünleşememektedir (Sepetçi, 2021: 39). Bu da sanal ortamdaki kültürel üretimin hızla değişen dinamiklerinin, geleneksel toplumsal yapılara kıyasla daha geçici ve yüzeysel kalabildiğini göstermektedir.

Dijital ortamdaki kolektif oluşumların, Weber'in "ideal tip"²⁸ kavramı ile de ilişkilendirilmesi mümkündür. Örneğin, bir dijital oyun topluluğunda rekabet ve başarı, sanal bir kitap okuma topluluğunda ise entelektüellik ve paylaşım gibi ideal tipler ön plana çıkabilmektedir. Ancak, dijital ortamdaki bu ideal tipler, geleneksel toplumsal yapıların ideal tiplerine göre daha akışkan ve değişkendir. Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve yeni platformların ortaya çıkması, sanal cemaatlerin sürekli olarak dönüşüm geçirmesine neden olmaktadır. Bu durum, bireylerin birden fazla sanal cemaate üye olmalarını ve farklı kimlikler benimsemelerini kolaylaştırmaktadır. Bu da dijital kültürün bireyler üzerindeki aidiyet ve kimlik algısı konusunda karmaşık bir durum yaratmaktadır. Bireyler bir yandan yeni türden bağlar kurarken, bir yandan da bu bağların dayanıksızlığıyla ya da esnekliğiyle yüzleşmektedir.

Weberci yaklaşım, kültürün toplumsal değişim ve tarihsel süreçlerdeki görevini vurgulamaktadır. Bireylerin ve toplulukların anlam dünyalarını ve

²⁸ "Weber'e göre ideal tipler, sosyal olguları veya tarihsel bir fenomeni analiz etme vasıtalarıdır. Somut kültürel fenomenleri nedensel koşulları ve anlamları içinde ifşa etme araçlarıdır" (aktaran Hira, 2000: 51).

motivasyonlarını analiz ederek, kültürün kişilerin faaliyetlerini anlamlandıran ve sosyal yapının devamlılığını sağlayan bir çerçeve sunduğunu ileri sürmektedir.

Weberci kültür kuramı, Max Weber'in toplumsal eylem teorisi ve rasyonalite kavramları etrafında şekillenmektedir. Weber, Protestan ahlakının kapitalizmin doğasına olan uygunluğundan hareketle dini inançların ekonomik davranış ve kapitalizmin gelişimi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu bağlamda, kültür sadece toplumsal normları ve değerleri değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal yapıların rasyonelleşme süreçlerini de şekillendirmektedir (Demirel, 2013: 368). Rasyonalizasyon kavramını sanal ortamdaki kolektif yapıları anlamak için ele aldığımızda, dijital platformlarda algoritmaların, kullanıcıların ilgi alanlarına ve davranışlarına göre kişiselleştirilmiş içerikler sunduğunu görmek mümkündür. Ayrıca sanal cemaatlerde, üyeler arasındaki etkileşimler belirli kurallar ve normlar doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durum sistem verimliliğini artırsa da aynı zamanda düzen ve kontrol mekanizmaları oluşturarak bireyselliği, özgür iradeyi ve spontane etkileşimleri sınırlayabilmektedir. Öte yandan bireylerin sanal cemaatler içindeki deneyimlerini daha rasyonel, ölçülebilir ve hesaplanabilir hale getirmektedir. Bu durum, bireylerin çevrimiçi topluluklarda var olma biçimlerinde performans ve görünürlük kaygıları nedeniyle bir yabancılaşmaya yol açabilmektedir. Bu doğrultuda, Weber'in yaklaşımı, sadece durağan bir güç ve çatışma tahlili sunmanın ötesine geçerek, toplumsal değişimin ve dönüşümün dinamiklerini de kapsayan bir çerçeve sunmaktadır.

2.1.4. Frankfurt Okulu Perspektifinden İnternet Çağı

Frankfurt Okulu, çeşitli uzmanlık ve çalışma alanları bulunmakla beraber genel olarak uygar toplumlardaki paradigmaları, kapitalizmin ve global ölçekte üretim ve tüketimin kültürü nasıl şekillendirdiğini değerlendirmeye yoğunlaşan eleştirel bir teori ekolüdür. “Frankfurt Okulu, özellikle kitlelerin faşizmden etkilenmesini ve kendi sınıf çıkarlarına ters olabilecek değer ve düşüncelerle hareket edebilmesini anlama çabası ile beraber kitle kültürü ve popüler kültür incelemelerine yaklaşır” (Özateşler Ülkücan, 2017: 136). “Max Horkheimer, Theodor W Adorno, Herbert Marcuse, Leo Lowenthal,

Eric Fromm, Walter Benjamin gibi düşünürler” (Abanuz ve Aksoy, 2021: 117) bu ekolde yer almaktadır.

Adorno ve Horkheimer, modernitenin çelişkileri ile yükselen üretim kapasitesi ve bilimsel gelişmelerin tüm insanlar için eşit şartlar sağlayıp sağlamadığı konusunda eleştirel bir duruş sergilemektedir. Teknolojiye hükmeden toplulukların diğerlerinden daha avantajlı ve kazançlı olması büyük bir adaletsizliğe yol açmaktadır. Emtiaların gelişmişliği, eşitsizliği yoğunlaştırarak kamusal huzursuzluk ve faşizm riskini oluşturmaktadır. Gelişim ve kalkınma, eşitsizlikleri ve sömürüyü artırarak paradoksal bir biçimde ilkelleşmeyi tetiklemektedir. Kişiler, meslekleri doğrultusunda teknolojiye bağımlı hale gelmektedir. Bu durum gitgide şahısların kitlesel eğilimlere uyup kendi mantığını kullanmayı bırakmasına bir başka deyişle bir sürü psikolojisinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda eleştirel bakış ve muhakeme davranışları teşvik edilmiştir. Ayrıca dijitalleşmenin ve bilginin hızlanması; tüketimcilik mantığının, nesneleşme ve metalaşmanın artışı; eğlence endüstrisinin gelişimi, kişilerin bilgi ve becerilerini artırırken onları sersemletmektedir. Bunun dışında tarih ve folklor, maddi bir değere indirgenerek aşındırılmakta ve sömürülmektedir. Dahası tüm kültürler hibrit, tek tip bir kültür haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Marvel filmlerinde sıkça karşımıza çıkan süper kahraman kostümleri ve aksesuarlarının, filmlerin vizyon tarihinden kısa süre sonra ticari ürünler olarak piyasaya sürülmesi bu eleştiriye somut bir örnekle destekler niteliktedir. Özellikle Iron Man’ın zırhı ya da Spider-Man’ın maskesi gibi ikonlaşmış objeler, Marvel baskılı (yastık, giysi, figür, oyuncak, poster, anahtarlık, kupa, kırtasiye malzemesi vb.) çeşitli ürünler bu karakterlere hayranlık duyan ve o objelere ihtiyaç duymayan geniş kitleler tarafından satın alınmaktadır. Bu ürünler, sadece birer tüketim nesnesi olarak değil, aynı zamanda popüler kültürün sunduğu aidiyet ve statü sembelleri olarak da pazarlanmaktadır. Bunun yanında Barbie filmi daha çıkmadan Barbie temalı makyajlar ya da kombinler yapan içerik üreticilerinin popülerleşmesi ve aynı zamanda filmin ve filmin satmaya çalıştığı sözde feminizm fikrinin reklamının yapılması da bu durumun başka bir örneğini oluşturmaktadır. Bu tür metalar, bireylerin popüler kültürde kendilerine bir yer edinme arzusunu ve egemen fikir sisteminin dayattığı sembollerle bütünleşme ihtiyacını temsil etmektedir. Bu bağlamda folklorun, objeleşme ve tüketimciliğin kurtulması, tarihin unutulması ya da deforme edilmesinin önüne geçilmesi ve eğitim/

öğretim süreçlerinin ve kültürün yeniden kontrol edilmesi gerektiği savunulmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 1995: 15-16).

Kitle kültürünü²⁹ üretilen pazarlayan şirketler/ kurumlardan oluşan kültür endüstrisinin meydana getirdiği tekdüze muhtevalı ürünler, kişilerin eleştirel düşünme yetilerini köreltmekte ve onları pasif tüketiciler haline getirmektedir. “Kültür endüstrisinin stereotipleşmiş içerikleri bireylere bazı toplumsal kabulleri de dayatarak bireyi beslediği şeye dönüştürür ve statükonun devamını güvence altına alır” (Abanuz ve Aksoy, 2021: 123).

Marcuse, ileri işleyim toplumu adını verdiği modern kapitalist toplumlarda halkın gereksinimlerinin karşılanmasının ve refah ve intizamın sağlanmasının, insanın en doğal hakkı olarak görülen düşünce, ifade ve vicdan hürriyetinin azalmasından daha mühim olduğuna dikkat çekmektedir. Teknolojik gelişmelerle kişilerin emeği makineleştirilmiş, böylece bireyin çalışma hayatı dışında özgürce vakit geçirebileceği boşluklar yaratılmıştır. Fakat yükselen yaşam standartları, sistemle uyumsuzluğu sosyal olarak gereksiz ve zararlı kılmakta, dolayısıyla ekonomik ve politik yapıların pürüzsüz işleyişine zarar vermemek adına bireysel özgürlükler geri planda kalmaktadır (Marcuse, 1986: 1-2).

Walter Benjamin, gelişen teknolojiye nispeten daha olumlu bakmaktadır. Medya unsurları, geleneksel unsurların pozisyonuna geçmeye başlamıştır. Fakat kişiler, medyayla birlikte kültürü eskiden olduğu gibi tartışmaya kapalı değil aksine irdelenebilen, değerlendirilebilen bir bileşen olarak görmektedir. Bunun yanında medyanın kitlesel üretimi yaratıcılığa katkı sağlamakta ve şehir insanının deneyimlediği kendine özgü durumları göstermekte daha başarılı bir tavır sergilemektedir (aktaran Kellner, 2016: 137-138). Ne var ki sanatsal alan için aynı şeyi düşünmemektedir. Zira Benjamin, teknolojik gelişimin, sanat yapıtının “aura”sına, başka bir ifadeyle ruhuna ve eşsizliğine zarar verdiğini düşünmektedir. Bunun sebeplerinden biri yapıtın artık kolaylıkla çoğaltılabileceği veya taklitlerinin ortaya çıkabileceğidir. Bu durum sanatı da ticarileştirmiştir. Ayrıca bu durum sanatı, belli bir kesimin elinden alarak avam dahil herkesin ulaşabildiği bir unsur haline getirmiş, siyasi açıdan daha eşitlikçi bir noktaya getirmiştir (Ceran ve Kılıç, 2022: 64).

²⁹ Horkheimer ve Adorno’nun üzerinde çokça durduğu bir kavram olan kitle kültürü homojenleştirilmiş ve ticarileştirilmiş bir kültürdür, pasif ve manipüle edilebilir bir kitleye hitap etmektedir.

2.1.5. Britanya Kültürel Çalışmaları: Hegemonya ve Toplumsal Değişim

Britanya Kültür Çalışmaları, 20. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye başlamış ve kültürün sosyal hayattaki rolünü irdelemiştir. Bu çalışmalar, özellikle Birmingham Üniversitesi'nde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (The Centre for Contemporary Cultural Studies, CCCS) çalışmalarıyla şekillenmiş ve güçlenmiştir. Britanya Kültür Çalışmaları, kültürü durağan ve yüksek bir değer olarak değil, devamlı dönüşen, günlük yaşam pratiklerine ve sosyal statü ve güç ilişkilerine bağlı bir olgu olarak ele almaktadır. Raymond Williams, Stuart Hall, Richard Hoggart ve E.P. Thompson gibi önemli düşünürlerin katkılarıyla biçimlenen Britanya Kültür Çalışmaları, kültürel hegemonya, direniş ve popüler kültür gibi hususlara değinerek, kültür ve toplumsal yapılar arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır (Poyraz, 2018: 73). Bu çalışma alanı, kültürel üretim, tüketim ve temsil biçimlerini, özellikle de sınıf, ırk, cinsiyet ve kimlik gibi toplumsal kategoriler üzerinden analiz etmektedir (Smith, 2007: 209). Bu yaklaşım, sadece akademik mecrada değil, aynı zamanda toplumsal ve politik tartışmalarda da derin etkiler yaratmış, kültürün çok katmanlı doğasının anlaşılmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Popüler kültüre tıpkı Horkheimer ve Adorno gibi pesimist bir yaklaşımı olduğundan çalışmasında hipotetik bir tavır sergileyen Richard Hoggard, yaşadığı dönemde üst tabakanın kültürü ve kültürel çalışmalarına bakmanın yeterli olacağı yanılgısını kırarak ilk kez proleteryanın geleneklerini bilimsel çalışmaların odağına taşımıştır (Smith, 2007: 210).

Raymond Williams, Sanayi Devrimi, ekonomik gelişmeler, demokrasinin gelişmesi, eğitim ve kültür seviyesinin artması gibi sebeplerle belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşan Britanya toplumunun kapitalizmin çelişkileriyle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Ona göre tüm bu değişim, gelişim süreçlerini ve toplumu, tek yönlü ve katı bir bakış açısıyla incelemek olanaksızdır. Bu bağlamda öncelikle iyi bir sınıflandırma yapılmalı, ardından tüm olgular analiz edilmeli ve tanımlanmalıdır (Williams, 1989: 32). Bu bağlamda Williams, kapital sistemde, iktisadi faaliyetlerin toplumdaki etkilerinin tahlil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda Williams, ekonomik sistemlerin eşitlikçi şekilde devam ettirilebilmesini sağlamak ve ekonomik faaliyetlerin toplumda yarattığı negatif efekti en aza indirmek amacıyla bazı

tedbirlerin alınması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim ekonomik düzen sadece büyüme ve gelişme bakımından değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel olgular yönünden de önemli görülmektedir. Bu, sınıfsal düzeni, kültürel değerleri ve kişilerin günlük yaşamlarını şekillendirmektedir (Williams, 1989: 38-40). Tüm bunların yanında Williams, kültürü, sadece sanat ve edebiyat gibi yüksek kültürel üretimlerle sınırlı görmemektedir. Onun için kültür, bir toplumun günlük yaşamında ortaya çıkan tüm anlam ve pratikler bütünüdür. Bu bağlamda, kültür hem maddi üretim hem de sosyal ilişkilerle bir bütünlük arz etmektedir (Smith, 2007: 211). Williams, Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramını genişleterek, kültürel hegemonya üzerine de önemli görüşler sunmaktadır. Kültürel olarak egemen grupların, kendi geleneklerini ve normlarını toplumun geneline nasıl kabul ettirdiklerini ve bu süreçte kültürel üretimin nasıl bir rol oynadığını açıklamaktadır. Kültür, bu anlamda ideolojik bir araç olarak işlev görerek mevcut güç ilişkilerini pekiştirmeye yardımcı olmaktadır (Williams, 1989: 190-191). Adorno'nun “teknğin toplum üzerindeki iktidarının, ekonomik açıdan en güçlü olanların iktidarına dayandığı” (Adorno, 2007: 49) şeklindeki tespiti, Williams'ın kültürel hegemonya kavramıyla doğrudan bir bağlantı kurmaktadır. Her iki düşünür de toplumdaki güç ilişkilerinin kültürel üretim ve tüketim süreçleri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ve pekiştirildiğini vurgulamaktadır. Dijital çağda kültür hegemonyası, medya ve sosyal medya platformları üzerinden yeniden şekillenmektedir. Zira Varoufakis'in belirttiği üzere, sanal platformlar yalnızca birbiriyle rekabet içindeki birkaç büyük şirket olmak yerine, kendi kurallarını koydukları ve kontrol ettikleri kişisel mülkiyet alanlarına benzer bir yapıda faaliyet göstermektedir. Bu platformlar, otomasyon yoluyla kullanıcı davranışlarını ve görecekları içerikleri belirleyerek, kullanıcıları adeta bir arazide hareket ediyorlarmış gibi yönlendirmektedir. Ayrıca söz konusu platformlar, alışılmış ticaret sisteminden farklı olarak, kullanıcıların bu mecralardaki yapıp etmelerini (paylaşımlar, etkileşimler vb.) sermaye üretimi için kullanmaktadır. Kullanıcı verileri toplanarak çeşitli sektörlerdeki şirketlere satılmakta ve böylece kullanıcılar farkında olmadan bu şirketler için değer yaratmaktadırlar. Öte yandan bireyler, çevrimiçi platformları kullanarak bu şirketler için sürekli ve ücretsiz bir sermaye kaynağı haline gelmektedir (aktaran Başekim, 2019: 117). Örneğin, sosyal medyada bir gönderi paylaşarak, bir video izleyerek ya da sadece platformda gezerek bile kullanıcılar, bu platformlara veri

sağlamakta ve böylece daha sonra para kazanma amacıyla kullanılmaktadır. Yani insanlar Varoufakis'in "tekno-feodalizm" olarak adlandırdığı bu sistemle birlikte, farkında olmadan, dijital devler için ücretsiz iş gücü haline gelmektedir.

Stuart Hall, Britanya Kültür Çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Kendisi kültürle ilgili düşünür ve kuramcılarının görüşleri hakkında bilgi edinerek geniş bir perspektif yakalamayı başarmıştır. Hall da tıpkı Williams gibi özellikle Gramsci'nin hegemonya kavramını kültürel çalışmalarına taşımıştır. Hall, medya ve popüler kültürü bu hegemonik aşamaların kritik bileşenleri olarak görmüştür. Bunun yanında Louis Althusser'in düşüncü yaklaşımından faydalanarak, kültürün toplumdaki ideolojik bir rekabet sahası olduğunu, kültürel süreçlerin toplumsal güç ilişkilerini resmettiğini ve tekrar tekrar sentezlediğini savunmaktadır (Gökgül, 2022: 63- 64). Bu bağlamda geçmiş çağlarda pek çok işlevin yanında hayatı anlamlandırma ve dönemin ruhunu, düşün dünyasını ve ideolojisini yansıtırma işlevini üstlenen sözlü gelenek unsurları³⁰ günümüzde medyada sürdürülmeye devam etmektedir. Anlatılardaki ana perspektife bakıldığında siyasi/ekonomik/kültürel bakımdan hakim gruplar otoritelerini toplumsal ve politik sistem içerisindeki çoktan kabul görmüş söylemle pekiştirmektedir (Cangöz, 2018: 37). Hall'un "Kodlama ve Kod Açma (Encoding/ Decoding)" modeli, medya mesajlarının üretim ve tüketimini analiz etmektedir. Bu modele göre, medya muhteviyatı belli ideolojik formatlar içerisinde kodlanmaktadır. İzleyiciler de bu içerikleri kendi sosyo-kültürel bağlamlarına göre çözmektedir. Bu süreçte, izleyiciler mesajı hakim, müzakereci veya muhalif/karşıt okuma pozisyonlarından biriyle yorumlayabilmektedirler. Hall, kültürel temsillerin kimliklerin oluşumunda ve toplumsal gerçekliklerin inşasında oynadığı merkezi rolü vurgulamaktadır. Temsil, kültürel anlamların yaratılmasına ve yayılmasına aracılık etmektedir. Hall, özellikle ırk, etnik köken, cinsiyet ve sınıf gibi kimlik kategorilerinin nasıl yansıtıldığını ve bu durumun toplumsal güç dengelerini nasıl etkilediğini irdelemektedir (Poyraz, 2018: 74-75). Stuart Hall'un kültür yaklaşımı, kültürel üretim ve tüketim arasındaki karmaşık ilişkileri ve bu süreçlerin toplumsal yapılarla nasıl iç içe geçtiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Onun çalışmaları, kültürel analizlerde

³⁰ Sözlü gelenek unsurlarından bazıları arasında mit, efsane, destan ve halk hikâyeleri sayılabilir. Türk Kültüründe bu unsurlara en güzel örneklerden biri Dede Korkut Hikâyeleridir. Zira Türk kültürünü tanıtan büyük bir külliyat olmasının yanında Türk törelerine ait pek çok ideolojik anlamı da içerisinde barındırmaktadır.

eleştirel bir perspektif sunarak, kültürün toplumsal ve politik işlevlerinin derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır. Hall'un medya ve popüler kültürü hegemonik süreçlerin kritik bir bileşeni olarak görmesi, Türkiye'deki dijital platformlarda da yankı bulmaktadır. Örneğin, Türkiye'de dijital platformlarda hızla yayılan ve geniş bir kitleye ulaşan popüler kültür içerikleri, belirli normlar ve değerler doğrultusunda şekillenerek toplumsal davranış kalıplarını ve ideolojik söylemleri yeniden üretmektedir. Televizyon dizileri, YouTube kanalları ya da sosyal medya fenomenleri aracılığıyla aktarılan kültürel ürünler, egemen grupların kültürel söylemlerini pekiştiren unsurlar olarak işlev görmektedir. Özellikle “Gönül Dağı”, “Seksenler”, “Yeşil Deniz” gibi popüler dizilerde, geleneksel aile yapısı, toplumsal cinsiyet rolleri ve milliyetçi söylemler gibi temaların sürekli işlenmesi ya da “Gezen Oğlak”, “Keçiperver”, “Hissedenadam”, “Canan Yaşar. EFIAP” gibi YouTube kanallarının geleneksel kültürü tanıtması, bu değerlerin dijital ortamda yeniden üretilmesine ve geniş kitleler tarafından içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Britanya Kültürel Çalışmaları, kültürün sadece estetik bir olgu olmadığını, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik güç ilişkilerinin bir ürünü olduğunu göstermektedir.

2.1.6. McLuhan’ın Medya ve Kültüre Yaklaşımı Üzerine

Marshall McLuhan, Teknolojik devrimlerin büyük bir hızla gerçekleştiği 1960’lı yıllarda yazdığı kitaplar, savunduğu tez ve oluşturduğu kuramlarla başlarda pek ciddiye alınmasa ve eleştirilse de 1990’lı yıllarda internetin hızla yaygınlaşması ve sanal kültürün konuşulmaya başlamasıyla birlikte pek çok çalışmaya kaynaklık ederek adından sıkça söz ettirmeyi başarmıştır.

McLuhan, “Medya’yı Anlamak” adlı kitabıyla aracın mesaj olduğunu dile getirmiştir (Kılıçbay, 2005: 20-22). Kitabında belirttiği "Araç mesajdır" ifadesi, mesajın iletilme aracının ve retorik biçiminin, mesajın muhtevasından daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Zira araç, mesajdan çok daha etkili biçimde insanların düşünce yapılarını ve algılayışlarını değiştirmektedir. Mesajın, geleneksel medya kanallarından ya da sosyal medya platformlarından alınması, mesajın etkisini önemli ölçüde değiştirmekte ve mesajla ilgili fikirleri yönlendirebilmektedir (Altay, 2005:

15). Örneğin, kadına yönelik bir şiddet haberi televizyon aracılığıyla aktarıldığında, genel izleyici kitlesine uygun hale getirilmek zorunda olduğundan, sansüre maruz kalmakta ve olayın çarpıcılığı tam olarak yansıtılamamaktadır. Lakin, aynı haber Twitter gibi bir sosyal medya platformunda paylaşıldığında, daha büyük bir yankı uyandırarak farklı açılardan tartışılmakta ve geniş çaplı bir kamuoyu oluşturabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de sosyal medya platformlarının yaygın kullanımı, siyasi tartışmaların ve toplumsal hareketlerin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle genç nesil, sosyal medya üzerinden siyasi konularda fikirlerini paylaşmakta, toplumsal sorunlara dikkat çekmekte ve örgütlenmektedir. Ancak sosyal medya aynı zamanda siyasi polarizasyonun artmasına da zemin hazırlamaktadır.

McLuhan'ın "Gutenberg Galaksisi" ve "Küresel Köy" gibi kavramları, iletişim teknolojilerinin insan toplumlarını kültürel ve sosyal açıdan nasıl dönüştürdüğünü anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. McLuhan'ın "küresel köy" kavramı, modern iletişim teknolojilerinin dünya üzerindeki uzak mesafeleri ortadan kaldırarak insanları kültürel ve sosyal olarak birbirine daha yakın hale getirdiğini savunmaktadır (McLuhan, 2014: 38). Nitekim artık bir Hollywood ünlüsünden, komşu çocuğundan bahseder gibi bahsediyor olmak ya da dünyanın öbür ucunda yaşanan bir felaketten ülkece etkilenmek bunun en büyük kanıtlarındandır. "McLuhan'ın "küresel köy"ü teknoloji dolayısıyla "evrensel bir anlayış ve birlik"in tesis edildiği yeni bir çağa gönderme yapmaktadır" (Kılıçbay, 2005: 21). Dijitalleşmeyle birlikte gelen "anında iletişim" olgusu, McLuhan'ın küresel köy yaklaşımını günümüze taşımaktadır. Yazının daha egemen olduğu çağlarda bilgiye erişim sınırlı ve merkezileşmişken, dijitalleşme süreciyle birlikte bilgi akışı küreselleşmiş ve anlık hale gelmiştir. Bilginin hızla dolaşıma girmesi, bireylerin kültürel kimliklerini ve algılarını yeniden şekillendirirken, yerel ve küresel değerlerin bir araya geldiği dijital platformlarda yeni kültürel etkileşim alanları doğmaktadır. Türkiye'de bu sürecin etkisi sosyal medya platformlarında açıkça gözlemlenmektedir. Örneğin, YouTube ve Instagram gibi mecralarda, geleneksel kültürün önemli bir parçası olan doğum ritüelleri zaman zaman dönüşümlere uğrayarak dijital ortamlarda paylaşılmaktadır. Geçmişte, bebeğin cinsiyet tespitiyle ilgili tespih/yüzük çevirme ya da anne adayının yenikleri üzerinden tahmin yürütme gibi adetlerin yerini günümüzde cinsiyet belirleme partileri alırken,

doğum sonrası bebek mevlidi ya da bebek ziyaretleri, "baby shower" adı altında yeni biçimlerde kutlanmaktadır. Bu dijitalleşme süreci, geleneksel kültür öğelerinin hem yeniden üretilmesine hem de yeni nesiller tarafından farklı biçimlerde yorumlanıp dönüştürülmesine olanak tanımaktadır. Fakat kültürel unsur, ancak nesiller boyu, değişmeyen mükerrer ritüellerle geleneksellik özelliği kazanabilmektedir. Şayet bir unsur geleneksellik özelliğini kazandıktan sonra dönüşüm geçirecekse, bu oldukça yavaş gerçekleşmektedir. Lakin daimi bir üretimle temellenen medyanın oluşturduğu kültür ürünleri inovatif ve değişkendir (Lundby ve Ronning, 2014: 21). Ayrıca dijital platformlarda içerik üretim süreçlerinin hızla artması, geleneksel kültür unsurlarının tüketilme biçimlerini de etkilemekte; bu unsurların hızlı bir şekilde ticarileşmesine ve anlamlarının yüzeyselleşmesine yol açabilmektedir. Bu bağlamda, dijital medyanın sunduğu sonsuz üretim ve paylaşım olanakları, kültürel unsurların dinamik bir şekilde dönüşmesini sağlamaktadır. Öte yandan bu dönüşüm süreci, geleneksel kültür öğelerinin özünü koruyup koruyamayacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir. McLuhan'ın kuramını Türkiye bağlamında ele aldığımızda, dijitalleşmenin kültürel etkileri daha da belirgin hale gelmektedir. Türkiye'de dijital platformların yaygınlaşması, McLuhan'ın öngördüğü gibi küresel bir köy oluşumuna katkı sağlamakta ve kültürel değerler hem yerel hem de küresel düzeyde etkileşim yaratmaktadır. Türkiye'deki popüler diziler, müzikler ve YouTube içerikleri, sadece Türkiye sınırları içinde kalmayarak, dünya genelinde Türk diasporası tarafından da takip edilmekte ve bu içerikler aracılığıyla yeni kültürel sentezler oluşmaktadır. Örneğin, Oğuzhan Uğur gibi sosyal medya fenomenleri, geleneksel medya ile dijital medya arasındaki farkı ortaya koyan önemli figürlerdir. McLuhan'ın işaret ettiği gibi, bu kişiler dijital çağın yeni "görsel" liderleri haline gelmişlerdir ve dijital medyanın bireysel ve toplumsal bilinç üzerindeki etkisini somut bir şekilde ortaya koymaktadırlar.

"Günümüzde "Global Köy"de, dünyanın hakimi uluslararası firmalardır. Bu güçlü firmalar dünyanın dört bir yanındaki insanların yaşam biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda uluslararası firmalar neredeyse bütün dünyadaki düşünce yapılarını da etkilemektedir" (Altay, 2005: 18). Nike, Adidas gibi spor giyim markaları veya H&M, Zara gibi hazır giyim markaları, global moda trendlerini belirleyerek insanların giyim tercihlerini şekillendirmektedir. Bu markaların ürünleri, aynı

zamanda bir statü sembolü haline gelerek insanların özsaygısını ve kimliklerini etkilemektedir.

McLuhan'ın teknolojiyi bir "uzantı" olarak değerlendirmesi, günümüz dijital kültürünü anlamak açısından kritik bir bakış sunmaktadır. Ona göre her yeni teknoloji, insanın fiziksel ve zihinsel sınırlarını genişleterek, toplumsal yapıların ve bireylerin algı dünyalarını dönüştürmektedir. Yazının ve matbaanın bu dönüşümdeki rolü, insanın düşünme biçimini değiştirirken, dijital teknolojiler, özellikle internet ve sosyal medya, bireylerin iletişim ve etkileşim yöntemlerini dramatik biçimde değiştirmiştir (McLuhan, 2014: 11-12). Bu yaklaşım, bu teknolojik değişimlerin sosyal, kültürel ve bilişsel düzlemlerde yarattığı çok yönlü etkileri kavramak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

McLuhan'ın ifade ettiği gibi, Gutenberg matbaasının icadı ile başlayan tipografik çağ, Batı dünyasının düşünsel ve algısal yapısını köklü biçimde dönüştürmüştür. Ong'un da vurguladığı gibi, matbaanın kelimenin sesle kurduğu organik bağı kopararak, kelimeyi soyut bir işaret haline getirmesi, insan zihninde yeni bir düşünce tarzının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (aktaran McLuhan, 2014: 121). Bir başka ifadeyle yazının sistematik hale gelmesiyle birlikte simgesel alanın etkisi güçlenerek, yazılı dil, matematiksel semboller gibi soyut işaret sistemleri aracılığıyla düşünce ve iletişimde yeni bir dönem başlamıştır. McLuhan Batı insanının yazılı kültürün yaygınlaşmasıyla görselliğin önem kazandığı bir devreye geçtiğini ve bu algı biçiminin nispeten objektif ve soğuk olduğunu dile getirmektedir. Öte yandan henüz yazıya aşina olmayan Afrika yerlileri kulağa dayalı bir algı biçimine sahip olduğundan kendisine ve dış dünyaya oldukça duyarlı ve sıcak bir dünyayı deneyimlemektedir. Bu durum Afrikalıların Batılı insanı ilgisiz ve buz gibi görmelerine yol açabilmektedir (McLuhan, 2014: 23). Yazılı dilin yaygınlaşmasıyla birlikte, soyut düşünce, bireycilik ve doğrusal bir zaman algısı gibi kavramlar, özellikle Batı kültürünün temel taşları haline gelmiştir.

Marshall McLuhan'ın "Gutenberg Galaksisi" teorisi, dijitalleşmenin toplumsal ve kültürel yapılar üzerindeki etkilerini anlamak için güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır. Dijitalleşme, McLuhan'ın öngördüğü gibi, kültürel kimlikleri, iletişim biçimlerini ve toplumsal yapıları yeniden şekillendirmektedir. Türkiye'de dijital platformlar hem geleneksel kültürün korunmasına hem de yeni kültürel sentezlerin

oluşmasına katkı sağlarken, aynı zamanda kültürel yozlaşma ve sahte geleneklerin de yayılmasına zemin hazırlamaktadır.

2.1.7. Chomsky ve Herman Modeli Işığında Sosyal Medya ve Propaganda

Noam Chomsky ve Edward S. Herman tarafından geliştirilen propaganda modeli, toplumsal iletişim kanallarının, hususiyetle de medyanın, yönetimdeki seçkin tabakanın menfaatlerine katkı sağlamak için nasıl kullanıldığını açıklamaktadır. Chomsky ve Herman, medyanın didaktik olma, eğleme ve eğlendirme, kültür kalıplarını benimsetme gibi fonksiyonları karşıladığını, sosyal tabakaların bulunduğu bir sistemde bu vazifeleri uygulamanın planlı bir propagandaya ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir (Saraç, 2021: 186). Bu yaklaşım, beş ana süzgeç üzerinden çalışmakta ve medyanın bağımsız ve tarafsız olmadığını, aksine belirli bir gündemi desteklediğini savunmaktadır. Bu süzgeçler şu şekilde sıralanmıştır:

(1) hâkim kitle medyası firmalarının büyüklüğü, tekelleşmiş mülkiyeti, sahibinin serveti ve kâr yönelimi, (2) kitle medyasının temel gelir kaynağı olarak reklamcılık, (3) medyanın, hükümet, iş dünyası ve bu temel kaynakların ve gücün faillerinin finanse ettiği ve onayladığı “uzmanların” sağladığı bilgilere dayanması, (4) medyayı disiplin altına alan bir araç olarak “tepki üretimi”, ve (5) ulusal bir din ve denetim mekanizması olarak “anti-komünizm”(Chomsky ve Herman, 2012: 72).

Bu kuramsal çerçeve, kitle iletişim araçlarının algı oluşturma yoluyla toplumun düşünce ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bir araçtır. Bu çerçevede ilk süzgeç olan “Kitle Medyasının Büyüklüğü ve Kâr Yönelimi”, medya kuruluşlarının, kazanç elde etmek zorunda olan büyük firmalar olduğunu ve bu nedenle, reklam verenlerin ve önemli sermaye sahiplerinin çıkarlarını gözetmek zorunda olduğunu ifade etmektedir (Chomsky ve Herman, 2012: 74). Bu doğrultuda sosyal medya platformları ve algoritmalar, kullanıcıların kişisel verilerini toplayarak hedefli reklamlar oluşturmak ve kamuoyunu etkilemek için kullanılmaktadır.

Medyanın Finansal Kaynaklarına bakıldığında, medyanın büyük bir kısmı, birkaç büyük işletme tarafından kontrol edilmektedir. Bu işletmeler, haberlerin içeriğini ve sunumunu doğrudan etkileyebilmektedirler. Zira “ilk olarak hatırlanması gereken bu şirketlerin kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsız hareket etmeyen ve temel güdülerini kâr elde etmek olan ticari şirketler olduğudur” (Saraç, 2021: 188). Bu

bağlamda serbest piyasa şartlarında medya kanallarına reklam verenler, aynı zamanda bu kanalların yayın hayatını sürdürmesini de sağladığı için onlara bir nevi ruhsat vermiş olmaktadır (Chomsky ve Herman, 2012: 84). Bu noktada büyük firmaların ve basın organlarının, hükümet, askeriye ve diğer büyük şirketlerle yakın ilişkiler içinde olduğunu ve bu ilişkilerin, haberlerin sansürlenmesine veya belirli bir açıdan sunulmasına neden olabildiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra medya çalışanlarının çoğu, baskın düşünce sistemini benimsemiş ve buna uygun haberler üretme eğilimindedir. Karşıt görüşler tabii bir biçimde sıra dışı kabul edilmektedir. Erdemli, etik kurallara uyan, ilkeli habercilik yaptığını düşünen bu tür medya çalışanları, tamamen yansız olduklarına dair kendilerini kandırabilmektedir. Söz konusu süzgeçlerin sınırlamaları içerisinde nesnel olsalar da bu sınırların dışına çıkmaları pek mümkün değildir (Chomsky ve Herman, 2012: 73). Belirli siyasi çıkar gruplarını destekleyen politik eğilimli iletişim kanalları ve yanlı medya organları bu süzgeçler aracılığıyla bilinçli ya da bilinçsiz şekilde yaygın ideolojiyi yeniden üretilmektedirler. Böylece süreç, medya içeriklerinin belli bir ideolojik perspektife hizmet etmesiyle sonuçlanmaktadır.

Modelin son süzgeci olan antikomünizm propagandası, Soğuk Savaş döneminde, medyanın önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Antikomünizm, bu dönemde belirli ideolojilere yönelik düşmanlığı pekiştirmek için kullanılan bir araç görevi üstlenmiştir (Chomsky ve Herman, 2012: 99). “Entelköy Efeköy’e Karşı” filminde, dönemin çalkantılı siyasetinin neticesi olarak okuldan atılmış “Aşırı” adlı karakterin komünist olduğu gerekçesiyle köylüler tarafından ciddiye alınmaması ve dışlanması, Anadolu köylüsünün yozlaşmaya başlamış kültür yapısını mizahi bir dille ele alınmış etkileyici bir örnektir. Bu köylüler, pek çok kavramın gerçek anlamını bilmemekte, bu kavramları dönemin ideolojisine uygun şekilde radyo ve televizyonlardan öğrenmektedirler. Günümüzde ise bu süzgeç, benzer şekilde farklı fikir sistemleri ve gruplara karşı medya aracılığıyla düşmanlık yaratma işlevini sürdürmektedir. Ülkemizde bu tür algı yaratma çabaları, dijital ortamda çoğunlukla bireylerin yeterince vatansever, sağcı, solcu, dindar, laik ya da milliyetçi olmamakla eleştirilmeleri üzerinden sürdürülmektedir. Bu süreç, kutuplaşmaya eğilimli olan toplumumuzda belirli gruplar tarafından bir kontrol mekanizması olarak kullanılmakta ve toplumsal ayrışmayı derinleştirmektedir.

Dijital çağda, internet ve sosyal medya gibi yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması, Chomsky ve Herman'ın modelinin önemi daha da artmıştır. Bu yeni mecralar hem geleneksel medyanın etkilerini güçlendirmekte hem de yeni propaganda yöntemlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. "Dijital dönüşümün hızı, fiziki dünyadaki insan medeniyetinin etik değerlerinin oluşum hızından çok daha farklı olduğundan dijital etik standartların oluşması dijitalleşmeye göre daha geç olmaktadır" (Güler, 2021: 531). Bu durum, yalan haberler ve manipülatif içeriklerin yayılmasına elverişli bir ortam yaratmakta, bilgi kirliliği doğru bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bunun yanında sosyal medya algoritmaları, kullanıcıları kendi görüşlerine uygun içeriklerle besleyerek, toplumun kutuplaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca kişisel verilerin toplanması ve kullanılması, bireylerin mahremiyetini tehdit etmektedir. Bunun yanı sıra siyasi kampanyalar, hedefli reklamlar ve çeşitli telkin yöntemleri, seçmenlerin kararlarını etkileyerek demokratik süreçleri yönlendirebilmektedir. Örneğin, Türkiye'de sosyal medya platformları aracılığıyla yayılan siyasi içerikler, kullanıcıların ideolojik olarak homojenleşen filtre balonlarında³¹ kalmalarına neden olmakta ve bu durum toplumsal kutuplaşmayı artırmaktadır. 2020 yılında yapılan bir çalışma, çevrimiçi haber okuma davranışının karmaşık olduğunu ve kullanıcıların sahip olduğu sosyal, kültürel ve bilişsel sermayenin bu süreçte belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kişiselleştirilmiş haber akışlarının "yankı odası etkisi" yaratabileceği ve dijital bölünmeyi artırabileceği vurgulanmaktadır (Mesutoğlu, 2020: 55-57). Bu bağlamda, Chomsky ve Herman'ın modelinin dijital çağdaki etkileri, dijital mecralardaki etik tartışmaların bir an önce ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak Chomsky'nin yaklaşımı, dijital çağda da geçerliliğini koruyan önemli bir kuramsal çerçevedir. Bu model, medyanın ve dijital platformların nasıl kullanıldığını anlamak ve bu durumun bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini değerlendirmek için bize önemli bir araç sunmaktadır.

³¹ İçeriklerin, bireylerin ilgi ve beklentilerine uygun hale getirilmesini, özelleştirilmesini ve başka perspektifleri dışlayarak dar bir bilgi alanına sıkışmayı ifade eden bu terimi ilk kez Eli Pariser kullanmıştır (Nguyen, Hui, Harper, Terveen ve Kontsan'dan aktaran Narin, 2018: 241).

2.1.8. Foucault ve Gözetim Toplumu: Bireysel Özgürlüğün Sınırları

Sistemli şekilde yapılan gözetim tatbikleri modernitenin doğuşu ve endüstriyel devrimin getirdiği bürokratik yapıların yaygınlaşmasıyla birlikte daha da görünür hale gelmiştir. Marx, Weber, Taylor, Giddens gibi düşünürler, bu süreçte ortaya çıkan gözetim mekanizmalarının kişisel özgürlükler üzerindeki etkilerini ve toplum üzerindeki potansiyel olumsuz sonuçlarını incelemeye başlamışlardır. Ardından George Orwell'ın "1984" adlı meşhur yapıtında ele alınan bu kavram Michel Foucault tarafından kuramsallaştırılmıştır (Bitirim Okmeydan, 2017: 55). Gözetim toplumu kavramını geliştirirken Foucault, kişilerin nasıl disipline edildiğini ve devletin iktidar yapıları tarafından nasıl teftiş edildiğini ele almıştır. Bu teorinin temeli, Bentham'ın "Panoptikon" tasarımıdır. Panoptikon, hapishaneler gibi kapalı kurumlarda, semavi dinlerin yaratıcının her şeyi gözettiğine ve her şeye vakıf olduğuna dair olan inancına benzer şekilde, merkezi bir gözetmenin tutukluları sürekli gözetleyebilmesi prensibine dayanmaktadır. Bu model, kişilerin daimi olarak gözlem altında olduklarını zannetmeleri sonucunda, kendilerini davranışlarını düzeltmelerine neden olmaktadır. Foucault'ya göre bu yapı, modern toplumların temel bir denetim ve gözetim enstrümanı haline gelmiştir. Foucault, iktidarı sadece devletin baskıcı gücü olarak değil, aynı zamanda halkı disipline eden ve bireylerin davranışlarını şekillendiren bir güç olarak ele almaktadır. Ona göre, modern toplumlar sadece hukukî kurallar ve cezalandırmalarla değil, aynı zamanda gözlem ve denetim araçlarıyla da kontrol edilmektedir. Bu durum, kişilerin sürekli olarak izlendikleri hissini yaratarak kendi davranışlarını kontrol etmelerine yol açmaktadır. Foucault, disiplinler gücün yürütüldüğü okul, hastane, fabrika ve cezaevleri gibi kurumların şahısları nasıl şekillendirdiğini analiz etmektedir. Modern iktidar, sadece cezalandırıcı bir güç değil, aynı zamanda normatif bir erk olarak görülmektedir. Bu erk hem bireysel davranışları şekillendirmekte hem de toplumsal normları belirlemektedir. Normlara uymayanlar gözetlenmekte, değerlendirilmekte ve kurallara uygun hale getirilmektedir. Bu, toplumu daha homojen ve denetlenebilir bir biçime sokmaktadır. (Canpolat, 2005: 130-133).

Günümüzde iletişim yöntemleri ve sosyal medya platformları, folklor, iktisat, imalat, politika gibi pek çok alanın entegrasyonunda başat bir rol üstlenmektedir. Bu

aşamada sanal ortamın sunduğu iletişim şekilleri, başta vadettiği paylaşma mefhumunu bir anlamda geride bırakarak bir kontrol ve iletim aracına dönüşmüştür (Lundby ve Ronning, 2014: 23). Dijitalleşme, gözetim toplumunun en etkili alanlarından biri haline gelmiştir. Foucault'nun gözetim toplumu anlayışını dijital dünyaya uyarladığımızda, sosyal medya platformlarının, mobil cihazların ve dijital izleme teknolojilerinin gözetim aracı olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda Thomas Mathiesen'in ortaya attığı “sinoptikon” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram çok daha geliş kitlelerin, belirli bir amaca (hastaların müşehadesi, mahkûmların denetimi vb.) hizmet etmeksizin, zaman veya mekan kısıtlaması olmaksızın, halkın kendi isteğiyle gözlemlenmesini ifade etmektedir. Bu kavram daha çok geleneksel medya aracılığıyla, kitlelerin, küçük bir insan topluluğunu gözlemlemesini vurgulamaktadır. Burada erk sahipleri söz konusu azınlığın topluma verdiği mesajlar yoluyla toplumu disipline etmektedir (Bilişli, 2021: 351-353). Dijitalleşmenin ilerlemesiyle beraber “omniptikon” kavramı kullanılmaya başlamıştır. Bu kavram bireylerin kendi rızaları dahilinde birbirleri üzerinde denetim ve gözlem kapasitesine sahip olduğu simetrik bir gözetim toplumunu anlatmak için kullanılmaktadır (Yağlı, 2015: 281). Karşılıklı gözetim ağlarının sınırsızca genişlediği bir toplumsal düzende dijital gözetim hem devlet hem de özel sektör tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla, bireylerin davranışlarının ve bu mecralarda oluşturulmuş hesapların izlenmesi; vatandaşların verilerinin ve dijital ayak izlerinin toplanması ve analiz edilmesi; son yıllarda artan güvenlik kameraları, MOBESE (Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu) sistemleri, biyometrik sistemler ve dijital verilerin toplanması gibi uygulamalar, devletin vatandaşları üzerindeki gözetim ve denetim kapasitesini artırmaktadır. Bununla birlikte özellikle kullanıcılara sürekli olarak kendilerini sergilemeleri için bir alan sunan sosyal medya platformlarının yaygın kullanımı, bireylerin sadece devlete değil, birbirlerine karşı da sürekli gözetim altında olmalarına neden olmuştur. Bu durum, bireylerin dijital ortamda kendilerini nasıl ifade ettiklerini, ne tür içerikler paylaştıklarını ve nasıl davrandıklarını etkilemektedir. Instagram kullanıcılarının gözetleme amaçlarını araştıran bir çalışmada kişilerin, başta (saadet, beğenilme ve kabul görme arzusu, benlik algısı oluşturma, doyum, haset vb.) tinsel gereksinimler olmak üzere, bilgi

almak, denetim arzusu, etkileşim kurmak, yaratıcılık, eğlence gibi sebeplerle gözetim yaptığını ortaya koymaktadır (Güleç ve Köker, 2021: 100-102).

Geleneğin korunmasında önemli tutumlardan olan uyarma, ayıplama, dışlama, yok sayma gibi davranışlar, sanal ortama uyum sağlayarak linç kültürü denilen şekle bürünmüştür. Bu bağlamda linç eden topluluk çok daha büyük ve linç şekli çok daha ağır olabilmektedir. Bu da bireylerin kendi kendilerini denetlemelerine ve otosansür uygulamalarına yol açmaktadır. Bununla birlikte “CİMER” gibi şikâyet ve ihbar sistemleri aracılığıyla devletle doğrudan iletişim kurabilen vatandaşlar, toplumun diğer bireylerini gözlemleme ve raporlama işlevini üstlenebilmektedir. Foucault'nun gözetim anlayışında, bu bireylerin kendi kendilerini ve birbirlerini denetleme eğiliminde olduklarını, iktidarın ve toplumsal gözetim anlayışının nasıl islediğinin bir göstergesidir.

Bununla birlikte kişinin sanal ortamda belirlemiş olduğu kimlik ve kişinin burada ne kadar varlık gösterdiği gibi parametreler linçin etkisini belirleyebilmektedir. Toplumsal boyutu bir kenara bırakırsak neye ne kadar maruz kalacağımız, hangi bilgilere erişebileceğimiz gibi oldukça kritik konular teknoloji şirketlerinin denetimine tabidir. Bu, bu şirketlerin elinde büyük bir güç olduğu anlamına gelmektedir. Zira bu konuda henüz kapsamlı hukuki karar ve yaptırımlar bulunmamaktadır. Öte yandan bazı dijital uygulamaların gizlilik sözleşmesini çiğnemesi ve kişisel verileri başka kurum veya şirketlerle paylaşması, kişilerin mahremiyetini tehdit etmekte, güven erozyonunu tetiklemekte ve sanal ortamdaki adaletsizliği derinleştirmektedir. Bu bağlamda bireylere bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma becerileri kazandırmak ve dijital dünya mahremiyetlerini korumak için gerekli bilgi ve yeterliliği sağlamak amacıyla eğitim olanakları sağlamak önem arz eden bir konudur.

2.1.9. Postman'ın Gözünden Dijital Dünyayı Anlamak

Neil Postman, kültür ve iletişim arasındaki etkileşimi analiz ederken özellikle teknolojik gelişmelerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Bu bağlamda insanlığın geçmişinde üç kültürel yapı olduğunu belirten Postman, bunları, “Alet kullanan kültürler”, “Teknokrasi”, “Teknopoli” şeklinde adlandırmıştır. Buna göre alet kullanan kültürler, içe dönük ve adetlerine bağlı bir düzene sahiptir. Ayrıca

çeşitli alanlarda araç gereçler üreterek sosyal düzeni korumaktadır. Fakat yapılan aletler, içinde bulundukları kültürü yüceltmek için çalışmamaktadır. Teknokraside ise teknolojinin hakimiyeti söz konusudur. Araç gereçler kültürü, kültürel unsurları ve toplumsal kurumları dönüştürebilen, kültüre ait ögeler olarak görülmektedir. Teknopoli, Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkmış ve kendinden önceki kültürel yapıları hükümsüz bırakmıştır. Postman, teknolojinin, hayatın bir üst versiyonunu elde etmek için bir araç işlevi gördüğünü düşünmektedir. Teknolojiyi en üstün güç olarak gören bu yapı, imalat, kazanç ve tüketim odaklı bir tutum sergilemektedir (Batuş, 2005: 267-268). “Teknopoli, diğer bir deyişle totaliter teknokrasidir” (Postman, 1993, s.48).

Postman, teknolojiyi yalnızca bir araç değil, aynı zamanda toplumsal değerleri, kültürel normları ve bireylerin düşünme biçimlerini şekillendiren bir güç olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda televizyon örneğini göstererek, televizyonun bilgi sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bilgiyi algılayışımızı ve anlamlandırma biçimimizi de şekillendirdiğini savunmaktadır. Televizyon, “üst-arac” (meta-medium) statüsüne yükselmiş ve Roland Barthes’ın “mit” kavramında olduğu gibi, kişiler televizyonun etkilerinin farkına varmadan onu doğal kabul etmeye başlamıştır. Televizyonun, kültür üzerindeki şekillendirici etkisi zamanla daha da belirgin hale gelmiştir. Postman’a göre, tıpkı şu anki dijital teknolojilerin her birinin kültür üzerindeki etkilerinin tartışılması gibi, başlarda “Televizyon kültürü şekillendirir mi, yoksa yansıtır mı?” sorusu mühimken, televizyon kültürün ayrılmaz bir parçası haline geldiğinde bu soru meşruluğunu kaybetmiştir. İnsanlar artık televizyonu eleştirmekten çok, onun sunduğu içeriğe odaklanmaktadır. Televizyonun dünyayı nasıl sunduğunun ve kültürü nasıl doğal bir şekilde dönüştürdüğünün altı çizilmiştir. Bu bağlamda hakikat, bilgi ve gerçeklik tanımları gözden kaçırılarak, bu yeni medya biçimine farkında olmadan tam anlamıyla uyum sağlandığı vurgulanmaktadır (Postman, 1990: 92-94). Postman, yazılı kültürden elektronik kültüre geçişi analiz ederken, yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal algı ve düşünce yapılarını nasıl dönüştürdüğünü gerçeğin neliği üzerinden “Hakikat, zamanın kendisi gibi, insanın kendi icat ettiği iletişim teknikleri hakkında ve bu teknikler aracılığıyla kendisiyle yaptığı konuşmanın bir ürünüdür” (Postman, 1990: 34) şeklinde ele almaktadır. Yazılı kültür, bilgiye erişim ve analiz yetenekleri üzerine inşa edilmiş bir sistemdir. Ancak, televizyon ve

daha sonra dijital medya araçları, görsel ve hızlı tüketilen içerikleri ön plana çıkararak, bilgi edinme süreçlerini daha yüzeysel hale getirmiştir. Bir başka ifadeyle “izlediğimiz şey, enformasyonu basitleştirilmiş, tözsel ve tarihsel içerikleri boşaltılmış, bağlamından koparılmış biçimde sunan; yani, enformasyonu eğlence paketine sokan bir araçtır” (Postman, 1990: 157-158). Televizyon, bilgi aktarımında sağladığı geniş erişime rağmen, çoğu zaman derinlikten yoksun, eğlence odaklı bir bilgi sunmaktadır. Kompleks durumların üstünkörü ele alınması, izleyicilerin konuları daha derinlemesine düşünmelerine engel olmakta, seyirciyi pasifize ederek uyuşturmaktadır. Bu durum, içtimai problemler ve siyasal süreçler karşısında farkındalığı yüksek ve aktif bir vatandaş yerine, edilgen bir izleyici kitlesi yaratma riskini taşımaktadır. Neil Postman’ın da belirttiği gibi, televizyonun içerik odaklı yapısı, bilgiyi paketlenmiş ve hazmı kolay bir hale getirirken, aynı zamanda izleyicilerin eleştirel düşünme yetilerini köreltmektedir. Gündelik hayatın karmaşası ve zorlukları karşısında adeta bir vaha oluşturan televizyonun, sunduğu bu rahatlatıcı ve kolaylaştırıcı etki, bireyleri daha derinlemesine araştırma yapmaktan ve düşünsel sorgulamalardan uzaklaştırabilmektedir.

Günümüzde insanlar gündelik kaygılardan, ekonomik buhranlardan, savaş veya deprem gibi felaketlerin psikolojik etkisinden, her gün maruz kaldıkları ölüm veya şiddet haberlerinden uzaklaşabilecekleri, kendi istek ve dürtülerine dizayn edilmiş alternatif bir evren olarak görülebilecek olan sosyal medya mecralarında giderek daha çok vakit geçirmeye başlamışlardır. Bir başka ifadeyle televizyonun yerini sosyal medya almıştır. Türkiye’de yapılan araştırmalar, kaygı ve stres bozukluğu oranlarının giderek arttığı gençlerin büyük bir bölümünün günlerini sosyal medyada geçirdiğini ve haberlerini bu platformlardan aldığını göstermektedir. Bu durum, Postman’ın teknolojinin bilgiye erişim şekillerimizi değiştirdiği yönündeki tezini desteklemektedir. Zira söz konusu mecraların misyonuna göre haberin biçimi değişikliğe uğramaktadır. Twitter bir haberi çok daha sert şekilde verebildiği için nefret söylemleri yoğunlaşabilmekte fakat öte yandan halkın büyük kısmında konuyla ilgili bir farkındalık da oluşturabilmektedir. Lakin Instagram daha görsellik odaklı olduğu için, aynı haber daha yumuşatılmış biçimde gösterilebilmekte ya da şahısların algoritmalarına göre bazen hiç gösterilmemektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın bir bilgiyi ifade ediş biçimi, söylemi, retorığı önem arz etmektedir. “Doğayı, zekayı,

insani motivasyonu ya da ideolojiyi “olduğu” gibi değil, yalnızca dillerimizdeki gibi görürüz. Ve dillerimiz bizim medyamız, iletişim araçlarımızdır. Medyamız metaforlarımızdır. Kùltürümüzün içeriğini metaforlarımız yaratır” (Postman, 1990: 24). Bu bağlamda toplumumuzun gündemi, kullandığımız dil, gündelik yaşama dair her şey zamanla kùltürel birer unsur haline gelmektedir. Dolayısıyla örneğin şu an yaşadığımız göçmen sorunları ilerleyen süreçte söylemlerimizde, edebiyatımızda yer bularak kùltürümüzün bir parçası haline gelecektir.

Postman, teknolojiyi ideolojinin bir parçası olarak ele almaktadır. Ona göre, bir toplumun kullandığı teknoloji, o toplumun ideolojisini de şekillendirmektedir (Postman, 1990: 174). Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de dijital medya, toplumsal tartışmaların ve siyasi söylemlerin önemli bir aracı haline gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformları, bireylerin politik duruşlarını ifade etmeleri ve toplumsal hareketleri organize etmeleri için bir alan sunmaktadır. Bu bağlamda günümüzde özellikle kadın hakları savunucuları, LGBTIQ+ bireyler, sivil toplum kuruluşları, hayvanseverler ve doğa koruma örgütleri, bilgiyi şekillendiren ve anlamlandıran bir “üst-aracı” haline gelen sosyal medya platformlarını seslerini duyurmak ve toplumsal farkındalık yaratmak için kullanmaktadır.

Sonuç olarak, Neil Postman’ın iletişim ve kùltür üzerine olan eleştirileri, teknolojinin toplumsal yapılar ve bireyler üzerindeki etkilerini anlamamız açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Postman’ın “Teknopoli” ve “üst-aracı” kavramları, özellikle televizyon ve sosyal medya gibi modern iletişim araçlarının kùltür ve birey üzerindeki dönüştürücü etkilerini anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Türkiye’deki dijital kùltürün evrimi de Postman’ın tespitlerini destekler nitelikte olup, sosyal medya platformlarının bilgiye erişim, siyasi söylem ve toplumsal hareketlerin organizasyonundaki rolü, teknoloji ve ideoloji arasındaki ilişkiyi açıkça gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, dijital teknolojilerin kùltürel yapıları nasıl şekillendirdiğini anlamak, Postman’ın görüşleriyle birlikte daha derinlemesine bir analiz sunmaktadır.

2.1.10. Castells ve Ağ Toplumu

Manuel Castells, dijitalleşme ve ağ toplumu üzerine geliştirdiği teorilerle çağdaş toplumsal yapıları anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Castells, küreselleşme

ve bilgi teknolojileri devrimini, toplumsal organizasyonun ve iktidar ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasında temel unsurlar olarak ele almaktadır. Özellikle “ağ toplumu” kavramı, dijitalleşmenin toplumsal süreçler üzerindeki etkilerini açıklayan önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Castells, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte toplumsal yapının giderek daha fazla ağlar üzerinden örgütlendiğini ve bu ağların, geleneksel hiyerarşik yapılar yerine yatay ve dağıtık bir güç dağılımını teşvik ettiğini savunmaktadır (Castells, 2006: 527-528).

Castells, ağ toplumunu, kişilerin, kurumların ve toplulukların dijital ağlar aracılığıyla birbirine bağlandığı yeni bir toplumsal yapı olarak tanımlamaktadır (Castells, 2008: 621). Castells’a göre, ağ toplumu yalnızca bir teknolojik dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal yapının temel unsurlarını da değiştiren bir süreçtir. “Küresel erişime sahip, bütün iletişim araçlarını birleştiren, karşılıklı etkileşim potansiyeline sahip yeni bir elektronik iletişim sisteminin ortaya çıkışı kültürümüzü ebediyen değiştiriyor, değiştirecek” (Castells, 2008: 441). Bu bağlamda, ağ toplumunun dijital ortamdaki kültürel içerikli faaliyetleri önemli bir bileşen olarak görülmektedir. Bilgi üretiminden sosyal katılıma kadar pek çok alanda kişilerin ve toplulukların dijital araçlar vasıtasıyla kendilerini anlatmalarına olanak sağlayarak kültürlerin sanal ortamda var olmasını ve yayılmasını sağlamaktadır. Dijital ağlar aracılığıyla bireyler ve topluluklar, geleneksel kültürel içerikleri yeni iletişim biçimleriyle birleştirmektedir. Bu bağlamda, ağ toplumu, kültürel içeriklerin sınırlarını aşarak globalizasyon süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Küresel ağlar sayesinde yerel kültürel değerler, daha geniş dijital topluluklara taşınırken, aynı zamanda etkileşimler yoluyla yeni anlamlar kazanabilmektedirler. Dijital teknolojiler, halk kültürünün hem mekânsal hem de zamansal sınırlarının genişlemesine olanak tanıyan bir altyapı sağlamaktadır. Böylece kişilerin ya da toplulukların kültürel içerikler üzerinde daha fazla kontrol sahibi olması, kültürel üretim süreçlerinde merkezîyetçiliğin azalmasına ve katılımcı bir kültürel üretim ortamının doğmasına yol açmaktadır. Örneğin, YouTube gibi platformlar üzerinden paylaşılan geleneksel yemek tarifleri, anonim halk hikâyeleri, şarkılar, halk tıbbına ait şifa yöntemleri ya da halk oyunları hem kültürel bir aktarım hem de dijital çağın getirdiği yorumlamalarla zenginleşmiş birer ürün haline gelebilmektedir. Böylece ağ toplumu, toplulukların kendi kültürel

miraslarını dijital ortamda görünür kılmaları ve paylaşımları için güçlü bir zemin sunmaktadır.

Castells, iktisat sisteminin de kültürel ve politik alanlarda olduğu gibi kayda değer ölçüde değiştiğini dile getirerek, ağ örgütlenmesiyle yapılanan bilgi ekonomisinin global düzeyde giderek yayıldığını ve dijitalleşmenin, finansal hareketliliğinden iş gücü piyasalarına kadar pek çok alanı etkilediğini öne sürmektedir. Enformasyon ekonomisi, veri oluşturma, analiz ve kullanım düzeyine ilişkin olarak rekabet gücünü belirlerken; global iktisat, imalat ve tüketim aşamalarının küresel boyutta organize edildiği ve ekonomik ajanlar arasında ağ bağlantılarıyla yürütüldüğü bir sistemdir. Ayrıca, ağ örgütlenmesi, küresel girişim ağları aracılığıyla imalat ve rekabetin meydana gelmesini sağlamaktadır (Castells, 2008: 99).

Sonuç olarak, Castells'ın ağ toplumu kavramı, dijitalleşmenin toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda meydana getirdiği köklü değişimleri anlamada önemli bir anahtar sunmaktadır. Bu çerçevede, ağ toplumunun halkbilim açısından sunduğu fırsatlar, dikkatli kullanıldığı takdirde kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve yeni dijital anlatılarla harmanlanarak varlığını devam ettirmesi için güçlü bir altyapı sunmaktadır.

2.1.11. Dijital Çağda Kimlik, Kültür ve Toplum: Bir Değerlendirme

Dijitalleşmeyle birlikte sanayi toplumunun yerini bilgi toplumu almıştır. Sanayi toplumunda ekonomik üretim, insan gücü ve ağır makine gücüyle oluşturulan maddi üretim etrafında şekillenirken, bilgi toplumunda bu rolü bilgi, veri ve teknolojiye dayalı enformasyon üretimi ve dağılımı üstlenmiştir. Bu süreçte, bilgi ve iletişim teknolojileri, yazılım sistemleri, yapay zeka, otomasyon, dijital platformlar ve ağlar, ekonomik değer yaratma açısından kritik hale gelmiş; internet, büyük veri, bulut bilişim gibi dijital unsurlar, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren temel güçler haline gelmiştir. İşgücü piyasası da bu dönüşüme uyum sağlamış; fiziksel iş gücü yerine, Drucker'ın tanımıyla "bilgi işçileri" ve dijital becerilere sahip bireyler ön plana çıkmıştır (Belek, 1999: 79). Bu durum üniversitelerin, diplomaların ve akademik bilginin öneminin artmasına, insanların kişisel gelişimlerine ve kariyerlerine önem verdiği bir bakış açısının oluşmasına yol açmıştır. Zanaat öğrenmek ikinci plana atılarak yeni jenerasyonun eğitimine öncelik

verilmiştir. Üretim, fabrikalardan evlere geçmiş; bu da aile ve ev içi düzeni yeniden şekillendirmiştir. Piyasa mekanizmaları, merkezi otoriteye olan bağımlılığı azaltmıştır. Böylece, ekonomik aktörler daha bağımsız hale gelmiş ve karar alma süreçlerinde esneklik kazanmışlardır. Ulus-devletler ehemmiyetini yitirmeye başlamış ve böylece insanlar milliyet ve etnik kimlikten ziyade çok katmanlı, küresel, yerel ve dijital kimlikler geliştirmeye başlamıştır (Toffler'dan aktaran Belek, 1999: 27-28). Bu bağlamda yeni insan profilleri oluşmaya, insanların ihtiyaç, beklenti ve istekleri değişmeye başlamış böylece toplum ve kültür de doğal olarak bir değişim sürecine girmiştir. Tezimizin kuramsal çerçevesi, dijital kültürün Türkiye'deki etkilerini anlamak ve analiz etmek için bir dizi farklı teorik perspektifi bir araya getirmektedir. Her biri kendi bağlamında toplumsal yapı, güç ilişkileri ve kültürel değişim üzerine önemli katkılarda bulunan bu yaklaşımlar, dijital kültürün Türkiye'deki sosyokültürel dinamikler üzerindeki etkisini çok boyutlu bir şekilde incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Marksist kuram, Weberci kültür yaklaşımı, İşlevselci kültür kuramı, Frankfurt okulunun yaklaşımları ve Britanya kültür çalışmaları bağlamında dijitalleşme incelendiğinde bu hızlı ve yoğun değişime adapte olmak konusunda halihazırdaki eleştirel bir tutumlarının haklı yanları olduğu saptanmıştır. Marksist kuram çerçevesinden bakıldığında, dijitalleşmeyle birlikte, modern kapitalist sistemin bireyleri tüketim kültürü aracılığıyla manipüle ettiği, sömürdüğü ve bireylerin sosyal medya aracılığıyla nasıl yabancılaşma yaşadığı gözlemlenmiştir. Artık yalnızca eşyalar değil insanlara dair her şey metalaşmaktadır ve bu durum psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. İşlevselci bakış açısına göre, dijitalleşme sürecinin, toplumsal düzeni sağlamada yeni dinamikler yaratmakla birlikte, dezenformasyon ve kültürel yüzeyselleşme gibi olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Weberci kültür kuramı açısından dijitalleşme süreçlerine bakıldığında, internet ortamında kurulan sanal

cemaatler içerisinde şekillenen “Tradwife”³², “Incel”³³, “Red Pill”³⁴ gibi internet akımları, özellikle genç bireylerin toplumsal değerler ve normlar üzerinden kimlik oluşturma süreçlerini etkilediği gözlemlenmiştir. Örneğin kendisini “Incel” olarak tanımlayan bireyler Türkiye’de Discord gibi platformlar aracılığıyla örgütlenerek kadına yönelik şiddet suçları işlemekte ve bu durumu normalize etmektedir. Benzer şekilde Tradwife akımı da Türkiye’de kendisine yer bularak, toplumsal cinsiyet, geleneksel kadınlık ve annelik rolleri üzerinden kadınların ev içi sorumluluklarına öncelik vermeleri gerektiğini savunmakta, kadınların toplumsal statülerini yeniden tanımlamaya çalışmakta ve özellikle dijital platformlar aracılığıyla bu rollerin idealize edilmesine katkıda bulunmaktadır. Özellikle yeni jenerasyon, bu akımlar aracılığıyla bireysel eylemlerine ve hayatlarına anlam yükleyebilmekte, toplumsal statü ve aidiyet arayışlarına cevap bulabilmektedir. Her bir akım, belirli bir yaşam tarzını, değer sistemini veya dünya görüşünü yansıtarak bireylerin kendilerini ifade etme, sosyal kimlik oluşturma, yaşamı anlamlandırma ve toplumsal konumlarını belirleme süreçlerinde önemli roller oynamaktadır. Ancak bu yapılar ritüellerle bütünleşecek kadar kalıcı olmadığı için kültürel olup olmadığı konusunda eleştirilere maruz kalmıştır. Frankfurt Okulu ve Britanya kültür çalışmaları ise, internetle birlikte şekillenen kitle kültürünü, popüler kültürü, kültürel kimlik, ideoloji, hegemonya ve temsil gibi kavramlar üzerinden anlamamıza yardımcı olmaktadır. Türkiye’de dijital kültür, kültürel kimliklerin yeniden üretildiği, toplumsal sınıfların ve grupların kendi kültürel temsillerini oluşturmaya çalıştığı bir alan haline gelmiştir. Örneğin tüm dünyada yaygınlık kazanan ve popüler kültürün bir parçası haline gelen “Dark

³² “Traditional wife” (geleneksel eş) kelimelerinin kısaltması olup, geleneksel kadınlık rollerini benimseyen ve bu rolleri yaşam biçimi haline getiren kadınları ifade etmektedir. Bu terim özellikle sosyal medyada popülerlik kazanmış ve kadınların ev işlerine, çocuk bakımına odaklanarak kariyerlerini ikinci plana attığı bir yaşam tarzını romantize eden içeriklerle ilişkilendirilmektedir.

³³ Incel (Involuntary celibate- istemsiz bakir) olarak bilinen bir internet alt kültürünün üyeleri olan bu kişiler, erkeği biyolojik açıdan üstün görmektedir. Kadını objeleştirmekte, kadının seksüelliğini bir güç aracı olarak kullandığını savunmakta ve kadınlarla fiziksel olarak yaklaşamamaktan, yaşadıkları zorluklardan ve hissettikleri yalnızlıktan mütevellit feminizmi ve kadınları ciddi şekilde yermektedir (Ging’ten aktaran Temelli, 2022: 15).

³⁴ Red pill (kırmızı hap) Geleneksel cinsiyet rollerini destekleyerek, erkeklerin dezavantajlı olduğu durumları sorunsallaştırarak antifeminist bir duruş sergileyen bir erkek hareketidir.

Academia”³⁵, “Old Money”³⁶, “Cottagecore”³⁷, “Brat”³⁸, “Clean Girl”³⁹ gibi internet estetikleri, toplumun güzellik algısını şekillendirerek tektipleşmeye neden olabilmektedir. Ekseriyetle belirli bir dönem, kültür ya da ilgi alanıyla ilişkilendirilen, görsel ve duygusal bir ifade biçimi olarak tanımlanan bu estetikler, sosyal medya platformları aracılığıyla hızla yayılmaktadır. Kullanıcılar, bu akımlarla özdeşim kurarak kimliklerini ifade etmekte ve belirli bir topluluğa ait olma hissi yaşamaktadır. Aidiyet duygusu, bu akımlara ait unsurların tüketimiyle ilişkilendirildiği için, tüketim, bir çeşit bağımlılığa dönüşerek diderot etkisi⁴⁰ yaratabilmektedir.

McLuhan’ın ve Castells’in teorileri vesilesiyle, medyanın insan algısını ve toplumu nasıl dönüştürdüğünü, dijital kültürün medyatik yapılar aracılığıyla Türkiye gibi ülkelerde nasıl yeni bir evrensel iletişim sistemi yarattığı ve bu sistemin bireylerin sosyal bağlarını ve politik katılım, algı ve düşünce biçimlerini nasıl dönüştürdüğü açıklanmaktadır. Örneğin geçmişte, televizyonlar genellikle evlerin demirbaş eşyalarından biri olup, aile bireylerinin ortak bir alanda toplanarak belirli saatlerde ortak bir içerik tükettiği sosyal bir etkinlik aracı ve bir merkez noktası işlevi görmüştür. Sosyal bir etkinlik aracı olan televizyon yerini çok daha küçük ekranlı, taşınabilir cihazlar olan akıllı telefonlara bırakmıştır. Böylece tekil izleme alışkanlığı yaygınlaşmış; izleme deneyimi yemek yerken, yatakta, durakta, okulda, işte hatta tuvalette bile gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Bu durum, medya tüketimini zaman ve

³⁵ Akademik dünyanın idealize edilmiş, biraz da karanlık ve gizemli bir versiyonuyla ilgilenen bir internet estetiğidir. Bu estetik, geçmişin saygın üniversitelerin, klasik edebiyatın ve gotik mimarinin atmosferini bir araya getirerek romantik ve melankolik bir dünya ortaya koymaktadır.

³⁶ Uzun yıllardır varlıklı olan ailelerin, nesilden nesile aktarılan zenginlik ve kültürel miraslarını yansıtan bir yaşam tarzı ve moda anlayışıdır. Sofistike, sade ve zamansız bir tarz ortaya koymaktadır.

³⁷ Kırsal yaşamın basit, el becerisi gerektiren, doğayla iç içe, huzurlu hali idealize edilmiş, romantik ve nostaljik bir temsildir.

³⁸ Gençlerin özgüvenli, bağımsız, biraz da asi tutumlarını gösteren, abartılı renk, desen ve aksesuarlarla süslenmiş, hip-hop ve pop kültüründen etkilenmiş, sosyal medyada popüler olan bir gençlik modasıdır.

³⁹ Minimalizm, sadelik, temiz, doğal ve bakımlı bir görünümü benimseyen modern bir moda ve güzellik akımıdır.

⁴⁰ Denis Diderot’un “Eski Sabahlığım İçin Pişmanlıklar” adlı yazısında aktardığı üzere, yeni bir sabahlık edinmesiyle başlayan bir tüketim döngüsüne girmesi, bir filozof olarak bile bireyin malî kararlarını ne denli rasyonel olmayan etkenlerin yönlendirebileceğini göstermektedir. Lüks bir sabahlık edinimi, Diderot’ta mevcut yaşam alanının yetersizliği hissi uyandırmış ve tüm eşyalarını yenileme isteği doğurmuştur. Bu durum, bireyin sahip olduğu nesneler arasındaki uyumsuzluğun psikolojik olarak bir rahatsızlık yaratabileceğini ve tüketimi tetikleyebileceğini göstermektedir. Diderot’un deneyimi, günümüzde de geçerliğini koruyan “Diderot etkisi” olarak bilinmektedir ve tüketim psikolojisi alanında sıklıkla incelenen bir olgudur. Filozof, bu deneyimle maddi zenginliğin mutluluk getirmediğini, aksine bireyi maddi nesnelere bağımlı hale getirebileceğini fark etmiştir (Tokmak, 2019: 44-45).

mekandan bağımsız hale getirerek, yaşamın her alanına entegre etmiş ve bireylerin neredeyse her an içerik üretip tüketebilmelerine olanak sağlamıştır. Böylece bireylerin sürekli bağlantıda olduğu Castells'ın "ağ toplumu" adını verdiği bir medya ekosistemi yaratılmıştır. Bu ve bunun gibi durumlar nedeniyle, aile içi iletişim ve ortak deneyimler azalırken, aynı zamanda bireylerin kendi ilgi alanlarına yönelik içeriklere kolayca erişimi sağlanmıştır. Ayrıca dijital platformların gelişmesiyle birlikte, video içeriklerinin süresi de önemli ölçüde kısalmıştır. Kısa videoların popüler hale gelmesi ise dikkat sürelerinin kısalması ve hızlı tüketim eğilimlerini güçlendirmiştir.

Foucault'nun iktidar, disiplin ve gözetim üzerine geliştirdiği "gözetim toplumu" kavramı, modern toplumların bireyler üzerindeki kontrol ve denetim mekanizmalarını inceleyen önemli bir perspektif sunmaktadır. Foucault, bireylerin yalnızca fiziksel olarak değil, davranışları, alışkanlıkları ve düşünceleri üzerinden de kontrol altına alındığını savunmaktadır. Günümüzde bu kontrol mekanizmaları, iş yerleri, okullar, yurtlar, arabalar ve hatta evlere yerleştirilen güvenlik kameraları gibi doğrudan gözetim araçlarıyla olduğu kadar, internet ve dijital teknolojiler aracılığıyla da yaygınlaşmıştır. Akıllı telefonların kameraları ve GPS sistemleri, bireylerin konumları ve hareketlerini sürekli izlemeye olanak sağlarken, dijital ayak izleri (sosyal medya paylaşımları, yorumlar, beğeniler; arama motorlarında yapılan aramalar; gönderilen ve alınan e-posta içerikleri, gönderen ve alıcı bilgileri; ziyaret edilen e-ticaret siteleri, satın alınan ürünler, kullanılan ödeme yöntemleri; kullanılan uygulamalar, uygulama içi satın alımlar; katılınan forumlar, oluşturulan blog yazıları; çevrimiçi anketlerde verilen cevaplar, oynanan online oyunlar, oyun içi davranışlar, diğer oyuncularla olan etkileşimler; online bankacılık işlemleri, ödemeler, hesap hareketleri; telefonda konum erişimi verilen uygulamalar vb.) bireylerin özel yaşamlarına dair kapsamlı bir bilgi deposu oluşturmaktadır. Bu dijital izler, bireylerin kişilikleri, davranış kalıpları, dürtüleri, sosyal çevreleri ve ilişkilene biçimleri, sağlık durumları ve finansal alışkanlıkları, kariyerleri gibi kritik bilgilerin takip edilmesine imkan vererek, Foucault'nun tanımladığı gözetim toplumunun dijital bir uzantısı olarak işlev görmektedir. Bu yapı, bireylerin davranışlarının görünmez bir şekilde izlenip denetlendiği ve güç sahiplerinin bu bilgilere dayanarak bireyleri yönettiği bir gözetim sistemi yaratmaktadır.

Bu durumda dijitalleşmeyle birlikte görünüşte bireylerin özgürlüğü büyük ölçüde artmışken, gerçekte her an gözlemlenip denetlendikleri için bu özgürlüğün sınırları belirsizleşmektedir. Bireylerin davranışları, tercihlerinin ardındaki motivasyonlar ve sosyal etkileşimlerin sürekli kaydedilmesi özgürlüğü, fiziksel kısıtlamalardan bağımsız olarak hem içsel hem de dışsal düzeyde sınırlayan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler sürekli olarak izlendiklerini bilerek davrandıklarında, otokontrol geliştirerek, davranışlarını izleyiciye uygun hale getirebilmektedir. Bu süreç, bireyler özgün kararlar alabilme ve özgür iradeleriyle hareket edebilme yetenekleri giderek zayıflatabilmektedir, çünkü gözetimin varlığı bir tür içselleştirilmiş disiplin yaratmaktadır. Bu noktada gözetim altında bir özgürlük anlayışının, aslında denetimli bir özgürlük olduğu ve bireylerin bu denetim altında bile bilinçsizce belirlenmiş sınırlar içinde yaşadığı söylenebilmektedir.

Chomsky ve Herman'ın propaganda modeli ise dijital ortamda medyanın devlet ve piyasa eliyle nasıl manipüle edildiğini, kamusal alanı nasıl şekillendirdiğini ve dijital folklorun bu süreçte nasıl kullanıldığını incelememize olanak tanımaktadır. Örneğin 2003-2012 yılları arasında Hürriyet, Cumhuriyet ve Sabah gazetelerinin mülkiyet yapılarını, reklam alanlarını ve haber üretim süreçlerini inceleyen bir çalışmada, propaganda modeline uygun olarak medyanın, sermaye ve iktidar arasındaki ilişkiyi koruyarak haberlerini bu doğrultuda ürettiği saptanmıştır. Bu doğrultuda Sabah'ın 2008'den itibaren iktidara daha yakın ve pozitif içerikler ürettiği tespit edilmiştir. Aynı dönemde Hürriyet de benzer haberler yapmış, ancak sahiplik yapısına rağmen iktidar politikalarını meşrulaştıran içerikler sunmuş, Cumhuriyet Gazetesi ise nispeten daha eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir (Şimşek, 2022: 420-422). Modele göre, Türkiye'de dijital medya platformlarını finanse eden siyasi ve ekonomik elitler tarafından nasıl kontrol edildiğini ve yönlendirildiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, dönemin toplumsal ve siyasal dinamiklerine bağlı olarak, folklorik unsurlar yeniden ön plana çıkarılabilmekte, işlevini yitirmiş bir folklor ürünü yeniden canlandırılabilen ya da belirli bir amaca hizmet eden sahte folklor (fakelore) üretilmektedir. Bu süreçte dijital platformlar, bu folklorik unsurların propagandayı desteklemek amacıyla kullanıldığı yeni bir alan haline gelebilmektedir.

Postman'ın iletişim ve kültür arasındaki ilişki üzerine yaptığı çalışmalar, dijital çağda kültürel değerlerin nasıl değiştiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Postman'a göre, medya bir "ekosistem" gibi çalışmaktadır ve bu ekosistemde farklı medya araçları, toplumsal yapıları, değerleri, düşünce biçimlerini ve hatta bireysel davranışları etkileyen dinamik güçlerdir. Bir medya aracı, bireylerin bilgiye erişme, düşünme ve sosyalleşme biçimlerini değiştirebilmektedir. Dijital kültür bağlamında sosyal medya platformları Postman'ın ortaya koyduğu medya ekolojisi kavramının güçlü bir örneğidir. Özellikle Instagram gibi görsel odaklı platformlar, insanların nasıl düşündüğü, sosyalleştiği ve kendilerini nasıl ifade ettiği üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Sosyal medya kullanıcıları, görsel estetik ve dikkat çekici içeriklerle kendilerini sunma ihtiyacı hissederken, bu platformlar toplumsal normları, güzellik algılarını ve bireysel kimlik inşasını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Postman'ın medya ekolojisi perspektifiyle bakıldığında, sosyal medyanın yalnızca bir eğlence ya da iletişim aracı olmadığı, aynı zamanda bireylerin kimliklerini, toplumsal ilişkilerini ve kültürel değerlerini dönüştüren güçlü bir çevresel unsur olduğu söylenebilmektedir.

Tüm bu teorik perspektifler, dijital kültürün Türkiye'deki dönüşüm süreçlerine çok katmanlı bir analiz sunmak için oldukça önemli noktalara değinmektedir. Dijitalleşme, toplumsal ilişkileri, kültürel yapıları ve bireylerin kendilik algılarını radikal bir biçimde dönüştürürken, aynı zamanda bu süreçlerin arkasında yatan güç dinamiklerini ve ideolojik mekanizmaları anlamamız açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu dönüşümün beraberinde getirdiği olumsuz etkileri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu sürecin yönetilmesi ve şekillendirilmesi için, bireylerin, toplumların ve devletlerin ortak çabalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Dijital okuryazarlığın artırılması, dijital vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi ve etik bir dijital ortamın oluşturulması, bu sürecin olumlu sonuçlarını maksimize etmek için atılabilecek önemli adımlar arasındadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMLER

3.1. DİJİTALLEŞME EKSENİNDE KÜLTÜREL SÜREÇLER

Kültür, nesiller boyunca aktarılan ve bireyi şekillendiren bir yapı olmanın yanında, dijitalleşen dünyanın hızla dönüşen yapısıyla da yeni anlamlar kazanmaktadır. Dijitalleşmenin getirdiği etkileşim biçimleri, kültürleme, kültürlenme ve kültürleşme süreçlerini yeniden biçimlendirirken, birey-toplum ilişkisi ve bireylerin ve toplumların kimlik arayışı da bu yeni dijital mecra içinde yeniden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda dijitalleşmenin oldukça etkilediği kültürleme, kültürlenme ve kültürleşme kavramları ele alınacaktır.

Kültürel kimlik, bireyin bireyselleşme ve toplumsallaşma süreçlerinin kesiştiği noktada ortaya çıkan, sürekli dönüşüme açık bir kavramdır. Her insan, ait olduğu kültürün değerleri, normları ve anlam dünyasıyla yoğrulmuş bir kimlikle yaşam yolculuğunu sürdürmektedir. Bilgin ve Oksal'ın da belirttiği gibi, “Kültürel kimlik, hem bireyin kişiliğindedir hem de toplumsallığındadır. İnsanlara çoğu kez bu kimlikleri yön verir. Kültürel kimlik dinamik bir süreçtir, insanlar hem kimliklerini korur hem de toplumun koşullarındaki değişikliğe uyarlar” (Bilgin ve Oksal, 2018: 85-86). Bu bağlamda, kültürel kimlik bireyin hem kendini tanımlamasında hem de toplumsal aidiyetinde kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, kırsalda, kapalı ve geleneksel bir toplumda yetişen bir kadın, çocukluğundan itibaren ev işlerinin ve aile bakımı sorumluluğunun öncelikle kadınlara ait olduğu öğretisini alarak bunu kendi kültürel kimliğinin temel bir parçası haline getirebilmektedir. Ancak, şehirde, modern bir toplumda yetişen bir kadın ise, ev işlerinin eşit olarak paylaşılması gerektiği, kadınların da kariyer yapma hakkına sahip olduğu gibi farklı bir kültürel bakış açısıyla yetişerek daha eşitlikçi ve bireysel bir kadın kimliğine sahip olabilmektedir. Bu kimliğin oluşumunda temel süreçlerden biri olan kültürleme kavramına baktığımızda ise kişinin içinde bulunduğu toplumun geçerli kültürel değerlerini, örf ve adetlerini, davranış biçimlerini öğrenme sürecidir. Herskovits tarafından 1948'de ortaya atılan bu kavram, kültürel kimliğin şekillendiği sürecin merkezinde yer almaktadır. Kültürleme süreçleri farklı olarak ya da olmayarak, spontane, zoraki, hasbelkader ya da ale'l-

usûl şekilde gerekleŖebilmektedir. (Güvenç B., 1979: 133-134). Bu sebeple çok etik olmayan levirat geleneği, erken yaŖta kız çocukların evlendirilmesi, namus cinayetleri gibi kùltürde olup biten her Ŗey bu sùrele bireylere aktarılmakta ve kimi zaman sorgulanmadan kabul edilmektedir.

Bireyin sosyalleŖme sùrecinde, çekirdek aile, geniŖ aile, okul ve sosyal evre gibi mikro ve mezo düzeydeki sosyal çevreler, kùltürel aktarımın baŖlıca araçları olarak kabul gùrmektedir. Bu yapılar, kiŖilere kùltürel değerleri, normları, toplumun beklentisini karŖılayacak becerileri ve sosyal rolleri kazandırarak onları toplumun aktif bir üyesi haline getirmektedir. Çekirdek aile, özellikle taklit ve gözlem yoluyla öğrenme sùreleri aracılığıyla bireyin ilk sosyalleŖme deneyimini oluŖtururken, okul gibi formel kurumlar ise daha çok kasıtlı ve sistematik bir öğrenme sùrecine dayanarak bireyi topluma hazırlamaktadır. Bu sosyal çevreler, bireyin kùltürel kimlik kazanımı ve topluma entegrasyonunda merkezi bir rol oynamaktadır. Bu sosyalleŖme sùrelerinin sadece mikro düzeyde değil, aynı zamanda makro düzeyde de toplumsal yapıların Ŗekillendirilmesinde etkili olduğu gùrùlmektedir. Bu bağlamda Hobsbawm'ın ifadesiyle seküler dùŖünce yaygınlaŖtıça, kitlesel ölçekli pazarlara açılmaya eŖzamanlı olarak, sadakat ve itaati temin etmek amacıyla eŖitli uyarıcılardan faydalanarak gelenek icat edilmiŖtir. Yönetici sınıf, halka hitap eden milli Ŗenlikler icat ederek bunları düzenli olarak kutlamaya baŖlamıŖtır (Hobsbawm, 1999: 121). Bu doğrultuda bir olgunun, halk kùltürünün bir parasıymıŖ gibi yeniden yorumlanması veya sunulması anlamını taşıyan folklorizasyon giriŖimleri, politik nüfuz, maddi kazanç elde etme, aędaŖlaŖtırma misyonu gibi emperyalist hedeflere ulaŖmak için gerekli koŖulları sağlayarak emperyal yayımlacılığın önünü açmıŖtır (Sunar, 2007: 78-79). Böylece kùltürel homojenleŖmeye, yerel kùltürlerin erozyona uğramasına sebebiyet verebilen kùltür emperyalizmi, bir devletin ya da toplumun kendi kùltürünü diğer toplumlara, dijital medya aracılığıyla ekseriyetle siyasi, ekonomik ya da teknolojik güç kullanarak zoraki olarak dayatmaya baŖlamıŖtır.

Geleneksel anlamda aile, okul, içinde yaŖanılan evre öğrenme sùrecinin en önemli etkenleriyken, dijitalleŖme ile birlikte bu sùre dijital medya platformlarına taŖınmıŖtır. İnternet siteleri, sosyal medya platformları ve dijital oyunlar, sosyalleŖme, öğrenme, bilgiye eriŖim ve kùltürün öğrenilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir. BaŖta genç nesil olmak üzere bireyler, dijital ortamda maruz kaldıkları içeriklerin gùsterdięi

şeyi içselleştirmektedir. Bu durum, olumlu ve olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. Olumlu etkiler arasında, gelişmemiş toplumlardaki vatandaşların haklarını öğrenmesi, küresel anlamda bilgiye erişimin kolaylaşması, farklı kültürlerle etkileşimin artması ve yaratıcılığın desteklenmesi sayılabilmektedir. Bu bağlamda dijital platformlarda yayınlanan Türk dizilerinin, Türk dilinin ve kültürünün yayılmasını sağlaması örnek gösterilebilmektedir. Örneğin, Mısır'da Türk dizilerinin, Türkçe öğrenimi ve Türk kültürünün aktarımına olan katkılarını inceleyen bir araştırmada, bu dizilerin yaygınlaşmasının, halkın Türk dizileri aracılığıyla Türkiye'yi, Türkçeyi ve Türk kültürünü görüp öğrenmeye başlamasına ve sempati geliştirmesine sebep olduğunu; bu sayede Mısır'da Türk ürünlerinin pazarlanmaya başlanması, Mısırlı turistlerin Türkiye'yi ziyaret etme oranlarının artması, ülkede Türkoloji bölümleri ve dil merkezleri açılması, Mısırlı öğrencilerin üniversite eğitimi için Türkiye'yi tercih etmeye başlaması gibi sonuçlara yol açtığını belirtilmektedir (Mansour, 2016: 66-67). Ayrıca, dijital araçlar, öğrenme süreçlerini kişiselleştirerek öğrencilerin kendi hızlarına ve ilgi alanlarına uygun içeriklerle eğitim hayatlarına katkı sağlamaktadır. Ancak, kimlik bunalımı, sosyal medya bağımlılığı, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozuklukları, siber zorbalık, siber hırsızlık ve yanlış bilgilendirme gibi sorunlar giderek yaygınlaşmaktadır. Buna ek olarak şiddet, cinsellik ve çeşitli suç içeriklerinin dijital platformlarda daha görünür hale gelmesi, özellikle küçük yaştaki bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu bireylerin çevrimiçi ortamlarda kötü niyetli kişilerle karşılaşma riski artmakta; bu da onların istismar edilme, kandırılma ya da yasa dışı faaliyetlere yönlendirilme olasılığını beraberinde getirmektedir.

Kültürlenme (culturation) kavramı ise, farklı kültürel grupların karşılaştığında yaşanan karşılıklı kültürel değişim sürecini ifade etmektedir. Güvenç bu süreci “Belli bir toplumun alt-kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey ve grupların, buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt-kültürlerde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılması” (Güvenç B., 1979: 131) şeklinde tanımlanmaktadır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak yaşanan köyden kentlere göç etme bu kavrama emsal teşkil etmektedir. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte kültürlenme süreçleri daha yoğun ve sürekli hale gelmiştir. Bir birey sosyal medya üzerinden farklı kültürel pratiklere ve düşünce sistemlerine

maruz kalabilmekte ve bunları kendi kültürel kimliğine uyarlayabilmektedir. Örneğin “dijital kültürlenme süreci, bireyleri dijital yerliler ve dijital göçmenler olmak üzere iki ayrı gruba ayırmıştır. Dijital yerliler, dijital medya teknolojisi içine doğan ve dijital medya ile fazla etkileşim içinde olan kuşak iken; dijital göçmenler kendilerini dijital ortama sonraki bir evrede adapte etmeye çalışan kuşağı temsil etmektedir” (Aydemir, 2023: 237). Bu bağlamda kültürlenme süreci, dijital kültür sayesinde daha çeşitli ve zengin hale gelmiş; ancak aynı zamanda lokal kültürlerin varlığını tehdit eden bir unsura dönüşmüştür. “Sosyal medya platformlarının getirdiği bu medyatikleşmeyle bireyler olarak içerisinde fiziksel olarak yaşadığımız toplumlardan soyutlanarak yeni bir topluluğun içerisine dahil olmakta ve fiziksel yalnızlığımızı bu aygıtlar vasıtasıyla sosyalleştirmektediriz” (Kocagür, 2023: 198). Dijital platformların yaygınlaşmasıyla beraber, bu alanlarda yeni kimlikler ve yeni bir dil ortaya çıkmıştır. Oluşan bu dili konuşan bireyler, dijital ortamlarda yarattıkları kimliklere bağlanıp yalnızlaşma ve yabancılaşma yaşayabilmelerine rağmen fiziksel kültürlerinden tümenden kopmamaktadır. Her iki kültürel alanı da tanıyan bireyler kültürlenme sürecinin bir sonucu olarak, yeni değerler ve pratikler geliştirebilmektedir. Bu bağlamda sanal platformlarda yaygınlık kazanan yeni nesil rap müziği örnek verilebilmektedir. ABD’nin Afro-Amerikan gettolarında ortaya çıkan isyancı, politik bir duruşa hip hop kültürü ve hip hop’un bir alt-türü olan, elektronik altyapılar ve yoğun bas sesleri barındıran trap’in popülerlik kazanmasının ardından Türkiye’de de yankı bularak old-school rap, arabesk-rap, yeni nesil rap olarak anılan türlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir (Karanfil, 2022: 58-63). Ayrıca bu yeni nesil rap, halk tarafından hiç olmadığı kadar sahiplenilmiş, bu türden müzikler TikTok videolarında ya da YouTube videolarında kullanılarak yeni bağlamlarda kendisine yer bulmuştur.

Kültürlenme süreçleri küreselleşmeyle birlikte, toplumların birbirlerini anlamalarına, farklılıkları kabul etmelerine ve çokkültürlülük zenginliğinde bir arada yaşayabilme katkı sağlamaktadır. Ancak, dengenin sağlanamadığı kimi durumlarda kültürel çatışma gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir.

Kültürleşme kavramı kişi veya toplulukların işteş şekilde ve devamlı bir etkileşim içerisinde olduğu durumları kastetmektedir. Güvenç bu kavramı “genel anlamıyla, başka bir kültürle ilişki veya alışveriş sonucu ortaya çıkan bir tür kültür değişmesi” (Güvenç B., 1979: 208) olarak açıklamaktadır. Göçmen toplulukların yeni

bir ülkeye yerleşme süreçlerinde, bir yandan bu yeni kültüre adapte olmaları, diğ r yandan kendi kültürel değerlerini koruma çabaları kültürleşmenin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Berry'nin geliştirdiği iki boyutlu kültürleşme modeli, göçmenlerin içinde bulundukları kültürü  z msemelerinin yanında halihazırda sahip oldukları kültürü yaşıatmalarının imkanı bulunduğunu  ne sürmektedir. Bu model ‐bütünleşme‐, ‐asimilasyon‐, ‐ayırılma/i e dönme‐ ve ‐marjinalleşme‐ şeklinde dört temel izlek ile tanımlanmaktadır (Kağıt başı, 2014: 121). ‐Bütünleşme‐ karşılıklı etkileşim sonucunda her iki kültürün değerlerinin, geleneklerinin ve yaşam tarzlarının harmanlanmasını; ‐ayırılma‐ kişinin kendi kültürel değerlerini koruyup, bu değerlere sıkıca bağlı kalmasını; ‐asimilasyon‐ kendi kültürüyle olan münasebetini minimuma indirerek ya da ondan tamamen vazgeçerek yeni kültüre uyum sağlamasını ve bu kültürü benimsemesini; ‐marjinalleşme‐ ise hem kendi kültürünü hem de yeni kültürü reddederek her iki kültürün de dışlamasını ifade etmektedir (Hasta ve Saygın, 2018: 314). Bu bağlamda Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin Türkçe  ğrenmeleri, Türkiye'nin iş, eğitim ve sağlık sistemlerine dahil olmaları ve aynı zamanda kendi geleneksel yemek kültürlerini, dini pratiklerini ve sosyal yapılarını korumaya çalışmaları konunun emsallerinden biridir.⁴¹

Dijital platformlar, bireylerin yeni kültürel ortamlara, bu ortamların bağlamına fiziksel olarak girmelerine gerek kalmadan, g r rek, dinleyerek ve o kültürün ürünlerini edinerek hızlı ve kolay bir şekilde erişim sağlamalarına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte, küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak, kültürler birbirleriyle doğrudan veya dolaylı etkileşimler içindedir. Dolayısıyla küresel bir köy haline gelen sanal ortamda çeşitli kültürel danslar, yemek tarifleri, yaşam tarzları gibi farklı kültürel unsurlar dünya genelinde popüler hale gelebilmektedir. Bu süreçte, kullanıcılar farklı kültürlerden içerik üreten ya da paylaşan bireyleri takip ederek, bu kültürel unsurları öğrenme ve kendi yaşamlarına entegre etme fırsatına sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra, dil öğrenme platformları, forumlar ve çeşitli amaçlarla oluşturulmuş sosyal medya grupları gibi  evrimi i topluluklar, farklı kültürlerin üyelerini bir araya

⁴¹ Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki kültürlenme süreçleri üzerine daha derinlemesine bir inceleme yapmak isteyen araştırmacılar, Fadim Büşra Keleş'in ‐Suriyeli Mülteci  ğrencilerin Türkiye'de Kültürlenme Düzeyleri, Kültürleşme Stresleri ve Kolektif Benlik Algıları Arasındaki İlişkiler‐ adlı yüksek lisans tezine, Oktay Tathı ıoğlu ve Hıdır Apak'ın ‐‐Suriyeliler‐ Hakkında Yapılan Lisansüstü Tezler  zerine Bir İnceleme‐ makalesine ve Erkan Akalın ve Eftal Karaca'nın ‐Suriyeli  ğrencilerle İlgili Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi‐ makalesine bakabilirler.

getirerek yeni kültürel etkileşim alanları yaratmaktadır. Bu tür platformlar aracılığıyla bireyler, diğer kültürlerle doğrudan etkileşim içine girmekte ve kültürel farklılıkları deneyimleyerek kültürleşme süreçlerini hızlandırmaktadır. Sanal ortamda gerçekleşen bu kültürel temas, bireylerin hem kendi kültürlerini sorgulamalarına hem de yeni kültürel normları benimsemelerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, medya üzerindeki hakimiyeti elinde bulunduran kültürler, diğer kültürlerle göre avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Zira, belirli bir kültürel unsurun ön plana çıkarılması ya da o unsurun olumlu veya olumsuz bir şekilde temsil edilmesi, büyük ölçüde bu güç odaklarının kontrolü altında bulunmaktadır. Bu durum, sıklıkla “kültür mühendisliği” olarak adlandırılan ve etik tartışmalara da sebebiyet veren bir sürecin parçasıdır. Bunun yanında medya araçları, egemen ideolojiyi yaymak, alternatif görüşleri bastırmak ya da dikkatleri istenilen bir noktaya çekmek için kullanılarak Gramsci’nin ortaya koyduğu kültürel hegemonya oluşturulmaktadır.

Özetle dijitalleşme, kültürlenme, kültürleşme süreçlerini yeniden şekillendirerek, kültürel kimliğin dinamik yapısını dönüştürmektedir. Bu durum, bir yandan kültürel kimliğin çok yönlü ve zengin bir yapıya kavuşmasına olanak tanırken, diğer yandan yerel kültürel değerlerin korunması ve özgünlüğünün sürdürülmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Dijital kültürün etkisiyle kültürel süreçler, geleneksel sosyal yapıların ötesine geçerek bireylerin dijital ortamda sosyalleşme ve kültürel kimlik oluşturma biçimlerini derinden etkilemektedir. Türk kültürü bağlamında, dijitalleşmenin sağladığı bu etkileşim, kültürel kimliğin küresel dinamiklerle yeniden harmanlanmasına zemin hazırlamaktadır. Uzun vadede, dijital kültürle iç içe geçen Türk kültürel kimliği hem küresel hem de yerel unsurları harmanlayarak, kültürel çeşitliliğin daha belirgin olduğu, ancak bu süreçte yerel kültürel değerlerin erime riski taşıdığı bir yapıya dönüşebilmektedir.

3.2. DİJİTAL DÖNEMDE KÜRESELLEŞME VE KÜREYERELLEŞME KAVRAMLARI

Küreselleşme kavramı, ekonomik, politik ve kültürel olarak makro düzeyde ülkelerin, mikro düzeyde kişilerin birbirlerine daha bağlı ve bağımlı hale gelmesini ifade etmektedir. Küreselleşmenin tarihine baktığımızda nüvelerini pusulanın keşfi,

ticaret yollarının açılması, denizcilik teknolojilerindeki gelişmeler, sömürgecilik gibi birçok faktörün tetiklediği coğrafi keşiflere değin götürebileceğimiz köklü bir süreç bizi karşılasa da asıl ivmelenme 1950 sonrasını kapsamaktadır. Birinci bölümde ayrıntılarıyla yer verdiğimiz iletişim araç ve teknolojilerinin hızla yayılması, ulaşımın kolaylaşması, ekonomik entegrasyonun derinleşmesi ve serbest piyasa ekonomilerinin yaygınlaşması ve özellikle internetle birlikte küreselleşme kavramı dünya genelinde eş zamanlı ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerini güçlendirerek daha da derinleşmiştir.

Küreselleşme, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda da önemli değişimlere yol açan çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç, uluslararası kuruluşların güç kazanması, devletlerin egemenlik alanlarının sınırlanması ve farklı kültürel yapıların giderek artan bir hızla etkileşime girmesi küreselleşmenin siyasi ve sosyal boyutlarının başlıca örnekleri arasındadır. Ek olarak, devletlerin iç ve dış politikalarda daha fazla uluslararası norm ve düzenlemelere tabi olması, ulus-devlet kavramının yeniden tartışmaya açılması ve çeşitli küresel aktörlerin, özellikle çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşlarının, devlet otoritelerinin üzerinde etkili hale gelmesi dikkate şayan bir durumdur (Bayar, 2008: 28). Bunun yanı sıra, küreselleşme içtimai alanda da derin dönüşümlere sebep olmuştur. Devlet ile vatandaş arasındaki ilişkilerin dönüşümü, özellikle kişilerin hak ve mesuliyetlerinin küresel insan hakları ilkelerine göre yeniden tanımlanması bu prosesin mühim yansımalarından biridir. Aile yapısının toplumsal değişimlerle birlikte evrilmesi, geniş aileden çekirdek aile modeline geçişin hızlanması ve dijital teknolojilerin aile içi dinamikler üzerindeki etkisi gibi faktörler, aile-toplum ilişkisini yeniden şekillendirmiştir. Ayrıca, birey-toplum ilişkisi de küreselleşmenin etkisiyle daha karmaşık hale gelmiş, bireylerin kimlik oluşturma süreçleri küresel akımlardan ve dijital kültürden kolayca etkilenir hale gelmiştir. Bu bağlamda, bireylerin hem yerel hem de küresel kültürlerle etkileşime girerek çoklu kimliklere sahip olmaları, toplumsal aidiyet algısında da değişimlere yol açmıştır.

Küreselleşmenin kişilerarası iletişimi dönüştürmesi ve geleneksel yüz yüze iletişim modellerinin yerini giderek daha fazla dijital platformlar aracılığıyla kurulan iletişim biçimlerine bırakması, fiziksel sınırların önemini azalmakta ve bireyler arasındaki etkileşimi küresel ölçekte gerçekleştirmektedir. Bu durum, sosyal ilişkilerin yapısını dönüştürürken, bireylerin dijital ortamlarda toplumsal bağlar kurmasını ve

sürdürmesini mümkün kılmakta, ancak aynı zamanda yüz yüze iletişimde derinleşen bir yabancılaşma olgusunu da beraberinde getirmektedir.

Dijitalleşme süreciyle beraber hem ülkeler hem bireyler arasında büyük bir ağ oluşturulmuş, bu durum etkileşimi çok boyutlu ve dinamik bir hale getirmiştir. Örneğin Çin, Fransız, Meksika veya İtalyan mutfaklarına ait ürünlere, Türkiye'de kolayca ulaşılabilmesi ve bu ürünlerin halk tarafından talep görmesi, artan kültürel etkileşimin bir sonucudur.

Küresel çapta bilgi, ürün ve hizmet akışının hızlanması, ülkeler arasında ticaretin ve kültürel alışverişin yoğunlaşmasına neden olmuş, sonuç olarak dünya genelinde ortak bir kültürel alanın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde Çin menşeli Temu veya AliExpress, Japonya menşeli Zen Market, Amerika menşeli Amazon gibi global ölçekte hizmet veren sanal alışveriş siteleri, farklı kültürlerle ait ürünlerin kolayca erişilebilir hale gelmesine imkan tanımaktadır. Bu tür platformlar, bireylerin çeşitli kültürlerin sembolik ve maddi ürünlerine kolayca ulaşmasını sağlamakta, bu da kültürler arası etkileşimi hızlandırarak küresel tüketim kültürünün oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Dijitalleşme süreci sadece ürün alışverişini kolaylaştırmakla kalmayıp, kültürel içeriklerin dolaşımını da hızlandırmaktadır. Sosyal medya platformları ve dijital yayıncılık araçları vasıtasıyla müzik, edebiyat, halk dansları, çocuk oyunları gibi kültürel üretimler küresel çapta hızla yayılmaktadır. Örneğin dijital bir dizi platformunda yayınlanan “Squid Game” adlı Kore dizisi sayesinde, Kore’nin geleneksel çocuk oyunlarından biri olan Dalgona⁴² sanal mecralarda dünya çapında büyük bir ilgiyle karşılanarak pek çok kişi tarafından denenmiştir.

Sanal platformlar sayesinde yerel kültürel değerler, dünya genelinde geniş kitlelere ulaşabilmekte, böylece kültürler arasındaki sınırlar giderek belirsizleşmektedir. Ancak bu süreç, bir yandan kültürel zenginliği teşvik ederken, öte yandan kültürel homojenleşme riskini de beraberinde getirmektedir. Dijital medya aracılığıyla baskın kültürel değerler ve tüketim kalıpları, yerel kültürlerin üzerine etkide bulunmakta ve bu kültürlerin giderek erozyona uğramasına neden

⁴² Adını içerisinde farklı figürlerin bulunduğu dalgona şekerinden almaktadır. “Oyunda çocuklar, merkezi şekli kırmamak için mücadele ederler. Bu işlem için bir iğne veya kürdan kullanılır. Çocuklar başarılı olursa, bazı satıcılar onlara ikinci bir bal peteği şekerlemesi hediye eder” (Arslan ve Kotan, 2023: 78).

olabilmektedir. Örneğin Hindistan’da geleneksel sariler günlük hayatta oldukça rağbet görürken, Türkiye’de geleneksel kıyafetler yalnızca özel günlerde ya da kırsal bölgelerde sınırlı bir kullanım alanı bulmaktadır. Bunun yerine, Batı menşeli moda sektörünün ya da moda akımlarının belirlediği ve standartlaştırılmış giyim tarzları, özellikle kentlerde yaygın olarak tercih edilmesi Türkiye’deki homojenleşmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilmektedir.

Dijital kültür, bu çerçevede hem bireylerin hem de toplumların günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş durumdadır. Dijitalleşmenin sunduğu olanaklar, bireylerin farklı kültürlerle erişimini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda bireylerin kimliklerini dijital platformlarda yeniden tanımlama ve inşa etme süreçlerine de zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda dijital kültür, küreselleşme süreciyle iç içe geçmiş bir olgu olarak hem yerel hem de küresel düzeyde kültürel dinamiklerin yeniden şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Cooke, küreselleşmenin bölgeleri enternasyonal ekonomiye bağımlı kıldığını ve bu durumun bölgelerin hem birbirleriyle hem de global piyasa ile daha fazla etkileşim kurmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu etkileşim, bölgelerin kendi özelliklerini korurken aynı zamanda küresel ekonomide yer bulmaya çalıştıklarını göstermektedir (Aktaran Castells, 2008: 511). Bu durum, tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de “küreyerelleşme (glocalization)” süreciyle açıklanmaktadır. Kavram kısaca kültür emperyalizmi ve küreselleşmenin bir sonucu olarak meydana gelen ürünlerin ve küresel unsurların, yerel kültürlerle harmanlanarak yeniden şekillendirilmesi anlamına gelmektedir. “Uluslararası şirketler yerel piyasa şartlarına ayak uydurmak durumunda olduklarından, esas olarak küresel bir politika izlemelerine karşın, yerel koşullara göre davranmaktadırlar. Yani bir anlamda küresel prensiplerle yerel uygulamaların sentezini yapmış olmaktadır” (Olgun, 2007: 112). Örneğin Coca-Cola, Türkiye gibi ülkelerde Ramazan ayı boyunca birlik ve beraberlik temalarını vurgulayan reklam kampanyaları düzenleyerek, küresel bir marka olmasına rağmen yerel kültürel değerleri göz önünde bulundurmaktadır. Bu strateji, Coca-Cola’nın yerel toplumsal hassasiyetleri dikkate alarak küresel prensipleri yerel uygulamalarla nasıl birleştirdiğinin somut bir örneğidir. Coca-Cola ayrıca, Türkiye’de üretilen ürünlerine “yerli ve milli” sloganıyla çeşitli politikaların yürütülmesi sebebiyle dikkat çeken “Türkiye’de üretildi” kampanyası ile, yerel üretim vurgusu yaparak yerel kimliği öne

çıkaran bir yaklaşım benimsemiştir. Benzer şekilde küresel bir ticaret stratejisi “Black Friday” kampanyasının ismi, Türkiye’de tüketici alışkanlıkları, dini ve kültürel değerler göz önünde bulundurularak “Efsane/ Muhteşem Cuma” indirimleri olarak değiştirilmiştir. Bu durum, küresel ticaretin yerel kültürel bağlamlara nasıl adapte edilmesi gerektiğini ve şirketlerin yerel toplumsal normlara duyarlı olmak zorunda olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, dijitalleşme, küreyerelleşmenin sadece bir ekonomik strateji değil, aynı zamanda kültürel bir dönüşüm süreci olarak da anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, sosyal medya platformlarında, kullanıcılar küresel bir kitlenin parçası olurken, aynı zamanda bu platformları kendi yerel kültürel ifadelerini sergilemek için kullanmaktadırlar. Bu durum, küresel kültürel unsurların yerelleştirilmesi ve yerel unsurların küreselleştirilmesi arasındaki karşılıklı etkileşimi daha görünür hale getirmektedir. Bu süreç, bir yandan küresel kültürün yerel pratiklere uyarlanması anlamına gelirken, diğer yandan yerel kültürlerin küresel ölçekte görünür hale gelmesini sağlamaktadır. Bu olgunun somut bir örneği olarak, sushi çiğköfteyi gösterebiliriz. Uzak Doğu mutfağına ait kültürel bir öge olan sushi, dünya genelinde popülerleşerek küresel bir lezzet haline gelmiştir. Bu durum, Türkiye’de yerel işletmelerin küresel gastronomi trendlerine uyum sağlama çabalarına ilham kaynağı olmuş, çiğ köftenin sushi formunda sunulması gibi yenilikçi bir yaklaşımla kendini göstermiştir. Çiğ köfte, yerel bir lezzet olmasına rağmen, küresel tüketiciye hitap eden bir sunumla yeniden yorumlanarak dünya mutfağında kendine yer bulmaya çalışmaktadır. Bunun gibi pek çok örnek neticesinde, yerel ve global tatların bir araya geldiği hibrit bir mutfak kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, dijital teknolojinin sunduğu imkanlardan da yararlanarak yerel kültürel ürünlerin marka değerinin korunması ve küresel bir markaya dönüşecek şekilde girişimlerde bulunulması, küreyerelleşme sürecinin yerel kimlikler ve ekonomik kalkınma açısından taşıdığı potansiyeli ortaya koymaktadır. Küreyerelleşme, bir yandan yerel ürünlerin özgünlüğünü ve kültürel anlamını korurken, diğer yandan bu ürünlerin küresel pazarda rekabet edebilir hale getirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu süreçte yerel kültürel ürünler, hem yerel kimliği pekiştirici bir rol oynamakta hem de ekonomik anlamda sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ancak bu dönüşüm sürecinde dikkat edilmesi gereken kritik bir nokta, kültürel ürünlerin ticarileştirilirken değer, anlam ve özgünlük kaybına uğramaması gerektiğidir. Yerel toplulukların

katılımı ve kültürel mirasın korunmasına yönelik politikalar önderliğinde yerel kültürel ürünlerin marka stratejileri oluşturulurken, hem bu ürünlerin tarihsel ve kültürel bağlamlarının korunmasına hem de küresel tüketici beklentilerine uygun biçimde yeniden konumlandırılmalarına özen gösterilmelidir.

Sonuç olarak dijitalleşme, kültürel süreçleri derinden etkileyerek, bireylerin kimliklerini oluşturma ve toplumsal hayata katılma biçimlerini kökten değiştirmiştir. Küreselleşme ve küreyerelleşme ile birlikte, dijital teknolojiler, kültürel etkileşimi hızlandırarak hem kültürel zenginliği artırmış hem de kültürel homojenleşme riskini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, bireyler hem yerel hem de küresel kültürlerle etkileşim kurarak çoklu kimlikler kazanmışlardır. Ancak, dijital eşitsizlik, siber zorbalık ve kültürel erozyon gibi sorunlar da ortaya çıkmıştır. İlerleyen süreçte yapay zeka ve sanal gerçeklik gibi teknolojilerin daha da gelişmesiyle birlikte, kültürel deneyimlerin daha da kişiselleşeceği, bu durumun, hem yeni kültürel ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına hem de mevcut kültürel yapılar üzerinde birtakım etkiler yaratmasına neden olacağı öngörülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA GELENEKSEL ŞİFACILIK

YÖNTEMLERİ VE HALK HEKİMLİĞİ

4.1. HALK HEKİMLİĞİ NEDİR?

İnsanlığın ortaya çıkışından bu yana, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan pek çok hastalık, yaşam kalitesini düşüren ve insan sağlığını tehdit eden en önemli faktörlerden biri olmuştur. Sıhhatli bir yaşam sürme arzusu, insanın doğuştan gelen bir ihtiyacı olarak her dönemde kendini göstermiş, bu amaçla çeşitli önlemler alınmış ve tıbbi bilgi birikimi sürekli gelişmiştir. Modern tıbbın henüz var olmadığı dönemlerde oluşan bu bilgi birikimine halk tıbbı adı verilmiştir. “Halk tıbbı, aynı zamanda “yerel tıp” (ethnomedicine) veya “halk tababeti/sağaltmacılığı” (folk medicine) olarak da adlandırılmaktadır” (Kaplan M., 2011: 151). Sedat Veyis Örnek’in halkbilimi çalışmalarında yer alan konulardan biri olan halk hekimliği, halk bilgisinin önemli bir kolunu teşkil etmektedir (Örnek, 2000: 17-18).

Halk hekimliği, tarihinin boyunca, insanların sağlık sorunlarını çözüm bulmak amacıyla başvurdukları pratiklerin bütünü olarak önemli bir yere sahiptir. Modern tıbbın gelişiminden çok önce, bireyler iyileşmek veya sağlığını korumak için kendi gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak çeşitli tedavi yöntemleri geliştirmiş, bu yöntemleri nesilden nesile aktararak korumuşlardır. Boratav halk hekimliğini “halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince, veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü” (Boratav, 1994: 122) olarak nitelendirmiştir. Nurşen Özçelik Adak’a göre “geleneksel tıp veya halk tababeti, ilk insanların doğa olayları karşısında takındıkları tavır ve insan-doğa ilişkisinden doğmuştur” (Özçelik Adak, 2015: 66).

Halk hekimliği ve şifacılık, umumiyetle yazılı materyallerden ziyade sözlü kültür aracılığıyla kuşaklara aktarılan, köklü bir ampirik bilgi birikimine dayanmaktadır. Bu miras, kişilerin gündelik yaşam pratiklerinden edinilmiş deneyimlerle beslenirken, dini, mistik ve ritüel öğelerin de etkisiyle zamanla çeşitlenmiştir. Bu anlamda, halk hekimliği ve şifacılık, sadece fiziksel iyileşme süreçleriyle değil, aynı zamanda manevi dünyayla da derin bir ilişki içerisindedir.

Toplumsal yapı, inanç sistemi ve doğa ile kurulan ilişki, halk hekimliğinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda “hastalık ve sağlık kavramlarına yüklenen anlamlar kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Hastalığın giderilmesi, onu ortaya çıkaran nedenle ilişkiliyken bu nedenleri biçimleyen de kültürel yapıdır” (Saltık Özkan, 2012: 308). Bu bağlamda, her toplum, kendi sosyal, ekonomik, dini ve çevresel koşullarına göre hastalığı ve tedavi süreçlerini farklı şekillerde algılayıp yapılandırmaktadır. Örneğin, geçmişte etine dolgun veya kilolu olma durumu sağlıklı olarak görülürken modern çağda bu durum obeziteyle ilişkilendirilmektedir. Aynı şekilde geçmişte zayıflık hastalıklı bir durum olarak görülürken özellikle 2000’lerin başında özellikle medya ve moda endüstrisinin etkisiyle aşırı zayıflık idealize edilmiştir. Aynı şekilde Batı tıbbında hastalıklar genellikle biyomedikal bir çerçevede ele alınırken, birçok geleneksel toplumlarda hastalıklar, ruhsal ya da manevi dengesizliklerle de ilişkilendirilmektedir. Bu farklı algılar, tedavi yöntemlerine de yansımıştır; Batı tıbbında teknoloji ve farmakolojik çözümler ön planda iken, geleneksel toplumlarda bitkisel ilaçlar, ritüelistik uygulamalar ve şifacılar önemli bir yer tutar. Bu durum, sağlık ve hastalık kavramlarının sadece biyolojik gerçekliklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda kültürel normlar, inanç sistemleri ve toplumsal yapılar tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, tıbbi müdahalelerin etkinliği de kültürel uygunlukla doğrudan bağlantılıdır; bir toplumda kabul gören tedavi yöntemleri, diğer bir kültürde etkili ya da anlamlı olmayabilir. Kültürel hassasiyetin dikkate alınmadığı durumlarda, modern tıp uygulamaları dahi beklenen sonuçları vermeyebilir, çünkü sağlıkla ilgili anlamlar ve değerler toplumun kolektif bilinç yapısında köklü bir şekilde yer almaktadır.

Halk hekimliği, kişilerin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve coğrafi ortam ile bütünleşmiş bir veri sistemi olarak, yalnızca bedensel sağlığı değil, aynı zamanda içtimai ve ruhsal dengeyi de gözeten kapsamlı bir yaklaşıma sahiptir. Halk hekimliğini tabii halk tıbbı ve dinsel-büyüsel halk tıbbı şeklinde iki ana perspektifte değerlendiren Yoder, tabii halk tıbbında sağaltma usulünün doğadaki kaynaklardan, flora ve faunadan mukaddes kabul edilen zamanlarda üretilen ilaçlarla gerçekleştiğini ve dua vb. ifadelerle tedaviye destek olunduğunu belirtmektedir. Yoder dinsel-büyüsel halk tıbbında ise şifanın tanrısal güçlerden geleceğine inanıldığını, bu sebeple büyüsel tören, tılsım vb. ritüelistik tedavi yöntemlerinin kullanıldığını belirtmektedir

(Avcıoğlu, 2022: 8). Halk hekimliği, geleneksel olarak “emci” veya “otacı” olarak bilinen şifacılar tarafından uygulanan bitkisel tedaviler (Aça, 2016: 574), termal su uygulamaları, doğal taşlarla yapılan tedaviler, masaj (çıkıkçılık, sınıkçılık gibi) ve hayvansal bir takım ürünlerle (et, süt, yumurta, bal, yağ vb.) yapılan uygulamalar gibi doğal yöntemlerin yanı sıra, şamanlar tarafından gerçekleştirilen (ve tanrılar, ruhlar veya iyi/ kötü cinlerin sebep olduğu hastalıklar için yapılan) ayinler, dualar, büyü, tılsım ve muska gibi manevi ve metafiziksel yöntemleri de kapsayan geniş bir tedavi repertuarına sahiptir (Şener, 1996: 23). Bu nedenle, halk hekimliği sadece fiziksel sağlık sorunlarına çözüm arayan bir pratikler bütünü olmaktan öte, toplumların kültürel kimliklerinin bir parçası olarak da değerlendirilebilmektedir. Öte yandan geçmişte insanlar, kendilerini her şeyin birbirini etkilediği ve bir harmoni ve denge içinde bulunan dünyanın ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. Bu bağlamda doğadaki ve bireylerdeki değişimler bağlı oldukları insanüstü varlıkların yapıp ettikleriyle ilişkilendirilmiştir (Saltık Özkan, 2012: 308). Örneğin volkanik bir patlama tanrıların kızdığına yorulurken, yeni doğum yapmış bir kadının lohusalık humması geçirmesi alkarası ya da albastı adı verilen kötü ruhun kadını ziyaret etmesine yorulmaktadır.

Denge içindeki bir insanın bir rahatsızlıktan muzdarip olmasının, onun ruh dünyasıyla ilişkilendirilmesi Şamanizm’e kadar dayandırılmaktadır. Bu rahatsızlığa “ruhun kaçmasıyla, bozulmasıyla ya da değişime uğramasıyla ilgili bir eksiklik gözüyle bakıldığı gibi, bir fazlalık, bedene hastalık yapıcı bir ögenin ya da “hastalık ruhunun” girmesinden kaynaklanan bir fazlalık gözüyle de bakılabilir” (Perrin, 2003: 76). Bu bağlamda Şamanizm’den bu yana halk hekimliğinin kapsamlı dünyasında, hastalıkların tedavisi ve korunma amacıyla kullanılan yöntemler arasında “üfürük, afsun, ırıklama, urasa, tütsü, alazlama, iplik bağlama, kurşun dökme, dalak kesme, parpılama, darpılama, köstek kesme, tutam, kızdırma” (Boratav, 1994: 116) gibi büyüsel uygulamalar önemli bir yer tutmaktadır. Benzer amaçlar barındıran bu uygulamalar, çoğunlukla hastalıklara şifa vermek veya kötü etkileri gidermek için yapılmaktadır.

Acıpayamlı’nın tasnifine göre halk hekimliği uygulamaları (Acıpayamlı, 1978: 11): “1- ilaçlarla sağaltma (a- hayvansal kaynaklı ilaçlar, b- bitkisel kaynaklı ilaçlar, c- madensel kaynaklı ilaçlar), 2- sihirsel işlemlerle sağaltma, 3- dinsel işlemlerle

sağaltma, 4- ameliyatla sağaltma, 5- karışık sağaltma” şeklinde sıralanmaktadır. Büyüsel halk hekimliği uygulamalarında kısırlık, geçmeyen ağrı, sedef, şeker hastalığı vb. hastalıklara şifa bulmak ve dileklerini kabul ettirmek amacıyla ziyaret edilen yatır ve türbeler gibi kutsal mekanlar önemli bir role sahiptir. Ziyaretçiler, hayattayken sahip olduğu kerametleri devam ettirdiğine inandıkları veli, ermiş ya da evliyaların mezarlarında dua etmek, çaput bağlamak, adaklar kesmek gibi ritüellerle hastalıklarına şifa bulmayı amaçlamaktadırlar. Bazı yatırların sadece belirli bir hastalığa, bazılarının birden fazla hastalığa, bazılarının ise hemen hemen tüm hastalıklara deva olduğuna inanılmaktadır. Bununla beraber evliyalarla ilgisi olmadığı halde bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılan kaya, ağaç, pınar vb. mekanlar da bulunmaktadır (Boratav, 1994: 123-124). Ayrıca, halk arasında birtakım hastalıklara şifa verebileceğine inanılan ocaklılar⁴³, aile bağları sayesinde veya el alma/ el verme adı verilen simgesel bir yöntemle elde ettikleri yeteneklerle bu işlevi yerine getirmektedirler (Kumartaşlıoğlu, 2012: 223). Ocaklı kişilerin çoğunlukla “temriye ocağı”, “siğil ocağı”, “sarılık ocağı” gibi belirli uzmanlık alanları bulunmaktadır ve hastaları tedavi ederken çeşitli mistik ritüeller gerçekleştirmektedirler.

Bayat, Anadolu sahasındaki Türk folklorunu şekillendiren unsurları “Orta Asya’dan getirdiğimiz asli unsurlar, Anadolu’nun eski kavimlerinden gelen payen inanç unsurlar, Hristiyanlık ve Mazdeizm gibi geçici tesirler, İslâmiyet’in kabulüyle bu medeniyetin getirdikleri, modern millî bünyenin doğmaya başlamasıyla ortaya çıkanlar” (Bayat, 1992: 43) biçiminde sıralamıştır. Bu bağlamda, halk hekimliği de tıpkı diğer kültürel unsurlar gibi, tarih boyunca bu katmanlı yapıdan etkilenmiş, Orta Asya Şamanizminden İslamî inanç sistemine, yerel Hristiyan ve pagan uygulamalardan modern tıbbi anlayışlara kadar birçok farklı inanç ve pratikle şekillenmiştir. Dolayısıyla, halk hekimliği Anadolu coğrafyasında yalnızca bir sağlık pratiği olmanın ötesinde, bu çok katmanlı kültürel etkileşimin izlerini taşıyan zengin ve dinamik bir yapı arz etmektedir. Halk hekimliği uygulamalarında bu farklı kültürel katmanlar, bazen iç içe geçmiş, bazen de ayrı ayrı varlıklarını sürdürerek, bugün dahi modern tıp uygulamalarının yanı sıra yaşamaya devam etmektedir. Örneğin, nazara⁴⁴

⁴³“Halk hekimi vazifesi gören “ocaklar”, çeşitli hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olan aile anlamında kullanılmaktadır. Bu ailelerin hastalıkları iyileştirme yetisine sahip bireylerine ise genellikle “ocaklı” veya “ocaktan” denmektedir” (Kumartaşlıoğlu, 2012: 211).

⁴⁴ Etimolojik olarak “bakmak, görmek, düşünmek” anlamlarına gelen “nazar” terimi, köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte pek çok kültürde yer edinmiş, olumsuz bağlamda kullanılan bir inanıştır. Halk

karşı kullanılan yöntemler arasında nazar boncuğu, yumurta kabuğu, kaplumbağa kabuğu gibi çeşitli nesnelerle yapılan uygulamalar; kişinin yüzüne is sürme, beğenilen kişiye “çirkin” deme; ayet ya da dua içerikli muska yazdırma, mâşallah/bârekallah gibi sözler söyleme ve nazar dualarının kişiye okunması gibi dinsel uygulamalar yer almaktadır. Ayrıca, nazarın değdiğine inanılan kişiye yönelik giysiden bir iplik parçası verme, kurşun dökme ritüeli ve adaçayı veya üzerlik otunun yakılarak dumanının o kişi etrafında döndürülmesi gibi büyüsel uygulamalar da halk hekimliğinin yaygın pratiklerindendir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, halk hekimliği, farklı inanç ve kültürel kökenlerden beslenmiş, çok katmanlı bir yapıya sahip olup, uygulamalardaki bu çeşitlilik günümüzde dahi açıkça görülebilmektedir.

Milattan önce ikinci asırda kaleme alınan Jübileler’de şifalı bitkilerin kullanımına dair bilgilerin, Tanrı’nın isteği üzerine, Nuh’a meleklerin anlattığı belirtilmiştir. Benzer şekilde milattan önce beşinci asırda yazılan “Antik Tıp Üzerine” adlı yazıda insanların zaruret neticesinde akıl yürütme ve ampirik araştırmalar sonucunda tıbbi bulduğu fakat bu keşfin asıl mimarının tanrılar olduğu belirtilmiştir (McCants, 2018: 165-167). Modern tıbbın kökenine dair bu inançlar, iyileştirme ve şifaya yönelik her türlü faaliyetin mistik ve kutsal öğelerle ne kadar derinden ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte tıbbın kökeni Sümerlilere kadar uzanmaktadır. Onlar, “hastalıkları, onlara yarayacak ilaçları gözlemişler, çeşitli ilaç reçeteleri yazmışlardır. Hastaları iyi etmek için yalnız ilaca değil sihre de başvurmuşlardır. Sihir, bu çağda bile aynı amaçla kullanılıyor” (Çığ, 2021: 17). Modern tıbbın temelini oluşturan bu gibi mistik inançlar ve ampirik gözlemler, tarihin çeşitli aşamalarında bilimsel yöntemlerle zenginleşmiş, pozitivist düşüncenin yaygınlaşmasıyla günümüz tıbbının gelişimine katkı sağlamıştır. Öte yandan, tıp bilimsel temeller üzerine oturarak, halk tababetinden ayrışma sürecine girmiş ve bu ayrışma deneysel veriler, kontrollü araştırmalar ve kanıta dayalı uygulamalarla pekiştirilmiştir. Böylece daha kesin, tekrarlanabilir ve objektif yöntemlerle insan

inancılarına göre, bir kişi veya nesneye duyulan imrenme, haset veya hayranlık gibi duyguların yoğun bir şekilde hissedilmesi sonucu, bu kişi veya nesnenin zarar görmesi veya olumsuz etkilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu olumsuz etkilenme, fiziksel bir rahatsızlık, maddi zayıflık veya çeşitli olumsuz olaylar şeklinde tezahür edebileceği düşünülmektedir. Bu sebeple kötü niyetli veya kem gözlü olduğu düşünülen kişilerden korunmak için bir takım ritüelistik önlemler alınmakla beraber nazar değdikten sonra da bu durumdan kurtulmak için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır (Gürkan, 2006: 443-444).

sağlığını koruma ve hastalıkları tedavi etme yolunda ilerleme sağlanmıştır. Bu bilimsel gelişmeler, uzun bir süre boyunca halk hekimliğinin daha az güvenilir veya geçerli bir pratik olarak algılanmasına, hakir görülmesine ve küçümsenmesine neden olmuştur. Ancak günümüzde halk hekimliği, kültürel mirasın bir parçası olarak yeniden değerlendirilmeye ve alternatif tıp yaklaşımlarının bir unsuru olarak modern tıbbın yanında yer bulmaya başlamıştır. Günümüzde özellikle geleneksel ekolojik bilgi sistemlerinin ve yerel kültürlerin önem kazandığı bir ortamda, halk hekimliği ve şifacılık pratiklerinin yeniden değerlendirilmesi hem kültürel mirasın korunması hem de alternatif sağlık yaklaşımlarının geliştirilmesi açısından dikkate değerdir. Bu doğrultuda, Türkiye’de Sağlık Bakanlığı tarafından çeşitli sağlık kuruluşlarında GETAT (Geleneksel Tamamlayıcı Tıp) uygulama merkezlerinin kurulması, bu kadim bilgilerin modern tıpla uyum içinde kullanımına olanak tanımaktadır. Ayrıca geleneksel tıp, modern tıbbın gelişimi ile birlikte ikinci plana atılmış gibi görünse de pek çok toplumda özellikle geleneksel toplumlarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Sonuç olarak halk hekimliği, insanlık tarihinin en eski sağlık pratiklerinden biri olarak, sadece bedensel hastalıkların tedavisinde değil, bireylerin manevi dengelerini sağlama ve toplumsal kimliklerini güçlendirme açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Tarih boyunca farklı inanç ve kültürel unsurlarla şekillenen bu bilgi birikimi, doğaya dayalı tedavi yöntemleri ile ritüelistik uygulamaları harmanlayarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Modern tıbbın gelişimiyle birlikte geri plana atılsa da halk hekimliği birçok toplumda varlığını korumaya devam etmekte ve günümüzde geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarıyla yeniden değerlendirilmektedir. Bu çok katmanlı sağlık pratiği, sadece tıbbi bir sistem olarak değil, aynı zamanda kültürel bir miras olarak korunması gereken önemli bir değer taşımaktadır.

4.2. DİJİTAL ORTAMDA HALK HEKİMLİĞİ BİLGİSİNİN TEMSİLİ

Araştırma kapsamına dahil edilen tüm bu bilgiler sınırlı veri setlerine dayanmaktadır ve geniş kapsamlı bir araştırma için genellenebilirliği sınırlıdır. Ancak gelecek araştırmalar için bir fikir oluşturması açısından önemlidir.

4.2.1. Büyölük Nitelikte Sağaltma Yöntemleri

“Hastalıkları, sakatlıkları önlemeyi veya sağaltmayı gözetten büyüölük işlemler ve araçlar halk dilinde çok çeşitli adlarla gösterilir: üfürük, afsun, ırıklama, urasa, tütsü, alazlama, iplik bağlama, kurşun dökme, dalak kesme, parpılama, darpılama, köstek kesme, tutam, kızdırma...” (Boratav, 1994: 116). Bu usullerin, kötü ruhlar, tanrısal varlıklar vb. metafizik güçlerin, nazar veya kem bakışın tesiriyle oluşan hastalıkları sağalttığına inanılmaktadır. Dolayısıyla inanç bu tedavi yöntemlerinin olmazsa olmazı niteliğindedir.

4.2.1.1. Şifalı Yatırlar/ Türbeler

Halk hekimliğinin büyüölük nitelikteki iyileştirme yöntemlerinden biri yatırlardır. Yapılan bir çalışma, yatırların çokça tercih edilme nedenini şu şekilde ifade etmektedir: “Manevi ortam sunması diğer bir deyişle aynı amaç için gelen insanlar arasında dua etmek ve tek hissetmemek duygusu başta gelmiştir. Modern dönemde bireysel inanç duygusu, bireyin kendisini keşfetmesi bazı aşamalarda örneğin hastalık, afet vb. durumlarda kollektif düşünme ve hissetme ihtiyacını öne çıkarmaktadır” (Gökçe, 2023: 50). Bu çalışmada türbeler/yatırlar hakkında toplam 5 video incelenmiş olup alaka düzeyine⁴⁵ göre bu videolar tercih edilmiştir⁴⁶. Bu videoların başlıkları⁴⁷ şöyledir:

- 1- “Felçli Vatandaşların Şifa Buldukları İddia Edilen Türbeye Ziyaretçi Akını”
- 2- “Hamza Baba Türbesinde Yaşanan Gizemli Olaylar”
- 3- “Bu Türbede 3 gün kalan Akıl Hastaları İyileşiyor”
- 4- “SULTAN TÜRBEŞİNDE YAŞANAN GİZEMLİ OLAYLAR! (Hastalar Bu Türbede İyileşiyor) Türbeler 2. Bölüm”

⁴⁵Görüntülenme sayısı ve alaka düzeyi gibi metrikler temel alınarak, YouTube arama filtreleri aracılığıyla en uygun videoları belirlemek üzere bir sıralama ölçütü oluşturulmuştur.

⁴⁶Videoların yayımlandığı kanallar, yüklenme tarihleri, erişim adresleri ve erişim tarihleri, kaynakça bölümünde yer alan elektronik kaynaklar başlığı altında ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Video başlıklarının ve kanal adlarının orijinal haline sadık kalınmış, oldukları şekliyle kaynakçada sunulmuştur.

⁴⁷İncelenen toplam 42 videonun başlıkları içerik bağlamındaki anlamını ve özgün yapısını koruma amacıyla orijinal hallerine sadık kalınarak alıntılanmış ve herhangi bir dilbilgisel veya biçimsel düzenlemeye tabi tutulmamıştır. Fakat başlıkların bazılarında kullanılan emojiler, tezin görsel bütünlüğünü korumak amacıyla alıntılanmaya dahil edilmemiştir.

5- “Kırklar Sultan Türbesi Canlı | İnsanın Düşüncelerini Okuyan Hızır'ın Arkadaşı Seyyid !”

Video içerikleri değerlendirildiğinde video 1’de türbenin içi, etrafı ve ziyaretçileri video kaydına alınmış, ziyaretçilerle röportaj yapılmıştır. Video haber formatında çekilmiş, röportajı yapan kişi görüntüye dahil edilmemiş ve bir anlatıcıya yer verilmemiştir. Videonun açıklama kısmına türbeyle ilgili rivayetler, daha çok felçli hastaların getirildiği bilgisi, adres bilgisi ve röportaj veren vatandaşların kendi gelme sebeplerine ve gelen hastaların iyileştiğine dair beyanları bulunmaktadır. Video 1’de yapılan 90 adet yorum incelenmiştir. Yorumların %17’si (15 yorum) yatırların şifa verdiği yönünde iddialarda bulunmuştur. Bu iddiaları desteklemek amacıyla kişisel iyileşme tecrübelerini anlatan 5 yorum bulunmaktadır. Yorumların %7’si (6 yorum) yorumlarda kendisine ya da diğer hastalara iyi dileklerde bulunmuş, dua etmiş ya da diğer insanlardan dua istemiştir. Yorumların %16’sı (14 yorum) yatırım adresini sormuş, soruya cevap vermiş veya iletişim bilgisi istediğini belirtmiştir. Yorumların %8’i (7 yorum) belirli bir hastalığın yatırdaki iyileşip iyileşmediğini sormuş veya bu soruya cevap vermiştir. Yorumların %28’i (25 yorum) İslam dininde bu tür inançların yer almadığını veya bu tür şeylere inanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Yorumların %20’si (18 yorum) farklı konulara değinmiş olup diğer kategorisinde değerlendirilmiştir.

Video 2’nin içeriğine ve açıklama kısmında yer alan bilgilere bakıldığında türbenin etrafı ve içi, bulunduğu köy ve anma etkinliğine dair bilgi verilmektedir. Bir anlatıcı gerilim müziği eşliğinde türbede yatan zat hakkında tarihsel bilgiler vermekte, yaşarken ve öldükten sonraki kerametlerine değinmektedir. Anlatım video ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Videoda röportaja yer verilmemiş, ziyaretçiler görüntülenmemiştir. Şifa ve keramet hikâyeleri merak unsuru gözetilerek anlatıcı tarafından aktarılmıştır. Video 2’ye yapılan 310 adet yorum incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir: Yorumların %7.1’i (22 yorum) türbeyi ziyaret ederek dua etmek istediğini veya bu eylemi gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Adres bilgisinin açıkça verilmesi nedeniyle ziyaret yeri hakkında soru soran olmamıştır. Yorumların %0.6’sı (2 yorum) türbenin şifa verdiğiğine dair kişisel iyileşme öyküsü paylaşmıştır. Ayrıca, yorumların %3.2’si (10 yorum) türbelerin şifa dağıttığına dair genel bir inanç belirtmiştir. Belirli bir hastalık için şifa umuduyla türbeye başvuran veya bu konuda

bilgi almak isteyen tek bir yorum bulunmaktadır. Yorumların %10'u (31 yorum) bu tarz şeylerin gerçek olmadığını ya da İslam dininde türbe ziyaretinin yerinin olmadığını belirterek bu tür inançlara karşı çıkmıştır. Yorumların %5.5'i (17 yorum) türbede bulunan kişinin adını anarak dilek dilemiş, dua istemiş veya dua etmiştir. Yorumların %73'ü (227 yorum) kanal içindeki mevzular, teşekkürler, istekler gibi farklı konulara değinmiş olup diğer kategorisinde değerlendirilmiştir.

Video 3 ele alındığında, içerik bir gezi programı formatında düzenlenmiştir. Bir sunucu eşliğinde türbe gezilmekte türbenin tarihi anlatılmakta, burada yatan kişi ve kerametleri hakkında bilgi verilmektedir. Buraya gelen kişilerle röportaj yapılmamakla birlikte, türbedar geziye rehberlik ederek tecrübelerini ve bildiklerini sunucuya anlatmaktadır. Fonda uhrevi bir müzik bulunmakta, buraya gelen hastaların ne tür şikayetlerle geldiği ne kadar sürede iyileşebildiği gibi konular dile getirilmektedir. Açıklama kısmında buranın konumu ve burada yapılan tedavi uygulamalarına dair bilgi verilmektedir. Videonun altında yer alan 91 adet yorum incelendiğinde, aynı kişi tarafından yapılan 19 tekrarlı yorumun çıkarılmasıyla toplamda 72 farklı yorum elde edilmiştir. Bu veriler ışığında yorumların %5.6'sı (4 yorum) türbelerin şifa verdiği yönünde iddialarda bulunmuştur. Yorumların %5.6'sı (4 yorum) türbelerden şifa gördüklerine dair kişisel deneyimlerini paylaşmıştır. Yorumların %9.7'si (7 yorum) türbe adresini sormuş, soruya cevap vermiş veya yorum yapan başka kişilerle iletişime geçmek istediğini belirtmiştir. Yorumların %32'si (23 yorum) belirli bir hastalığın türbede iyileşip iyileşmediğini sormuş veya cevaplamıştır. Yorumların %4.2'si (3 yorum) İslam dininde bu tür inançların yer almadığını ve bu tür şeylere inanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Yorumların %62.5'i (45 yorum) farklı konulara değinmiş olup diğer kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu kategorideki yorumların 19'u aynı kişi tarafından yapıldığı için, kalan 26 yorum farklı kullanıcılar tarafından yapılmıştır.

Video 4 incelendiğinde, burada bulunan zatın, yaşarken pek çok kerameti olduğu, tarihi kaynakların çeşitli kerametlerinden bahsettiği, öldükten sonra da kerametlerinin devam ettiği belirtilmektedir. Akıl hastalığı, kısırlık ve amansız hastalıklarla mücadele eden kişilerin burada şifa bulduğu belirtilmektedir. Bir anlatıcının bulunduğu bu videoda anlatıcı yüzünü yerer yer göstermektedir. Merak uyandıracak bir ses tonu, fon müziği ve görsel efektlerden yararlanılmıştır. Türbenin

içi ve etrafı video kaydına alınmış, ziyaretçilerin röportajlarına yer verilmiştir. Video açıklamasında videonun içerisinde de geçen bilgilere kısaca yer verildikten sonra “Unutmayın Şifa’yı veren yalnızca Allah’tır. Bu gibi yerlerde yalnızca dua ediniz. Ancak Allahtan isteyiniz. Şimdiden iyi seyirler dileriz...” şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir. Videoya yapılan 664 yorum incelenmiş olup, bunlardan %7.8’i (52 yorum), türbelerin şifalı olduğuna ve ziyaret edilen kişilerin kerametlerinin devam ettiğine inanç duyduğunu belirtmektedir. Yorumların %3.3’ü (22 yorum), kişisel olarak veya çevresinde yaşanan iyileşme deneyimlerini paylaşmıştır. Bu durum, türbe ziyaretlerinin bireysel ve toplumsal düzeyde olumlu etkiler yarattığına dair inancı güçlendirmektedir. Yorumların %17.9’u (119 yorum), türbede dua etmiş, dua istemiş veya türbede yatan zatın hürmetine dilek dilemiştir. Yorumların %2’si (13 yorum), belirli bir hastalık için türbe ziyaretinin faydalı olup olmadığını sormuş veya bu konuda bilgi paylaşmıştır. Yorumların %7.1’i (47 yorum), türbeyi ziyaret etmiş, ziyaret etmeyi tavsiye etmiş veya ziyaret etmek istediğini belirtmiştir. Bu durum, türbe ziyaretlerinin sosyal bir faaliyet olarak da görüldüğünü ve ziyaretçilerin deneyimlerini paylaşma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yorumların %11.3’ü (75 yorum), türbe ziyaretinin ve buralarda dilek dileme gibi ritüellerin İslam dinine aykırı olduğunu ve şirk olduğunu ya da bu tür uygulamaların anlamsız olduğunu belirtmiştir. Yorumların %41.7’si (277 yorum) kanal hakkında ya da video hakkında görüşler gibi farklı konulara değinmiş olup diğer kategorisinde değerlendirilmiştir.

Video 5’te ise video amatör bir kamerayla çekilmiş, çekimi yapan kişi türbeyi görüntülerken, burada nasıl davranılacağı ve ne yapılacağı gibi hususlara değinmiştir. Aynı zamanda burada bulunan zatın Peygamber soyundan geldiği, Abdülkadir Geylani’nin kırk talebesinden biri olduğu, yaşarken ve öldükten sonra devam eden kerametleri hakkında bilgi vermiştir. Videoda röportaj bulunmamaktadır. Dini bir anlatım sergilemekle beraber, bu zatın her derde deva olduğu belirtilmiştir. Açıklamalar kısmına videoda anlatılanların özetine yer verilmiştir. Videoda 329 adet yorum incelendiğinde yorumların %2.1’i (7 yorum), türbelerin şifalı olduğuna ve ziyaret edilen kişilerin kerametlerinin devam ettiğine inanç belirtmektedir. Yorumların %1.2’si (4 yorum), kişisel olarak veya çevresinde yaşanan iyileşme deneyimlerini paylaşmıştır. Yorumların %54.4’ü (179 yorum), dua etmiş, dua istemiş veya türbedeymiş gibi orada yatan zatın hürmetine dilek dilemiştir. Yorumların %2.1’i (7

yorum), belirli bir hastalık için türbe ziyaretinin faydalı olup olmadığını sormuş veya bu konuda bilgi paylaşmıştır. Toplam yorumların %7'si (23 yorum), türbenin konum ve ulaşım bilgisini sormuş veya bu konuda bilgi vermiştir. Toplam yorumların %8.5'i (28 yorum), türbeyi ziyaret etmiş, ziyaret etmeyi tavsiye etmiş veya ziyaret etmek istediğini belirtmiştir. Yorumların %1.2'si (4 yorum), türbe ziyaretinin ve türbede dilek dilemenin Allah'a şirk koşmak olduğunu ya da bu tür şeylere inanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Yorumların %24.3'ü (80 yorum) türbeler hakkındaki genel merakı ve kanala ya da videoya dair görüş ve öneriler gibi farklı konulara değinmiş olup diğer kategorisinde değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, YouTube yorumlarının içerik analizi, gündelik yaşamda türbelere ilişkin inanç ve davranış çeşitliliğinin sanal ortamda da devam ettiğini göstermektedir. Bir yandan türbelerin kutsal ve şifalı mekanlar olduğu yönünde güçlü inançlar bulunurken, diğer yandan bu tür inançların dini açıdan doğru olmadığı yönünde eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. Her bir türbenin kendine özgü hikâye ve ritüelleri bulunmaktadır. Türbe ziyaretleri sırasında su içmek, orada bulunan su veya yağı bedene sürmek, dua etmek, türbede 3, 7 veya 40 gün uyumak gibi belirli ritüellerin uygulandığı görülmektedir. Örneğin video 4'ün altına yapılan bir yorum şöyledir: “Bana da ziyaret etmek nasip oldu. Orada iken birilerinin görevli ile İNCİR diye konuştuğunu duyunca, merak edip sordum. Türbenin arkasındaki avluda bodur bir İNCİR ağacı varmış. Minik incirleri (3 adet) toplayıp, belli günlerde namaz kılarak yutan kadının çocuğu oluyormuş. Ve bunu bilenler civar bölgelerden gelip o incirleri toplamak için kuyruk olusturuyorlarmış. Ben de topladım ve kime nasip olacak acaba diye bekledim. İki aile bu incirlerle çocuk sahibi oldular. Allah ne büyük!”⁴⁸ Kullanıcılar, platformda belirtilen mekânlarda bulunan incir, su gibi doğal kaynakların yerleri ve bu bilgilerin paylaşımı konusunda etkileşimde bulunmuşlardır. Bu durum, platformun kullanıcıları arasında dayanışma ve bilgi paylaşımına dayalı bir topluluk bilinci oluştuğunu göstermektedir. Benzer şekilde, kullanıcıların kişisel sorunlarını paylaştıklarında diğer kullanıcılar tarafından destek ve dua mesajlarıyla

⁴⁸ Kullanıcıların mahremiyetini ve kişisel verilerinin korunmasını sağlamak amacıyla, elde edilen yorumlar anonimleştirilmiştir. Bu süreçte, yorumların doğal dil yapısı ve özgün üslup özellikleri muhafaza edilerek olduğu gibi aktarılmıştır. Kullanıcıların ifade biçimlerinin, yazılı dil ve imla kullanımlarının orijinalliğini ve anlamını bozmadan aktarmak amaçlanmıştır. Öte yandan yorumlarda yer alan emoji, çalışmanın yazım formatına uygun bir görsel bütünlük ve tutarlılık sağlanabilmek amacıyla analize dahil edilmemiştir.

karşılanmaları, platformun psikolojik destek sağlayan bir sosyal ağ işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin video 1’de “Gurbette yasıyorum 18yildir yalnız ve hastayım” yorumuna “La ilahe illallah zikrini çek çok iyi geliyor 100 günde en az kardeş allah teala şifa versin” ve “Rabbim Şafii ismi hürmetine şifa versin inşaAllah” şeklinde yanıtlar verilmiştir. Bu bulgular, platformun kullanıcılarına hem pratik bilgi hem de duygusal destek sunarak toplumsal bir aidiyet duygusu oluşturduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Yapılan incelemelerde, türbe ziyaretlerinin ortak bir amacı olarak şifa arayışı ön plana çıkmaktadır. Özellikle felç, akıl hastalıkları ve kısırlık gibi rahatsızlıklar için türbelerin etkili olduğuna dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Ziyaretçileri türbelere çeken diğer bir önemli faktör ise, türbe sahiplerine atfedilen mucizevi olaylar ve kerametlerdir. Türbe ziyaretleri, bireylerin kişisel inanç ve deneyimlerine dayanarak şekillenen bir süreç olup, özellikle iyileşmeye yönelik bu deneyimler, sıklıkla çevrimiçi platformlarda paylaşılmaktadır. Video 4’te buna dair şöyle bir örnek mevcuttur: “Benim ismimden şeyhmiş. İsmimi almamın sebebi belirli bir zaman anamin çocuğu olmuyormuş. Oraya gidince Allah onun vesilesiyle beni nasip etmiş o yüzden babam onun ismini vermiş bana.” Video 2’de yer alan bir başka örnek şöyledir: “Bizim küçükken bir komşumuz vardı birden gözleri kapandı. Doktorlar bile çözemedi niye kapandığını ve buraya ziyaret ettiler. Birden kadının gözleri açıldı, bir zaman sonra hala daha açık. Allah herkesin şifasını versin.” Video 3’teki yorumlardan birinde kullanıcı deneyiminden şöyle bahsetmiştir: “Ben 10 yaşındaydım bobam iş için yurt dışına giderken ben çok üzuldüm ve sağ gözümde kayma meydana geldi doktora gittik annem götürdü gözlük verdiler sonrada bi kaç gün gecti birde karaca ahmete gittik annem dedi ve dua et kız ım dedi bende biraz uzandım minderler vardı dua ettim dubanrkeyi okudum bildiğim sureleri 1 saat kadar orda takıldık inanmıycaksınız ama gözlerim iğleştii iğlestigi için okuldada dört göz dedikleri için gözlüğü takmamaya başladım ben gözlüğü bırakınca bizimkiler doktora götürdü doktora annem şimdi iyi devam etsinmi gözlük takmaya devam edellimmidiye sordu doktor inceledi sanki hic gözü kaymamış gibi dedi maşallah dedi hic unutmadım herşey 3 yada 4 ay icinde oldu pittii hic unutmadım hic”. Bu bağlamda türbe ziyaretlerinin, ziyaretçilere psikolojik olarak iyi geldiği ve umut verici bir etki yarattığı düşünülmektedir. Zira Tuba Saltık Özkan’ın da belirttiği gibi geleneksel şifacılık yöntemlerinde kişinin sağlığına

kavuşacağına olan inancı, hastalık düşüncesinden kurtaran bir çeşit psikolojik terapi görevi görmektedir. Böylece “klasik koşullanma” olarak bilinen bir hadise vuku bulmaktadır. Kişi belirli bir ritüel veya tedavi yöntemiyle iyileşme arasında bir bağlantı kurmaktadır ve bu bağlantı sayesinde tedavi gördüğünde iyileşmeye yönelik bir beklentiye girmektedir. Buna plasebo etkisi⁴⁹ de denmektedir (Saltık Özkan, 2012: 314).

Videolar aracılığıyla dua eden veya dua isteyen pek çok yorum bulunmaktadır. Kişiler birbirlerini vesile ederek iyileşme dileklerinin daha çabuk kabul olacağı yönünde bir inanç geliştirmiştir. Ayrıca videoyu izlerken oraya gitmiş gibi gıyaben dua ederek de şifa bulduğuna/ bulacağına olan inanç dikkat çekmektedir. Video 5’te bunun örneklerine rastlanmaktadır: “Ben gidemedim ama videoyu izlerken fatiha 3 ihlas okudum agrilarim gecti çok dayanılmaz agrilarim vardı elhamdülillah”, “İzleyince sanki gitmiş gibi oldum.bu vidyoyu rabbim bosuna karsima cikarmadi.benim sikintimi rabbim feraha cikar.mubarek kirkklar sultani hazretlerinin yuzu suyu hürmetine.”, “ALLAH dostu yüzü suyu hurmetine sağlık şifa beraat çoluk çocuklarımin ailemin tümüne niyet ediyorum tsk ederim rabbim kabul etsin allah razı olsun”. İnternette yapılan bu yorumlar, modern toplumun dini ve kültürel pratiklerinde mekansal bağımsızlık eğiliminin güçlenmesine işaret etmektedir. Kutsal mekanların evrensel bir enerji taşıdığı inancı, dijital ortamda dua etme ve şifa arayışıyla yeniden kurgulanmaktadır. Türbelere dair halk inanışları dijital platformlarda yeni bir temsil biçimi kazanmaktadır. Türbe ziyaretinin sağladığı şifa ve manevi tatmini dijital ortamda da arayan bireyler, dua ve inanç pratiklerini çevrimiçi yorumlarla sürdürmektedir. Bunun yanında Video 4’ün yorumlarında tıpkı ocaklık geleneğinde olduğu gibi kerametın soydan aktarılabileceğine dair bir inanç bulunmaktadır. Bu bağlamda “Biz Sultan Şeyhmusun soyundan geliyoruz.dedem ve babam hep anlatırdı her Mardin'e tatile gittiğimizde ilk işimiz türbeyi ziyaret eder Fatiha okumakti.bir gün yengem bize neden ilk olarak hep oraya gidiyirsiniz dedi çünkü biz onun soyundaniz dedim.buyuklerimiz iki günlüğüne bir cenaze için bile gitseler mutlaka uğramadan gelmezler .Allah nurlar içinde yatırsın” şeklinde yapılan bir yoruma: “Selamün aleyküm bana telefon numaranızı verirmisin çocuğum ve eşim hasta yardım

⁴⁹ Plasebo etkisi, bir bireyin, herhangi bir tedavi edici özelliği olmayan bir madde veya uygulamanın kendisine iyi geleceğine ikna olması sonucu iyileşme göstermesi durumudur. Bu durum, tamamen inanç, beklenti ve telkin gibi psikolojik faktörlerle bağlantılıdır.

edermisiniz”, “Banada dua et mubareğin torunu çocuklarima dedenin türbesine gidersen boynuna borç olsun dedene selamimi söyle bende onların müritlerindenim 2 evladım var 2 sinde salihlerden olması için Himmet isterim”, “Annem ve 32 yaşında bekar kardeşim için dua isterim nasip olsa gelmek isteriz maddi manevi için hastalık için dua edemisinzi sizden ricam ne güzel ne mutlu sizler böyle güzel zatların soyundan gelmişsiniz Maşallah sübhanallah annem iki haft önce sizni kirizi geçirdi ama ben psikiyatrislik olduğunu düşünmüyorum çünkü aynı evde kardesinde öyle oldu şimdi annem ve ev halkı anne hasta kardeşim dışında 6 kişi evde kalıyor hepsi kötü sınırlı ve agresif içim yandı annemi hastaneye yatırdılar kimse annem inanmıyor Allah'ım sen bizleri veli kulların dualarına kat onların ve peygamberlerin hatrina onları aracı edip senden istiyoruz sizden çok dua istiyorum ve oraya gelme imkanımız olurmu bilemiyorum ama yer tutabiliyormuyuz maddi durudma yok işte” şeklinde yanıtlar verilmiştir. Ocaklık geleneğinde olduğu gibi özellikle Anadolu Aleviliği'nde ve Bektaşilik gibi tarikatlarda, bir evliya ya da ermişin soyundan gelenlerin kan bağıyla onun özelliklerini miras aldığı inancının yansımalarına diğer videolarda da rastlanmıştır. Ayrıca bu türbelere inanmayıp hakkında kötü davranışta bulunulması ya da kötü konuşulması durumunda başa kötü bir şey geleceğine dair inanç yorumlarda da vema ettirilmiştir. Örneğin video 2'de bulunan yorumlardan birinde bu durum şu şekilde belirtilmiştir: “Çok güzel ananız hamza babanın kerameti bizat şahit oldum benim 3 yavru ördeğim vardı bizimkiler hazzı babaya gideli dediler bende gidemem dedim kuşarım kunah dedim gidersem kim onlara bakar daha hamza babaya gitmeden ördeklerim üçüde öldü hamza babanın zoruna gitti kuşları ona terci ettim için onun cedine kurban olayım ne zaman hamza babadan bir taş alsam o taş kalp şeklindedir”. Bu türbeler hem yerel halkın hem de ziyaretçilerin ruhsal ve fiziksel şifa arayışında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin video 2'de yer alan bir yorumda “Bende izmirde yaşıyorum geçen yıl ağustos ayında Hamza baba türbesine gittim. Dediğiniz gibi zeytinyağı ve toprak çıkması doğru. Dileği gerçekleştirenlerden biri de benim. Orda cem yapma fırsatına da sahiptik. Çok huzurlu bir yer. Ayrıca oradaki ormanlık alanda da vakit geçirilmesini tavsiye ederim. Orada kendimi tamamen özgür ve çok mutlu hissetmişim. İmkanım olsaydı o civarlarda yaşamak isterdim.” Video 5'te “Annem ve kız kardeşlerimle gittim sadece diyorum ki ne yapıp edin ve gidin bu mübarek evliyaya. Duamızı ettik resmen avuclarımın içi yandı çıktık ablam bana seninde

avuclarında yandımı dedi evet dedim o sıcaklığı size anlatamam ve 1 ay içerisinde rabbimin izniyle kırklar sultan Hz Hürmetine duamı kabul etti. Bütün kardeşlerim faydalansın muhakkak gidin...” yorumu dikkati çekmektedir.

Yorumlarda türbe ziyaretleri ile ilgili görüş ayrılıklarının devam ettiği gözlemlenmiştir. Kayda değer ölçüdeki bir grup kullanıcı türbelerin putlaştırıldığını söyleyip, duanın Allah’a edilmesi gerektiğini söyleyen yorumlar yapmaktadır, hatta kimileri bazı ayetlerden alıntı yaparak bunun İslamiyette yeri olmadığını vurgulamaktadır. Video 1’de bir kullanıcı şu şekilde yorum yapmaktadır: “De ki: “Ne kadar kaldıklarını en iyi bilen Allah’tır. Göklerin ve yerin gaybı (bilgisi) O’na aittir. O, ne güzel görür, ne güzel işitir. Onların, O’ndan başka bir dostu yoktur. Hükmünde hiç kimseyi ortak kılmaz (tek hükümler, yaşamada bulunan, doğru ve yanlış belirleyen O’dur.)” (18/Kehf, 26)” Bazı kullanıcılar ise bu tarz şeylerin safsata olduğunu ve herhangi bir inandırıcılığı olmadığını söyleyen yorumlar yapmaktadır. Öte yandan buralarda yatan zatların Allah dostu kimseler olduğunu ve türbe ziyaretlerinin İslami açıdan bir sakıncası bulunmadığını, duanın Allah’a edildiğini ve bu kimselerin yüzü suyu hürmetine kabul olduğunu belirtmektedir. Örneğin video 1’deki bir yorum şöyledir: “Burası Diyarbakırın ve bizim hazro ilçesine bağlı bi köy ve ismini ben kürtçe biliyorum mireni köyü ve gerçekten özellikle felçli hastaları götürüp iyileşenler çok var, ta ankardan bi türk felç geçiriyor ve doktorlarda çaresi kalmayıp artık ölümü beklerken rüyasında görüp 3 perşembe getirdiklerini ve iyileşip ayağa kalktığını çok iyi biliyorum şifayı tabi ki veren Allah evliyalar da onun dotları ve Allahın dostlarının duaları daha kabul ve güzeldir şüphesiz, put falan diyenler utansın artık çok hepimiz müsülmanız ben bi zat evliyalarn kerametlerine şahit olmuşum ve neden olmasın ki nede olsa Allah’ın dostları ve bazen insan tostlarına bişeyler söyler ya Allah ve dostlarda öyle...” Yine video 1’e yapılan bir yorum “benim babam felçti beş kere gittik son gitmemizin iki gün sonra babam iyileşti inanmayan insanları Allah'a havale ediyorum”. Ayrıca YouTube’a Türbelerle ilgili içerik üretmenin şirk sayıldığını düşünenlerin yanında ulvi bir görev olduğunu düşünenler de bulunmaktadır.

Bir grup kullanıcı ise türbe ziyaretlerinin gerçekten iyileşme sağlayıp sağlamadığı konusunda bir fikir sahibi olmayıp, diğer kullanıcılara bu konuda çeşitli sorular yöneltmektedir. Video 1’de: “Acaba gözlere şifa olan türbe varmı ?”, “Kardeşim musallat içinde fayda edermi çok zor durumdayız”. Türbelerin iyileşme

sağladığını veya gidilmesi görülmesi gereken yerler olduğunu söyleyen yorumlar da bulunmaktadır. Örneğin video 3'ün altına yapılan bir yorum şöyledir: “Ankara Kalesinde Tirit baba turbesi var.Rahatsızlığı olanlar için ziyaret etmelerini tavsiye ediyorum.”

4.2.1.2. YouTube'ta Ocaklık Bilgisi

Ocaklık, Türk halk kültüründe derin kökleri bulunan bir gelenektir. Bu gelenekte, “ocaklı” olarak anılan kişiler, genellikle soy bağıyla, bazen de el alma yoluyla kendilerine aktarılan özel bilgi ve yeteneklerle donatılmış, halk arasında şifa verme becerisiyle tanınmış kimselerdir. “Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyülik işlemlerdir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi “ilaç” saydıkları gereçleri kullandıkları da olur” (Boratav, 1994: 113). Ocaklı kişiler, kırık-çıkık tedavisinden farklı türlerdeki yaraları iyileştirmeye, sarılıktan çeşitli ağrı, acı veya ruhsal problemleri gidermeye kadar geniş bir yelpazede iyileştirme veya korunma yöntemleri sunmaktadır. Kimi zaman bazı doğal kaynakların yardımını alan ocaklı kişiler, ateş kültü ve atalar kültünün izlerini taşıyan farklı materyalleri ve bazı dinsel-büyüsel içerikli sözcükleri de sağaltma yöntemlerine dahil edebilmektedir. Ocaklığın temelinde, doğayla uyum, dua, ritüel ve geleneksel yöntemler yer almaktadır; bu da söz konusu geleneği Anadolu'nun kültürel mirasında önemli bir yere taşımaktadır.

Bu çalışmada ocaklar hakkında toplam 11 video incelenmiş olup alaka düzeyine göre bu videolar tercih edilmiştir. Bu videoların başlıkları şöyledir:

- 6- “Horasan’dan Anadolu’ya Uzanan Ocak Bilgeliği | Burçin Atbaş”
- 7- “Türk Tarihinde Tedavi İçin Kullanılan Ocaklık Geleneği Nedir? - Ortak Miras - TRT Avaz”
- 8- “Türklerde Halk Hekimliği Kültürü - Ortak Miras - TRT Avaz”
- 9- “Ocak”
- 10- El Almanın Mekanizması ve Yılcı Mehmet Macit ile Şifa”
- 11- “Altaylar ve Anadolu da Ocak Bilgileri - Sağaltımlar Giriş”
- 12- “ANTİK ÇAĞLARDA ŞİFA 1. BÖLÜM - DÜNYA'DAN OCAK BİLGİLERİ - MERMER TEDAVİSİ UYGULAMA”

13- “OCAK TEDAVİLERİ 2 - HALK HEKİMLİĞİNDE ARPACIK - SİĞİL - TEMRE OCAKLARI SAĞALTIM UYGULAMALARI”

14- “DAĞLAMA - PARPILAMA NASIL YAPILIR - OCAK TEDAVİLERİ 3”

15- “ALAZLAMA SAĞALTIM UYGULAMALARI OCAK TEDAVİLERİ 4”

16- “OCAK TEDAVİLERİ 5. Bölüm II ÇİZDİRME OCAĞI - İNCİLEME OCAĞI”

Video 6’nın içeriğine bakıldığında sunucunun moderatörlüğünde holistik kadim şifa eğitmeni ve kam unvanlarıyla ocaklık bilgisini anlatmaktadır. Geleneksel şifacılık yöntemlerinin tarihsel sürecinden, ocaklıktan, ocakların genelde dışil nitelikli gelenekler olduğundan, ocakların kullandığı şifalı sayılar ve nesnelerden, ocak olabilmeyin şartlarından bahsedilmesinin ardından yeni nesil kamlık inancı ve enerji alanına dair bilgiler verilmektedir. Geleneksel şifacılık yöntemlerinin geri plana atılma sebebini siyasi ve finansal kaygılar olduğu dile getirilmektedir. Kadim kültürel inanışların yanında yeni nesil alternatif tıp söylemleri de videoda yer almaktadır. Videoya gelen 133 yorum incelendiğinde yorumların %8.9’u (12 yorum) bir ocaklıya giderek kendisinin veya bir yakınının iyileştiğini belirtmiştir. Yorumların %12’si (16 yorum) kendisinin veya bir yakınının ocak olduğunu iddia etmiştir. Ocaklı olduğunu ya da bu deneyimi yaşadığını belirten kişilere yönelik olarak yorumların %3.7’si (5 yorum) adres veya iletişim bilgisi talebinde bulunmuştur. Yorumların %5.2’si (7 yorum) videoyu yapanlara ya da şifa arayanlara dua etmiştir. Yorumların %12.8’i (17 yorum) yorumlarında geleneksel bilgiye, geçmişe veya atalara övgüde bulunmuş veya geleneksel bilgiye dair bilgi vermiştir. Bu durum, katılımcıların büyük bir kısmının geleneksel değerlere bağlı olduğunu ve bu değerleri koruma arzusunda olduğunu göstermektedir. Kalan yorumların (%57.1, 76 yorum) büyük bir kısmı program, kanal veya içerikle ilgili genel değerlendirmeler, teşekkürler veya öneriler içerdiğinden diğer kategorisi altında değerlendirilmiştir. Ayrıca konuşun “atalardan gelen para blokajlarından arınma atölyesi”ne kaydolmak için iletişim bilgisi yorumlara sabitlenmiştir. Geleneksel şifacılık yöntemlerinde çoğu zaman para alınmadan⁵⁰ tedavi uygulanırken bu durum geleneksel halk hekimliği ve alternatif tıbbın harmanlanmasıyla oluşturulan yeni nesil tedavi yöntemlerinde ciddi bir gelir kaynağı olabilmekte ve insanlar farklı unvanlarla bunu meslek haline getirebilmektedir. Bu

⁵⁰ Bazı yörelerde hastanın gönlünden koptuğu miktarda madeni para ya da ufak tefek hediyeler ocaklıya götürülmektedir. Zira madeni paranın şifacı kişinin üzerindeki kötü enerjiyi alacağına inanılmaktadır. Lakin ocaklı kişi bu durumu ticarete dökmeyi amaçlamamaktadır.

bağlamda 2020’de yapılan bir çalışmada bu meslek grubundaki kimi şifacıların para/hediye alma nedenlerini “enerji terapistleri şifanın gerçekleşmesi için karşı tarafın illaki enerji terapistine küçük ya da büyük bir bedel ödenmesini şart koşarlar ve bunu da evrendeki alma-verme dengesiyle açıklarlar. Evrene ne verirsен onu alırsın düşüncesi ücretlere de yansımıştır” (Doğın, 2020: 161) şeklinde açıklamaktadır. Geleneksel halk hekimliğı ve dinle meşrulaştırılan çeşitli yöntemlerin kullanıldığı bu yeni meslek grubunda dolandırıcılık vakaları oldukça sık görölmektedir. Bu sebeple dikkatli davranması önem arz etmektedir.

Video 7 ve 8 aynı kanal tarafından paylaşılmış olup videolardan biri diğerinin özeti niteliğinde olduğu için değerlendirme ve yorumlar ortak şekilde ele alınmıştır. Videolar belgesel niteliğı taşımaktadır. Anlatıcı, ocaklığın Türk dünyasında yaygın bir gelenek olduğundan bahsetmekte, ocaklarla ilgili bilgi vermektedir. Bu bilgiler uygulamaların video kayıtlarıyla desteklenmektedir. Bu bağlamda eski Türk kültüründe ocak iyesi Umay’ın Anadolu’daki yansıması Fatma Ana’dır. Fatma Ana, ocaklıların piri olarak bilinmektedir. Ocaklık genelde aile içinde var olduğu düşünülen bir güce dayanmaktadır. Ocaklı adı verilen halk hekimleri nazar belli hastalıkları tedavi etme gücüne sahiptir. Tedaviler genelde psikolojiktir ve ikna yöntemi kullanılmaktadır. Ancak yapılan uygulamalarda eski Türk inançlarının izleri görölmektedir. Ocaklık geleneğı hakkında bilgi verildikten sonra çıraklık veya el alma yoluyla ocaklı olunduğı belirtilmektedir. Her iki videonun da görüntüleme sayısı yüksek olmasına rağmen toplam 22 yorum bulunmaktadır. Bu yorumların 8’i (%44.44) ocaklı bir kişiden el almak veya iyileşmek amacıyla iletişim bilgisi talep etmektedir. Yorumların 3’ü (%16.67) kendisinin veya yakınlarının ocak olduğunu belirtmektedir. Geleneksel bilgi ve atalar övgüsü/ anlatımı içeren 3 yorum (%16.67) bulunmaktadır.

Video 9, belgesel niteliğı taşımaktadır. Bir anlatıcının ocaklık geleneğıyle ilgili bilgi vermesinin yanında videoda ocaklı kişilerle röportaj yapılmış ve tedavi uygulamaları gösterilmiştir. Çıban, kusak, kabakulak, kemik hastalığı, felç, çocuğun konuşamaması, yılan sokması, vücuttaki ağrı gibi durumlarda bu ocaklara başvurulduğı söylenmektedir. Ayrıca miras kalan pabuç, kazan gibi birtakım eşyaların da sağaltma sırasında kullanıldığı belirtilmiştir. Çeşitli dualar eşliğinde kimi zaman kül ve tükürük, kimi zaman geçmiş nesillerden kalma kazan, kılıç, pabuç gibi nesnelerin desteğıyle sağaltma işlemi uygulanmaktadır. Toplam 54 yorum incelenmiş

ve kullanıcıların %3.7'si (2 yorum) ocaklar sayesinde iyileşme deneyimleri yaşadıklarını belirtmiştir. Kullanıcıların %9.26'sı (5 yorum) kendisinin veya bir yakınının ocak olduğunu iddia etmiştir. Kullanıcıların %37.04'ü (20 yorum) ocaklı bir kişiden yardım almak ya da el almak amacıyla iletişim bilgisi talep etmiştir. Kullanıcıların %18.52'si (10 yorum) geleneksel bilgi, ata ve geçmişe dair bilgi ya da övgü içeren yorumlar yapmıştır. Kalan yorumlar (%31.48, 17 yorum) videoya dair tebrik öneri vb. içeriğe sahip olduğu için diğer kategorisinde değerlendirilmiştir.

Video 10, bir ocaklı ile yapılan röportaj formatında olup, ocaklık geleneğinin nesilden nesile aktarımı konusunda değerli bir veri sunmaktadır. Röportajda, ocaklığın aile içindeki tarihsel süreci, babadan oğula el alma ritüeli ve tedavi yöntemleri gibi konulara değinilmektedir. Bu özellikleriyle video, ocaklık uygulamaları üzerine yapılan akademik çalışmalara önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Videoda röportaj yapılan ocaklı, tuz ve balla sağaltma işlemini gerçekleştirdiğinden söz etmektedir. Ayrıca yılan sokması yaşamış biri telefonla arayıp yardım istediğinde hastanın ismini ve anne ismini alıp gıyabında okuduğunda da kişinin şifa bulduğundan söz etmektedir. Yorumlar incelendiğinde yorumların 8'inde (%18.6) kişiler, ocaklar vesilesiyle yaşadıkları iyileşme deneyimlerini paylaşmıştır. Yorumların 2'sinde (%4.65) kendisinin veya yakınlarının ocak olduğu belirtilmiştir. Yorumların 4'ü (%9.3) iyileşmek ya da el almak maksadıyla iletişim/ adres bilgisi istemiştir. Yorumların 8'i (%18.6) iyi dilek veya dua içermektedir. Bu, ocaklık inanışının dini veya manevi bir boyuta sahip olduğunu desteklemektedir. Geleneksel bilgiyi, ataları ya da geçmişi anlatan veya öven 3 yorum (%6.98) bulunmaktadır. Diğer kategorisinde yer alan kanala ya da videoya dair takdir, görüş ve önerileri içeren 18 yorum (%41.86) bulunmaktadır.

11, 12, 13, 14, 15 ve 16. videolar aynı YouTube kanalına ait, aynı konuyu irdeleyen bir seri olduğu için video ve yorumların içerik analizleri bir arada incelenmiştir. Videolarda ocaklık geleneğine dair bilgiler bir ofis ortamında bir anlatıcı tarafından aktarılmıştır. Videolar “Yasal Uyarı! İzleyeceğiniz bu videodaki bilgiler teşhis ve tedavi yöntemi değildir. Doğabilecek sorunlardan şahsım ve kanalım sorumlu tutulamaz” şeklinde bir uyarıyla başlamaktadır. Anlatıcı ocaklık sağaltım bilgilerini aktarırken Altaylardan kamlara, şaman kültüründen halk hekimliğine, çeşitli uygulamalara ve inançlara dair detaylar vermektedir. Sağaltma yöntemlerinde dört

elementin önemi, hastalıkların enerji temelli iyileşme süreçleri, Türk halk kültüründe var olan tedavi yöntemleri ile şifa sağlamayı amaçlayan tekniklere de değinilmektedir. Enerji, frekans ve rezonans kavramlarının hastalıklarla ilişkisi bağlamında sıcak-soğuk tedavi yöntemi açıklanmaktadır. Bu yöntemlerde şifanın inanç ve nasip meselesi olduğu vurgulanmaktadır. Arpacık, ay tutulması, aydaş, bakır basması, burgulama, çizdirme, çıban, çullama, çakma, gelincik, göz silme, dalak kesme/ dalak, köstebek, kemreleme, kulunç, sarılık, küpürleme, siğil temre, tuz kavurma, yüğrük, romatizma, yılancık, kurşun dökme ocaklarına ve bunların tedavi yöntemlerine; parpılama, alazlama, süpürme, korkutma gibi tekniklere; kül, tuz, tükürük gibi malzemelerin kullanımına dair bilgi vermektedir. Anlatıcı geleneksel ve modern tıbbın etkileşimine değinerek, bazı eski tedavi yöntemlerinin fitoterapi, aroma terapi, hipnotizma, hacamat, sülük tedavisi ve homeopati gibi günümüz tedavi yaklaşımlarıyla paralellik gösterdiğini belirtmektedir. Son videonun açıklama bölümüne ilgilenenler için kitap tavsiyesinde bulunulmuştur. Toplam 112 yorumun içeriklerine bakıldığında kullanıcıların %3.57'si (4 yorum) iyileşme deneyimlerini paylaşmıştır. Kullanıcıların %2.68'si (3 yorum) kendisinin veya yakınlarının ocak olduğunu belirtmiştir. Kullanıcıların %1.79'u (2 yorum) şifa bulmak ya da ocak olabilmekle alakalı dileklerini belirtmiştir. Kullanıcıların %27.68'i (31 yorum) geleneksel bilgi, atalar ve geçmişle ilgili bilgi paylaşmış ya da övgü içeren yorumlar yapmıştır. Yorumların büyük bir kısmı ise (%64.29, 72 yorum) kanal içi soru, öneri veya teşekkür gibi genel içerikler barındırdığı için diğer kategorisinde değerlendirilmiştir.

Özetle bu veri setlerinden hareketle ocaklık geleneğinin Anadolu'da hala canlı şekilde devam ettiği görülmektedir. YouTube'da ise ocaklık geleneği ile ilgili akademik söyleşiler; kam, şaman, şifacı, yaşam koçu vb. unvanlara sahip anlatıcıların aktardığı bilgiler, belgesel ve arşiv niteliğindeki bazı videolar dışında bu konuda çok geniş bir veri havuzuna rastlanmamıştır. İnsanların iyileşmek ya da el almak amacıyla yorumlarda konum ya da iletişim bilgisi talep ettikleri gözlemlenmiştir. Lakin video 7'deki örnekte olduğu gibi "Sedef hastalığı nasıl tedavi ediyorsun el veriyor musun" şeklindeki spesifik sorulara verilen yanıtlar, genellikle ocaklık geleneğinin soydan geldiği gibi ifadelerle sınırlı kalmıştır. Katılımcıların tedavi yöntemleri veya iletişim bilgisi hakkındaki beklentileri bu yanıtlarla tam olarak karşılanmamıştır. Bunun yanında video 8'te de örneğine rastladığımız "El almak istiyorum işin ehli olan

birinden inşallah hayırlısıyla nasip olur” gibi ocak olabilmek ya da iyileşmekle ilgili dileklerini belirten yorumlara da sıkça rastlanmıştır. Yorumlarda türbelerle ilgili söylenen şirk, hurafe vb. ifadelerle yok denecek kadar az rastlanmıştır. Bunun yerine video 14’te yer alan, “Bu kadim uygulamaları anlattığınız için teşekkürler annem de babannemden el almış, ciltte oluşan dermatit tarzi kasinti kızarıklık seklinde olan durumlarda demre derdi adına, duasını eder Fatiha ihlas okur icinden ve belli bir ritüeli olur, sonra minik minik tükürürdü çok kisinin sifalandığını bilirim çocukluğumda, enerji gecisiyle mi oluyodu acaba bu, bende de aktifmidir bu durum merak ediyorum doğrusu” gibi konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen yorumlar mevcuttur. Ayrıca kadim bilginin hala saygıyla anıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda video 7’de “üfürükçülük mü bu” sorusuna “Hayır değil ya bu insanlar büyü vb işlerle uğraşmaz çoğu para almaz belki sen goturursen ihtiyacı olanı hediye olarak belki kabul eder belki etmez bile Allah için dua eder namaz kılar yada Allahın isimleriyle dua edip senin şifa bulmanı isterler vb birsuru şey” şeklinde yanıt verilmiştir. Ocaklı kişi sayesinde kendisinin ya da bir tanıdığının şifa bulduğunu söyleyen bireyler, bu tedavi yöntemlerinin oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Örneğin video 6’ya yapılan bir yorum şöyledir: “Yıllar önce ellerimde siğil çıkmıştı ne yaptıysak geçmemişti mahallemizde bir komşunun siğil şifası için ocağı varmış arpaya 3 çarşamba dua okudu o arpaları göl gibi bir yere attı arpalar yeşerip çürüdükleri zaman siğillerim inanılmaz şekilde kayboldu”. İncelenen yorumların önemli bir kısmının ocaklık uygulamaları, geleneksel inançlar ve kültürel miras gibi konulara odaklandığını göstermektedir. Bu doğrultuda yapılan bir çalışma, modernleşme sürecinde marjinalize edilen ocaklık geleneğinin, çağdaş tıbbi bilgilerin güvenilirliği konusundaki şüphelerin artmasıyla birlikte tekrar ilgi görmeye başladığını ve bu geleneğin sosyal ve kültürel alanda canlanma gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tavukcu, 2016: 151). Nitekim halk hekimliği uzun süre “şarlatanlık”, “cadılık”, “büyücülük”, “batıl inanç”, “cahillik” ya da “kocakarı ilacı” gibi olumsuz ifadelerle yargılanmıştır. Ancak tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin yükselişi; küreyerelleşmenin, sürdürülebilirlik ve kimlik arayışının etkisiyle bireylerin ve toplumların geçmişlerine, kökenlerine ve geleneksel değerlerine yeniden ilgi duymaya başlamasıyla ortaya çıkan geleneğe dönüş hareketiyle birlikte geleneksel tedaviler yeniden popülerlik kazanmıştır. Kentlerde, ocaklık geleneği, hem çağdaş tıba bir alternatif olarak görülmüş hem de kültürel bütünleşmenin bir parçası

olarak yeniden önem kazanmıştır. Bu bağlamda Tavukcu, söz konusu geleneğin mevcut mesleklere yeni kariyer alanları açtığını ve tüketime yönelik bir ürün olarak konumlandırıldığını ifade etmektedir (Tavukcu, 2016: 151-152).

Katılımcılar, ocaklık uygulamalarına duydukları inancı, bu uygulamaları yaşamlarına nasıl dahil ettiklerini ve bu konudaki deneyimlerini paylaşmışlardır. Bu doğrultuda video 16'da yer alan bir yorum şöyledir: “Merhaba hayırlı Ayvacık bölgesi bölgesi bildiğim bir tedavi usulünü aktarmak istiyorum yeni doğmuş bebekler0aylıktan2/3aylıga kadar anne sütü ile ilgili veya başka bir rahatsızlıktan sebep vücudunda sararma sarı benler sivilceler çıkar bunun için Rahmetli babamın uyguladığı bir tedavi şeklini yazacağım Bu rahatsızlıklardan biriyle getirilen bebek çayırılık bir yere sırt üstü yatırılır elime bir bıçak alırdı bebeğin başının üzerinden başlayarak bıçağı yere saplar başının sağ tarafında başlayacak toprağı toprağı bz çizmeye başlardı çocuğun etrafını cizerdi baş üstünden başlar toprağı çizerek tekrar baş üzerine gelirdi bu 7 defa tekrarlanırdı her seferinde ihlas suresi okurdu işlem bittiğinde çocuk kaldırılır çizilen çayır yüzeysel olarak kazınır güneş vuran bir yere serilir di toprk ve yeşil otlar kurudukca çocuğun rahatsızligida silinir giderdi onlarca defa tecrübe edilmiş olumlu sonuçlar alınıyordu tam anlaşılmadıysa tekrar yazabilirim şyöremde gördüğüm bu tür tedavilerin devamı gelecek tekrar görüşeceğiz İP”. Ayrıca, geleneksel bilgilere ve atalara duyulan saygı ve bağlılık da yorumlarda sıkça karşımıza çıkan önemli bir tema olmuştur. Video 6'da yer alan bir yorum bunun güzel örneklerinden biridir: “Rahmetli Anneannem bir yerim ağrıdığında “benim elim değil Fatima Anamızın eli “diyerek sağ eliyle okşardı yemek yaparken de aynı şeyi söylerdi ...korktuğumuzda da bizi mühürlerdi tütütü diye gülerdim anlamazdm Şimdi anlıyorum ki rahmetli atalarından öğrendiği her şeyi öğretmiş ...her biri ayrı anlamlı ...destur demeden bişi dökmezdik bi yere ... akşam ezanı eve dönen çocuklardık ... Bunlar unutulmamalı Allah atalarımıza rahmet eylesin”. Bu sonuçlar, ocaklık gibi geleneksel inanç ve uygulamaların günümüzde hala canlılığını koruduğunu ve toplumsal hayatın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Lakin YouTube yorumları karşılaştırıldığında türbe ziyaretlerine göre daha az yorum bulunmaktadır. Bunun yanında türbe ziyaretlerinde olduğu gibi ocaklık geleneğinin iyileştiriciliği ve inandırıcılığı neredeyse hiç tartışılmamıştır. Ayrıca videonun yüklenme zamanından yıllar sonra bile yorumlar yazıldığı görülmüş bu yorumlara başka kullanıcılar

tarafından kimi zaman hemen yanıt verilmiş kimi zaman çok sonra yanıt verilmiştir. Bu da dijital kültürün zamandan bağımsızlığının göstergesidir.

4.2.1.3. Üfürük ve Efsun Gibi İşlemler

Tanrısal ya da spiritüel kaynaklı olduğu düşünülen hastalıkların tedavisi üfürükçü, hoca, büyücü, medyum vb. sıfatlara sahip kişilerde ya da dini kökenli reçetelerde aranmıştır. Çeşitli sebeplerle büyü yaptırma, cin çıkartma, nazarın etkisinden korunma, olumsuz nitelikteki büyüyü bozdurma, çeşitli şeylerden korunmak amacıyla muska yazdırma, kurşun döktürme⁵¹ gibi işlemler bu uygulamaların başlıcalarıdır. Alev Öztürk Merdin insanların sanal ortamda maddi kaygılar güdereak öte dünya veya enerji alanları ile etkileşim kurduğunu iddia eden bu tür şahıslar tarafından sömürüldüğünü ifade etmektedir (Öztürk Merdin, 2020: 194-195). Bu bağlamda YouTube’da pek çok videoya rastlanmıştır. Bu videolardan bazıları “rukye” içermektedir. “Sözlükte “yukarı çıkmak; okuyup üfleyerek tedavi etmek” mânâlarındaki rukye (raky, rukiyy) kelimesi terim olarak “şifa veya korunma amacıyla Kur’an’dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek” anlamında masdar ve “üfürük, nazarlık, muska” anlamında isim olarak kullanılır” (Çelebi, 2008: 219). Bu çerçevede, rukye uygulamaları, toplumun spiritüel ve dini inanç sistemleri ile sağlık algısı arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır. Bu uygulamaların etkisi, genellikle kişinin inanç düzeyi ve dini referanslara olan bağlılığı ile ilişkilendirilmiştir. Rukye ritüelleri, halk hekimliği pratiklerinin önemli bir parçası haline gelmiş olsa da kişilerin dini inançlarını sömürme, kişiyi dolandırma, şifa iddiasıyla insanları taciz etme gibi pek çok vakayla karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle bu alan istismara oldukça açıktır.

Bu bölümde toplam 5 video incelenmiş olup alaka düzeyine ve izlenme oranına göre bu videolar tercih edilmiştir. Bu videoların başlıkları şöyledir:

17- “#Rukye #Kara #Büyü, #Sihir #Nazar, #Haset, #Kiskançlık, Kötü Ruhlar, Kötü #Enerji”

18- “MUSKA NASIL YAZILIR .%100. KORUNMA - ŞİFA - HER TÜRLÜ DİLEK İÇİN .100. Manevi Bilge”

⁵¹ Bu tür uygulamaların bir kısmı ocaklılar tarafından da gerçekleştirilmektedir.

19- “YEMİN OLSUN BU DUA ÜZERİNE YAPIŞAN BÜYÜDEN SENİ VE AİLENİ 3 DK'DA KURTARACAK DENENMİŞ ARINMA YÖNTEMİ”

20- “Büyü-Muska Nasıl Etkisiz Hale Getirilir? - Mücahid Han”

21- “En etkili Büyü bozma yöntemi Herkes yapabilir !”

Çeşitli duaların tecvitli şekilde okunduğu Video 17'nin yorumlarında “3yasında ogluma dogdugundan beri dinletyorum simdi uyumak isdese yanima amlahu ekber ac anne diye geliyor huzurlu uyuyor keyifli oluyor cok guzel iyikide dinletmisim diyorum kendimde bu duayla uyuyorum” gibi ifadelerle çocukların sakinleştiği yönünde pek çok yorum bulunmaktadır. Bu durum, tecvitli Kur'an tilavetinin dini boyutunun yanında ritmik ve melodik yapısının çocukların psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerini gözler önüne sermektedir. Nitekim literatürde, müzik ve ezgilerin terapi amaçlı kullanımı ve bu sayede bireylerde rahatlama sağlandığına dair pek çok çalışma bulunmaktadır. Videonun açıklama kısmında, ruhsal ve fiziksel rahatsızlıkların cinlerle ilişkilendirildiği bir dizi semptom ve öneri yer almaktadır. Açıklamada, “cin hastalıklarının” belirtileri, ruhsal arınma ritüelleri ve rukyenin etkili olabilmesi için takip edilmesi gereken adımlar ayrıntılı olarak sıralanmaktadır. Örneğin, açıklamada “Cin hastanın sırtında, yüreğinde veya başka bir yerde oynaşmaya başlar ve sonrasında middesine yerleşir ve bu durumda hastaya kusma hissi gelir ve şiddetli öksürür, bilincini kaybetmeye başlar ve nefes almakta zorlanır. Midesindeki top yukarıya doğru çıkar, hasta bu durumda çok rahatlar.” gibi ifadeler bulunmaktadır. Yorumlarda da videoyu dinlediğinde çeşitli belirtiler gösterdiğini söyleyen bireylere rastlamak mümkündür: “İlk kez dinledim.İLK 20 dk esneme tuttu ve gözlerimden yaşlar döküldü.Sonrasında midemden boğazıma bir şey geldi gitti.Bir ara çıkacak gibi oldu midem bulandı; kusarsam orucum bozulur diye çıkaramadım.Her gün okumaya devam edeceğim.Bana da dua edin.Hayırlı ramazanlar herkese.Allah hepimizi şifalandırsın.”, “Bugün sekizinci gün. Rukyenin sonuna doğru bütün vücudumda karıncalanma oldu; çok tuhaftı sanki tansiyonum bir anda indi çıktı.Gün be gün iyileştiğimi hissediyorum.Korkmayın dinleyin.İnşallah Rabbim şifa bulduracaktır.” Bunun yanında açıklamalar bölümünde “100 İstiğfar #Estağfirullah el azim ve etûbu ileyk 21 Salavatı Şerife getiriniz. Kulaklıkları takın uzanarak yada oturarak gözleriniz kapalı bir şekilde dinleyin. Sorun az ise günde bir kere dinleme yeter. Fakat durum ağır ise günde üç kere (sabah öğle ve akşam namazlarından sonra)

dinlenmesi iyi olur. 21 ile 41 gün arası düzenli olarak dinlemeye gayret gösterin.” şeklinde bir öneri sunulmuştur. Bu bağlamda tavsiyelere uyan ve videoyu düzenli dinleyen kişiler psikolojik sıkıntılarından kurtularak iyileşme gösterdiklerini ifade etmektedir: “Karanlık günlerimdi.. Oradan Allah'tan başka kimse yoktu ve her şeyi aydınlığa yalnızca Allah çıkardı ve bu duayı çok dinledim içim ferahladı her seferinde.. açıp dinlediğimde o gözyaşı günlerimi anımsıyorum geçti bitti şükür..” Bu videoyu iyileşme gösterdiğini söyleyerek tavsiye eden yorumlardan biri de şöyledir: “Bu rukye yi dinlediğim günden beri hayatımda herşey değişti kötü alışkanlıkları mı bıraktım. 5 vakit namazıma başladım, tevbe ettim birçok şeye vesile olmuştur benim için. Başlangıç yapmak isteyenler için çok güzel bir rukye. Herşey bu rukyeyle başladı şükürler olsun.”

Bu tür efsun uygulamalarında, bilinmeyenin etkisine dayanan korku temelli söylemlerin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Nitekim, belirsizliğin toplum üzerinde güçlü bir psikolojik etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda yorumlarda pek çok duaya rastlanmıştır: “Bizi oyuna getirenler kötülük edenlerden sihirden büyüden kötü enerjiden nazardan okunan ayetler hürmetine koru ve sifalandır Amin”. İyileşme gösterdiğini belirten “Nedendir bilmiyorum ama bu rukye beni ağlattı ilk defa bir duayı dinlerken kendi kendime ağladım ve baya bi rahatladım Hamdolsun Rabbime bunu yayınlayandan okuyandan Rabbim binlerce kez razı olsun cennetiyle mükafatlandırın amin...” gibi yorumlara sıkıntının ne olduğuna dair “Haset varmış kardeşim” gibi yanıtlar verilmiştir. Bu da dijital ortamda da kem göz, haset gibi negatif enerjilerin var olduğuna ve bunun zararlı etkilerine dair inancın günümüzde de yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca yorumlardan hareketle söz konusu ritüellerin sadece dini bir tedavi yöntemi olmadığı, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve bireysel psikolojik rahatlama sağlama işlevi taşıdığını da göstermektedir. Zira insanlar yorumlarda dertlerini paylaşmış veya tanımadıkları insanlara destek mesajları vermiştir.

Video 18, farklı inanç sistemlerinde ve kültürlerde yaygın olarak kullanılan muska uygulamaları, özellikle de muska yazım sürecini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Tarihsel kökenleri, farklı inançlardaki karşılıkları ve ritüelleri kapsayan geniş bir perspektif sunmaktadır. Muska yazımında kullanılan malzemeler, yazım aşamaları, niyet belirleme, sembol kullanımı gibi konularda bilgi vermektedir. Özellikle muskaların kişisel inanç ve enerji ile etkileşimi üzerine vurgu yaparak, bu

uygulamanın psikolojik ve sosyolojik boyutlarına da değinmektedir. Yorumlar incelendiğinde öncelikle karşımıza çıkan, kanal sahibinin iletişim bilgisinin bulunduğu sabitlenmiş bir yorumdur. Kanal sahibi videoya gelen yorum ve sorulara yanıt vermemiş, yalnızca kalp bırakmıştır. Açıklamalar kısmında ise kanalın ücretli kısmına geçildiği takdirde indirilebilecek iki kitabın yanında kanal sahibinin çıkarmış olduğu bir kitap ve kişiye özel manevi destek ve tılsım çalışmalarının olduğundan bahsedilmiştir. Bu durum kanalın ticari bir yanının olduğunu göstermektedir. Yorumlar incelendiğinde kullanıcılar negatif enerjiden kurtulmak, kilo vermek, şifa bulmak, yapılan büyüü bozmak, nazardan korunmak, eşi/sevgiliyi kendisine bağlamak, kötü niyetli kimseyi uzak tutmak, birini kendisinden soğutmak, birini birine aşık etmek, yıldızı düşük kişinin enerjisini yükseltmek gibi nedenlerle yeni videolar istenmiş, bu konularda çeşitli sorular sorulmuştur. Bunun örneklerinden biri şöyledir: “Daha önceleri de vardı ama şu son birkaç aydır çok kötü günler geçiriyorum geceleri Karabasan diye bir şey vücudumda karıncalanma yanma elektriklenme ağrı halsizlik yorgunluk birçok doktora gittim hiçbir şeyim yoktur bunun için ne yapacağımı nereye başvuracağım bilmiyorum sizi gördüm bunu yapsam bir fayda bulur muyum”. Yapılan muskanın nasıl ve ne kadar süre taşınacağına dair “bu muskayı ne kadar yanımızda taşımamız. Ayrıca abdest almadan taşınabilir mi” gibi sorular sorulsa da sorulara yanıt verilmemiştir. Yapılan ritüellerin işe yaradığını söyleyen yorumlar da mevcuttur: “Hocam merhaba sizin ritüelleri ne amaçla yaptırırsanız bir bir oldu Allah razı olsun”. Lakin büyü, muska, tılsım gibi uygulamalar genellikle halk arasında tartışmalara neden olsa da bu videoda olumsuz nitelikte hiçbir yoruma rastlanmamıştır. Bunun yerine “Nazar için ve çok korkanlar için varmı hocam allah razı olsun kardeşim bu iyi hizmetinin karşılığını versin inşallah” gibi daha çok teşekkür içerikli yorumlar göze çarpmaktadır.

Video 19’un içeriği incelendiğinde, yine tecvitli bir şekilde dua okunduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu videoda, duanın Arapça aslı ile birlikte Türkçe çevirisinin de eşzamanlı olarak verilmesi, izleyicilere içeriğin anlaşılabilirliğini artırma imkânı sunmaktadır. Duayı okuyan kişinin görüntüsünün kenarda yer alması da içerikle doğrudan ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Bu detaylar, videonun güvenilirliğinin arttığı izlenimini yaratmaktadır. “YouTube’un Şifa Dağıtan Videoları: Bir Sözdebilim Olarak Biyoenerji’nin Retoriği” adlı çalışmada da benzer bulgular elde

edilmiştir. Çalışmada bilimsel olmayan metotlarla insanların iyileştiği iddia edilen 13 video ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu videolardaki söylem ve ikna unsurlarının neler olduğu tespit edilmiştir. Güven sağlamak ve profesyonellik imajı vermek amacıyla, mekân tasarımları, beden dili, kullanılan bilimsel ifadeler, yetkinlik vurguları, kullanıcıların tecrübe paylaşımı, tanıklıklar, kanıt sunma gibi unsurların sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir (Çalışkan, 2020: 124-126). Ayrıca, videonun açıklama kısmında, duayı okuyan kişinin diğer sosyal medya hesaplarının bağlantıları verilmiş ve izleyicilerin bu platformlar aracılığıyla iletişim kurabilecekleri belirtilmiştir. Bununla birlikte, videonun açıklamasında, “büyüden kurtulma ve negatif enerjileri ortadan kaldırma konusunda şifa sağlayacak, ailenizi koruyacak ve huzurunuzu geri getirecek. Bu etkili dua sayesinde olumsuz etkileri ortadan kaldırarak pozitif enerjiyi yaşamınıza çekebilirsiniz. Büyü bozma duası, kötü niyetli enerjilerden korunma ve aile bireylerinizle birlikte sağlıklı bir yaşam sürme amacını taşıyan bu dua, sizin için deneme değerindedir” şeklinde bir sağaltım ve koruma gücü olduğu iddiası bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, videonun altına, üzerinde dualar yazılı bazı takılara ait alışveriş bağlantılarının sabitlenmiş olması, ticari bir kaygı güdüldüğünü düşündürmektedir. Bu bağlamda, bu tür dua ya da efsun pratiklerinin, ticari faaliyetler ile ilişkilendirilmesi, inanç istismarı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Yorumlar kısmı incelendiğinde, videonun şifa ve kötülüklerden korunma amacıyla kullanıldığını belirten ifadeler yoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, izleyiciler arasında "Yarabbim, üzerimizdeki bela, kötülük, büyü, sihir, nazar, göz, gam, keder, hastalık ve bütün pislikleri üzerimizden kaldır. Yarabbim, bizden sonrakileri koru. Amin ecmain" gibi dualar dikkat çekmektedir. Diğer bir kullanıcı, “Rabbim Şâfî ismiyle şifalar versin inşallah tüm hastalarımıza” diyerek toplu şifa dileğinde bulunmaktadır. Bir başka yorumda ise, "Allah'ım bana küçüklükten beri yapılan büyüleri üstümden kaldır. Yarabbim, benden de çocuklarıma geçti galiba; ya Rabb'im onların da üstünde eğer kötü şeyler varsa sen kaldır Yarabbim. Allah'ım, şu mübarek gecelerin hürmetine bizi üzen, sıkın, bize kötülük düşünenlerin kötülüğünü kendi başlarına çevir Yarabbim, bizden uzak eyle Yarabbim. Hocamızın ağzına sağlık" ifadesi, duanın kişisel ve ailevi koruma için ne denli önemsendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, kullanıcılar arasında daha kişisel talepler de yer almaktadır: “Üzerimde ağır musallat var, yıllardır çekiyorum kurtulamadım. Dua edin, Allah rızası

için” ve “Niyet ettim, niyet eyledim; okunan ayetler hürmetine maddi manevi benim ve ailemin şifalanmamıza. Amin.” Bu örnekler, rukye uygulamalarına yönelik yüksek düzeyde bir inanç ve umudun var olduğunu, dini pratiklerin şifa ve korunma temaları çerçevesinde nasıl toplumsal bir etkileşim ağı oluşturduğunu göstermektedir.

Video 20 kültürümüzde yer alan büyü ve muska inançlarına dair halk arasında yaygın olan inanışları yansıtan önemli bir örnek sunmaktadır. Bu içerikte, özellikle evlerde bulunan/bulunduğu düşünülen muska veya büyü gibi nesnelerin tespiti ve bu durumun ortadan kaldırılması için uygulanabilecek ritüeller detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Video, İslam'ın temel inançlarına atıf yaparak bu uygulamaları dini bir çerçeveye oturtmaya çalışmaktadır. Video büyü ve muskanın etkilerinin ve bunlara duyulan korkuların, bireylerin yaşam kalitelerini nasıl etkileyebileceği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Vidonun açıklamalar kısmına diğer sosyal medya hesapları ve özel olarak yapılacak işlemler için WhatsApp iletişim hattı eklenmiş, belirli işlemler için ücret talep edildiği gözlemlenmiştir. Video altındaki kullanıcı yorumları, bu tür inançların sosyal medya ortamında nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Örneğin, bir kullanıcı yaşadığı tecrübeyi şu şekilde ifade etmektedir: “Sağ ol hocam, Allah razı olsun. Muskaları buldum. Taşınıyorduk, kaybolmasın diye bir yere koydum. İkisi de sonra yok oldular. Biri vardı yanımda, o da şaşmıştı. Bunları evde bulunca yuva yıkılmasına sebep olanlar düşünsün. Neyim varsa gitti, inanmazdım bugüne kadar. Kim yapacak derdim, demeyin; kimin ne yapacağı belli olmazmış. Çok kötü bir ortamdaydık. Rabbim kötü düşünenlere fırsat vermesin, amin yarabbim.” Bu ifade, muska ve büyüye dair inanışların, bireylerin güvenlik ve huzur algılarını nasıl derinden etkileyebileceğini göstermektedir. Farklı türden büyü veya muskaların, çeşitli amaçlarla yapılabildiği ya da çeşitli nesnelerin büyü olma ihtimali “Hocam selamünaleyküm, dün kapıma yağ sürülmüştü. Ayrıca bir sürü yakılmış kibrit koymuşlar. Muskadan şüpheleniyorum. Kibrit muskası var mıdır? Varsa neden yapılmıştır, bilgilendirirseniz çok sevinirim.”, “Amin ecmain, hocam, bir kavanoz içinde yağlı bir sıvının içinde eğilmiş bir çay kaşığı ve dört kollu, iki bacaklı bir figür buldum garajımda. Acaba büyü müdür?” gibi yorumlarda belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı kullanıcılar video altında sorular sormakta ve bu sorulara verilen yanıtlar, ritüel veya sağaltma önerileri içermektedir. “Hocam bulamadım ama olduğunu tahmin ediyorum, onun için ne yapmalıyım?”, “Merhaba, rızkın artması için muska yaptırmak

günah mıdır?” Bu soruların bazılarına, doğrudan iletişim numarası verilmiştir. Öte yandan “Selamün aleyküm hocam, bedendeki cinlerden ve büyüden nasıl kurtulacağız?” sorusuna, “A.s., dua tertibi veya rukye ile” şeklinde öneriler sunulmuştur. Yine bir ritüel örneği şu şekilde paylaşılmıştır: “7 adet defne yaprağının her birine 3 Felak, 3 Nas, 3 İhlas ve 3 Ayetel Kürsi oku. Defne yapraklarını kaynat, suyunu iç, uyu. Sabah defne yapraklarını yak, dumanını kokla.” Bu analiz, halkın büyü ve muska inançlarına dayalı tedavi arayışlarının YouTube gibi dijital platformlarda nasıl yeniden üretildiğini ve bu inançların ritüel pratiklerle nasıl desteklendiğini göstermektedir. Aynı zamanda, bu uygulamaların bazı örneklerde ticari bir boyut kazanarak istismar potansiyeli taşıdığı da gözlemlenmektedir.

Video 21, büyü ve nazar inançlarına dayalı yaygın halk inanışlarını ve bu inançlara bağlı olarak uygulanan bir büyü bozma yöntemini detaylandırmaktadır. Videonun içeriğinde, evde büyü olduğuna inanan kişilere yönelik, bu durumu ortadan kaldırmak için uygulanabilecek basit bir ritüel ayrıntılı şekilde aktarılmaktadır. Ritüel, Kur’an-ı Kerim ayetlerinin tekrarı, su ve ip kullanımı gibi unsurları içermekte ve bu yöntemin, Peygamber Efendimizin hayatındaki bir olaydan esinlendiği belirtilerek izleyiciye aktarılmaktadır. Bu yaklaşım, uygulamanın inandırıcılığını ve dini referanslarla uyumunu vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca, videonun açıklama kısmında Felak ve Nas sureleri metin olarak sunulmakta, böylece izleyicilere pratik bir rehber sağlanmaktadır. Videonun yorumlar kısmında, kullanıcıların deneyimleri ve yöntemle ilgili inançları paylaşılmaktadır. Örneğin, bir kullanıcı şu ifadeyi dile getirmiştir: “Allah razı olsun, tam 8 yıldır mücadele ettim, gitmediğim kapı kalmadı. Sizin bu gösterdiğinizizi kendim yaptım ve o kadar huzurluyum ki çok şükür. Kafamdaki o sesler yok oldu. Ne diyeceğimi bilemiyorum. Rabbim sizi çok sevsin; o size yeter zaten. Allah razı olsun, çok teşekkür ederim.” Bu ifade, ritüelin psikolojik ve spiritüel anlamda sağladığı rahatlamayı gözler önüne sermektedir. Bir diğer yorumda, yöntemlerin doğruluğuna dair kişisel bir onay verilmektedir: “Bu doğru bir yöntem, ben yaptım, gerçekten oluyor. Benim kitabımda da vardı bu yöntem, güllü kitapta; Elmalılı Hamdi’nin kitabında var.” Burada, kullanılan ritüelin İslam literatüründe yer aldığına dair bir referans verilerek uygulamanın geçerliliği desteklenmeye çalışılmaktadır. Bazı yorumlar ise büyü yapanlara yönelik beddualar içermektedir: “Büyü yapanların büyüleri onlara geri gitsin, onlara geri dönsün

inşallah.” Bu örnek, büyüye ve onu uygulayan kişilere yönelik duyulan öfkeyi ve misilleme arzusunu göstermektedir. Öne çıkan bir diğer yorum, bir kullanıcı deneyimi üzerinden ritüelin etkili olduğunu iddia etmektedir: “Yaklaşık 1 ay kadar önce bir hanım arkadaşımızın evinde ve kendisinde musallat vardı. Uyumaya başladığından bir süre sonra ayak ucunda yaşlı birini görüyordu. Ömer abiden destek istedik, Allah razı olsun bizden bir lira dahi talep etmeden yardımcı oldu. Ömer abinin verdiği talimatları uyguladı arkadaşımız, evine ve üzerine ferahlık geldi, musallatı kayboldu. Allah razı olsun senden.” Bu anlatı, ritüelin sağaltıcı etkiler sunduğunu ve videoyu yapan kişinin maddi bir beklenti içinde olmadığını ileri sürmektedir. Diğer bir kullanıcı ise ritüelin kabul olma ihtimalini artırmak için ek öneriler sunmaktadır: “Allah razı olsun, Ömer Bey size çok etkili ve kolay bir terkip vermiş. Ancak bu uygulamayı yapmadan önce ve yaptıktan sonra 3 İhlas, 1 Fatiha okuyup Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (S.A.V) ruhuna bağışlarsanız, duanızın kabulüne vesile olur. Ayrıca yaparken küçük bir tavada üzerlik tütsüsü ya da akgünlük tütsüsü yakarsanız, bu da büyüünün bozulmasını kolaylaştırır. Çünkü büyü bozma uygulamanıza melekler yardım eder. Melekler güzel kokuyla beslenir.” Bu ifadeler, ritüelin etkisini artırmak için ek ritüel unsurların önemine vurgu yapmaktadır. Son olarak, bir başka yorumda kullanıcı, büyüünün etkileri altında olduğu inancını dile getirerek, destek ve dua talep etmektedir: “Bende 10 yılı aşkın süredir bu büyüünün etkisini çekiyorum. Allah buradaki yorum yapan kardeşlerime acil şifalar versin ve üzerlerindeki büyüler bozulur inşallah. Siz de bana dua edin; dua müminin silahıdır.” Bu örnek, toplumsal dayanışma ve inanç üzerinden şekillenen bir iyileşme arzusunu yansıtmaktadır.

Bu içerikler, sınırlı bir veri seti oluşturmakla beraber büyü ve nazar inançlarının bireylerin yaşamlarındaki derin etkilerini, bu etkilerin sosyal medya ortamında nasıl ifade edildiğini ve ritüel pratiklerin günümüzde nasıl devam ettiğini ortaya koymaktadır. Yorumlar, halk hekimliğinin dini ve kültürel inançlarla nasıl iç içe geçtiğini ve dijital platformlar üzerinden nasıl yeniden üretildiğini göstermektedir. Efsun içerikli videoların altındaki yorumların söylem analizi yapıldığında, izleyicilerin ifade biçimleri açısından geniş bir çeşitlilik olduğu gözlemlenmektedir. Zira bu tür videoların etkileşim oranı diğerlerine nazaran daha yüksektir. Yorumlarda sıkça imla hataları ve yazım yanlışları bulunsa da pek çok kullanıcı kendini yeterince iyi ifade etmektedir. Bazı kullanıcılar, günlük konuşma dilini yazıya dökerek sade ve samimi

bir üslupla düşüncelerini aktarırken, diğerleri yazdıkları dualara dikkat ederek daha özenli ve dini bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Yorumların çoğunluğu, dua ve iyi niyet temennileri ile doludur; izleyiciler hem kendileri hem de başkaları için şifa ve korunma dileklerini paylaşmakta, bu videoları ruhsal ve fiziksel sıkıntılardan kurtuluş için bir araç olarak görmektedir. Bununla birlikte, dikkat çeken bir başka unsur ise, bazı kullanıcıların kendilerine büyü yapıldığına dair inançlarını dile getirmeleri ve bu durumu olumsuz söylemlerle ifade etmeleridir. Bu tür yorumlar, büyü yaptığı düşünülen kişilere yönelik kızgınlık veya öfke içeren ifadeler barındırmaktadır. Böylece, efsun videoları etrafında şekillenen söylem, sadece bireysel şifa arayışları değil, aynı zamanda yer yer suçlayıcı ve olumsuz duyguları da yansıtmaktadır. Bu tür inançların psikolojik ve sosyolojik kökenlere sahip olduğu ve bu nedenle bireylerin yaşam kalitelerini olumsuz etkileyebileceği de göz ardı edilmemelidir.

4.2.1.4. Hızır'ın Kutlu Kişiliğine Bağlanan Sağaltma ve Korunma İşlemleri

Hızır halk anlatılarında sık sık karşılaşılan çeşitli güçlerinin bulunduğu inanılan, oldukça sevilen ve saygı duyulan bir veli, peygamber ya da ruhani bir zat olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut'tan tasavvufi metinlere kadar pek çok eserde de kendisine yer bulan Hızır'a, halk anlatılarında veya memoralarda da rastlanmaktadır. “İslam âlimleri, Hz. Hızır (a.s.)'ın hayatta olup olmadığını tartışırken tasavvuf çevreleri ve halk kesimleri, Hızır'ın hayatta olduğuna ve ölümsüzlük iksiri (ab-ı hayat) içtiği için kıyamete kadar insanlar arasında görülebileceğine inanır” (Döğüş, 2015: 79). Evrenin gaybî bilgisine vakıf olduğuna inanılan Hızır'ın kişinin en zor anında kendisine yetişip onu derdinden kurtaracağına inanılmaktadır. Bunun yanında Hızır ve İlyas'ın birleştiğine inanılan ve baharın gelişinin kutlandığı Hıdırellez zamanı Hızır'ın insanların arasına karıştığı ve onlara yardım ettiği düşünülmektedir. “Anadolu'nun birçok yerinde hıdırellez gecesi dileklerin gerçekleşeceğine, hastaların iyileşeceğine, kısmetlerin açılacağına, bolluk-bereketin artacağına ilişkin yaygın inançlar vardır” (Döğüş, 2015:87). Hıdırellez gecesi yapılan ritüeller ve dualar, Hızır'ın bu bereketinden ve şifasından nasiplenmek amacıyla

gerçekleştirilmektedir. Bu gece, doğanın uyanışı ve yenilenmesiyle birlikte, insanların da iç dünyalarında bir yenilenme yaşayacaklarına inanılmaktadır.

Bu bölümde toplam 5 video incelenmiş olup alaka düzeyine ve izlenme oranına göre bu videolar tercih edilmiştir. Bu videoların başlıkları şöyledir:

22- “H.Z HIZIR'IN OKUDUĞU ŞİFA DUASI”

23- “HZ. HIZIR ALEYHİSSELAM'IN MUHTEŞEM DUASI | BU DUAYI OKUDUKTAN SONRA ALLAH İSTEDİĞİN HERŞEYİ VERECEK!”

24- “HIDIRELLEZ DUASI - HIZIR İMDAT ÇAĞIRMA DUASI”

25- “HIDIRELLEZ DİLEKLERİ NASIL DİLENİR / HIDIRELLEZ RİTÜELİ / HIDIRELLEZ NEDİR ? 2023”

26- “Hıdırellez Dilek Ritüeli”

Video 22’de öncelikle Hızır’a atfedilen bir şifa duası rivayetini aktarmaktadır. Rivayette, Hz. Hızır’ın hasta bir ata şifa vermesi için okuduğu belirtilen bu duanın, daha sonra da benzer durumlar için kullanıldığı ve etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda şifa isteyen insanların da bu duayı okumaları tavsiye edilmektedir. Videoda, bu duayı, hangi durumlarda, hangi vakitlerde ve kaç kez okunması gerektiği konusunda net talimatlar verilmiştir. Ayrıca, duanın metni, Türkçe meali ve talimatları açıklamalar kısmında kullanıcılara sunulmaktadır. Videonun yorumlar kısmında, kullanıcıların bu duaya ilişkin deneyim ve dilekleri dikkat çekmektedir. Örneğin bir kullanıcı, “Selamün aleyküm, Selamlara ve Aleykümselam. Sağ olun, Rabbim razı olsun. Ya Rabbim! Cümle hasta kullarına Şafi isminle acil şifalar ver. Yatağa düşürüp, kapılara baktırma; dert verip de derman aratma. Ayakta dimdik durmaya nasip eyle; geçmişlerimize rahmet, bizlere de sağlıklı, imanlı uzun ömür nasip eyle. Hiçbir kimseyi çaresiz bırakma!” şeklinde yorum yapmıştır. Bu da duaların gücüne duydukları inancın bir göstergesi niteliğindedir. Bir başka kullanıcı, duanın şifa sağladığına dair kişisel bir deneyimi şu şekilde aktarmaktadır: “Bu duayı ben kendime okudum ve birçok hastaya da okundu; gerçekten şifa buldu. Ama duayı inanarak okuyacağız. Allah’ım, bütün hastalara şifa versin inşallah.” Burada, duanın etkili olması için tıpkı diğer büyülek nitelikteki sağaltma yöntemlerinde olduğu gibi inançla okunmasının vurgulanması dikkat çekmektedir. Başka bir yorum ise yardım ve şifa dileklerini ifade etmektedir: “Yüce Allah’ım, yardım et, vücuduma şifa ver. Şafi isminle Allah’ım, şifa ver; yardım et Allah’ım. Amin, amin. Hz. Hızır yetiş, yardım et,

şifa ver. Amin, amin.” Bu örnek, kullanıcıların hem dua yoluyla hem de Hz. Hızır’ın yardımına sığınarak iyileşme arayışlarını göstermektedir. Genel olarak, Video 1’deki içerik, halk hekimliği ve inanç pratikleri çerçevesinde dini referansların güçlü bir şekilde vurgulandığını ve bu tür ritüellerin toplumsal bağlamda sanal ortamlarda da devam ettiğini ortaya koymaktadır. İzleyicilerin yorumları, şifa ve sağlık dilekleriyle şekillenen, yoğun bir inanç ve umut atmosferini yansıtmaktadır.

Video 23, kullanıcılara yönelik dua ritüellerini ayrıntılı şekilde ele almakta ve bu ritüellerin, Allah’ın izniyle isteklerin kabul olacağı inancı üzerine kurulmasını teşvik etmektedir. Videoda, dua okuyan veya dinleyen kişinin, dualarının kabul edilmesi için manevi bir hazırlık yapması gerektiği vurgulanırken, Allah’ın isimlerini de içeren, Hızır duası olduğu söylenen bir dua tecvitli olarak okunmaktadır. Aynı zamanda, okunan metin ekran üzerinden takip edilebilmektedir. Açıklama kısmında ise, bu duanın en az 3, 5, 7, 11 kez okunması gerektiği belirtilmiştir. Yorumlar incelendiğinde, izleyicilerin güçlü bir manevi bağ kurarak deneyimlerini paylaştıkları ve zorluk içinde olan bireylerin toplumsal destek arayışı göze çarpmaktadır. Zira “Rabbim, Hızır’ın duası hürmetine eşime, oğluma iş kapıları açsın; ne olur kardeşlerim dua edin, çok dardayım, duaya çok ihtiyacım var.” veya “Babam ALS kas erimesi hastası, ne olur dua edin; duanızı esirgemeyin. Bütün hastalara Şafi ismiyle şifa ver Rabbim. Amin.” gibi yorumlara sıklıkla rastlanılmaktadır. Bunun yanında yorumların büyük çoğunluğu, “ALLAH’IM SENDEN SADECE ŞİFA İSTİYORUM. BANA VE DİĞER ŞİFA BEKLEYEN KULLARINA ŞİFA EYLE YA RABBİM.” örneğinde olduğu gibi kendisine, yardıma muhtaç olanlara ve bu videoyu izleyen/dinleyen kişilere dua ve iyi dilekler içermektedir. Yorumlar arasında, duaların ruhsal ve psikolojik etkilerini vurgulayan anlatılar da yer almaktadır. Örneğin: “Başımın ağrısından tutun da ayak tırnaklarıma kadar vücudumu hissetmiyordum... Bugün Kadir gecesi, Kadir gecesi duası sonrası bunu açıp dinledim... Şu an o kadar kendimi huzurlu ve güzel hissediyorum ki... Allah binlerce kez razı olsun sizlerden... KPSS’ye hazırlanıyorum, duam da umarım bu sınavla atanır, öğrencilerime kavuşurum. Rabbim kimseyi çaresiz ve dermansız bırakmasın.” Burada, kişinin hem fiziksel hem de ruhsal bir rahatlama yaşadığı, dua ve manevi ritüellerin iyileştirici etkisine vurgu yaptığı görülmektedir. Ayrıca, zor durumda olanların, Hz. Hızır’ın yardımını talep eden “Tükenmiş, bitmiş, yüreği yaralı, yüzü gülen ama içi kan ağlayan, bir çıkış yolu

bulamayan, halini sadece Yüce Rabbine şikayet eden kimsesiz garip... Hele benim gibi gurbet ellerde yapayalnız kalmış, halini kimsenin anlamadığı kullarını Sen yalnız bırakmazsın Rabbim. Buradan Hz. Hızır Aleyhisselam'ın duasıyla Sana sesleniyorum. Rabbim, senden gelecek yardımlara, huzura çok ihtiyacım var. Rabbim, Sen büyüksün, Sen yücesin, Sen olmazları olduransın. Amin, Amin, Amin Ya Rabbel Alemin.” veya “Kul sıkışınca Hızır yetişirmiş, Sen bize de yetiş ya Hızır. Rabbim, Sen bizlere bol kazançlar sağla, bereketli rızıklar nasip et. Kimseye muhtaç etme. Senden diliyor, Senden istiyorum; her yerden bol bol rızık nasip et, inşallah. Amin.” gibi duaları da sıklıkla görülmektedir. Tüm bunların yanında duaya dair “Gece kalkın, elinizi açın Yaradana, Allah’ımıza dua edin... Yemin olsun kabul oluyor... 2 rekat şükür namazı kılın ve elinizi açıp isteyin... Vallahi oluyor... Ne zaman gece kalksam, namazımı kılıp ne istediysem... Ne derdim, sıkıntım varsa Allahım derdimi, sıkıntımı aldı.” gibi tavsiyeler; iş, para, sağlık, huzur, borçlardan kurtulma, belirli bir hastalıktan kurtulma, evlilik, aile içi geçim gibi pek çok dua da yorumlarda mevcuttur. Tüm bu yorumlar, halkın manevi ritüellere yönelik güçlü inançlarını ve dua aracılığıyla çözüm arayışlarını gözler önüne sermektedir. Video içeriği, halk hekimliği, inanç ve dua pratiklerinin, bireylerin sağlık, huzur ve refah arayışında ne denli etkili bir rol oynadığına dair somut örnekler sunmaktadır.

Video 24, Hızır Aleyhisselam'a atfedilen duaların okunması ve Hıdrellez bayramı ile ilgili inanışların anlatılması üzerine kurulmuştur. Video içeriği, İslamî inançlara dair kişisel yorumlar ve rivayetler içermekte olup, dini metinlerden doğrudan alıntılarla desteklenmemektedir. Video yapımcısı, duanın kişisel istek ve arzuların gerçekleşmesi için etkili olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, dinleyicileri abone olmaya ve videoyu paylaşmaya teşvik etmekte, bu sayede daha fazla kişiye ulaşmayı amaçlamaktadır. Videonun yorumları incelendiğinde çok büyük bir kısım yorum “Allah'ım yorumlara baktımda benim ve burada amin diyen kardeşlerimin senin rahmetine , merhametine çok ihtiyacımız var Yarabbim. Yarabbim okunan ezanların yüzü suyu hürmetine, toprakta yatan yavrumun hatırına, Peygamber Efendimizin yüzü suyu hürmetine, bütün mübarek kişilerin, bütün mübarek gün ve gecelerin yüzü suyu hürmetine, benim içinde bulunduğum zor durumdan kurtar, benim ve burada amin diyen bütün kardeşlerimin dualarını kabul et Yarabbim. Amin Amin Amin.....”, “Okunan Hızır İlyas duası hurmetine kendimle dahil tum hasta ve dertlerimize agri ve

sizilarimiza şifa gelsin ayrıca Allah evihriyavi olanlara hayirli ev borcu olanada hayirli bol paralar nasip etsin. Amiinnn amiiinn amiiinn” ve “Dayanılmaz ağrılarım var herkesin ve benimde Dua'larım kabul olsun Rabbim Şafi isminle Şifa versin” gibi bir dilek ya da dua niteliği taşımaktadır. İnsanlar çözemedikleri sıkıntılarını ve bunların duygusal yüklerini bu videolar aracılığıyla hafifletmeye çalışmaktadır. Özellikle Hıdırellez günlerinde dileklerin kabul olacağına yönelik inanç nedeniyle o günde dua eden yorumlar da mevcuttur. “AY İLK DÖRT FAZİNİ GEÇTİKTEN SONRA DİLFKLER TUTULUR.KABUL EDİLİR .BU YÜZDEN AYIN 12.13 GEÇTİKTEN SONRA YAPILMASI GEREKİR.DENİLİYOR..” şeklinde bilgi veren yorumlar da dikkat çekmektedir.

Video 25, Hıdırellez gecesini yapılan bir ritüel üzerine odaklanmaktadır. Ritüelde, kişisel isteklerin kağıt üzerine çizilmesi ve yazılmasıyla somutlaştırılması, ardından bu kağıdın bir gül ağacına bağlanması ve sabah alınarak suya atılması önerilmektedir. Video yapımcısı, bu ritüelin aşk, iş, sağlık, mutluluk gibi çeşitli konularda dileklerin gerçekleşmesine yardımcı olacağını belirtmektedir. Hıdırellez'in tarihsel ve dini önemine kısaca değinilerek, Hızır ve İlyas peygamberlerin bugüne atfedilen anlamları üzerinde durulmaktadır. Video, bu ritüeli uygulayacak kişilere adım adım bir rehber sunmakta ve ek olarak kanal sahibinin ücreti mukabilinde kişiye özel yaptığı enerji taşları hakkında bilgi sahibi olmak için sosyal medya hesaplarını paylaşmaktadır. Videonun açıklamalar kısmında Hıdırellez duası yazılı olarak verilmiştir. Video altındaki yorumlar, ritüele katılanların deneyimlerini ve sorularını yansıtmaktadır. “Yapmiwtim hidrlez gunu bir cox yazdigim dileyim gercek oldu” gibi bazı yorumlar, ritüelin etkili olduğuna dair kişisel tanıklıklar içermektedir. “Oglum 4 yasinda ve hafif otizmli daha dogrusu aspergerli. Akranlariyla olmak istiyor ama iletisim problemi yasiyor anlayamiyor cogu sosyal baglantiyi. Cok guzel konusup ifade ediyor aslinda kendini. Normal gelisim gosteren cocuklardan farki kalmasin saglikli mutlu ve basarili olsun istiyorum bunu nasil somutlastiririm. Birde esimde biraz daha fazla sevsin beni istiyorum ilgi gormuyorum ilgi gstersin istoyorum bunu nasil somutlastirirm ? Allah askina fikir verin” örneğindeki gibi bazı yorumlar ise yaşadıkları sıkıntıları paylaşmaktadır. Kimi yorumlar ise ritüelin nasıl uygulanacağı konusunda merak edilen noktalara değinmektedir: “Merhabalar sabah gün ağarmadan aldığımız kağıdı öğleye kadar akan suya atsak olurmu yada bahçemizde toprağa

gömsek”, “Merhaba. sevgilimin sağlığı için bı imge cızeblırmıyım?”, “Merhabalar ben dün geceyi kaçırdım ritüeli bugün yaptım olmaz mı” gibi daha pek çok soru sorulmuş ve soruların çoğunluğu kanal sahibi tarafından yanıtlanmıştır. Bazı yorumlar ritüelin doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığına dair belirsizliklere işaret etmektedir. Örneğin, “gul agaci veya herhangi bir agac dali yerine cuzdanimı koyup ertesi gun denize atabilir miyim” şeklindeki yorum gibi kağıdın ne zaman ve nereye atılacağı konusunda kafa karışıklığı bulunmaktadır. Bunun yanında olumlu kişisel deneyimlerin de paylaşıldığı görülmüştür: “Ne zaman denesem bu kanalın her rütbeli tutuyor yemin ederimmm kalben inanın yeter kalbinizi bozmayın imkansız degill hicbirsey”

Video 26’ya başlarken kullanılacak malzemeler belirtildikten sonra kısa bir meditasyon yapılması önerilmiştir. Ardından Hıdırellez gecesi yapılan bir ritüeli detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ritüel, kişisel isteklerin sembolik olarak detaylı şekilde kağıda aktarılması, görselleştirilmesi ve doğada bir ağacın dibine gömülmesi üzerine kuruludur. Video yapımcısı, bu yöntemin bilinçaltı ile çalışarak dileklerin gerçekleşmesine yardımcı olacağını iddia etmektedir. Ritüel sonrasında okunacak “Bin bir adım bir adım /Allah bir adım adım / Kerim kerem Allah /Başımda bir duman var yardım eyle ya Allah / La ilaha illallah Muhammeden Resullullah yetiş imdadıma hızır ile Allah birsin sen kulla mişersin biz gibi kulların yardımcısı sensin hızır deryada erdim murada amin.” şeklindeki bir dua da sunulmaktadır. Bu dua videonun açıklamalar kısmına da eklenmiştir. Videonun izlenmesi çok olmasına karşın, aynı konuyu ele almış olan bir önceki videoya nazaran oldukça az yorum bulunmaktadır. Bunun yanında videonun içeriğinde ya da açıklama kısmında herhangi bir ürün pazarlaması bulunmamakta ya da kişiye özel ritüel veya seans yapıldığına dair bir emare bulunmamaktadır. Öte yandan yeni nesil şifacıların kullandığı dil ve üslup özellikleri tıpkı 25. videoda olduğu gibi 26. videoda da kullanılmıştır.

Özetle Hızır Aleyhisselam’a atfedilen şifa ve yardım duaları, kullanıcılar tarafından hem fiziksel hem de ruhsal sıkıntılardan kurtulmak amacıyla yoğun bir şekilde yorumlanmakta ve paylaşılmaktadır. Videolarda anlatılan dua ve ritüel pratikleri, geleneksel halk hekimliği yöntemlerinin, dijital platformlarda toplumsal destek mekanizmalarıyla birleşerek çok katmanlı bir inanç sistemine dönüştüğünü göstermektedir. Yorumlarda yer alan anlatılar, izleyicilerin yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları, hastalıkları ve çaresizlik hissini gidermek için bu

uygulamalara başvurdıklarını ve topluluk halinde manevi bir güç bulduklarını yansıtmaktadır. Bu durum, halk hekimliği pratiklerinin sadece bireysel bir iyileşme aracı olmaktan çıkıp toplumsal bir dayanışma ve manevi destek aracına dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Dijital kültür, bu geleneksel uygulamaları farklı bir bağlama taşımış, içerik üreticileri ise bu süreci yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Videolarda, belirli ritüellerin nasıl yapılacağına dair talimatlar verilirken, açıklama kısımlarında metinler, tekrar sayıları ve ek ibadetler gibi ayrıntılar paylaşılmakta, izleyicilere rehberlik edilmektedir. Bu yönlendirme, halkın geleneksel bilgi kaynaklarına duyduğu güvenin dijital alanda nasıl sürdüğünü göstermektedir. Öte yandan, kullanıcı yorumları, ritüel ve duaların etkili olduğuna dair kişisel tanıklıklarla doludur ve bunlar, inancın gücünü ve topluluk içinde paylaşılan ortak deneyimi vurgulamaktadır. Bu sayede, halk hekimliği pratikleri, geleneksel topluluk yapısından çıkarak küresel bir erişime sahip, sanal bir kültürel form kazanmıştır.

4.2.2. Gerçekçi/ Akılcı Sağaltma Yöntemleri

Bu yöntemler yüzyılların deneyim ve gözlemleriyle şekillenmiş, genellikle bitkisel, hayvansal veya mineral kaynaklı maddelerin kullanıldığı geleneksel tedavi yöntemlerinin bütünüdür. Örneğin, muhtelif bitkilerin kök, yaprak, çiçek ya da meyveleri farklı şekillerde hazırlanarak türlü hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Bununla birlikte çeşitli hayvansal gıdaların yanında, hayvanların et, deri, kemik gibi tabîî parçalarından elde edilen ürünler de tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Örneğin, bazı bölgelerde hayvanların yağları cilt hastalıklarını hafifletmek için merhem olarak uygulanırken, kemik veya kemik suyu eklem sağlığını desteklemek amacıyla kullanılabilir. Bu yöntemler, hastalıklara karşı koruyucu, ağrı giderici veya iyileştirici etkiler sağlama amacı gütmektedir ve çoğu zaman hastalığın belirtilerini hafifletmeye yönelik akılcı ve pratik çözümler sunmaktadır. Halk hekimliğinde bu uygulamaların bilimsel geçerliliği her ne kadar modern tıp tarafından sınırlı ölçüde kabul edilse de özellikle kırsal bölgelerde ve geleneksel sağlık anlayışının sürdüğü topluluklarda halen yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu bilgiler bilimsel olarak kanıtlanmış değildir ve bazı

yöntemler zararlı olabilmektedir. Bu nedenle, halk hekimliği yöntemlerinin modern tıp ile birlikte değerlendirilmesi ve uzman görüşü alınması önemlidir.

4.2.2.1. Şifalı Bitkiler

Halk hekimliği pratiklerinde önemli bir yer tutan bitkilerin sağaltma gücünün bulunduğu dair inanışlar, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Günümüzde bilimsel olarak temellendirilmiş olan bu inanış, doğaya duyulan hürmetle harmanlanarak bedensel ve ruhsal sağlığı koruma aracı olarak görülmüştür. Şifalı bitkiler, bitkinin kendisi, kökü, yaprağı, sapı, çiçeği gibi farklı bölgeleri hastalıkların tedavisinde doğrudan kullanıldığı gibi, bazen tütsü, çay, merhem ya da macun şeklinde işlenerek uygulanmıştır. Bu bitkilerin etkileri, genellikle tecrübeye dayalı bilgi birikimiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Günümüzde bu bilgiler modern fitoterapi uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Nane, limon, adaçayı, kekik, tarçın gibi yaygın bitkilerin yanı sıra yerel coğrafyalara özgü bitkiler de halk hekimliğinde sağaltım aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç, sadece bedensel hastalıkların tedavisiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel ve inanç temelli ritüellerle de iç içe geçmiştir. Bu da şifalı bitkileri sadece bir tedavi aracı olmaktan öte geçirerek toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin bir parçası haline gelmiştir.

Bu bölümde toplam 5 video incelenmiş olup alaka düzeyine ve izlenme oranına göre bu videolar tercih edilmiştir. Bu videoların başlıkları şöyledir:

27- “MUCİZE OT / GÖZÜMÜ ÖYLE BİR AÇTI Kİ / DAMAR OTU / SİNİR OTU / Talha Uğurluel”

28- “İlaç Kullandırmayan Bitki! HASTALIKLARA KARŞI KORUR İBNİ SİNA ÖNERİSİ...”

29- “KARA HİNDİ BAĞI VE ŞİFALI BİTKİLER.Bahçeden hemen topla sofrada ye”

20- “ŞİFALI BİTKİLER 'İN İSİMLERİ VE FAYDALARI”

31- “Kara Çalı ağacının İnanılmaz Şifalı Faydaları”

Video 27’de damarotu veya yabani pazı olarak da bilinen bir bitkinin tıbbi özellikleri derinlemesine anlatılmaktadır. Konuşmacı, şifacı ya da bu konuda uzman biri olmadığını fakat geleneksel bitkisel ilaçlarla kişisel bir bağlantısı olduğunu ve bu bitkiyi göz sağlığını iyileştirmek için nasıl kullandığını açıklamaktadır. Video, bitkinin

anti-inflamatuar özellikleri ve göz sorunları, sindirim sorunları ve cilt rahatsızlıklarını hafifletme potansiyeli dahil olmak üzere çeşitli kullanımlarını vurgulamaktadır. Ayrıca, video, bitkinin nasıl tanımlanacağı, hasat edileceği ve çay veya turşu yapımı gibi tüketim önerileri dahil olmak üzere pratik ipuçları sunmaktadır. Genel olarak, video, kullanıcıları bitkilerin iyileştirici potansiyelini keşfetmeye ve bunları kullanmaya teşvik etmektedir. Video doğal ortamda, amatör şekilde çekilmiş olmakla birlikte anlatıcı kişi günlük konuşma üslubunu benimsemiştir. Videonun yorumları incelendiğinde söz konusu otun kendisine ya da çevresindeki insanlara iyi geldiği “Yıllardır yiyorum, özellikle mide rahatsızlığı, gastrit, mide yanması, ve talha beyin anlattığı bir çok hastalığa iyi geldiğini biliyorum. yaraya, ayak parmakları arası mantarına denedim. Göze damlatmayı özellikle deneyeceğim. Bu kez göz niyetiyle yiyeceğim. Aç karnına daha faydalı. 3,5,7,9 tekli sayılarda yenilmesini tavsiye ederim. Şifa Allah'tan cc” gibi yorumlarda söz edilmektedir. Bitkinin farklı hastalıklara iyi geldiği, “Talha bey benim geçen yıl geçmeyen öksürüğün var di ne denediysem geçmedi yalnız bu ottan içtim elhamdülillah geçirdi”, “Talha bey babaannemde köyde kalmıştım elimi kesmiştim çok fena kanamaya başlayınca babaannem hemen yerden bu otu kopartıp çiğneyip kesilen yere koydu hemen kanı durdurmuş sorduğumda ne otudiye kankesen otu demiş ti bizim köyde bu isimdedir”, “S.a Talhabey kardeşim aynen bende iltihap olunca bunu kullanıyorum çünkü vücuttan iltihap adıyor ben geniş yapraklı olanını kullanıyorum evet ildihapi atıyor ve astma da çok iyi geliyor ben damar otunu rezeneyle çay yapıyor ve içiyorum evet geniş olanını kullanıyorum ben anti biyotik kullanamıyorum diya bu mübarek bitkiyi kullanıyorum şükürler olsun Allah razı olsun bu bilgiler nice insanlara ulaşıyor sagolun var olun Allaha emanet olun” ve “Bende yiyorum bu ottan yemlik tadında mide ağrım vardı sırtımı deliyodu geçti hemen ağrı dindi biraz önce yine yedim üç yaprak kalp damar onariyormus kalp çalışmasını duzenliyormus başka bı videoda biri paylaşmıştı” gibi pek çok yorumla belirtilmektedir. Gerçekten etkili olup olmadığını merak eden yorumların yanında bitkiyi hangi yöntemle kullanmanın daha etkili olacağını soran yorumlar da mevcuttur. Bunun yanında bazı reçeteler veren “Anneannemin çok eski ilacıdır bu.Yaprakları büyüncce toplar,yıkar,güneş görmeyen bir yerde kurutup,toz haline getirir.Midemizde bir rahatsızlık olduğunda bir çat yada tatlı kaşığı balla karıştırıp aç karnına yutar.Eskiden Yimpaş'da baharat bölümünde çalışırken mide ameliyatı olacak bir

kadına önermiştim.Bir ay sonra geldi sayende ameliyat olmaktan kurtuldum demişti.Gerçekten mucizevi bir otmuş” veya“Kurutuluyor aktarlarda da ayrıca satılıyor çay olarak demlenip içildiğinde ayrıca faydalı oluyor içimi yumuşak hoş bir tadı var verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim Talha bey sağlıklı kalın” gibi yorumlar da bulunmaktadır. Ayrıca “Çocukken buna benzer bir ota kuzu kulağı derdik, ekşimtrak bir tadı vardı, çok severdik, ama arkasında öyle damar varmıydı unuttum. Aynı ot mu acaba.?” gibi sorular da sorulmaktadır. Geleneksel bilginin yayılmasının ne kadar kıymetli olduğunu belirten, “Anadoluda yaşayan büyüklerimizden öğrendiğimiz bilgileri gelecek nesillere aktarmak çok önemlidir. En azından siz değerli Tarihçimiz sayesinde Damar otunun sıradan bir ot olmadığını ve ciddi manada faydalı olduğunu görmüş olduk. Umarım faydalı bitkilerimiz yer yüzünden kaybolmaz. Hava kirliliği küresel faktörler bunu tetiklemez diyelim. Ağzınıza sağlık hocam” gibi yorumlar da öne çıkmaktadır. Öte yandan şifayı yalnızca bitkilerde aramanın doğru olmadığını savunan, “Öncelikle geçmiş olsun. Midenizin çok ağrımının, mutlaka altta yatan bir sebebi olabilir. ! Ama Kesinlikle bir dr'a muayene olmanız, belki endoskopi ile altta yatan sebebi öğrenmeniz gerekir. Bu ot veya her hangi bir ağrı kesici, ağrınızı kesebilir ama midenizi tedavi etmez ! Siz iyileştin zannedersiniz. Eşim de benzer durumu yaşadı. Ama.. Aman dikkat.” şeklinde yorumlar da yapılmıştır. Ayrıca “Limon damlat iyi gelir, hic damlamadım ama, burda bir ninemiz gözüne limon damlatirdi, 90 yasinda öldü iğneye ipi gözlüksüz takardı.” gibi göz sağlığını bozabilecek tavsiyeler veren yorumlar da yapılmıştır. Bu da yanlış bilginin yayılma ihtimaline iyi bir örnek niteliği taşımaktadır.

Video 28, İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't-Tıb adlı eseri temel alınarak hazırlanmış olup, bitkisel tedavi yöntemleri ve beslenme alışkanlıkları üzerine odaklanmaktadır. Özellikle sedef otu, ıspanak ve akasma gibi bitkilerin sağlık üzerindeki faydaları detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Videoya göre bu bitkiler, vücudu temizleyerek bağışıklık sistemini güçlendirmekte, çeşitli hastalıklara karşı koruyucu etkiler göstermekte ve genel sağlığı iyileştirmektedir. Ayrıca videoda tansiyon, kalp hastalıkları, sindirim sorunları, cilt rahatsızlıkları gibi birçok sağlık sorununa yönelik bitkisel çözümler ve beslenme önerileri sunulmaktadır. Son olarak, cinsel sağlık, kilo kontrolü ve genel vücut sağlığı için bazı besinlerin ve yaşam tarzı önerilerine yer verilmektedir. Video, izleyicilere doğal tedavi yöntemlerine olan ilgiyi artırmayı ve

sağlıklı bir yaşam sürmek için bitkisel ürünlerden nasıl yararlanabilecekleri konusunda bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Videoda dış ses bilgi verirken konuyla ilgili kısa stok videolar kullanılmıştır. Açıklamalar kısmında yer alan ifadeler “Kullandığınızda ilaç kullanmayı azaltacak hatta belki hiç ihtiyaç duymayacaksınız. Çünkü doğal bitkileri Allah sağlık için ve gelişimiz için yaratmıştır. Bizler ise hangi bitkinin neye iyi geldiğini bilmiyor ve tek çareyi sadece ilaçlarda arayarak yanlış yapıyoruz.” yönünde bir vurguyla, doğal bitkilerin iyileştirici etkileri üzerinde durmaktadır. Bu anlatım biçimi, doğal tedavi yöntemlerinin geleneksel tıbbı alternatif olarak konumlandırılmasıyla halk arasında sıklıkla rastlanan söylemleri çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte, açıklamaların altında kanal mağazasına ait ürün linklerinin bulunması, bu ifadelerin bir reklam aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir. Videonun yorumlar kısmına bakıldığında bazı kullanıcıların “Hazırladığınız video için teşekkürler ama bu bilgileri verirken bunları asla kullanmaması gereken insanlar olduğunda unutmayalım. Bir böbrek hastası bu saydiklarnızın bir çoğunu asla kullanamaz bunun için bu tür bilgilendirmelerde her zaman karşıyım. Mutlaka çok şifalı bitkilerdir belkide bir çok ilaçtan iyidir ama onları hekimler bütün hastalıkları değerlendirerek yazıyor bunlarsa bilinçsiz bir şekilde kullanıldığında ölüme bile sebep olabiliyor” gibi uyarılarda bulunduğu rastlanmaktadır. Bu yorum halk hekimliğini göz ardı etmemekle beraber bilimsellikten uzaklaşmamak gerektiğini hatırlatan kullanıcıların olduğunu göstermektedir. Bununla beraber “Teşekkürler doktorum tv birşey sormak istiyorum, süt için dediniz, başka dr.lar süt kemik erimesi yapıyor içmeyin diyorlar, ben 69 yaşında bir bayanım, ne yapmalıyım, cevap vererseniz sevinirim” yorumuna verilen, “Boşversene doktorları Allah İbn-i Sina hazretlerini cennete kavuştursun bugün doktora gittim midem bulanıyor dedim mide bulantısı hapi kullan dedi bitti. Doktorların bişey bildiği yok” yanıtı ve “Allah yeni doğmuş bebeği süt ile besletmiş annesinden insanlarda hayvanlarda oyle kedim yavruladı 3 ...4 .ay anne sütü emdiler...şimdi kemik erimesi olsa doğa böyle mi olurdu yapmayın....ha kutu hazır sütlerde ne var bilemem..organik süt bulun için derim...ben de yaşımı aldım her gün bir bardak süt içerim.. eskiler sofralarından sütü yoğurdu eksik etmezlerdi...süt içemiyorsanız yoğurt yiyin şifadır.. dr larda yeni moda lar çıkarmasın.. annem 92 yaşında sabah sütünü içer akşamda yoğurdunu yer ama kendi mayalar.. benden genç.. 5 vakit de namazını kılar.” yanıtı konvansiyonel tıbbı olan güvenin sarsılmış olduğunu

göstermektedir. Tüm bunların yanında “Sedef otu nasıl buluruz?”, “Dağ kekiyi kullanıyorum neye iyi gelir” gibi sorular kanala olan güveni ve bilgi alma isteğini göstermektedir. Öte yandan “O banyolar her romatizmaya iyi gelmiyor ,2 sene önce gittim gitmez olaydım, sonbahar ve kış ayını kırık ağrısı gibi ağrılarla geçiriyorum önceden daha iyiydim.” şeklindeki yorum her yönteminin her hastalığı tedavi etmediği yönündeki bir deneyimi aktarmaktadır. Nitekim, şifalı bitkiler üzerine yapılan popüler içerikler, yanlış bilgi ve yönlendirmelerin potansiyel zararları sebebiyle halk sağlığı açısından risk faktörü taşımaktadır.

Video 29, halk arasında sıklıkla kullanılan şifalı bitkilerin tanıtımına ve kullanım alanlarına dair amatör bir sunum niteliğindedir. İçerik, konuşmacının kendi bahçesinde yetişen ve topladığı karahindiba, mavi hindiba, yabani marul, gelincik gibi bitkilerin özellikleri, faydaları ve kullanım şekilleri üzerine odaklanmaktadır. Konuşmacı, bu bitkilerin geleneksel tıpta kullanılan şifa kaynakları olduğunu belirtmekte ve kişisel deneyimlerini paylaşmaktadır. Ancak, sunumda bilimsel bir dayanak veya referans bulunmamakta, tamamen kişisel gözlemler ve deneyimlere dayanmaktadır. Açıklamalar kısmında “Kara hindi bağı bitkisi KORONA VİRÜSÜNE Yakalanmadan bolca tüketelim bağışıklık sistemimizi güçlendirelim” ifadesi, bu bitkinin bağışıklık sistemi üzerinde olumlu bir etki yaratacağı inancını yansıtmaktadır ancak bilimsel bir dayanağı bulunmamaktadır. Kanal sahibi yorum yazan kişilerin sorularına aktif şekilde yanıt vermektedir. Karahindibanın nasıl tüketilmesi gerektiğiyle ilgili sorulara “toplayın kurutun yıl boyu çayını yapın çayı bir bardak kaynamış suya bir tutam atın demleyin günde bir bardak için ka ciyeride harika temizler ve güçlendirir”, “haşlayın zeytin yağlı salatasını yapın veya yemeklerin yanında çi olarak tüketebilirsiniz” veya “merhabalar kardeşim gölgede kurutub günde bir bardak içiyorum. Yoğurt otu hakkında bir bilgim yok hiç kullanmadım çünkü” gibi tavsiye içeren yanıtlar vermiştir. Kullanıcı yorumları incelendiğinde söz konusu bitkinin yöresel isimlerine dair “Biz onun adına kara çıtlık deriz ben onu bulğur pilavıy' yla yiyorum çok güzel oluyor”, “Ege de radika,Akdeniz bölgesin de güneyik denir,acı ve tatlı iki türü bar,atalarımız eskiden çok tükettirdi bir de teke sakalı var Akdeniz göller yöresinde.Yaban marulu ekin tarlaların da çok olur.” veya “Sizde karahindiba bizde güneyik derler çok şifalı bir ottur farklı güneyik çeşitleri vardır acı ve tatlı olarak özellikle ilk evre kanser başlangıcında birebirdir tedavi için çiğ yenirse

daha faydalıdır” gibi pek çok bilgi bulunmaktadır. Ayrıca kişisel deneyimlerini paylaşan, bitkinin yararlarından söz eden ve bitkinin kullanım biçimiyle ilgili bilgi veren “Kokunden çıkan sütünü agzına damlatan her türlü kaser hastalığına iyi geliyor bulgaristan doktorları hep bunu öneriyor günde 6 kokun sütünü dilinize damlatın kanser hastalığını durdurur vücuttaki nodulleri kısırları kanserli hücreleri öldürüyor sağlıklı kişilerinde yapması öneriliyor ,yapraklarını kurutulup çayı içildiğinde gıvater sinir sitres psikolesik kan mikrobu kalp kasi güçlenmesinde kalp hastalıklarında vır bir sürü hastalıkta kullanıla bilir günde en fazla 1 su bardağı içilmesi öneriliyor lütfen kronik rahatsızlığı olan doktoruna sorsun çünkü kullandığınız ilaçla tepkime yapabilir ..” veya “hindiba otu toplanır yıkanır temizlenir kurutup çayını kullanırsın günde bir bardak# taze olarak ayrıca ıspanak gibi kavurup yersin veya salatalara katar tüketirsin bunu 21 gün yapacaksın 10 gün ara verip tekrarlırsın kürler 21 gün kullanılır## Nisan ayı tam mevsimi dir her yerde bulunur” gibi yorumlar da dikkat çekmektedir. Ayrıca, şifa arayışında olan bireylerin bu videolardan öğrendiklerini uygulama istekleri, “Eşim karaciğerde kist ameliyatı oldu, tedavi görüyor. Bu bitkiyi toplayacağım, çok sağ olun, bilmiyordum, emeğinize sağlık” şeklindeki yorumda da görüldüğü gibi kendini göstermektedir.

Video 30’da çadır otu, yemlik otu, madımak otu, abdestbozan otu, acı ağaç, ayı üzümü, baldırıkara, binbirdelik otu, çoban çantası, darıföföf, venüssaçı, çöven otu, ekinezya, kudret narı, şevketi bostan, ökse otu, karabaş otu ve altınmühür otu gibi çeşitli bitkiler hakkında kısa bilgiler sunulmuş ve faydaları anlatılmıştır. Videoda, bu bitkilerin fotoğrafları ekrana yansıtılırken anlatıcı tarafından bitkilere dair açıklamalar yapılmaktadır. Anlatım sırasında Karadeniz ağzının kullanıldığı ve fonda müzik eşliğinde bilgilendirme yapıldığı gözlemlenmiştir. İçerikte bilimsel bilgilerden faydalandığı izlenimi verilmiş olmakla birlikte herhangi bir kaynak belirtilmemiştir. Ayrıca bu bitkilerin nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili ayrıntılı bilgi sunulmamıştır. Videoda modern tıbbın henüz gelişmediği yakın geçmişe değin insanların şifalı bitkilerden yararlandığı belirtilmiştir. Hekimlerin piri olan Lokman Hekim’in bütün bitkilerin özelliklerine hakim olduğunu ve ölümsüzlük iksirini de bu bitkiler vasıtasıyla yaptığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, videoda halkın doğayla kurduğu ilişkinin yüzyıllar boyunca süregelen bilgi birikimi ve deneyim paylaşımı temelinde şekillendiği, bitkilerin yalnızca bir beslenme unsuru değil, aynı zamanda bir sağlık ve

şifa kaynağı olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca, Anadolu’da bitki şifacılığı, hekimlik ilmini Şahmeran’dan aldığına dair efsaneye konu olan bir pir olarak anılan Lokman Hekim’e dayandırılmış, böylece anlatımın güçlendirilmesi amaçlanmıştır. İzleyici yorumlarına bakıldığında, şifalı bitkilerin tıpta da geçerliğinin olduğu “Bu sayfa da emeği geçen herkese teşekkür ederim bazen biz insanlar çok nankör olabiliyoruz halbuki bu yaptığınız insanlara bir umut ışığı oluyor ibni sina da bu güne kadar bazen tıbbın bile istiyerek bilerek faydalandığı bir daldır yüce rabimiz da size sağlıklı mutlu huzurlu bir yaşam dilerim sevgi ve saygı ile selamlıyorum” ifadeleriyle belirtilmiştir. Bunun yanında “ALTIN MÜHÜR otu kokusu okadar güzelki insan koklamaya doyamıyor.. o tirşik otu varya işte en şifalı ot odur .bitliste çok yaygın bu ot bölgede KARİBELK ismiyle tanınıyor biz genellikle kız çocukların saçını örer gibi örüyoruz ve kurutuyoruz ve kışın kırmızı veya beyaz et katarak pişiriyoruz çok şifalı ottur suyu bile her derde deva kurutulmuş haliyle piyasada kilosu 200 lira civarında” veya “Abi maraş otu ölüyü diriltiyo at gör” ve “Ben sigarayı bıraktım içme isteğini aşırı azaltıyor” gibi ifadelerle, insanların videoda anlatılan bitkilere atfettiği şifa değerleri öne çıkarılmıştır. Diğer yandan “Yemlik dede sakalı deriz biz” şeklindeki ifadeler, bitkilerin halk arasındaki isimlerine dair yöresel bilgileri yansıtmaktadır.

Video 31, dağlık bölgelerde yetişen karaçalı bitkisinin farklı kısımlarının geleneksel halk hekimliğinde çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanıldığına dair bir anlatım sunmaktadır. Özellikle bitkinin meyvelerinin, kurutulduktan sonra çay olarak tüketilerek idrar söktürücü, böbrek taşı düşürücü ve göz iltihabı giderici etkileri olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, karaçalı meyvelerinin nazar değmesi gibi nedenlerle de kullanıldığına dair bilgiler verilmektedir. Videoda, bitkinin yapraklarının ise yara iyileştirici özelliği olduğu ve ezilerek yaranın üzerine uygulandığı vurgulanmaktadır. Bu bilgiler ışığında, video halk arasında yaygın olarak kullanılan bitkisel tedavi yöntemlerinden birine dair deneyimleri ve inançları aktarmaktadır. Kullanıcı yorumları incelendiğinde, karaçalı bitkisi hakkında bireylerin kendi deneyim ve gözlemlerine dayalı “Karaçalı işte, çocukken çok yerdik küpe gibi olan meyvesini. Calisindan da yeni diktigimiz ağaçları hayvanlar yemesin diye guzluk denilen şeyi yapardık. Öyle büyüttüğüm ağaçlar, (özellikle incir ve nar) çoktur. Bir de bu çalı bizim Akdeniz’de çok olur. Anlatıldığı gibi rakımı yüksek yerde değil denize yakın yerlerde çok olur.” veya “emeğin için sağolasın..(arkadaşlar)kelimelerini az kullansak derim..!

en önemli özelliğini söylemedin kara çalı çok ama çok tesirli faydalı basur(hemoroid) tedavisinde kullanılan bir bitkidir hendek kenarlarında açık meralarda çalı şeklinde bol bulunur.25 gün kadar her gün bir avuç 1 litre kaynar suya koyup soğuduktan sonra su yerine için.her hangi bir tadı yok rahatlıkla içebilirsiniz 30 gün sonra tekrar edin kesinlikle şifa bulacaksınız.” gibi çeşitli bilgiler paylaştığı görülmektedir. Bazı kullanıcılar, bitkinin çocukluklarından beri bölgesel olarak bilinen ve kullanılan özelliklerine dair bilgiler sunarken, bazı yorumlar ise, “keçilerin en sevdiği yiyeceklerden biri bunu yiyen keçi iyi süt verir bu bitki aşılama yoluyla çoğaltılması halinde yem olarak kullanılabilir protoin değeri yüksek olduğu için süt yemi katkısı olarak değerlendirilmeli diye düşündüm” örneğinde olduğu gibi hayvan besiciliğinde ve hastalık tedavisinde bitkinin sağladığı faydalara dikkat çekmektedir. Yorumlar, bitkinin farklı sağlık sorunlarında nasıl kullanıldığına, kişisel deneyimlere, hatta bölgesel adlandırmalarına dair zengin bilgiler sunmaktadır. Örnek olarak “Aydın kuyucakin köylerinde olur bizim orada ilme ağacı deriz ve dikenlidir bende bir kaç sene önce duymuştum böbrek tasini düşürmeye faydalı diye bir türlü nasip olmamıstı toplama”, “Dış kabuğuyla beraber dövüp, deve dikenini(Sarı yıldız) ile beraber kalp rahatsızlıkları için de kullanılıyor.”, “Karaçalı ormanlık çalılık alanlarda bulunur faydaları da idrar söktürme böbrek temizler şekeri düşürür böbrekteki iltihabı temizler şekere faydalıdır” ve “Ben kökünü çıkartıp kaynatıp suyunu çıkartıyorum ağızda gargara yaparsanız hiç dış ağrısı çekmezsiniz” gibi yorumlar verilebilmektedir. Bitkinin nazarlık olarak kullanıldığına yönelik “Çaltı diyoruz ağacından nazarlık yapılır, bahçe veya tarlayı korumak için yapılan avla denilen korunagin en üst sırasına konulur ki insanlar ve hayvanlar zarar vermesin...” gibi yorumlar mevcuttur. Videonun “Allah’ın bize sunduğu doğanın nimetleri” şeklinde açılması ve “Kendiliğinden değil sonsuz kudret ve azamet sahibi Allah’ın rahmet hazinesinden geliyor. İşte en büyük şifa bunu bilmektir” gibi bazı yorumlar geleneksel şifa anlayışının dini inançlarla harmanlandığı da gözlenmektedir.

Halk hekimliğinin en köklü tedavi yöntemlerinden biri olan bitkisel tedavi uygulamaları, Anadolu coğrafyasında yüzyıllardır süregelmektedir. Toplayıcılık faaliyetleri aracılığıyla doğayla iç içe yaşayan topluluklar, ampirik gözleme dayalı olarak hangi bitkinin ya da otun neye iyi geldiğini öğrenmiş ve nesilden nesile bu bilgiyi aktarmıştır. Günümüzde nane ve limon çayının mideye, zencefilin gribe iyi

geldiği gibi bilgiler bu aktarımın bir sonucudur. İnternet sayesinde bilgi paylaşımının kolaylaşmasıyla, bilimsel yaklaşımla harmanlanan halk hekimliği uygulamaları, bitkisel tedavi yöntemlerinin devamlılığını sağlamaktadır. Bu durumun faydaları yanında zararları da mevcuttur. Yanlış tanı koyma ve tedavi uygulama bunlardan biridir. Zira bitkisel tedavi yöntemleri tamamlayıcı olarak görüldüğü için kimi zaman hafife alınabilmekte ya da alerjik reaksiyonlar göz ardı edilebilmektedir. Bu nedenle hekim kontrolünü de gözetmek gerekmektedir. Öte yandan, modern topluluklara bakıldığında modern tıbbın tedavi yöntemlerinin belirlenmesinde büyük ilaç şirketlerinin giderek artan etkisi, bu şirketlerin kâr odaklılıkları ve bilimsel araştırmalar üzerindeki etkileri nedeniyle sıklıkla eleştirilmesi, alternatif tıp ve organik ürünlerin popülerleşmesi gibi sebepler halk hekimliğine olan ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Lakin bu da organik ürün adı altında içerik ve firma ile ilgili belirsizliklerin bulunduğu ürünlerin Sağlık Bakanlığının teftişlerine rağmen piyasada dolaşmasına neden olmuştur. Dijitalleşmenin halk hekimliği üzerindeki etkilerine incelenen videolardan hareketle bakıldığında bitkilerin geleneksel kullanımlarını ve bu bitkilerle ilgili ritüel veya pratiklere dair bilgilerin aktarımının zaman zaman bilimsel bilgilerle harmanlanarak sanal ortamda devam ettiği ortaya koyulmaktadır. Videolar ve videolara gelen yorumlar halkın doğayla kurduğu ilişkiyi, sağlık ve şifa konularında geliştirdiği kendine özgü yöntemleri anlamak için önemli bir veri sağlamaktadır. Bu bağlamda şifanın doğal kaynakların ve ilahi gücün bir armağanı olduğuna dair inanç YouTube videolarında devamlılık göstermektedir. Bu noktada bitkilerin iyileştiriciliği olmadığına dair herhangi bir yorum bulunmaması, yalnızca birtakım bitkilerin dikkatli kullanılması gerektiğine dair kimi uyarıların bulunması dikkati çekmektedir. Zira bu durum, bitkilerin iyileştirici etkisine dair inanca dayalı bir şifa anlayışından ziyade, deneyim yoluyla elde edilmiş etkilerin vurgulandığı bir iyileşme yaklaşımını yansıtmaktadır. Ayrıca yorumlarda “memlekette bu bitki olurdu”, “çocukken bu bitkiyi çok görürdük” veya “anneannem bunun çayını/ salatasını yapardı” gibi ifadeler bireylerin kültürel belleğe ve geleneksel bilgiye olan bağlılığını yansıtmakta; aynı zamanda, geçmişle günümüz arasındaki bağı kuvvetlendiren ortak bir kültürel mirasın sürdürüldüğüne işaret etmektedir.

4.2.2.2. Şifalı Sular ve Kaplıcalar

İnsanın şifa arayışında farklı kültür ve toplumlarda kullanılan şifalı su ve kaplıcalar, termal suların içerdiği mineraller ve doğal sıcaklık sebebiyle, özellikle kas ve iskelet rahatsızlıkları ve çeşitli cilt hastalıkları gibi sağlık sorunlarının tedavisinde kullanılmıştır. Halk hekimliği geleneğinde şifalı sular, sadece bedensel hastalıkların giderilmesi için değil, aynı zamanda ruhsal sorunların giderilmesi amacıyla da kullanılmıştır. Bu suların etrafında oluşan kaplıcalar ya da çeşmeler aynı zamanda sosyal etkileşim ve dayanışma alanları olarak işlev görmüştür. Konvansiyonel tıbbın da termal suların iyileştirici özelliklerini kabul etmesiyle, kaplıca tedavileri bilimsel bir çerçevede ele alınmaya ve tamamlayıcı bir yöntem olarak kullanılmaya başlamıştır.

Bu bölümde toplam 5 video incelenmiş olup alaka düzeyine ve izlenme oranına göre bu videolar tercih edilmiştir. Bu videoların başlıkları şöyledir:

32- “Ciltteki Hastalıklara İyi Gelen Türkiye’deki Şifalı Kaplıcalar”

33- “Bu Mahallenin Suyu Şeker Hastalarına Şifa Dağıtıyor”

34- “kimsenin bilmediği o yere gittim (YERİN ALTINDAN 80 DERECE SU FIŞKIRIYOR)”

35- “Böbrek taşına iyi geldiği öne sürülen suya inceleme”

36- “ŞİFALI SU MANİSA DEMİRCİ”

Video 32’de bir anlatıcı Türkiye’nin kaplıca ve şifalı sular açısından zengin bir ülke olduğu belirtilerek sahip olduğu bazı kaplıcalar hakkında kısaca bilgi vermektedir. Özellikle cilt sağlığına faydalarıyla bilinen bu kaplıcalar, Afyon Sandıklı, Ağrı Diyadin, Balıkesir Edremit Güre, Bolu, Diyarbakır Çermik, İstanbul Tuzla, İzmir Balçova ve Çeşme, Kütahya Gediz ve Simav, Manisa Salihli Kurşunlu, Mardin Germiab, Muğla Karaada, Nevşehir Kozaklı, Niğde Çiftehan, Rize Çamlıhemşin, Sivas Kangal, Samsun Havza gibi birçok ilde bulunmaktadır. Bu kaplıcaların şifalı suları, cilt hastalıkları, romatizma, sinir sistemi rahatsızlıkları ve diğer birçok sağlık sorununa iyi gelmektedir. Videonun içeriğiyle alakalı görseller ve stok videolar kullanılarak anlatımı güçlendirmek amaçlanmıştır. Açıklamalar kısmında ise video kısaca özetlenmiş ve “Hekiminizin önerdiği ilaçlar var ise mutlaka kullanınız. Unutmayınız ki, hastalık yoktur hasta vardır. Her hastalığın seyri insandan insana değişir. Teşhisi koyacak olan ancak, bir hekimdir. Bu doğal bitkilerin yardımcı ve

destekleyici olduğunu unutmayınız. UYARI: Bu bilgiler sağlık siteleri ve sağlık kitaplarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Hiçbir şekilde doktor tavsiyesinin yerine geçmez.” şeklinde bir uyarı ilave edilmiştir. Videonun izlenme sayısı 13 bini geçmiş olmasına karşın çok az yorum bulunmaktadır. Bu yorumlardan bazıları “Sultaniye kaplıcasını unutmuşsunuz benim sedeflerim orada geçti” şeklinde videoya ek bilgi sunarken bazıları ise “Uyuz oldum hangi kaplıca iyi gelir hocam” şeklinde soru içermektedir. Bu soruya kanal sahibi “Çok geçmiş olsun. Balıkesir'in Gömeç ilçesinde bulunan Derman Ilıcası (diğer adı Uyuz Ilıcası) uyuz çok iyi geldiği ifade ediliyor. Sağlıcakla kalınız...” yanıtını vererek kullanıcıya destek olmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde “ÇOK. FAYDALI. BULDUM LUTFEN PSİKOLOJİK. RAHATSIZLIKLARA. İYİ. GELEN. KAPLICALAR. ARAŞTIRINIZ TOPLUMUMUZDA. PSİKOLOJİK SENDROMU. VAR BU. KONUYA. EGİLİN AYRICA. GIDALARDA YİYECEKLERİNDE. PSİKOLOJİK. FAYDALARINI. YAYINLAYINIZ BAŞARILAR” şeklindeki yoruma kanal sahibi tarafından verilen “Tavsiyeniz üzerine hazırladığımız videomuzu izlediniz mi? <https://www.youtube.com/watch?v=RtTlmKO8ukk>” şeklindeki yanıt kullanıcılarla olan etkileşimin yüksek olduğunu ve bir dayanışmanın söz konusu olduğunu göstermektedir.

Video 33, Bursa’nın İznik ilçesinin Karatekin Mahallesi’nde yer alan bir doğal su kaynağının, özellikle şeker hastalığına iyi geldiği yönündeki halk inanışını ve bu inanışın bölgeye olan ilginin artmasına nasıl yol açtığını anlatmaktadır. Yerel halk, kişisel deneyimlerine dayanarak bu suyun şeker hastalığına iyi geldiğini iddia etmektedir. İl ve ilçe sağlık müdürlüğü tarafından yapılan analizler, suyun bor miktarının yüksek olduğunu göstermiştir. Buna rağmen, bölge halkı ve çevre illerden gelen ziyaretçiler, bu suya şifa atfederek düzenli olarak tüketmektedir. Video haber niteliği taşımakla beraber röportaj şeklinde düzenlenmiş; mahallenin görüntüleri, söz konusu suyun aktığı çeşme ve röportajı yapılan mahalle muhtarının görüntüleri verilmiştir. Videonun açıklama kısmında video özeti verilmiştir. Yorumlar kısmına bakıldığında suyun kapanmış olduğuna dair verilen bilgilerin yanında “Şifayı veren dağıtan Allah’tır, su vesile olur sudan bilme Rabbinden bilmen lazım. Şifayı doktordan ilaçtan bilen var bütün bunlar sebepler, besmeyleyle için” gibi yorumlar da bulunmaktadır. Bu durum hastalığın ve sağlığın ilahi bir güç tarafından bir nedene

bağlı olarak verildiği inancının hala devam ettiği göstermektedir. Öte yandan alternatif tedavi yöntemi sunan “Arkadaşlar ben raporlu şeker hastasıydım hap kullanıyordum.naptim biliyormusunuz incir yaprağı ve zeytin yaprağı kuruttum ayrı ayrı bundan haftada bir veye iki defa çay yapıp içiyorum birde normal patates pirinç tatlı fazla yemiyorum doktoruma gittim tahlillerim yapıldı doktorum benim raporumu yenilemedi ilacımı kesti senin şekerin üç aydır 95 i geçmemiş kendine dikkat et iyisin dedi ben şu an 6 aydır ilaç kullanmıyorum tokluk şekerim 120-130 arasında açlık 90-106 arasında seyrediyor Allah'a şükürler olsun tatlıda simitten bir lokma yiyemiyordum şimdi 4dilim baklava yiyiyorum şekerim en fazla 130 oluyor çok şükür iyiyim.” gibi yorumlara da rastlanmıştır. Ayrıca konum ve iletişim bilgisi isteyen yorumların yanında “Çok kişi adres sormuş Bilecik ve Sakarya yönü den gelenler için Osmaneli Pamukova arasında mekece var oradan bursa iznik Yalova tabelası var oradan devam edince ilerde sağda Karatekin köyü tabelasida var zaten” gibi adres tarifi veren yorumlar bulunmaktadır. Bu suyu denemek isteyen ya da deneyeceğini belirten, “Kızım şeker hastası Bolu'dan su doldurmaya muhtarimizin dediği gibi şeker suyu doldurmaya gittik ailecek camiden doldurduk sonra dönerken heryer bagbahce bisiyler alalım derken köyün haline uğradık sorarken kimden alabiliriz diye muhtarım Ünal abi çıkageldi bize çay kahve ısmarladı eve davet etti Allah razı olsun kendisine çok teşekkür ederim olan üstü bir insan su hakkında söyleşide bulunduk tadı biraz değişik bize zezem e yakın bir hissiyat verdi soğuk içince güzel bir hissiyat veriyor evde herşey bu sudan yapılmalı dedi Ünal abi inşaallah faydası olur hastalıktan kurtulur kızım” gibi yorumlar ve “Kargoyla 19 Litre Su Gönderirseniz Ne Kadar Olur Fiyatı Şeker Hastamız Var Onun İçin” gibi yorumlar bulunmaktadır.

Video 34'te kanal sahibi, Bursa İnegöl'e bağlı Kurşunlu köyündeki doğal termal su kaynağını keşfetme deneyimini izleyicileriyle paylaşırken, aynı zamanda bu suyun özellikleri ve çevresi hakkında bilgi vermektedir. Mekan bölge halkı ve çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından ilgi görmektedir. Özellikle cilt hastalıklarına iyi geldiği düşünülen bu sıcak su kaynağı, bir fabrikanın kazı çalışmaları sırasında tesadüfen bulunmuştur. Yüksek kükürt içeriği nedeniyle kokusu olsa da ziyaretçiler buraya sağlık sorunlarına çare bulmak amacıyla gelmektedir. Bölgeye ulaşımın zor olması ve altyapı eksiklikleri, bu doğal kaynağın potansiyelini tam olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Fakat bu konu hakkında çalışmaların yürütüldüğü ve buraya ulaşımın

nasıl sağlanabileceği gibi konulara videonun açıklamalar kısmında değinilmiştir. Yorumlar bölümünde ise, kullanıcılar tarafından kükürdün kullanım alanlarına dair bilimsel bilgi paylaşımı ve bölgenin sosyal, kültürel ve çevresel özelliklerine dair çeşitli ifadeler yer almaktadır. Örneğin, “Kükürdün birçok kullanım alanı vardır. Ham kükürdün büyük bölümü kükürt dioksit gazı, sülfürik asit, karbon sülfür ve tiyosülfat gibi maddelerin üretiminde kullanılır. Ayrıca kara barut, havai fişekler, kibrit yapımı, kauçuk kükürtlenmesi ve ebonit üretiminde de yararlanılır” ifadesi, izleyicilerin bazılarının kükürdün endüstriyel ve bilimsel kullanımları hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra, bölgenin doğal güzellikleri, ailece gidilebilecek nitelikte olup olmadığı gibi sorular da sıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin, “Bayramda çok dolu ve güzel oluyor, herkese tavsiye ederim. Orman ve güzellikler hepsi bir arada, çocuklar çok güzel eğleniyor. Hem şifalı su hem mangal yapmak için harika yer” gibi yorumlar, alanın sosyal bir çekim merkezi olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kükürt oranının yüksek olması sebebiyle suyun sağlıklı kaplıca suyu olup olmadığına dair tartışmalar yapılmakta; vitiligo ve sedef gibi cilt rahatsızlıkları, kaşıntı tedavisi ve çocuk sağlığına olan etkileri konusunda bilgi arayışına gidilmektedir. Örneğin, “Vitiligo hastalığına iyi gelir mi?”, “Sedef hastalığına iyi gelir mi?”, “Kaşıntı için çocuklar girebilir mi? 6-10 yaş arasına bir zararı var mı?” şeklindeki sorular, termal suyun tıbbi etkilerine dair kaygıları ve bilgi ihtiyacını yansıtmaktadır. Ayrıca, suyun içilip içilmediği, yılın farklı dönemlerinde bölgeye gidilip gidilemeyeceği, alanda soyunma-giymeye olanakları, çadır kamp yapılabilmesi, konaklama yapılıp yapılamayacağı, giriş için izin gerekip gerekmediği gibi konularda bilgi arayışının bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu yorumlar, termal kaynağın hem sağlık amaçlı kullanım hem de rekreasyonel amaçlarla ziyaret edilmesi açısından toplumsal ilgiyi çekmeye devam ettiğini göstermektedir.

Video 35’te, Muş’un Gümüşali köyünde yer alan ve böbrek taşlarını erittiği iddia edilen bir su kaynağı, bilim insanlarının dikkatini çektiği belirtilmektedir. Bölge halkı tarafından şifa kaynağı olarak kabul edilen bu su, yapılan araştırmalar sonucunda mineral içeriği yüksek ve bazı kimyasal bileşikler içeren bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Özellikle demir bileşiklerinin varlığı, suyun taş eritici özelliğine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Ancak, suyun sağlık açısından uzun vadeli etkileri ve içilebilirliği konusunda henüz kesin sonuçlar elde edilmemiştir. Bilim insanları, halkı

bu suyu kontrolsüz bir şekilde tüketmeme konusunda uyarırken, suyun içeriği hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Bu durum, halk arasında yaygınlaşan inanışların bilimsel verilerle desteklenmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bazı kullanıcılar analiz sonuçlarını merak ettiklerini ifade ederken bir kullanıcı, internette bulduğu sonuçları paylaşarak şu şekilde uyarıda bulunmuştur: “Burda yazmamışlar ama sonuçları internette var ben kısaca paylaşıyorum Uluslararası akredite bir laboratuvar da yapılan analizde, suda yoğun miktarda bakteri bulunduğ u belirlendi. Suyun içilebilir olmadığı na dikkat çeken Dölek, "Sudan numune aldığım zaman analiz sonuçları çıkılmadan 'içilmesin' diye söylemiş tim. Bu suyun insan sağ lığı için zararlı olabileceğini ifade etmiş tik. Sonuçlar da söylediğ imizi teyit eder vaziyette. Suda yüzde 300 oranında nitrat olduğ u belirlendi. Nitratin kaynağını bilmiyoruz ama gübreden ya da insan atıklarından olabilir. Suda çok yoğun miktarda bakteri var. Kireç oranı da hayli yüksek. Bu su içilebilir bir su değ il. Bu tür içeriğ i bilinmeyen suların analizleri yapılmadan tüketilmemesi insanların sağ lıkları için önemlidir. Sağ lık müdürlüğü ya da valilik bu suyun tüketilmemesi konusunda uyarı yapmalı. Suyun çıktığı kaynağ ın yanına uyarıcı tabelalar asılmalı" diye konuştu.” Öte yandan, diğ er kullanıcı yorumlarında, suyun böbrek taşlarını tedavi edici özelliğ ine dair deneyimler paylaşılmaktadır: “Bende gittim sodalı bir su her taş ın bileş imi farklıdır bu suyu içtikten sonra beş dakika koş manız lazım böbrek taş larını düşürüyor su kirli değ il oraya giden vatandaşlar tarafından fazla yoğunluk nedeniyle olmaktadır .bu su her taş ı eritmez ama böbrek taş ı bu suya hafif kalır 3 gün süreyle günde 4 defa iki bardak al sonra gör sonucunu”, “Ben musluyum bizim köy ovanın ortasında suyun faydaları çok var birincisi taş ları ve böbreklere ve idrar yoluna çok faydası var”, “Bu su Bizim köy ile Qicix (dereyurt köyü) , alozerk (gümüş ali) köyünün tam sınırlarının olduğ u yerde bulunmaktadır. Çocukluğ umdan beri bu suyu içtikten sonra ş ifa bulunduğ unu söyleyen çok sayıda insan biliyorum. Kendim de defalarca içtim. Çocukluğ umda aş ırı sodalı olan bu su gittikçe o tadı azalsa da hala ş ifa kaynağı olduğ una inanıyorum. Ç amur banyosu da faydalıdır. Kırmızı kil renginde bir ç amuru var. Yara ve ç atlak olmayan cilt için faydalıdır.” ifadeleriyle, suyun iyileştirici gücüne olan güven vurgulanmıştır. Bir yorumda ise “Suda bakteri bulunmuş olabilir, bu böbrek taş ını eritemeyeceğ i anlamına gelmez; bakteri varsa kaynatıp içersin, o kadar” denilerek bilime mesafeli bir güvenle suyun

faydalı olabileceğine olan inanç dile getirilmiştir. Bu yorumlar, bilimin halk inançları üzerindeki etkisini ve sağlık algısının yerel şifa kaynaklarına yönelik sürdürülen güvenle nasıl şekillendiğini göstermekte, bilimsel bilgilere rağmen halkın bu kaynağın tedavi edici özelliklerine duyduğu inancın devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bazı kullanıcılar suyun farklı sağlık sorunları üzerindeki etkilerini de sorgulamış: “Safra taşı eritiyor mu?”, “Viteligo hastalığına iyi gelir mi?” sorularını yöneltmiştir. Diğer kullanıcılar benzer kaynakların başka yerlerde de mevcut olduğunu ve olumlu sonuçlar aldıklarını “Denizli Sarayköy e bağlı hisar köyünde de bu sudan var hemde kesin çözüm taş ve kuma”, “İzmir’de de bir su var kullandım ve faydasını gördüm”, “Bir çok yerde var burası ahlata bitlis diyor aynısı vanda faruk suyu var vanda kime dersiniz yerini bilir bende yakında vana faruk suyuna eşim için gidecem geçmiş olsun” şeklinde ifade etmişlerdir. Öte yandan bu suyu deneyip etkisini göremeyen kullanıcılar da “Merhaba arkadaşlar bende taş vardı gittim bolbol içtim bir faydasını görmedim bardağa koydukları sözde taşlar taş değil sertleşmiş çamur Parçaları boşuna buralara kadar gelip masraf etmeyin yazıktır tadını soracaksanız gaz tadı olan soda gibi” gibi yorumlarda kendilerini ifade etmişlerdir. Ayrıca tüm bunların yanında “Böbrek taşı olanlar ekşina balığının kafasında bulunan ekşina taşı diye geçen taşlardan alıp sarımsak dövücüyle ezip limon suyuyla karıştırıp en az 1 gün bekletip 3 gün içsin hiçbirşeyi kalmaz kesin çözümdür. Miktar yarım çay bardağı kadar olacak her gün yarım çay bardağı 3 gün boyunca. Dua etmeyi unutmayın :)” gibi farklı reçeteler sunan yorumlar da mevcuttur.

Video 36’da Manisa Halıtlı Köyü, Sarıalan Köyü ve Demirci Köyü istikametinde bulunan; böbrek taşı, safra kesesi taşı, prostat, mide bağırsak rahatsızlıkları, ciltte yaralar, kanser hastalığı, tansiyon, şeker hastalığı, bayan hastalıkları, kist, miyom, kilo verme, metobolizma hızlandırma vb. çeşitli rahatsızlıklara iyi geldiğine inanılan suya dair bilgi verilmektedir. Amatör bir çekimle kaydedilmiş olan videonun içeriğine bakıldığında suyun çıktığı bölge kayır altına alınmış ve orada bulunan, iyileşme deneyimini bizzat yaşamış ya da birinin yaşadığına şahit olmuş kişilerle röportaj yapılmıştır. Açıklamalar kısmında “edinilen bilgiler tamamen suyu kullanan şahıslardan alınmıştır. şifa ALLAHTAN herkese acil şifalar dilerim.” ifadeleri yer almaktadır. Yorumlar incelendiğinde “boğazımda faranjit midemde reflü vardı gecmiyordu. bu sudan bir bidon ictim. yalan konusmim tam

gecmedi ama bunada şükür gecelerf rahat uyuyorum artık. bundan birkaç sene evvel. babamın ayağında yara vardı. bir sürü doktora gitti ilça krem gecmedi. ayakkabı giyemezdi. biri bu suyu dedi. babam bir kere ayağına sürdü bir haftada iyileşti. ozman bu kadar meşhur değildi su. ben bunu sosyal medyada bir yaydım su meşhur oldu :) eskiden millet yüzüne bakmazdı suyun :) daha doğrusu bakmazmış.” şeklindeki ifadeler iyileşme deneyimini aktarırken herhangi bir etki görmeyen bireyler de deneyimlerini paylaşmıştır: “teyze oğluna aldirdik,mide kanseri annemiz için aldik ama bi faydasını göremedik biz”. Bunun yanında suyun tam olarak nerede olduğunu soran yorumlar, “Bu su vitiligo hastalığına da iyi gelirmi acaba”, “Bende şeker hastasıyım insülin kullanıyorum faydası olur mu acaba? Birde ne kadar içeceğim kullanım süresi ne kadar? Ankara dan gelip gitmek zahmetli olacak ama...”, “İyi günler Bağırsak kanserine bağırsaktaki iltahaplaşmaya iyi gelirmi.”, “Beyin tümörü ne de iyi geliyor mu acaba” gibi çeşitli hastalıklar üzerindeki etkisini merak eden yorumlar, suya erişmek için bir yol arayan “Kargolayabilirlermi” şeklindeki yorumlar da dikkat çekmektedir. Öte yandan bu tür suların Türkiye’nin çeşitli yerlerinde bulunabildiği ve oralardan da temin edilebildiği “ablacığım bu suyun aynısından türkiyenin bir çok noktasında var.ben bursada yaşıyorum ve sürekli kullanıyorum.gerçekten insan sağlığına çok faydalı.insan vücudunun ihtiyacı olan tüm mineraller ve vitaminler var bu tarz sularda.mevlam dert vermiş ama dermanda vermiş.birde bu suya şifalı su diyor insanlar.şirke girer böyle denmesi.çok büyük günaha girdiklerinin farkında bile değiller.şifayı sadece allah verir.”, “ben bursa inegöldeyim.bizim burda oylat kaplıcaları var.oylatın hemen altında saadet köyü var.bu suyun aynısı burdada var yani.taaa manisaya kadar gitmenize gerek yok.annezinize allah şifalar versin.ne kanseri anneniz acaba?” gibi yorumlarda belirtilmiştir.

Geçmişten günümüze şifalı suların kullanımı yaygın bir gelenek olarak devam etmektedir; özellikle kaplıcalar, çeşitli hastalıkların tedavisinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, günümüzde “şifalı” olarak bilinen sular, hidroterapi ve balneoterapi adları altında tamamlayıcı tedavi yaklaşımlarıyla kullanılmaktadır. Hidroterapi, sıcak-soğuk uygulamaları ve buhar banyoları gibi suyun farklı fazlarının sağaltma amaçlı kullanımlarını ifade ederken; balneoterapi, jeotermal sular, termal çamurlar ve diğer doğal kaynak sularının tamamlayıcı tedavi olarak kullanımını kapsamaktadır (Karagülle, 2008: 224-225). Bu çerçevede halk hekimliğinin dönüşümü

olarak da değerlendirilebilecek bu durum, günümüzde çeşitli ticari kaygılarla desteklenen ve hastalara iyileşme vaat eden pek çok sponsorlu içeriğin ve termal otel, spa merkezi vb. reklamların, özellikle YouTube gibi dijital platformlarda, yaygınlaştığına işaret etmektedir. İncelenen videolardan hareketle Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bulunan bu şifalı sular, özellikle cilt hastalıkları, romatizma, sinir sistemi bozuklukları, böbrek taşları gibi sağlık sorunları için tercih edilmektedir. Videoların her birinde bu suların çeşitli yönleriyle halka tanıtıldığı görülmektedir. Bu durum bir yandan geleneksel bilginin kayıt altına alınmasını, diğer yandan halk sağlığını tehlikeye atabilecek olan yanlış bilginin yayılımının önlenmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca bu tür tanıtımların yerel ekonomiye katkı sağladığı görülmektedir. Bu suların iyileştirici etkileri üzerine halk arasında olumlu deneyimler paylaşılma ile beraber, yapılan incelemeler çoğu durumda bu etkilerin henüz tam anlamıyla kanıtlanamadığını göstermektedir. Ayrıca, bazı kullanıcılar bu tür kaynak sularının mineral yapısı sebebiyle olası yan etkileri hakkında endişe duymakta; ancak, suyun faydalarına inanan pek çok kişi, alternatif tedavi arayışlarını sürdürmektedir. Bu şifalı suların destekleyici olarak kullanılabilmesi unutulmamalı ve tıbbi tedaviye alternatif olarak görülmemelidir.

4.2.2.3. Hacamat ve Sülük Tedavisi

Hacamat ve sülük tedavisi geleneksel tıp uygulamaları içinde yer alan ve insan sağlığını iyileştirmeye yönelik bir tedavi yöntemi olarak tarih boyunca farklı kültürlerde uygulanmıştır.

Özellikle kas ya da eklem rahatsızlıkları, migren ve dinmeyen ağrı gibi durumlarda kullanılan hacamat İslam dini tarafından önerilen bir uygulama olduğu için sık sık dinsel boyutuyla da gündeme gelmektedir. Bu nedenle uygulamanın fiziksel sağlık yanında ruhani bir dinlenme ve iyileşme sağladığı da belirtilmektedir. Hacamat bedendeki sıvıların dengeye gelmesi ve “pis kanın” vücuttan atılması için uygulanmaktadır.

Bu yöntemle kan almak yahut vücudun istenen yerine kan toplamak için, küçük bir fanus ters tutularak içine süratle sokulup çıkarılan bir alev vasıtasıyla havası boşaltıldıktan sonra vücuda kapatılmakta, böylece kanın, üzerindeki hava basıncının azaldığı o kesime hücum etmesi sağlanmaktadır. Eğer amaç sadece kan toplamak değil kılcal damarlardan kan almaksa, kanın alınacağı yer uygun

bir kesici aletle çizildikten sonra fanus kapatılır ve bu durumda kan iç basıncın etkisiyle kolaylıkla dışarı çıkar, yani fanus tarafından emilmiş olur. Bu işlemlerden birincisine “kuru hacamat”, ikincisine “kanlı hacamat” denir (Köşe,1996).

Günümüzde kupa tedavisi ya da hacamat tamamlayıcı tıp yöntemleri arasında yerini almıştır. Buna karşın her hastalığı tedavi edebileceği gibi inançlar ve yöntemin steril ortamda gerçekleştirilmemesi gibi durumlar risk faktörü olarak görülmektedir.

Sülük tedavisi ise, sülüklerin vücudun belirli yerlerine yapıştırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu tedavi yönteminin kanı temizlediğine, vücutta biriken zararlı maddelerin atılmasına yardımcı olduğuna ve ağrıyı hafiflettiğine inanılmaktadır. Modern hekimlikte de kullanılan bu yöntemin hastalarda iyileşme sağladığı gözlemlenmiş fakat steril bir ortamda uzman doktorlarca yapılması gerektiği belirtilmiştir. Halkbilimi perspektifinden bakıldığında, sülük tedavisi, doğal kaynaklara dayalı tıbbi bilgi birikiminin ve bu bilgiyi kültürel ve inançsal bağlamlarda yorumlama süreçlerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Bu bölümde toplam 5 video incelenmiş olup alaka düzeyine ve izlenme oranına göre bu videolar tercih edilmiştir. Yorumlar kısmı kapalı olan videoların yerine ise alternatifleri aranmıştır. Bu videoların başlıkları şöyledir:

37- “Sülük ve Hacamat ile Varis Tedavi Edilir mi? | Doç. Dr. İlker Kiriş”

38- “Sülük tedavisi nasıl yapılır? Sülük tedavisi yüze faydası | Dr. Portakal Sağlıklı Yaşam Merkezi”

39- “Hacamat Nedir? Sülük Tedavisi Nasıl Yapılır? - Hayatı Güzel Yaşa - TRT Avaz”

40- “Hacamat ve sülük tedavisi Oytun Erbaş Dursun Gezer”

41- “Hacamat yaptırmanın faydaları? Hangi rahatsızlıkların tedavisinde yardımcı? Ve nasıl uygulanıyor?”

42- “Hacamat -Sülük Tedavisi -Su Orucu Hakkında Detaylar | Bekir Develi ile Peynir Gemisi | Salih Selman”

Video 37, sülük ve hacamat uygulamalarının varis tedavisindeki etkinliği üzerine yapılan araştırmaların eksikliğini ve bu yöntemlerin bilimsel temellere dayalı olmadığını vurgulamaktadır. Sülük tedavisinin varisli bölgeye uygulanan sülüklerin salgılarıyla geçici bir ağrı kesici ve pıhtı eritici etki yaratabildiği, ancak varislerin temel nedeni olan toplardamar yetmezliğini tedavi etmediği belirtilmektedir. Hacamat uygulamasının ise varisli bölgede aşırı kanama riskini artırdığı ve varislerin altta yatan nedenini çözmediği vurgulanmaktadır. Video, bu geleneksel yöntemlerin yerine varis

tedavisinde bilimsel yöntemlerin ve uzman görüşünün önemini vurgulayarak, hastaları yanlış yönlendirmelerden korumayı amaçlamaktadır. Kanal sahibi gelen sorulara titizlikle cevap vererek aynı hassasiyeti göstermiştir: “Merhaba sülük tedavisi kısırlık olurmu”, “Hocam selamun aleykum, meniye hastalığında sülük tedavi eder mi?”, “Uyuz için iyi gelir mi”, “Kopuk tedavisi ise yarar mı hocam”, “Hocam sülük tedavisi siyatik rahatsızlığında fayda gösterir mi? büyük problem yaşıyorum bu konuda cevabınızı bekliyorum hocam şimdiden teşekkürler.” gibi soruların pek çoğuna cevap olarak aslında sülük tedavisinin her hastalık için etkili olmadığını, hatta bazen zararının bile olabileceğini, sadece uygun bazı durumlarda işe yaradığını vurgulamaktadır. Kanal sahibine adres veya iletişim bilgisi sorulduğunda gerekli bilgileri verdiği görülmektedir. Yorumların bazılarında “Hocam varis tedavisi için Ankara’da önerebileceğiniz dr var mı acaba şimdiden tşk ederim.” gibi çeşitli şehirlerden bir doktor önerisi istenmiş, kanal sahibinin söz konusu şehirde tanıdığı iyi bir doktor olması halinde tavsiyede bulunmuştur. “Tam da varis tedavisine başlarken böyle iyi bir anlatım ve kafa karışıklığını giderici güzel bir vidyoyu denk geldim. Ne yazık ki günümüzde para için bazen uygun tedavi yöntemlerinden hastalar tam olarak doğru tedaviye yönlendirilmeye biliyorlar. Teşekkürler güzel anlatiminiz için” şeklindeki bir yorumun da işaret ettiği üzere bu tür tedavilerin maddi çıkarlar için her türlü hastalığa iyi geldiği gibi bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Fakat videoda tamamen bilimsel verilere dayalı bilgiler verilmeye ve yanlış bilginin yayılımını önlemeye yönelik bir tutum serglenmektedir. “Uzman bir hacamatçı olarak kesin olarak şunu söylemeliyim eğer ahmak değilse hiçbir hacamatçı direk varisli damar üzerine hacamat yapmaz eklem ve omurga üzerine hacamat yapmaz çünkü uygulanan basıncın etkileri olumsuzdur aynı zamanda modern tıbbın damar köreltip sonuç odaklı olmasına bir mağdur olarak karşıyım nitekim varikozel ameliyatı geçirip olumsuz sonuçlarını ameliyattan sonra söyleyen doktorların ahlâkî yönlerinin hiç gelişmemiş olduğunu belirterek sonuç odaklı değil tedavi odaklı olunmasının arkasındayım beslenme ve perhizden tutun da egzersiz ve destekleyici her türlü yardımla hacamat ve sülük de buna dahildir varis olayı ciddi derecede giderilebilir. Saygılarımla” şeklindeki uzman bir hacamatçı olduğunu belirten bir birey, kanal sahibinin söylediklerini desteklemektedir. Tüm bunların yanında varisin nasıl geçeceğine dair bir soruya, bir

başka kullanıcı “kardeşim kara üzüm çekirdeği tozu iyi geliyor her sabah aç karınla yoğurtla karıştırıp ye.” şeklinde bitkilerin şifasını içeren bir reçete sunmuştur.

Video 38, sülük tedavisinin geleneksel ve modern tıptaki yerini, faydalarını ve uygulama alanlarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Sülüklerin doğal bir detoks aracı olduğu, dişlerinden salgıladıkları biyoaktif maddeler sayesinde pek çok hastalığa iyi geldiği vurgulanmaktadır. Özellikle dolaşım sistemi sorunları, kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, kronik hastalıklar ve estetik amaçlı uygulamalarda sülük tedavisinin etkili olduğu belirtilmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın sülük tedavisine yönelik düzenlemeleri sayesinde bu yöntemin daha güvenli ve erişilebilir hale geldiği ifade edilmektedir. Video, sülük tedavisinin dünya genelinde kabul gören ve FDA onaylı bir yöntem olduğunu da vurgulamaktadır. Ancak sülük tedavisinin doğru kişiler tarafından ve doğru yöntemlerle uygulanmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Videonun yorumlar kısmı incelendiğinde bu tür tedavilere pek çok doktorun mesafeli olduğuna dair, “Dr olarak anlatmanız çok güzel bir çok Dr kabul etmiyor. Yaptırdığını görünce kızıyorlar. Hacamat veya sülük.” Şeklindeki yorum dikkat çekmektedir. Zira doktorların alternatif tıp veya tamamlayıcı tıp adı altındaki tedavi yöntemlerine yaklaşımları farklılık göstermektedir. Bir kısım bu tür tedavilerin bazılarının bilimsel olarak araştırılmadan bir tedavi yöntemi olarak sunulamayacağı kanaatindeyken bir kısım ise bu tür tedavilerin etkili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Bülent Ecevit Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev yapan 262 öğretim üyesi ve araştırma görevlisi üzerinde yapılan bir çalışmada doktorların %48.5'i geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarının etkili olduğu kanaatindeydi. Öte yandan %27.5'i bu konuda kararsız kaldıklarını beyan etmiştir. Bunun yanında doktorların %87'si bu yöntemlerin tek başına bir tedavi yöntemi olmaktan ziyade, mevcut tedavilere ek olarak kullanılabileceğini belirtmiştir (Aslan Yüksel, 2018: 64). Bazı kesimler tarafından, bu tedavi yöntemlerinin yaygınlaşmasının engellenmesinin altında yatan nedenin, “çünkü herkes böyle yöntemlere başvurursa doktorlar aç kalır, ama önce tıp yinede” yorumunda da belirtildiği üzere tıbbi profesyonellerin ekonomik çıkarları olduğu düşünülmektedir. Bu görüşe göre, alternatif tedavi yöntemlerinin popüler hale gelmesi durumunda, geleneksel tıbbi hizmetlere olan talep azalacaktır. Diğer yorumlara bakıldığında “Ms hastasıyım yürümekte zorlanıyorum faydalı olurmu”, “Eski sivilce izlerine iyi gelir mi” gibi farklı hastalıkların tedavisinde bu yöntemlerin kullanılıp

kullanılamayacağına dair sorular yer almaktadır. “Hocam merhaba 13 gün önce yüzüme sülük yaptırdım 7 adet ve izleri hala belli minik şiş halde iz kalmaması ve dokunun hızlı iyileşmesi için ne yapmam gerekiyor” sorusuna “Kantaron yağı kullanacaksınız iz kalmaz” şeklinde bir bitkisel tedavi önerisi sunulmaktadır. Bu tedaviyi deneyimleyen bireylerin merak edilen soruları yanıtlayarak diğer hastalara destek olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin “nasıl bi tedavi nasıl geçti önerir misin” sorusuna “çok kolay sülük yaptıktan sonra kanaması durunca günde iki kere süreceksiniz güneş görmediği zaman sürseniz daha faydalı ben gece yatarken bir de sabah kalkınca sürüyorum iz kalmaz bir de yüze büyük sülük değil küçük sülük koyulmalıdır buna da dikkat etmemiz gerekir” şeklinde yanıt verilmiştir.

Video 39 “Hayatı Güzel Yaşa” adlı bir televizyon programının kesitinden oluşmaktadır. Programda, geleneksel tıp yöntemlerinden hacamat ve sülük tedavisinin tarihçesi, uygulama yöntemleri ve sağlık faydaları üzerinde durulmuştur. Hacamatın vücuttaki toksinleri atarak bağışıklık sistemini güçlendirdiği, migren gibi rahatsızlıklara iyi geldiği vurgulanmıştır. Sülük tedavisinin ise ciltteki küçük yaralardan kan alarak ve özel enzimler salgılayarak tedaviye destek olduğu belirtilmiştir. Programda, bu yöntemlerin uygulanması sırasında dikkat edilmesi gereken noktalar ve yan etkileri hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca, bu tür alternatif tıp uygulamalarının uzman bir hekim tarafından yapılması gerektiği ve sağlık bakanlığı tarafından onaylandığı vurgulanmıştır. Bunun yanında yayın esnasında bir kişiye kupa tedavisi uygulanmıştır. Halk arasında bu tür tedavi yöntemlerine dair tecrübeler farklılık göstermektedir. Örneğin, “Guzel ve faydalı bilgiler verdiginiz için hepinze tesekkür ederiz on senedir hemoroitime her sene suluk kullanıyorum cokmemnunum herkeze tavsiye ediyorum” şeklindeki bir yorumda tedavinin olumlu etkilerini deneyimlemiş olan kişi tedaviyi başkalarına da tavsiye etmiştir. Bununla birlikte, “Sakın kulak çınlaması için sülük yaptırmayın çınlama daha da artıyor” şeklindeki bir yorumda bu tedavinin olumsuz sonuçlarına maruz kalılabildiği görülmektedir. Yine, sülük tedavisinin yanlış uygulanmasının olası sonuçlarından bahseden “Ben eminönünden alıp kendim yaptım 2 tane koydum kanama durmadı bacak şuan sargıda yaptrcaksanız uzmana yaptrn söyliyim” gibi yorumlar da dikkat çekmektedir. Hem videoda hem de yorumlarda bu tür uygulamaların uzman kişilerce yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bununla birlikte, tedavi süresince oluşan

kanamanın bir süre devam etmesi gerektiği: “zaten belli bir müddet kanamasi gerekiyor” ifadeleriyle belirtilmiş ve bu süreçte tedavinin etkili olabilmesi için “aceleniz olursa, sülüğün ardından kupa çekip öyle tampon yaparsınız. Aksi halde gevşek bir pamukla kapatmak gerekiyor. Çıkan kanın yüzde 88-90 civarı toksik zaten” şeklinde bir öneride bulunulmuştur. Ayrıca, “Yanliz unutulun en onemlisi kadin erkege hacamat yapamaz” şeklinde yapılan yorumda kadınların erkeklere hacamat yapmasının uygun görülmediği şeklinde inançların olduğu da gözlenmiştir. Bunun yanında geleneksel tedavi yöntemlerinin tıbbın yeni keşfettiğini vurgulayan “hocam halkımızın yeni tanıdığı bir tedavi yöntemi değil doktorların yeni öğrendiği bir tedavi yöntemi :)” şeklindeki yorum, bu tür uygulamaların toplumda uzun süredir var olduğuna ve halkın geleneksel bilgi birikimi sayesinde bu yöntemleri geçmişten beri tanıdığına işaret etmektedir. Bu bakış açısı, geleneksel tıbbın bazı yönlerinin modern tıp tarafından ancak son dönemlerde incelenmeye başlanmasıyla birlikte gündeme geldiğini ortaya koymaktadır.

Video 40’ta, konuşmacı hacamat ve sülük gibi alternatif tedavi yöntemlerinin etkinliği ve güvenilirliği üzerine kişisel görüşlerini ve deneyimlerini paylaşmaktadır. Hacamatın vücuttaki toksinleri atarak bağışıklık sistemini güçlendirdiği, migren gibi rahatsızlıklara iyi geldiği ve hatta sigarayı bırakmaya yardımcı olabileceği iddia edilmektedir. Sülük tedavisinin ise pıhtılaşmayı önleyici özelliği sayesinde yaraların iyileşmesini hızlandırdığı belirtilmiştir. Ancak, konuşmacı sülük tedavisinin hijyen koşullarına dikkat edilmesi gerektiğini ve bu yöntemlerin uzman bir hekim tarafından uygulanmasının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, geleneksel tıp yöntemlerinin modern tıbbın tamamlayıcısı olarak görülebileceği ve bazı durumlarda etkili olabileceği vurgulanmaktadır. Yorumlar incelendiğinde “Doktor sülükler sayesinde hipertiroidden kurtuldum. 1,5 yıl süren baş ağrım stres teşhisi kondu. Ağrıdan uyuyamıyordum, uyuyamadıkça baş ağrım artıyordu. Baştan hacamat yaptırdım.1 günde bıçak gibi kesildi, bebek gibi uyudum. Uzman kontrolünde, doğru noktalara uygulanması gereken tedaviler.”, “Suluk hacamat yaptirdim mi vucut bir hafiflik oluyor yenileniyor gibi”, “Hacamati kötüleyen programlar oluyor tvde..Ben çok faydasını gördüm Kilo vermeye de yardımcı.Tum toksinin sırttan çekilmesi gibi rahatlatıcı bir uygulama.2 ayda bir yaptırılması uygun” gibi hacamatın iyileştirici etkilerini yaşadığını belirten yorumlar bulunmaktadır. Bunun yanında bu tedavilerin

çeşitli hastalıklara iyi gelip gelmediği yönünde “Burun eti şişmesine sülük uygulanır mı ve faydası olur mu?”, “Sülük tedavisinin derin ven trombozuna iyi geliyor mu acaba Oyun Hocam.. Sinsice ilerlerleyen bacaklarda dolaşım bozukluğu ve ödem için vücudun kendi kendini iyileştirmesi mümkün mü?” gibi sorular bu videoda da karşımıza çıkmaktadır.

Video 41, hacamat adı verilen geleneksel bir tedavi yöntemini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Hacamatın tarihsel kökenleri, uygulama yöntemleri, faydaları ve dikkat edilmesi gereken noktalar üzerine odaklanan video, bu yöntemin İslami ve Çin tıbbında da uzun yıllardır kullanıldığını belirtmektedir. Bu noktada yorumlar incelendiğinde dini hassasiyete sahip bireyler “Çinden değil 1400 sene önce efendimizden öğrendiğimiz bir sünnettir sünnetidir”, “Bir yanlış düzeltelim Ender bey hacamat peygamber efendimizin miraca çıktığı zaman müjdelendi” gibi yorumlarda bulunurken Çin tıbbında bu yöntemlerin uygulandığının göz ardı edilemeyeceğini vurgulayan “arkadsim, belki de otuz kırk yıl öncesine kadar vakmlu bardak yoktu. İspirtolu atesle ısıtılan bardakla yapılagelen yaygın yöntem. Cinlilerde de uygulanan bir yöntemmiş. Araştırmacı ruhun varsa inceleyebilirsin. Biraz da (fayda görrceğine dair) inanc meselesi.” gibi yorumlar da mevcuttur. Videoda, hacamatın vücuttaki toksinleri temizleyerek bağışıklık sistemini güçlendirdiği, kan dolaşımını iyileştirdiği ve çeşitli sağlık sorunlarına iyi geldiği iddia edilmektedir. Ancak, video hacamatın bilimsel olarak kanıtlanmış tüm faydalarını sunmaktan ziyade, daha çok kişisel deneyimlere ve geleneksel inanışlara dayanmaktadır. Nitekim anlatıcı, hacamat sırasında istediği takdirde kişinin inandığı değerlere göre dua ya da olumlamalar yapılabileceği yönünde tavsiyeler sunmakta, hacamatın ayın belirli zamanlarında ya da haftanın belli günlerinde yapılabileceğini belirtmektedir. İlaveten videonun klinik ortamında çekilmesi ve bir hasta üzerinde hacamat uygulamasının gösterilmesi gibi durumlar tedavinin güvenilirliğini artırma yönünde olumlu etkilere yol açmaktadır. Öte yandan hastanın bir kadın olması yorumlarda “Erkeğe erkek hacamat yapmalı, kadına kadın hacamat yapmalı..! Tesir ve mahremiyet açısından en ideali budur..” gibi eleştirilere neden olmuştur. Ayrıca, videoda hacamatın uygulanması sırasında dikkat edilmesi gereken hijyen koşulları ve uzman bir hekim tarafından yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. “Sünnettir peygamber efendimiz s.a.v hazreti Muhammed Mustafa demiştir güzel uyguladınız hijyenik tebrikler hocam keşke ıspartada olsanız bende

yaptırdım 2 tane bel fıtığım var” gibi yorumlar hacamat yaptırmaya yönündeki istekleri göz önüne sererken; “Ben yaptırdım ilk seansta Bile çok faydasını gördüm herkese mutlaka yapmasınj öneririm”, “Allah razı olsun hocam bizler yıllardır yaptırıyoruz ama insanların çoğu hacamatın bilincinde değil çok güzel sağlıklı bir tedavi.Rabbim herkesin yardımcısı olsun”, “Ehline yaptirdinizde cok etkili.Yilardir sirt arisi ceken ben bianda bu aridan kurtuldum rabime şükürler olsun.”, “Şiddetle tavsiye ediyorum. Öyle bi hafifledim ki, daha da ötesi nefes alamıyordum ben, her nefes alışımında o sigaranın zifır tadı burnumdan geliyordu. akciğer bölgesine hacamat yaptım sanki hiç sigara içmemiş gibiyim şu an”, “Ben bugün uzman bi doktora hacamat yaptırdım ilkkez yaptırdım açıkçası korkuyodum çiziklerden ama inanin hissetmedim doktorum işini gerçekten özenle dikkatli yaptı o kadar hafifledimki rahatladım keşke daha önce yaptırsaydım dedim hiç beklemeden yaptırın ama bir doktora uzmana yaptırın” gibi yorumlar bu yöntemi deneyimleyip herkese tavsiye ettiklerini beyan etmektedir. Lakin burada dikkat edilmesi gereken husus ise tedavinin etkisinin uygulayan kişinin uzmanlığı ve hijyen koşullarına bağlı olmasıdır. Yorumlarda “Kafaya yaptırdınız mı faydası nedir” sorusuna “ben yaptırdım sağ ve sol tarafına konsantrasyon ve hafıza unutkanlık için yapılıyor” cevabının verilmesi bu videoda da kullanıcılar arasında bir bilgi ve deneyim paylaşımının olduğunu göstergesidir.

Video 42’de hacamat ve geleneksel tedavi yöntemlerinin sağlık üzerindeki etkileri ile doğru şekilde uygulanmasının önemi vurgulanmaktadır. Video bir program formatında olup söyleşi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Program bir dua ve selamlama eşliğinde açılıp duayla kapanmaktadır. Program katılımcısı, hacamatın uzman hekim gözetiminde, gerekli hijyen koşulları sağlanarak, tıbbi müdahalelerle desteklenerek yapılması gerektiğini, uygun bir teşhis ve tedavi planının esas olduğunu, bu tedavilerin bilinçsizce ya da ehil olmayan kişilerce yapılmasının sakıncalı olabileceğini, geleneksel tıp uygulamalarının da modern tıbbın rehberliğinde ve ölçülü şekilde kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca hacamatın bağışıklık güçlendirme, kan dolaşımını artırma ve ağrıları azaltma gibi koruyucu sağlık uygulamaları çerçevesinde düzenli yapılabileceğini eklenmektedir. Bunun yanında tıbbi bilgilerin, alternatif tedavi yöntemleriyle nasıl birleştiğinin üzerinde durulmaktadır. Ayrıca hacamatın İslam’daki yeri, sağlık sorunlarına olan etkileri, uygulama şekli ve kişisel deneyimler gibi çeşitli konular ele alınmaktadır. Örneğin, duanın ve dini inancın

hastalıklarla mücadelede manevi destek sağlayabileceği düşüncesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, hacamatın kişisel inançlar ve kültürel değerlerle iç içe geçmiş bir uygulama olduğu ve bu nedenle farklı yorumlara açık olduğu belirtilmektedir. Videonun yorumlar kısmı incelendiğinde kanal sahibine, konuğa, şifa arayanlara dair pek çok dua bulunmaktadır. Bunun yanı sıra izleyicilerin hacamat ve geleneksel tedavilere ilişkin deneyim ve görüşleri yer almaktadır. Örneğin hacamatla iyileştiğini belirten “Sevgili hocam ve doktorum..Elinden şifa buldum inşallah dilinden de bulucam..Allah senin gibilerin sayısını çoğaltsın.Seni çok seviyorum..” gibi yorumlara rastlanmaktadır. Hacamat yaptırmak isteyen “Yeri nerede hacamat için ücreti uygunmu” gibi soruları diğer kullanıcılar cevaplandırmıştır. Bu gibi yorumlar burada da yardımlaşma unsurunun devam ettiğini göstermektedir. Bunun yanında hacamat uygulamalarının öğrenilmesine yönelik bir teşvik olduğu “selamun aleyküm 2 yıllık fizyoterapi bölümü okudum, 4 yıldır'da hacamat ilmi ile meşgul oluyorum.Salih hocamızın ellerinden öperim kendisinden öğreneceğimiz çok şey var.Rabbim dualarına bizide ilhak eylesin ellerinden öperim.Bekir abi sizede teşekkür ederiz böyle kıymetli bir sohbet için.hürmetler dilerim”, “hacamatı yapmak isteyen tıp öğrencilere öğretmek için kendi zerinde deneten Salih hocam Allah sizden razı olsun, sayılarınızı artırsın..” gibi yorumlarda göze çarpmaktadır. Videoda yer alan bir söyleme dikkat çeken ““Hacamat budadan gelmiş olsaydı,... halay başı yaparlardı tıp dergilerinde” Ne kadar doğru söylediniz. İçim yana yana güldüm..” şeklindeki yorum kendi geleneksel değerlerimize yeterince ehemmiyet verilmediğine işaret etmektedir. Yorumlarda ayrıca, sülük tedavisi gibi diğer geleneksel uygulamalar hakkında da “SÜLÜĞÜN ASIL FAYDASI: BEDENE FAYDALI ŞEYLER AKTARIYOR. HACAMAT YALNIZCA KİRLİ KANI ALIYOR. SÜLÜK İSE KİRLİ KANI ALMAKLA BERABER, FAYDALI ŞEYLER SALGILIYOR BEDENE. SÜLÜK O KADAR AKILLI Kİ: İYİLEŞMESİ GEREKEN BÖLGEYE 1 SANTİM UZAĞA KOYSAN; ISIRMIYOR. ARAYIP BULUYOR O İYİLEŞMESİ GEREKEN BÖLGEYİ. ORAYI ISIRIP ANINDA FAYDALARI BEDENE AKTARMAYA BAŞLIYOR. VE SÜLÜK ENZİMİNİ KENDİ BIRAKIYOR. ONU O ANDA ORADAN ÇEKİP ALAMAZSINIZ. KENDİSİ NE KADAR KİRLİ KAN EMİP, ENZİM VERMESİ GEREKTİĞİNİ BİLİYOR. İŞİ BİTİNCE KENDİSİ BIRAKIYOR. ELHAMDÜLİLLAH...”, “Temiz yapmıyorlar kullanılmış sulugu kisilere

kullandıktan sonra tuza koyarak kusturup tekrar baskalarına kullanıyorlarmış önceki kişilerden mikrop kapıyorsunuz benim başımda geldi açlık orucundan sonra iki kere suluk yaptırıp alerji oldum mikrop kaptım kanamamda çok oldu çok kasandım gözüm korktu varisirim çok fena tekrar yaptıramıyorum o yüzden sizden ricam temiz suluk ve temiz yapan suluk ve hacamat yaptıracam Allah rızası için temiz yapana satana nereden bulabilirim Allah rızası için çok ihtiyacım var bana bilgi verirmisiniz yardımcı olursunuz” şeklinde görüşlere yer verilmiştir. Öte yandan, alternatif tedavi yöntemleri ve modern tıp arasındaki gerilim de yorumlarda gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bir kullanıcı “Bende çocuklarıma aşı yaptırmadım elhamdülillah sağlık konusunda iyiyiz. Doktorlar hemen vebalden söz ediyor antibiyotik yazıyor hem iğne hem şurup vermessen vebal..yahu gerçekten biz nasıl bir dünyada yaşıyoruz..İlla bunlarla mı iyileşeceğiz başka çare çözüm mü yok. Hersey korku politikası üzerinde yüzüyor..” şeklindeki görüşünü ifade etmektedir. Bunun yanında “Allah razı olsun hocam. Salih hocamıza hacamat ı anlatan kimse gibi açıklığı da anlatan biri çıkmalı. Açlık gerçekten çok farklı bir deneyim. Tabi 30 gün gibi abartılmamalı duruma göre 36 saat ve 3 gün ile başlanabilir etkilerini çok rahat kendinizde gözlemleyebilirsiniz. Hocamızın dediği gibi bu alternatif yöntemlerin modern tıp ile kaynaştırılması gerekiyor ama yapmazlar çünkü amaç ilaç satmak.” Şeklindeki yorumda modern tıp ile geleneksel tedavi yöntemlerinin bir araya getirilmesi gerekliliği dile getirilmiş, fakat bunun yapılmadığı belirtilmiştir.

İncelenen videolardan hareketle hacamat ve sülük tedavisi gibi geleneksel tedavi yöntemlerinin yeniden keşfedilmesi, dijital kültürdeki varlığı, bu uygulamaların yeniden popülerleşmesine ve geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Yorumlardan hareketle kullanıcıların güvendikleri veya güvenilir buldukları kişilerden hacamat ve sülük tedavisine yönelik bilgi aldıklarında bu uygulamalara daha olumlu yaklaştıkları anlaşılmaktadır. YouTube, bu tedaviler ve uygulamaları hakkında bilgi paylaşımı yapılmasına olanak tanırken, kullanıcılar da deneyimlerini ve düşüncelerini paylaşarak dijital alanda bir bilgi havuzu oluşturmuştur. Ancak bu bilgi paylaşımı, zaman zaman yanlış ya da eksik bilgiler içerebilmekte ve bu nedenle bilimsel temeli olmayan uygulamaların yaygınlaşmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Dijital kültürün etkisiyle, hacamat ve sülük tedavisi gibi geleneksel uygulamalar hakkında bilgiye erişim kolaylaşırken, bu tedavilerin

doğru kullanımı ve potansiyel riskleri hakkında farkındalık oluşturmak da önem kazanmıştır. Özellikle, dijital medya ortamında yer alan bilgilerde, tıbbi geçmiş, kişisel sağlık koşulları ve uzman görüşleri göz önünde bulundurulmadan tedaviye yönlendiren içerikler bulunabilmektedir. Bu durum, geleneksel tedavi yöntemlerinin dijital kültürdeki rolünün yeniden değerlendirilmesini ve halk sağlığı açısından güvenilir kaynakların teşvik edilmesini gerekli kılmaktadır.

4.2.3. Değerlendirme

Sonuç olarak, halk hekimliği uygulamalarının dijital kültüre yansımaları, modern medya platformlarının sunduğu olanaklar çerçevesinde güçlü bir şekilde varlık göstermektedir. İncelenen videolar, geleneksel inanç ve sağaltma pratiklerinin dijital alanda yeniden üretilerek geniş bir kitleye hitap ettiğini ortaya koymaktadır. Bu videolar, modernleşmenin oluşturduğu materyalist yeni dünyada manevi arayış içindeki bireylere ulaşarak, dua ve ritüel pratiklerinin etkili olduğuna dair inancı pekiştirmekte ve bu bağlamda sosyal destek sisteminin dijitalleşmiş bir formunu sunmaktadır. YouTube’da incelenen videolardan hareketle halk hekimliğine dair içeriklerin üretilmesinde rol oynayan yeni nesil şifacıların kendilerine özgü bir anlatım ve iletişim stratejisi geliştirdikleri görülmektedir. Bu şifacılar, geleneksel sağaltma ve inanç pratiklerinin sunumunda yapılandırılmış, ritüelleştirilmiş ve özenle kurgulanmış bir içerik dili kullanmaktadır. Hedef kitlesi dindar ya da dine yakın kullanıcılar olan kanallarda, manevi ve kültürel öğeler, izleyicilerin dini ve uhrevi hassasiyetlerine uygun bir anlatımla etkili bir etkileşim yaratmayı amaçlamaktadır. Dini semboller, kutsal metinlere atıflar ve uhrevi ezgilerle desteklenen bu kanallar, güçlü bir manevi atmosfer oluşturmaktadır. Videoların dili, İslami terminolojiyi içermekte, duaya ve Allah’ın isimlerine vurgu yaparak izleyicinin manevi deneyimini derinleştirmeyi hedeflemektedir. Şifa ve yardım duaları sunulurken, duaların kabulü için Allah’ın isimlerinin zikredilmesi, okuyan kişinin inanç ve teslimiyetinin önemine dair vurgu yapılması, izleyicinin duygusal ve manevi olarak hazırlık yapması teşvik edilmektedir. Arka planda kullanılan ritmik okuma tarzları ve huzur veren müzikal tonlar, izleyicinin manevi bağ kurmasına olanak tanımaktadır. Bu içerik üreticileri, dua ve ritüel uygulamalarını sunarken, izleyicilerin inançlarına hitap eden bir otorite figürü olarak

kendilerini konumlandırmaktadır. İzleyicilere adım adım talimatlar vererek, duaların kaç kez okunması gerektiği, hangi vakitlerde daha etkili olduğu gibi detayları dikkatle sunmaktadır. Semavi bir dine uzak ya da seküler değerlere yakın izleyicilere hitap eden kanallar ise, daha kapsayıcı bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Dini referanslar minimize edilmekte ya da evrensel kavramlarla desteklenerek daha geniş bir kitleye ulaşmayı hedeflemektedir. Kutsal öğeler yerine kişisel gelişim, doğanın şifa verici gücü, evrenin enerjisi, evrensel yasalar, bilinçaltı çalışmaları, meditasyon ve pozitif düşüncenin gücü gibi seküler ve spiritüel konular öne çıkarılmaktadır. Bu yaklaşımla, ruhani deneyimler mistik bir çerçevede ele alınarak, geniş bir izleyici kitlesine hitap edilmektedir. Dinle doğrudan ilişkilendirilmeyen fakat dini unsurlara ters düşmeyecek apolitik bir dil benimsenmektedir. Bu kanalların içerikleri, olumlama ve ritüellerle ilgili anlatımlar sunarken, inanç vurgusunu genel bir “pozitif enerji” ve “niyetin gücü” kavramlarıyla harmanlamaktadır. Örneğin, dilek ritüellerinde dua etmek yerine “evrene niyet göndermek” ya da “içsel gücünüzü aktive etmek” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu kapsayıcı üslup, spiritüel pratiğe dair ilgi ve merak duyan ancak geleneksel dini terminolojiden uzak durmayı tercih eden bireylerin, içeriklerle bağ kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, dileklerin gerçekleştirilmesi ya da manevi şifa arayışı konularında, hedef kitlenin inanç sistemine uygun esneklik sunan bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu tür videolar kökenlerini şamanlık geleneğine dayandırırsa da geleneksel dini pratiklerden esinlenmiş ve modern yorumlarla harmanlanmış eklektik yapıları ve kapsayıcılıkları nedeniyle fakelore oluşturdukları söylenebilmektedir. Şifacı kimliğindeki anlatıcı ses tonuyla, unvanlarıyla, giyim kuşamıyla, bulunduğu ortamın tasarımıyla, kanal isimleriyle, kanal logolarının tasarımıyla bu durumu pekiştirmeyi hedeflemiştir. Özellikle büyülik nitelikteki ve yarı akılcı nitelikteki sağaltma yöntemleri inanca bağlı olduğu için insanların kandırılma ihtimali kolaylaşmaktadır. İnternetin sağladığı çeşitli imkanlardan yararlanarak bu alanı istismar eden pek çok kişi bulunmaktadır. Kanaatimizce bu tür içeriklerin popüler olmasının altında yatan nedenlerden biri, tüm dünyayla etkileşim kurabilen, hibrit bir kimlik geliştirmiş post-modern insanın anlam arayışı ve belirsizlik karşısında hissettiği kaygıdır. Bu içerikler, bireylere bir anlam ve yön duygusu sunarak psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir işlev görmektedir.

Yapılan inceleme, videolarda genel olarak ortalama ve üstü bir teknik kaliteye sahip çekimlerin kullanıldığını göstermektedir. Ancak, videolarda kullanılan dil ve üslup açısından tutarsızlıklar gözlemlenmiştir. Gündelik dil kullanımı ile akademik bir dilin ve kimi zaman dini söylemin bir araya geldiği bir yapı görülmektedir. Yorumlar ise ağırlıklı olarak gündelik dilin özelliklerini taşımakta ve genellikle kişisel deneyimlere dayanmaktadır. Yorumlarda verilen bilgiler, çoğunlukla kaynakça belirmeksizin sunulmuştur. Videolarda veya video açıklamalarında yer alan "abone ol" çağrıları ve diğer sosyal medya hesaplarına yönlendirmeler, içerik üreticisinin geleneksel bilgileri aktarırken bile çağdaş iletişim araçlarını ve dilini kullandığını göstermektedir. Ayrıca videolarda paylaşılan kanalın jargonuna uygun şekilde bir giriş ve kapanış seremonisi bulunmaktadır. Bu durum, geleneksel bilginin dijital ortamda yayılırken yaşadığı dönüşümü ve sosyal medya etkileşimlerinin bu süreçteki rolünü ortaya koymaktadır. Videolarda göze çarpan bir diğer önemli husus, geleneksel uygulamalara duyulan saygıdır. Bu bağlamda, söz konusu uygulamaların onaylanıp onaylanmamasından bağımsız olarak saygı çerçevesinde ele alındığı gözlemlenmektedir. Bu da kullanıcıların yorumlarda daha rahat şekilde kendilerini ifade edebilmelerine olanak tanımaktadır. Video başlıkları incelendiğinde çoğunlukla dikkat çekici olmasına özen gösterilmiştir. Bu durum, dijital platformlardaki yoğun rekabet ortamında izleyici çekme amacıyla yapılan bilinçli bir strateji niteliği taşımaktadır. Ayrıca, başlıkların çarpıcı şekilde kurgulanması, izleyici kitlesini etkileme ve etkileşim oranlarını artırma gibi amaçlar taşımaktadır. Özellikle geleneksel ya da popüler konulara yönelik bu tür başlıklar hem kültürel unsurları görünür kılmak hem de izleyici merakını uyandırarak dijital folklorun yayılmasına katkıda bulunmak açısından önem taşımaktadır.

Halk hekimliğinin dijitalleşme süreci, geleneksel bilgi sistemlerini hem fırsatlar hem de tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönüşüm Marksist kuram bağlamında ele alındığında ciddi bir metalaşma sürecine girildiği görülmektedir. Dijital platformlar, halk hekimliği pratiklerini farklı topluluklara ulaştırırken, bu süreç büyük ölçüde kapitalist üretim ilişkilerinin bir parçası haline gelmiştir. Geleneksel olarak toplum içinde ücretsiz, bilgi alışverişiyle yayılan halk hekimliği, kâr odaklı ticari platformlar üzerinden sunulmaya başlanmıştır. Bu durum, halk hekimliğinin toplumsal dayanışma ilkesini zayıflatarak, bireysel çıkarlara alet edilmesine yol

açmıştır. Ayrıca dijital platformlar, kolektif ampirik bilgi yerine, halk hekimliği adı altında popüler kültürün etkisiyle kişisel deneyimlere dayalı abartılı uygulamaların yanıltıcı bir şekilde sunulmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Weberci kültür yaklaşımıyla halk hekimliği pratiklerinin dijitalleşme süreci, yeni toplumsal kimlikler ve inanç sistemleri oluşturulması açısından önemlidir. Bu bağlamda, halk hekimliği dijitalleşmeyle beraber geleneksel ekolojik bilgi ve pratiklerin bilimsel bilgiyle harmanlandığı bir dönüşüm geçirmiştir. Dijital platformlar, bireylerin sağlık bilgisine ulaşımını kolaylaştırırken, aynı zamanda bu bilgilerin yeniden yorumlanmasına çıkmasına yol açmaktadır. Weber'in toplumsal rasyonelleşme kavramı çerçevesinde, bireylerin sağlık algılarını daha rasyonel bir boyuta taşımıştır. Halk hekimliğinde kullanılan şifalı kaynakların neye iyi geldiği ya da neye zararı olabileceği bilimsel verilerle desteklendiği için insanlar daha bilinçli şekilde bu kaynaklardan yararlanma fırsatına sahip olmuştur. Ancak bu durum, halk hekimliğinin mistik ve toplumsal köklerinden uzaklaşmasına da yol açabilmektedir.

Dijitalleşmenin sağlık alanındaki dönüşümü işlevselci kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, toplumsal uyum ve dayanışma üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır. E-Nabız gibi uygulamalar, halk sağlığına yönelik müdahaleleri optimize etmek için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Ancak sosyal medyada yayılan yanlış sağlık bilgileri, halk sağlığına yönelik ciddi riskler oluşturmakta, bilgi kirliliği yaygınlaşmaktadır. Bu durum, sağlık okuryazarlığı üzerinde karmaşık bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda sanal platformların yalnızca halk hekimliği gibi geleneksel yöntemleri tanıtan bir araç olmaktan öte kültürümüzü, bu tür yöntemlere bakış açımızı, düşünce biçimimizi ve hatta gerçekliği algılama şeklimizi şekillendiren bir “üst araç” olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Dijital platformlar, bireylerin sağlık bilgisine ulaşımını hızlandırırsa da bu bilgi, ticari çıkarlar doğrultusunda manipüle edilebilmektedir. Özellikle sağlık endüstrisi, dijitalleşme süreciyle birlikte halkın sağlık algısını ve sağlık hizmetlerine olan güvenini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Frankfurt Okulu'nun bu bağlamdaki eleştirisi, halkın dijital platformlarda tükettiği sağlık bilgilerinin istenildiği takdirde kontrol altında tutulabildiği ve sağlık hizmetlerinin kâr mekanizması haline dönüştüğüne işaret etmektedir. Zira halk hekimliği bilgisinden yola çıkarak şifalı kaynakların ilaç ya da deva haline getirildiği ifade edilerek pazarlanmaktadır. Buna

örnek olarak çeşitli hastalıklara iyi geldiği ifade edilen üzüm çekirdeği özü gibi doğal takviyeler, bitki özleri ve mineraller içeren cilt bakım ürünleri, alabalık yağlı kremler gibi masaj kremleri, kozalak pekmezi gibi beslenme takviyeleri, kükürtlü sabun gibi doğal bakım ürünleri verilebilir. Lakin üretici firmaların güvenilirliği ve üretim koşulları tartışmaya açıktır. Bu durum bireylerin sağlık bilgileri üzerindeki egemenliğini sınırlandırarak, pasif bir tüketici kitlesi yaratmakta ve halk hekimliğinin köklü bilgi birikimini ticari bir araca indirgemektedir.

Britanya Kültür Çalışmalarının hegemonya ve ideoloji gibi kavramlarla donattığı analitik çerçeve, halk hekimliğinin dijitalleşme sürecinde nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir mercektir. Dijital platformlar, halk hekimliğini geleneksel ve alternatif bir sağlık sistemi olarak sunarak, “ilaç karşıtı, çevreci, ata tohumcu, doğalcı” olarak anılabilecek belirli bir ideolojiyi veya dünya görüşünü temsil ettiği algısını güçlendirebilmektedir. Zira YouTube yorumlarında kendisini bu sıfatlarla tanımlayan insanlarla karşılaşmıştır. Bu durum, halk hekimliğinin hegemonik bir söylem olarak yayılmasına ve tıbbi bilgiyle karışmasına yol açarak, sağlık alanındaki bilgi kirliliğini artırabilmektedir. Ayrıca, sosyal medya influencer'ları ve sağlık blog yazarları gibi aktörler de halk hekimliği hakkında yanlış veya eksik bilgiler sunarak, kamuoyunu yanıltıcı bir şekilde yönlendirebilmektedir. Bu bağlamda, Chomsky ve Herman'ın modelinin de işaret ettiği gibi, halk hekimliği de tıpkı diğer ideolojiler gibi medya aracılığıyla şekillendirilmekte ve belirli bir gündemi desteklemek için kullanılabilir. Öte yandan, dijitalleşme, halk hekimliği uygulamalarının eleştirel bir şekilde incelenmesine ve farklı tedavi yöntemlerinin karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede, daha bilinçli ve sorgulayan bir tüketici kitlesinin oluşabileceği düşünülmektedir.

Son olarak, McLuhan'ın “küresel köy” kavramı, halk hekimliğinin dijitalleşmesiyle yerel değerlerin korunması ve küresel bir sağlık söyleminin oluşması arasındaki dengeyi vurgulamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin, küreselleşme süreci, akupunktur gibi geleneksel tedavi yöntemlerinin dijital platformlar aracılığıyla dünya genelinde yaygınlık kazanmasını sağlamış; bu yöntemler, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanarak resmi bir tedavi yöntemi olarak sağlık hizmetlerinde yer bulmuştur.

Ancak, bu süreçte geleneksel tıbbi bilgilerin bilimsel temellere dayalı bilgiyle nasıl bir denge kuracağı ve dijital platformların sağlık alanındaki hegemonik güçlerin etkisine açık olup olmayacağı gibi konular tartışılmaya devam etmektedir.

Dijitalleşmenin halk hekimliği üzerindeki etkisi, hem geleneksel sağlık pratiklerinin modern dünyada daha görünür hale gelmesini sağlamış hem de bu pratiklerin özünden kopma riskini artırmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan fırsatlar ve tehditler, halk hekimliği bilgisinin hem korunması hem de eleştirel bir süzgeçten geçirilerek geleceğe taşınması gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ

Kültür, insanlığın başlangıcından bu yana sürekliliğiyle varlık gösteren, toplumsal yapının ihtiyaçlarına göre evrimleşen dinamik bir organizmadır. Dijital teknolojilerin hayatımıza entegre olmasıyla benzeri görülmemiş bir hızla değişime uğrayan toplumsal mekanizmalar, kültürü de bu yeni dünya dinamizmine uyum sağlamaya zorlamıştır. Bu süreçte, dijital platformların sunduğu araçlar ve algoritmalar, teknoloji devlerinin içinde bulunduğu baskın kültürlerin diğer kültürler üzerindeki etkisini artırmış; dijital yerli olarak anılan genç kuşaklar, kültürlenme süreçlerinde yüz yüze iletişim ve sosyalleşme yoluyla alabilecekleri kültürel miras yerine, otomasyonun kişiye özel kurguladığı sanal yankı odalarında sunulan metalaşmış içeriklerle etkileşime girmeye başlamıştır. Geçmişten günümüze yaşanan tüm gelişmeler zamanla, dalgalar halinde yayıldığı için sindirilebilir bir süratte ilerlerken, dijital çağda bilginin, erişimin ve etkileşimin hızla artması; hayatın yoğun akışı; her an dolu dolu yaşanmazsa, sürekli değişen günceli kaçırma korkusunun (fomo) yaşanması; oldukça büyük bir coğrafyanın bir köy sayıldığı küreyerelleşmiş bir dünyanın varlığı; büyük veri şirketlerinin elindeki devasa bilgi gücünün yol açabileceği ihtimaller; köklerimizi besleyen kültürün ve geleneklerin melezleşmesi gibi pek çok değişkenin çizdiği bu endişe verici tablo, kültürün ciddi bir erozyonla mı karşı karşıya olduğu yoksa radikal bir metamorfoz mu geçirdiği sorusunu gündeme taşımaktadır. Bu bağlamda pek çok bakış açısını barındıran tezimizin kuramlar kısmından da hareketle bir değişim yaşandığı, bu değişimde suni bir müdahalenin de etkisinin bulunduğu, kültürel unsurların bağlamından koparılıp içinin boşaltıldığı, sahte folklor uygulamalarının yapıldığı, insanların gözetim ve denetim içinde gönüllü şekilde yaşadığı, ciddi bir kültür endüstrisinin inşa edildiği, insana ve kültüre dair her şeyin metalaştığı su götürmez bir gerçektir. Öte yandan bu ortamda oluşan iletişim şekillerinin ortaya koyduğu yeni bir dil, üslup ve burada paylaşılan ortak deneyimler olduğu, kültürel değerlerin dijital ortama aktarıldığı, geleneksel uygulamaların bu ortamda tanıtıldığı ya da devam ettiği de doğrudur. Sanal ortam, çok boyutlu bir yapıya sahip olup herkese bir ifade alanı sunduğundan hem olumlu sonuçlara yol açabilmekte hem de potansiyel riskler barındırabilmektedir. Örneğin dijitalleşmenin getirdiği bilgi paylaşım hızı, özellikle yanlış bilgilerin yayılmasına olanak tanıyarak kültürel

anlamda yeni sorunsallara yol açabilmektedir. Fakat tıpkı halk hikâyeleri ve efsanelerde var olan bir kişinin (bu kişi tarihi ve gerçek bir karakter olsa bile) yapıp ettiklerinin ne kadar mübalağalı veya absürt olduğunun bir öneminin kalmaması gibi, dijital platformlarda hızla yayılan yeni bir kültürel anlatı biçimi olan “mem” benzeri bazı içeriklerde gerçekliğin geri plana atılarak kültürel bir anlatı formuna bürünmesi olasıdır. Bu bağlamda, dijital dünyada türeyen yeni görüngülerin kültür olarak kabul edilip edilemeyeceği de önemli bir tartışma alanı doğurmuştur. Kanaatimizce bu noktada, bazı temel tanımların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Zira, folklorun yalnızca geçmişteki gibi organik bir biçimde yayılmasını beklemek, dijital dünyayı ve etkilerini göz ardı etmek anlamına gelmektedir ve bu da ciddi bir zaman kaybına yol açabilecek niteliktedir.

İnsanlık tarihinin en hızlı iletişim ve erişim dönemini yaşadığımız günümüzde, insanlar farklı kültürlere her zamankinden daha açık bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu durum çok katmanlı, olumlu ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bir yandan geleneksel medyayla birlikte başlayan, misyonerlik faaliyetleriyle ilk adımların atıldığı, kültür emperyalizmi kudretini artırarak devam etmiştir. Otoriteler, dijitalleşmeyi ve bu süreçte üretilen içerikleri kontrol etmeyi hedefleyerek hem ekonomik açıdan kazanç sağlamış hem dijital ortamda oluşan her türlü içeriğe ve kültürel unsurlara müdahale imkanı bulmuştur. Bununla birlikte, dijital ortamın algoritmaları kullanıcıların eylemlerini analiz ederek davranış değiştirmelerine neden olabilmekte, zamanla bireylere kültürel değerlerle ilgili dilemmalar yaşatabilmektedir. Bu durum, geleneksel pratiklerin devamlılığını kesintiye uğratmakta ve sahte geleneklerin üretilmesine olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, dijitalleşme hem kültürün korunmasına ve gelişmesine katkıda bulunmakta hem de bir kargaşa ve yozlaşmaya yol açabilmektedir. Bu sebeple bu alandaki yetkili kişilerin konuya hassasiyetle yaklaşması önem arz etmektedir.

Küreselleşme ve modernleşme prosesine ilişkin olarak, farklı kültür ve geleneklerin tek bir homojen norm ve standarda göre dönüşmesi ve özgünlük niteliğini kaybetmesi, kültürel anlamda bir tektipleşme yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda tescil, derleme ve arşiv faaliyetlerine ek olarak, soyut ve somut kültürel miras, dijital yerli olarak anılan sanal dünyanın içine doğmuş genç nesiller için internet ortamında erişilebilir hale getirilmeli

ve buradan beslenip şekillenen kültürel değerlerle etkileşime girmeleri ve bu alandaki kültür üretimine dahil edilmesi sağlanmalıdır. Aynı zamanda farklı kültür ya da etnik kökenlerden ve sosyoekonomik geçmişlerden gelen sanatçıların ve içerik üreticilerinin çalışmalarını desteklemek, kültür turizmini ve yaratıcı iş kollarını teşvik etmek, geleneksel ekolojik bilgiyi güncel bilgiyle harmanlayarak geleneksel bilgi mirasını yok saymayıp bunu dijital ortama entegre etmek gibi çeşitli çalışmalar yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Bu sayede kültürün, hayatlarımızın vazgeçilmez bir parçası olan dijital ortamda da gelişmesine ve canlı kalmasına katkıda bulunulmalıdır. Ayrıca yerel kültürlerin kaybolmasını önlemek için devlet teşvikleri ve politikalar yanında bireysel girişimler yapılmalı, kültürel değerlerin önemiyle ilgili kamuoyu farkındalığı oluşturulmalı ve var olan çalışmalar desteklenmelidir.

Farklı kültürler arasındaki etkileşimin çok yönlü olması her zaman olumsuz neticeler oluşturmamaktadır. Bu durum, kültürel zenginleşmeye, yenileşmeye, yeni fikirlerin, sanat biçimlerinin ve geleneklerin ortaya çıkmasına da yol açabilmektedir. Kültüre giren yeni bir olgu kendi kimliğinin ötesinde bambaşka bir yapıya bürünebilmekte ya da esinlenme yoluyla yeni olguların oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum yenilikçi fikirlere kapı aralayabilmektedir. Ayrıca kültürel çeşitlilik, insanlığın ortak mirasıdır ve bu mirası korumak ve geliştirmek için farklı kültürler arasındaki etkileşimi teşvik etmek önemlidir. Bunun yanında, turizm ve ticaretin artmasına katkıda bulunmaktadır. Farklı kültürleri keşfetmek ve deneyimlemek isteyen insanlar, dünyanın her yerinden seyahat etmektedir. Bu durum, turizm sektörünün gelişmesine ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus kültürün sürdürülebilir şekilde değerlendirilmesidir.

Dijitalleşme, geleneksel sözlü kültür pratiklerinin (örneğin masallar, mitler ve efsaneler) geniş kitlelere ulaşmasını sağlamakta ve bu pratiklere dijital platformlarda yeni bir süreklilik kazandırmaktadır. Podcast'ler, YouTube videoları ve sosyal medya paylaşımları, bazı farklılıklar içermesine karşın, bu tür içeriklerin modern dijital formlarını oluşturmakta ve kültürel mirasın dijital ortamda yaşatılmasını sağlamaktadır. Dijitalleşme ve dijital kültür yakın tarihimizin yeni bir ürünü olmasına rağmen toplumlara, insanlara ve kültüre olan etkileri bariz şekilde görülmektedir. Dijitalleşmenin ve dijital kültürün geleneksel kültüre etkisi tartışmalı olsa da kültürün bu yeni bağlamda yeniden inşa sürecinden geçtiği göz ardı edilmemelidir. Dijital

dünya, kültürel etkileşimi ve zenginliği artırma potansiyeline sahip bir fırsat sunmaktadır. Ancak bu fırsatı değerlendirirken, kendi kültürel mirasımızı ve kimliğimizi koruma bilinciyle hareket etmeli ve dijital dünyanın potansiyel tehlikelerine karşı dikkatli olmalıyız.

Devlet hudutlarının dahi ortadan kalktığı sanal dünyanın sosyal ve kültürel yapıyı ne yönde etkilediği derinlemesine incelenmeli ve dijital teknolojilerin ve sosyal medyanın gücü önemsenmelidir. Dijitalleşme sürecinde etik değerler ve kültürel sorumluluklar göz ardı edilmemeli, bireylerin dijital dünyada analitik düşünme becerileri geliştirilmelidir. Aksi takdirde, dolandırıcılıklar, bilgi kirliliği ve sahte içeriklerin yayılması gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca, dijital çağın sunduğu fırsatları değerlendirirken, aşırı tüketimi teşvik eden kâr odaklı endüstri toplumlarının kültürü ve kültürün içinde yaşayan insanı bir tüketim nesnesi olarak görme eğilimine karşı da dikkatli olunmalıdır. Kültürel özgünlüğün ve mirasın korunması, sürdürülebilir kültürel politikaların geliştirilmesi ve dijital çağın sunduğu imkanlardan etik sınırlar çerçevesinde yararlanılması bu sürecin en önemli adımlarından biridir.

Sonuç olarak, dijitalleşmenin kültür üzerindeki etkileri çok boyutlu olup hem fırsatlar hem de tehditler içermektedir. Dijital dünyada kültürün korunması ve geliştirilmesi için gerekli adımlar hızla atılmalı, dijital dönüşüm sürecine uyum sağlanmalıdır. Kültürel mirasın sürdürülebilir şekilde geleceğe aktarılması, dijital çağda insanlık için önemli bir sorumluluktur. Bu bağlamda, yerel kültürel değerlerin korunması, farklı kültürler arasındaki etkileşimin teşvik edilmesi ve dijital dünyada kültür üretiminin etik çerçevede şekillendirilmesi kritik önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Abanuz, A., Aksoy, S. (2021). T.W. Adorno ve M. Horkheimer'in Kültür Endüstrisi Kavramı  er evesinden Instagram'a Bakmak. *Dijital İletişime Kuramsal ve Kavramsal Yaklaşımlar* (ss. 117-130). Ankara: Nobel.

Acıpayamlı, O. (1978). Acıpayam'da Halk Hekimliği. *Antropoloji*. (11): 11-16.

A a, M. (2016). Toplumlaşma ve Toplumsallaşma Eşiğinde Kültür. *Halk Bilimi El Kitabı* (ss. 16-31). Konya: Kömen Yayınları.

A a, M. (2021). Folkloru En Küçük Halk Grubuna Odaklandırmak: Aile Folkloru. *Karadeniz Araştırmaları*. XVIII(70): 373-391.

A a, M. (2016). Halk Bilgisinin Takvim/Mevsim,  evre, Sağaltma ve Hukuka Dönük Temsilleri. *Halk Bilimi El Kitabı* (ss. 558-593). Konya: Kömen Yayınları.

Adorno, T. W., Horkheimer, M. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar I*.  ev. Oğuz  z ğ l. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Adorno, T. W. (2007). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*.  ev. Elçin Gen, Mustafa Tüzel ve Nihal Ülner. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akagündüz,  . (2014). Radyoculuğumuzun Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Serüveni ve Telsiz Mecmuası. *KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*. 0(37): 359-386.

Akalın, K. H. (2009). Max Weber'in Sosyoloji Kuramında Toplumsal Faaliyet Tarzı ve Kültürel Değer İlişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (29): 161-174.

Akkaya, Ö. (2020). Netnografik Araştırma. *Pazarlamanın Nitel Çağı: Araştırma Desenleri, Kuramlar ve Uygulamalar* (ss. 205-216). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Dergisi*. (34): 422-444.

Alan, S. (2019). Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakâii Mısriyye. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*. (3): 46-56.

Altay, D. (2005). Küresel Köyün Medyatik Mimarı Marshall McLuhan. *Kadife Karanlık 21. Yüzyılda İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar* (ss.9-74). İstanbul: Su Yayınevi.

Altuğ, D. (2015). *Türk Makam Müziğinin Günümüze Aktarımında Gramofon Kayıtlarının Rolü, Disklerin Kimyasal ve Fiziksel Analizleriyle Tayin Sonuçlarının Ses Kalitesiyle İlgisi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altun, Ş. (2019). *Sosyal Medya ve Şöhret Kültürü: Youtube Örneği*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altunbaş, H. (2003). *Başlangıçtan Günümüze Radyo ve Radyo Reklamcılığı, Türkiye’de Yerel Radyo İstasyonlarının Reklam Aracı Olarak Kullanılışı, Sorunları ve Model Önerisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altunışık, R., Özkaynar, K. ve Yolcu, T. (2019). Siyasal Pazarlama İçin Etnografi ve Netnografi Temelli Araştırmaların Kullanımına Yönelik Bir Araştırma: Twitter Üzerinden Yapılan Anketler ile 2017 Referandumu Resmi Sonuçlarının Karşılaştırılması. *ZfWT*. 11(2): 147-167.

Arslan, T. ve Kotan, S. (2023). Johan Huizinga’da Kültür Yapıcısı Olarak Oyun Kuramı  zerine Bir İnceleme: “Squid Game”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1): 73-95.

Aslan Yüksel, N. (2018). *Hekimlerin Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Bakış Açıısı*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik*.  ev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Atabek,  . (2017). Günümüzün İletişim Teknolojileri. *Türkiye’de Kitle İletişimi D n-Bugün-Yarın* (ss. 469-478). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.

Ateş, A. F. (2008). *Anlamsal Web ve Etmen Teknolojileri Kullanarak Katma Değerli Telekomünikasyon Servisleri İçin Bir  er eve Geliştirilmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Avcıoğlu, İ. (2022). *Geçmişten Günümüze Giresun İli Halk Hekimliği İnanış ve Uygulamaları*. Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydemir, D. (2023). Dijital Göçmen  ğretmenler, Dijital Yerli  ğrenciler ve Pandemi Döneminde Grafik Tasarım Alanındaki Temassız Eğitim Problemleri. *Asya Studies*. 7(24): 237-252.

Aydoğ n, D. (2013). Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri  rneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication- TOJDAC*. 3(3): 26-40.

Baldini, M. (2000). *İletişim Tarihi*.  ev. Gül Batuş. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

Başaran, F. (2006). Bir Teknolojik Yenilik Olarak İnternetin Tarihi: Ulusal Yenilik Sistemi, Kamu Politikaları ve Standartlar. *Kültür ve İletişim*. 9(2): 9-32.

Başekim, S. G. (2019). “Yeni Orta Çağa Hoş Geldiniz!”: Örümcek-adam Evden Uzakta (2019, J. Watts) Filminde Çalışma Kültürünün Tekno-Feodalizm Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi. *Sinemada Yeni Bildiri Kitabı* (ss. 110-134), Düzenleyen Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi ve İletişim Araştırmalar Merkezi (İLAM). Lefkoşa. 8-9-10-11 Mart 2022.

Batuş, G. (2005). Neil Postman: İnsan Aklının, Kendi Yarattığı Teknolojiye Dostluk Arayışı. *Kadife Karanlık 21. Yüzyılda İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar* (ss.261-275). İstanbul: Su Yayınevi.

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. (32): 25-34.

Bayat, A. H. (1992). Anadolu Tıbbî Folklorunda Göz Hastalıkları. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri* (ss. 44-58). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Baykal, N. (12.04.2018). *Tübitak Bilim Genç*.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/turkiyede-internet-25-yasinda#:~:text=12%20Nisan%201993'te%20T%C3%9CB%C4%B0TAK,internet%20kullan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n%2025.%20y%C4%B1l%20d%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC>, (23.09.2023).

Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*. İstanbul: Sorun Yayınları.

Berkes, N. (2022). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beydilli, K. (2003). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Matbaa*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/matbaa#1>, (17.05.2024).

Bilgin, A ve Oksal, A. (2018). Kültürel Kimlik ve Eğitim. *Academy Journal of Educational Sciences*. 1(1): 82-90.

Bilişli, Y. (2021). Yeni İktidar Alanı Olarak Dijital Medya ve Dijital Gözetim Sorunsalına Michel Foucault'nun Gözünden Bakmak. *Dijital İletişime Kuramsal ve Kavramsal Yaklaşımlar* (ss. 345-365). Ankara: Nobel.

Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: “Panoptikon”dan “Sinoptikon” ve “Omniptikon”a. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*. 8(30): 45-69.

Boratav, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bozkurt, A. (2014). Ağ Toplumu ve Bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*. 28(4): 510-525.

Bronner, S. J. (2009). Digitizing and Virtualizing Folklore. *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World* (ss. 21-66). Logan: Utah State University Press. 21-66.

Burns, E. (2015). *Marksizm Nedir?*. Çev. Mehmet Dikmen. İstanbul: Yordam Kitap.

Cangöz, İ. (2018). İletişim Araştırmaları. *İletişim Sosyolojisi* (ss. 33-61). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Canpolat, N. (2005). Bilginin Arkeoloğu Michel Foucault. *Kadife Karanlık 21. Yüzyılda İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar* (ss.75-138). İstanbul: Su Yayınevi.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumu'nun Yükselişi*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Kimliğin Gücü*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ceran, M., Kılıç, L. (2022). Walter Benjamin'in Aura Kavramı ve Koleksiyonere Bakışının "Ruben Brandt, Collector" Filmi Üzerinden İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Yayınları*. 39(1): 58-65.

Chomsky, N. ve Herman, E. S. (2012). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. Çev. Ender Abadoğlu. İstanbul: bgst Yayınları.

Çalışkan, O. (2020). YouTube'un Şifa Dağıtan Videoları: Bir Sözdebilim Olarak Biyoenerji'nin Retoriği. *Youtube Türkiye'de Kültür Siyaset ve Tüketim -1* (ss. 87- 131). İstanbul: Kriter Yayınları.

Çelebi, İ. (2008). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Rukye. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rukye> (04.10.2024).

Çığ, M. İ. (2021). *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Çınar, R. ve Çubuklu, İ. (2009). Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları -Karşılaştırmalı Bir Uygulama-. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13(1): 277-300.

Çil, S. (2023). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Medyası. *Akademik Hassasiyetler*. 10(Cumhuriyete Özel): 927-950.

Çobanoğlu, Ö. (1996). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2019). Halkbiliminde Yeni Paradigmalar Bağlamında İnternet Folkloru. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Genel Konular* (ss. 121-126),

Düzenleyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.
Ankara. 2019.

Çöteli, S. (2015). *Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Değirmencioğlu, G. (2016). Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Geleceği ve İnovasyon Haberciliği. *TRT Akademi Dijital Medya Sayısı*. 01(02): 590-606.

Demir, K. (2016). Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (9): 71-112.

Demir, T. (2005). *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.

Demirel, D. (2013). Max Weber'in Sosyoloji Kuramı. *Turkish Studies*. 8(12): 361-369.

Denizer, M. C. (2019). Türkiye'de İlk Dönem İnternet Servis Sağlayıcıları: Bir Arşiv Denemesi. *Yeni Medya Çalışmaları V- Türkiye İnternet Tarihi* (ss. 417-423). İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.

Doğan, E. (2020) *Türkiye'de New Age Hareketi: Şifacı Grupların Sosyo-ekonomik ve Kültürel Tabanı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Döğüş, S. (2015). Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdırellez Geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (74): 77-100.

Durmaz, U. (2019). Dijital Kültür Çağında Kitap. *Dijital Kültür* (ss. 51-93). İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Durmuş, S. B. (2018). *Yeni Medyada Toplumsal Hareketler Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Dijital Aktivizm*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekiz, H., Vatansever, F., Zengin, A. ve Demir, Z. (2000). Hesaplamanın Tarihi ve Bilgisayarların Gelişimi. *SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 4(1-2): 73-81.

Erol, E. (2007). *Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi gelişimi: 1902-2000*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gere, C. (2018). *Dijital Kültür*. Çev. Akın aydoğdu. İstanbul: Salon Yayınları.

Goody, J. (2009). Sözlü Kültür. *Milli Folklor*. 11(83): 128-132.

Gökçe, A. N. (2023). *Popüler Dindarlığın Tıbbî Tezahürleri: Dinî Şifacılık Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Gökgül, A. N. (2022). Stuart Hall'un Kültür Kuramına Katkıları. 4. *Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 0(21): 55-70.

Gönenç, Ö. (2012). İnternet ve Türkiye'deki Gelişimi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 0(16): 87-98.

Gülay, G. ve Sabuncuoğlu, A. (2014). Sosyal Medyadaki Yeni Kanaat Önderlerinin Birer Reklam Aracı Olarak Kullanımı: Twitter Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (38): 1-23.

Güleç, B. ve Köker, N. (2021). Sosyal Medyada Gözetleme Motivasyonları: Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23(1): 79-107.

Güler, S. (2021). Üniversitelerde Dijital Etiğin İmkânı Üzerine Bir Sorgulama. *TRT Akademi*. 6(12): 514-534.

Gürkan, S. L. (2006). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Nazar*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nazar--goz-degmesi#1>, (16.10.2024).

Güvenç, A. Ö. (2018). Anlatıdan Görsele Elektronik Mizah Kültürü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (61): 101-112.

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Güz, N. (2000). Osmanlı Basını. *Selçuk İletişim*. 1(3): 40-57.

Harari, Y. N. (2016). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. Çev. Ertuğrul Genç. İstanbul: Kolektif Kitap.

Hasta, D. ve Saygın, S., (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. 10(3): 312-333

Hira, İ. (2000). Max Weber'in Yöntem Anlayışı. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1): 45-58.

Hobsbawm, E. (1999). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*. Çev. Vedat Aslan. Ankara: Dost Kitabevi.

Howard, R. G. (2012). How Counterculture Helped Put the “Vernacular” in Vernacular Webs. *Folk Culture in the Digital Age- The Emergent Dynamics of Human Interaction* (ss. 25-45). Boulder, Colorado: Utah State University Press.

İnan, K. (1978). Bilim ve Teknolojide Devrim Yaratan Bir Olay: Elektrik. *TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayın Organı- Elektrik Mühendisliği*. 22(259-260): 245-263.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). Sonsöz Kültürleşme ve Aile İlişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*. 17(34): 120-127.

Kaçar, M. (1986). *Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Businnes Horizons*. 53(1): 59-68.

Kaplan, M. (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi. *Millî Folklor*. 23(91): 150-156.

Karabulut, N. (2008). *Yeni Medya Teknolojileri ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karagülle, Z. (2008). Hidroterapi, SPA, Balneoterapi, Talassoterap. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*. 28(6): 224-229.

Karanfil, İ. (2023). Türkiye’de Gangster ve Trap Hip Hop Müzik: Yeni Nesil Rap Müziğin “Mahalle”si. *Journal of Economy Culture and Society*. (66): 55-72.

Kellner, D. (2016). Kültürel Marksizm ve Kültürel Çalışmalar. Çev. Fatih Tezcan. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 9(2): 132-151

Kılıçbay, B. (2005). Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış. *İnternet, Toplum, Kültür* (ss. 15-31). Ankara: Epos Yayınları.

Kılınç, M. (2017). *Kitle Kültürünün Dijital Kültüre Dönüşümü ve Toplumsal Etkilerinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kıpçak, H. (2019). Türkiye'de Bilginin Toplumsallaşmasında Elektronik Yayınların Rolü. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*. (12): 62-79.

Kıvılcımlı, H. (2012). *Kısaca Marksizm Düşünüşü (Gerçek Bilim)*. İstanbul: Derleniş Yayınları.

Kocagür, S. M. (2023). Kültür Endüstrisinin Sosyal Medyada Yeniden Üretimi: Türkiye’de Tiktok Örneği. *A’dan Z’ye İletişim Çalışmaları- 10* (ss.187-212). Ankara: İksad Publishing House.

Koç, R. (2022). Dijitalleşen Kültür ya da Kültürün Dijitalleşmesi: Dijital Kültür Kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 15(38): 500-513.

Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kozinets, R. V. (2015). *Netnography*. Chennai, India: SAGE Publications.

Kökhan, S., ve Özcan, U. (2018). 3D Yazıcıların Eğitimde Kullanımı. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*. 2(1): 80-85.

Köşe, A. (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Hacamat*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacamat#1>, (16.10.2024).

Kroeber, A. L. ve Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Cambridge, MA: Harvard University Printing Office.

Kumartaşhoğlu, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Balıkesir: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçük, S. (2022). Elektriğin Tarihi. *SOBIDER/ Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(56): 38-55.

Lei, J. (2009). Digital Natives As Preservice Teachers: What Technology Preparation Is Needed?. *Journal of Computing in Teacher Education*. 25(3) :87-97.

Lundby, K. ve Ronning, H. (2014). Medya- Kültür- İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması. Çev. Nilgün Gürkan. *Medya- Kültür- Siyaset* (ss. 13-27). Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Mansour, O. (2016). Türk Dizileriyle Kültür Aktarımı ve Türkçe Öğretimi. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*. 1(1): 64-81.

Marcuse, H. (1986). *Tek-boyutlu İnsan*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.

McCants, W. F. (2018). Kültür Mitleri: Tanrıları Yaratmak Ulusları İcat Etmek. Çev. Merve Tabur. İstanbul: İthaki Yayınları

McLuhan, M. (2014). *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Meriç, C. (1986). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Mesutoğlu, N. (2020). Yeni Medya Haber Okuma Alışkanlığı ve Yeni Okur Tipolojisinde Farklılıklar. *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*. (7): 31-58.

Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi. *Selçuk İletişim*. 11(2): 232-251.

Olgun, H. (2007). Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (Glocalisation) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış. *Sosyoekonomi*. 5(5): 109-118.

Ong, W. J. (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüñ Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları.

Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Özateşler Ülkücan, G. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eleştirel Kültür Çalışmalarının kesişim Noktaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 21(1): 129-144.

Özçelik Adak, N. (2015). Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Özdemir, M. (2019). Kültürün Dönüşümü veya Dijitalleşme. *Dijital Kültür* (ss. 17-49). İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

Özdemir, İ. (2012). Sanal Kültür: Yanılsama mı, Gerçeklik mi?. *Folklor/Edebiyat*. 18(72): 13-34.

Özgür, M. ve Uçar, A. (2020). Üniversitede Eğitim Gören Kız Öğrencilerde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Beden Algısı ile Beslenme Bilgi Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*. 9(2): 46-54.

Öztürk Merdin, A. (2020). Geleneğin Yeniden İcadı: Halk Hekimliği ve Dijital Kültür İlişkisi. *Dijital Kültür-2: Yeni Medya- Küreyerelleşme- Hibritleşme- Dil- Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları* (ss. 175-204). İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

Saltık Özkan, T. (2012). Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme. *Millî Folklor*. 24(95): 307-314.

Patterson, T. (1979). Marksist Kültür Teorisinin Uygulanması Üzerine Notlar. Çev. Can Yücel. *Birikim Dergisi*. (48): 63-78.

Perrin, M. (2003). *Şamanizm*. Çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayınları.

Postman, N. (1990). *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Postman, N. (1993). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books.

Poyraz, B. (2018). Kitle İletişim Kuramları. *İletişim Sosyolojisi* (ss. 63-84). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*. 9 (5): 1-6.

Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. Çev. Melih Pekdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Saraç, D. Ç. (2021). İnternet, Şirketler ve Gazetecilik Örneklerinde Herman ve Chomsky'nin Propaganda Modeli. *Dijital İletişime Kuramsal ve Kavramsal Yaklaşımlar* (ss. 183-203). Ankara: Nobel.

Sepetçi, T. (2021). Ferdinand Tönnies'in Çerçevesinden Dijital İletişim Çağında Gemeinschaft (Topluluk) ve Gesellschaft (Toplum). *Dijital İletişime Kuramsal ve Kavramsal Yaklaşımlar* (ss. 27-43). Ankara: Nobel.

Shiers, G. (1978). İlk Televizyon Önerileri. Çev. Nazif Tepedelenlioğlu. *TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayın Organı- Elektrik Mühendisliği*. 22(259-260): 298-303.

Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. Çev. Selime Güzelsan ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları.

Soydan, E. (2012). E-kitap Teknolojisi ve Basılı Kitabın Geleceği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimler Dergisi*. 1(1): 389-399.

Sunar, L. (2007). XIX. Yüzyıl Avrupasında Emperyalizm Algısı. *Sosyoloji Dergisi*. 3(14): 57-80.

Süsskind, C. (1978). Elektromagnetik Dalga Üretilmesi ve Sezilmesi. Çev. Kaya Yazgan. *TMMOB Elektrik Mühendisleri Yayın Organı- Elektrik Mühendisliği*. 22(259-260): 285-292.

Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve Kimlik İnşası süreçleri: Facebook Örneği. *Folklor/ Edebiyat Dergisi*. 21(83): 125-147.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev. Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şener, C. (1996). *Şamanizm*. İstanbul: BDS Yayınları.

Şimşek, I. (2022). Haberin Ekonomi Politikası ve Propaganda Modeli: Büyüme ve Milli Gelir Haberleri Üzerine Bir İnceleme. *İNİF E- Dergi*. 7(1): 392-428.

Tam, M. S. (2020). Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (23): 481-502.

Tavukcu, H. (2016). *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tayhan, F. (2023). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı, Beden Algısı, Vücut Kompozisyonu ve Yeme Bozuklukları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Karya Journal Health Science*. 4(2): 139-145

Temelli, E. (2022). “İncel” Örneği Üzerinden Çevrimiçi Mizojenist Gruplar ve Şiddet Eylemleri. *International Journal of Social And Humanities Sciences*. 6(1): 11-30.

Tokmak, G. (2019), Tüketimde Diderot Etkisi ve Zeigarnik Etkisine Kavramsal Bir Bakış. *TUJOM*. 4(1): 42-61

TUİK. (2024). *TUİK Veri Portalı: Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, 2024. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2024-53492](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2024-53492), (26.09.2024).

Turkle, S. (1994). Constructions and Reconstructions of Self in Virtual Reality: Playing in the MUDs. *Mind, Culture, and Activity*. 1(3): 158-167.

Türksat Uydu. *Uydu Tarihçesi*. <https://uydu.turksat.com.tr/tr/hakkimizda/uydu-tarihcesi>, (28.05.2024).

Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*. London: Bradbury, Evans, and Co., Printers, Whitefriars.

Uluç, M. A. (2020). Carl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(1): 26-38.

Ünlüer, A. O. (2000). Türkiye'de Televizyon Yayıncılığı Tarihine Analitik Bir Yaklaşım. *Kurgu Dergisi*. 17(1): 45-54.

Vos, G. A. (2013). Folklor ve İnternet: Netlore. Çev. Nurulhude Baykal. *Millî Folklor*. 25(97): 246-250.

Vural, Z. B., Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*. 5(20): 3348-3382.

Wells, C. (1972). *Sosyal Antropoloji açısından İnsan ve Dünyası*. Çev. Erzen Onur. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Williams, R. (1989). *İkibin'e Doğru*. Çev. Esen Tarım. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Williams, R. (2003). *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*. Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Yağlı, S. (2015). Bir Anlatı Mecrası Olarak Yeni Medyanın Söyleminde Trans Bireyler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(1): 267-284.

Yakıcı, A. (1991). Âşıklarımızda Türkçe Sevdası. *Milli Folklor*. A224(2): 24-27.

Yaşar, İ. H. (2020). İletişim Tarihine Kısa Bir Bakış: Analogdan Dijitale İletişim Araçlarının Gelişimi ve Bireye Yansıması. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*. 20(1): 183-207.

Yaylalı, H. (2018). 1927'den Çok Partili Döneme Kadar Türkiye'de Radyo Yayıncılığı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*. 10(1): 33-50.

Yıldız, N. (2019). Sanal Cemaatler Kitap Değerlendirmesi. *MEDİAD*. 2(1): 163-165.

Yurtoğlu, N. (2018). Cumhuriyet Türkiye'sinde Elektrik Enerjisi Üretimi ve Enerji Politikaları (1923-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 34(98): 227-280.

Yücetürk, E. E. (2000-2001). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Haberleşme: Mültezimlerden Konsorsiyumlara. *I.Ü. Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (23-24): 289-302.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- 1- İhlas Haber Ajansı, (26.02.2022). Felçli Vatandaşların Şifa Buldukları İddia Edilen Türbeye Ziyaretçi Akını. https://www.youtube.com/watch?v=tpnM33816Gc&ab_channel=%C4%B0hlasHaberAjansı%C4%B1, (04.09.2024).

- 2- Kült TV, (20.11.2020). Hamza Baba Türbesinde Yaşanan Gizemli Olaylar.
https://www.youtube.com/watch?v=wBiOqcVl5kk&ab_channel=K%C3%BCltTV, (04.09.2020).
- 3- Yasemin Özcan Kaplan, (22.02.2023). Bu Türbede 3 gün kalan Akıl Hastaları İyileşiyor.
https://www.youtube.com/watch?v=pxyWB6U9p58&ab_channel=Yasemin%C3%96zcanKaplan, (05.09.2020).
- 4- Yer6 Film, (12.03.2022). SULTAN TÜRBEŞİNDE YAŞANAN GİZEMLİ OLAYLAR! (Hastalar Bu Türbede İyileşiyor) Türbeler 2. Bölüm.
https://www.youtube.com/watch?v=wRP765zla4o&ab_channel=Yer6Film, (05.09.2024).
- 5- Muhammet Lütfi Turan, (24.05.2021). Kırklar Sultan Türbesi Canlı | İnsanın Düşüncelerini Okuyan Hızır'ın Arkadaşı Seyyid !.
https://www.youtube.com/watch?v=gJxjcPtpWuY&ab_channel=MuhammedLutfiTuran, (06.09.2024).
- 6- Ezber Bozan TV, (17.01.2024). Horasan'dan Anadolu'ya Uzanan Ocak Bilgeliği | Burçin Atbaş.
https://www.youtube.com/watch?v=3abB0VnWihY&ab_channel=EzberBozanTV, (06.09.2024).
- 7- TRT Avaz, (19.10.2017). Türk Tarihinde Tedavi İçin Kullanılan Ocaklık Geleneği Nedir? - Ortak Miras- TRT Avaz.
https://www.youtube.com/watch?v=RWgBXgW38jE&ab_channel=TRTAvaz, (07.09.2024).
- 8- TRT Avaz, (07.11.2016). Türklerde Halk Hekimliği Kültürü- Ortak Miras- TRT Avaz. <https://www.youtube.com/watch?v=jYROSpyWw9I>, (08.09.2024).

- 9- Yavuz Doğan, (18.10.2024). Ocak.
https://www.youtube.com/watch?v=rbRGoSYmXI4&ab_channel=yavuzdo%C4%9Fan, (08.09.2024).
- 10- Ünal Güner, (12.03.2020). El Almanın Mekanizması ve Yılcı Mehmet Macit ile Şifa.
https://www.youtube.com/watch?v=HrgQhzZYK98&ab_channel=%C3%9CNALG%C3%9CNER, (09.09.2024).
- 11- Sır, (13.07.2023). Altaylar ve Anadolu da Ocak Bilgileri- Sağaltımlar Giriş.
https://www.youtube.com/watch?v=tUOLlvYFQzc&ab_channel=SIR,
(10.09.2024).
- 12- Sır, (08.05.2022). ANTİK ÇAĞLARDA ŞİFA 1. BÖLÜM - DÜNYA'DAN OCAK BİLGİLERİ - MERMER TEDAVİSİ UYGULAMA.
https://www.youtube.com/watch?v=-IyM_u7sSe8&ab_channel=SIR,
(10.09.2024).
- 13- Sır, (20.07.2023). OCAK TEDAVİLERİ 2 - HALK HEKİMLİĞİNDE ARPACIK - SİĞİL - TEMRE OCAKLARI SAĞALTIM UYGULAMALARI.
https://www.youtube.com/watch?v=9oegQF4Eaa8&ab_channel=SIR,
(11.09.2024).
- 14- Sır, (27.07.2023). DAĞLAMA - PARPILAMA NASIL YAPILIR - OCAK TEDAVİLERİ 3.
https://www.youtube.com/watch?v=wx8UKdZIEWw&ab_channel=SIR,
(11.09.2024).
- 15- Sır, (03.08.2023). ALAZLAMA SAĞALTIM UYGULAMALARI OCAK TEDAVİLERİ 4.
https://www.youtube.com/watch?v=R3YzKRd4QyA&ab_channel=SIR,
(12.09.2024).

16- Sır, (10.08.2023). OCAK TEDAVİLERİ 5. Bölüm II ÇİZDİRME OCAĞI-
İNCİLEME OCAĞI.

https://www.youtube.com/watch?v=FYrLD0x5Jbo&ab_channel=SIR,
(12.09.2024).

17- Hakan Bakar, (16.07.2017). #Rukye #Kara #Büyü, #Sihir #Nazar, #Haset,
#Kiskançlık, Kötü Ruhlar, Kötü #Enerji”.

https://www.youtube.com/watch?v=n6k_drGb1A8&ab_channel=HakanBakar,
(14.09.2024).

18- Manevi Bilge, (02.03.2020) MUSKA NASIL YAZILIR .%100. KORUNMA -
ŞİFA - HER TÜRLÜ DİLEK İÇİN .100. Manevi Bilge.

https://www.youtube.com/watch?v=QDuvKPC5LJM&ab_channel=ManeviBilge,
(14.09.2024).

19- Hüseyin Duru Duaları, (23.12.2023). “YEMİN OLSUN BU DUA ÜZERİNE
YAPIŞAN BÜYÜDEN SENİ VE AİLENİ 3 DK'DA KURTARACAK
DENENMİŞ ARINMA YÖNTEMİ.

https://www.youtube.com/watch?v=_ro1K2x6zYk&ab_channel=H%C3%BCseyinDuruDualar%C4%B1, (16.09.2023).

20- Dua Hanem, (04.06.2020). Büyü-Muska Nasıl Etkisiz Hale Getirilir? - Mücahid
Han.

https://www.youtube.com/watch?v=5kFsQWKneYg&ab_channel=DuaHanem,
(17.09.2024).

21- Bir De Sen Gör (Gizli İlimler), (22.01.2023). En etkili Büyü bozma yöntemi
Herkes yapabilir!.

https://www.youtube.com/watch?v=JjDlIutVmSM&ab_channel=BirDeSenG%C3%B6r%28Gizliilimler%29, (17.09.2024).

22- Sesli Dua, (09.02.2022). H.Z HIZIR'IN OKUDUĞU ŞİFA DUASI.

https://www.youtube.com/watch?v=0IBxksdPfg8&ab_channel=SesliDualar,
(18.09.2024).

23- Quran Surah Dua, (24.06.2020). HZ. HIZIR ALEYHİSSELAM'IN MUHTEŞEM DUASI | BU DUAYI OKUDUKTAN SONRA ALLAH İSTEDİĞİN HERŞEYİ VERECEK!.

https://www.youtube.com/watch?v=6K4eT6NUDVQ&t=1s&ab_channel=QuranSurahDua, (18.06.2024).

24- Tıbbı Nebevi, (05.05.2024). HIDIRELLEZ DUASI - HIZIR İMDAT ÇAĞIRMA DUASI.

https://www.youtube.com/watch?v=sD1pBe2oJB8&ab_channel=T%C4%B1bb%C4%B1Nebevi, (19.06.2024).

25- Rotasız Balık, (03.05.2023). “HIDIRELLEZ DİLEKLERİ NASIL DİLENİR / HIDIRELLEZ RİTÜELİ / HIDIRELLEZ NEDİR ? 2023.

https://www.youtube.com/watch?v=0DmJuAGk8pQ&ab_channel=Rotas%C4%B1zBal%C4%B1k, (20.09.2024).

26- Serdal Demirci, (10.07.2023). Hıdırellez Dilek Ritüeli.

https://www.youtube.com/watch?v=3Jlk1nhmA9E&ab_channel=SerdalDemirci, (20.09.2024).

27- Talha Uğurluel, (11.01.2024). MUCİZE OT / GÖZÜMÜ ÖYLE BİR AÇTI Kİ / DAMAR OTU / SİNİR OTU / Talha Uğurluel.

https://www.youtube.com/watch?v=k2aMyfYhUGk&ab_channel=TalhaU%C4%9Furluel, (21.09.2024).

28- Doktorum TV, (09.08.2024). İlaç Kullandırmayan Bitki! HASTALIKLARA KARŞI KORUR İBNİ SİNA ÖNERİSİ....

https://www.youtube.com/watch?v=qGUD_jH4LOs&ab_channel=DoktorumTV, (21.09.2024).

29- Gülay Hanımın Çiçekli Dünyası, (08.04.2020). KARA HİNDİ BAĞI VE ŞİFALI BİTKİLER. Bahçeden hemen topla sofrada ye.

<https://www.youtube.com/watch?v=LfC->

KDCS7iM&ab_channel=G%C3%BClayHan%C4%B1m%C4%B1n%C3%87i%C3%A7ekliD%C3%BCnyas%C4%B1, (22.09.2024).

30- Bilgilen, (07.08.2019). ŞİFALI BİTKİLER 'İN İSİMLERİ VE FAYDALARI.
https://www.youtube.com/watch?v=PM05im4njYk&ab_channel=Bilgilen,
(23.09.2024).

31- Doğadaki Şifa, (07.07.2021). Kara Çalı ağacının İnaniılmaz Şifalı Faydaları.
https://www.youtube.com/watch?v=4lnYn1ktHQ8&ab_channel=Do%C4%9FadakiSa%C5%9Eifa, (24.09.2024).

32- Doğadaki Sağlık, (27.06.2021). Ciltteki Hastalıklara İyi Gelen Türkiye'deki Şifalı Kaplıcalar.
https://www.youtube.com/watch?v=C7SheJV0wWE&ab_channel=Do%C4%9FadakiSa%C4%9Fl%C4%B1k, (25.09.2024).

33- İhlas Haber Ajansı, (31.05.2021). Bu Mahallenin Suyu Şeker Hastalarına Şifa Dağıtıyor.
https://www.youtube.com/watch?v=UmBaW-o2TkE&ab_channel=%C4%B0hlasHaberAjans%C4%B1, (25.09.2024).

34- Erdi Bal, (05.10.2023). kimsenin bilmediği o yere gittim (YERİN ALTINDAN 80 DERECE SU FIŞKIRIYOR).
https://www.youtube.com/watch?v=KCPS8xaxK7c&ab_channel=Erdibal,
(26.09.2024).

35- Demirören Haber Ajansı, (18.06.2020). Böbrek taşına iyi geldiği öne sürülen suya inceleme.
https://www.youtube.com/watch?v=yhF78ZSzlW0&ab_channel=Demir%C3%B6renHaberAjans%C4%B1, (27.09.2024).

36- Arkadaşım Babam, (29.11.2016). ŞİFALI SU MANİSA DEMİRCİ.
https://www.youtube.com/watch?v=mgHhmvA3AT4&ab_channel=Arkada%C5%9F%C4%B1mBabam, (28.09.2024).

37- Doç. Dr. İlker Kiriş, (05.03.2022). Sülük ve Hacamat ile Varis Tedavi Edilir mi? |
Doç. Dr. İlker Kiriş.
https://www.youtube.com/watch?v=F4U_pzJj4Hw&ab_channel=Do%C3%A7.Dr.%C4%B0lkerKiri%C5%9F, (29.09.2024).

38- Dr. Portakal, (20.10.2023). Sülük tedavisi nasıl yapılır? Sülük tedavisi yüze faydası
| Dr. Portakal Sağlıklı Yaşam Merkezi.
https://www.youtube.com/watch?v=vL0TZvg091o&ab_channel=Dr.Portakal,
(30.09.2024).

39- TRT Avaz. (05.07.2017). Hacamat Nedir? Sülük Tedavisi Nasıl Yapılır? - Hayatı
Güzel Yaşa- TRT Avaz.
https://www.youtube.com/watch?v=EcELzPgvPxA&ab_channel=TRTAvez,
(01.10.2024).

40- Oytun Erbaş, (17.08.2024). Hacamat ve sülük tedavisi Oytun Erbaş Dursun Gezer.
https://www.youtube.com/watch?v=61GXyy7n0XQ&ab_channel=OytunErba%C5%9F, (02.10.2024).

41- Dr. Ender Saraç, (10.11.2017). Hacamat yaptırmanın faydaları? Hangi
rahatsızlıkların tedavisinde yardımcı? Ve nasıl uygulanıyor?..
https://www.youtube.com/watch?v=aIBYKzZlOm0&ab_channel=Dr.EnderSara%C3%A7, (03.10.2024).

42- Bekir Develi, (05.02.2021). Hacamat -Sülük Tedavisi -Su Orucu Hakkında
Detaylar | Bekir Develi ile Peynir Gemisi | Salih Selman.
https://www.youtube.com/watch?v=tLIvE0pz2N8&ab_channel=BekirDeveli,
(04.10.2024).